pro střední školy

ČÍTANKA III. K LITERATUŘE V KOSTCE

Marie Sochrová

FRAGMENT

čtení ▪ radost ▪ poučení

Marie Sochrová
Čítanka III. k Literatuře v kostce

Kresby Pavel Kantorek
Obálka a grafická úprava Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová
Odpovědná redaktorka Romana Homonická
Technická redaktorka Alena Suchánková
Vydalo nakladatelství Fragment, Humpolecká 1503, Havlíčkův Brod, jako svou 1094. publikaci.
1. vydání, 2007
Sazbu zhotovil TypoText, s. r. o.
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Copyright © Fragment, 2007
Text © Marie Sochrová, 2007
Illustrations © Pavel Kantorek, 2007
Cover and Typo © Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová, 2007

Učebnice, odborná literatura / středoškolská výuka / opakování, souhrny / Edice Maturita v kostce

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována bez písemného souhlasu majitelů práv.

Kontaktní adresa: Radiová 1, 102 27 Praha 10-Hostivař
e-mail: fragment@fragment.cz; http://www.fragment.cz

ISBN 978-80-253-0188-3 (1. vydání, 2007)

OBSAH

ČESKÁ LITERATURA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ 9
Viktor Dyk: A porta inferi 9
Viktor Dyk: Válečná tetralogie 9
Viktor Dyk: Krysař 11
František Gellner: Po nás ať přijde potopa! 13
František Gellner: Radosti života 14
Fráňa Šrámek: Života bído, přec tě mám rád 15
Fráňa Šrámek: Modrý a rudý 16
Fráňa Šrámek: Splav 17
Fráňa Šrámek: Stříbrný vítr 18
Fráňa Šrámek: Léto 21
Karel Toman: Torzo života 23
Karel Toman: Sluneční hodiny 24
Karel Toman: Měsíce 25
Karel Toman: Stoletý kalendář 25
S. K. Neumann: Satanova sláva mezi námi 26
S. K. Neumann: Kniha lesů, vod a strání 26
S. K. Neumann: Nové zpěvy 27
Petr Bezruč: Slezské písně 28

SVĚTOVÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – POEZIE 32
Umělecké směry 32
Filippo Tommaso Marinetti: Manifest futurismu 32
Filippo Tommaso Marinetti: Osvobozená slova 32
Tristan Tzara: Manifest DADA 33
Tristan Tzara: Manifest o lásce sladké a hořké 33
Christian Morgenstern: Šibeniční písně 33

Kurt Schwitters: Prasonáta ... 34
Man Ray: Optická báseň ... 34
André Breton: První manifest surrealismu ... 35
André Breton: Tajemství surrealistického magického umění ... 35
Významné osobnosti ... 36
Francie ... 36
Guillaume Apollinaire: Alkoholy ... 36
Guillaume Apollinaire: Kaligramy ... 37
André Breton: Volná láska ... 38
Paul Eluard: Veřejná růže ... 38
Anglie ... 39
Thomas Stearns Eliot: Pustina ... 39
Španělsko ... 40
Federico García Lorca: Cikánské romance ... 40
Rusko ... 41
Velemir Chlebnikov: Křidélkuje zlatopisem ... 41
Velemir Chlebnikov: Ladomir ... 41
Vladimir Majakovskij: 150 000 000 ... 42
Sergej Alexandrovič Jesenin: Jeseň ... 43
Pražská německá literatura ... 43
Franz Werfel: Na této zemi cizinci jsme všichni ... 43
Slovensko ... 44
Laco Novomeský: Svätý za dedinou ... 44
Vladimír Reisel: Temná Venuša ... 44
Štefan Žáry: Zvieratník ... 45

ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – POEZIE ... 45
Umělecké směry ... 45
Jiří Wolker: Proletářské umění ... 45
Karel Teige: Poetismus ... 46
Vítězslav Nezval, Karel Teige: Manifesty poetismu ... 47
Významné osobnosti ... 47
Jiří Wolker: Host do domu ... 47
Jiří Wolker: Těžká hodina ... 50
Jiří Wolker: Básně z pozůstalosti ... 56
Josef Hora: Strom v květu ... 56
Josef Hora: Pracující den ... 57
Josef Hora: Struny ve větru ... 58
Josef Hora: Máchovské variace ... 58
Josef Hora: Domov ... 59
Vítězslav Nezval: Most ... 61
Vítězslav Nezval: Pantomima ... 62
Vítězslav Nezval: Moderní směry básnické ... 62
Vítězslav Nezval: Edison ... 63
Vítězslav Nezval: Sbohem a šáteček ... 67

Vítězslav Nezval: Žena v množném čísle 67
Vítězslav Nezval: Praha s prsty deště 69
Vítězslav Nezval: 52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida 70
Vítězslav Nezval: Matka Naděje 71
Vítězslav Nezval: Manon Lescaut 72
Vítězslav Nezval: Historický obraz 73
Vítězslav Nezval: Pět minut za městem 73
Konstantin Biebl: Zlatými řetězy 75
Konstantin Biebl: S lodí, jež dováží čaj a kávu 76
Konstantin Biebl: Nový Ikaros 76
Jaroslav Seifert: Město v slzách 79
Jaroslav Seifert: Samá láska 79
Jaroslav Seifert: Na vlnách TSF 80
Jaroslav Seifert: Poštovní holub 81
Jaroslav Seifert: Jablko z klína 82
Jaroslav Seifert: Zhasněte světla 82
Jaroslav Seifert: Vějíř Boženy Němcové 83
Jaroslav Seifert: Světlem oděná 83
František Halas: Sépie 84
František Halas: Kohout plaší smrt 85
František Halas: Tvář 85
František Halas: Staré ženy 86
František Halas: Torzo naděje 87
František Halas: Naše paní Božena Němcová 89
František Halas: Ladění 90
František Halas: Já se tam vrátím 91
Vladimír Holan: Vanutí 92
Vladimír Holan: Kameni, přicházíš 92
Vladimír Holan: Září 1938 93
Vladimír Holan: Poslední testament 94
Vladimír Holan: Terezka Planetová 95
Vilém Závada: Cesta pěšky 97
Vilém Závada: Živote, díky 97
František Hrubín: Zpíváno z dálky 98
František Hrubín: Cikády 98
František Hrubín: Říkejte si se mnou 99
Jakub Deml: Moji přátelé 99
Jakub Deml: Miriam 100
Bohuslav Reynek: Rybí šupiny 101
Bohuslav Reynek: Rty a zuby 102
Bohuslav Reynek: Setba samot 102
Jan Zahradníček: Svatý Václav 103
Jiří Orten: Čí jsem? 103
Jiří Orten: Malá odpověď velkému proč 104
Jiří Orten: Báseň naděje 104
Jiří Orten: Cesta k mrazu 105

Jiří Orten: Ohnice ... 106
Jiří Orten: Žíhaná kniha deníků ... 106

SVĚTOVÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – PRÓZA A DRAMA ... 107
Francie ... 107
Henri Barbusse: Oheň ... 107
Romain Rolland: Petr a Lucie ... 109
Antoine de Saint-Exupéry: Malý princ ... 111
Anglie ... 114
James Joyce: Odysseus ... 114
John Galsworthy: Sága rodu Forsytů ... 117
George Bernard Shaw: Pygmalion ... 119
Německy psaná próza a drama ... 122
Arnold Zweig: Spor o seržanta Gríšu ... 122
Erich Maria Remarque: Na západní frontě klid ... 124
Lion Feuchtwanger: Žid Süss ... 126
Thomas Mann: Josef a bratří jeho ... 127
Bertolt Brecht: Matka Kuráž a její děti ... 129

Německy psaná literatura v českých zemích ... 130
Franz Kafka: Proces ... 130
USA ... 131
Ernest Hemingway: Komu zvoní hrana ... 131
Ernest Hemingway: Stařec a moře ... 131
John Steinbeck: Hrozny hněvu ... 134
Rusko ... 136
Michail Šolochov: Tichý Don ... 136
Slovensko ... 137
Milo Urban: Živý bič ... 137

ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – PRÓZA ... 139
Jaroslav Hašek: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války ... 139
Richard Weiner: Škleb ... 142
Ladislav Klíma: Utrpení knížete Sternenhocha ... 144
Karel Čapek: R. U. R. ... 146
Karel Čapek: Povídky z jedné kapsy ... 148
Karel Čapek: Marsyas ... 151
Karel Čapek: Devatero pohádek ... 152
Karel Čapek: Válka s Mloky ... 152
Karel Čapek: Bílá nemoc ... 154
Karel Čapek: Matka ... 155
Karel Poláček: Okresní město ... 157
Karel Poláček: Bylo nás pět ... 159

Eduard Bass: Cirkus Humberto . . . 160
Vladislav Vančura: Pekař Jan Marhoul . . . 161
Vladislav Vančura: Rozmarné léto . . . 163
Vladislav Vančura: Markéta Lazarová . . . 164
Ivan Olbracht: Nikola Šuhaj loupežník . . . 166
Marie Majerová: Havířská balada . . . 168
Marie Pujmanová: Lidé na křižovatce . . . 170
Jaroslav Havlíček: Neviditelný . . . 171
Egon Hostovský: Žhář . . . 173
Jarmila Glazarová: Advent . . . 175
Václav Řezáč: Černé světlo . . . 177
Jakub Deml: Zapomenuté světlo . . . 178
Jaroslav Durych: Bloudění . . . 180

ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – DRAMA . . . 182
Jaroslav Hilbert: Vina . . . 182
Červená sedma – Jiří Černý, Eduard Bass . . . 184
Jiří Voskovec, Jan Werich: Vest Pocket Revue . . . 186
Jiří Voskovec, Jan Werich: Rub a líc . . . 188
Jiří Voskovec, Jan Werich: Písničky z Osvobozeného divadla . . . 189

Úvod

Znalost literatury je dána především čtenářským zážitkem, který nemůže žádná učebnice nahradit. Těžiště školní literární výchovy je tedy vždy v četbě literárních textů, ukázek i celých děl, v uvědomění si jejich podstaty a uměleckých hodnot.

V Čítance III. jsou vybrány texty z moderní české a světové literatury v rozsahu osnov pro III. ročník všech středních škol a příslušný ročník víceletého gymnázia. Mají být inspirujícím podnětem, umožnit orientaci v literatuře, představu o jednotlivých spisovatelích, znacích kulturních epoch a uměleckých směrů. Ukázky jsou řazeny v chronologickém sledu vývoje literatury od přelomu 19. a 20. století, přes meziválečné období až po polovinu 20. století, a to v návaznosti na učebnici Literatura v kostce. Ke každé ukázce je připojena základní informace o díle, nejdůležitější vysvětlivky, za ukázkami jsou návodné otázky k zamyšlení, k práci s textem, k jeho interpretaci.

Odpovědi na rozborové či shrnující otázky najdete v publikaci **Literatura v kostce**, případně **Čtenářský deník k Literatuře v kostce, Český jazyk v kostce** nebo **Kompletní přehled české a světové literatury.**

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

PROTISPOLEČENŠTÍ BUŘIČI A ANARCHISTÉ

Viktor Dyk
A porta inferi (1897)
Píseň podzimní

Táhněte nebem, mračna,
z vás každé bouři věšť!
Má duše po ní lačna,
chci vítr, chlad a déšť!

Až bude vítr váti,
pak vyjdu sobě rád…
Chci s ním se prudce rváti,
vždyť šťasten jsem a mlád!

Chci metelici snésti,
neb máj svůj v duši mám.
Chci bouřné lásky štěstí!
Chci sladký slávy klam!

Táhněte, šedá mračna,
věšť každé bouři z vás…
Má duše po ní lačna
– je mládí mého vzkaz!

Chci posměch hloupé láje,
chci pustý boje ryk!
Nechť kolem mlha, tma je,
já na všecko si zvyk!

Chci, pokud zbytek síly,
ten větru prudký hvizd!
A potom v smrti chvíli,
jak svátý spadnout list.

zapamatuj si

Raná subjektivní lyrika; název sbírky podle latinského žalmu zpívaného při pohřbu (Od brány pekelné); vliv dekadence i slohových prostředků symbolismu, buřičská negace, pohrdavě odmítavý individualistický postoj, gesto odporu, vzdoru, anarchismus a kult síly; odraz tíživé atmosféry společenské, duševní krize a dramatických konfliktů; svár rozumu a vůle s citem, snů a představ s nemožností je uskutečnit ⇨ pocit marnosti a skepse

odkaz

Viz Literatura v kostce

Otázky

- Dokažte, že se Dyk projevuje jako básník negace a protispolečenské vzpoury. Jak charakterizuje sám sebe i svou generaci?
- Vyhledejte typické slohové prostředky symbolismu, všimněte si využití symboliky krajiny.
- Dokažte pro Dyka typický rozpor mezi naléhavým voláním po činu a skeptickým vědomím jeho neuskutečnitelnosti i pocitu marnosti.
- Kdo z předchozí generace je Dykovi blízký svým individualistickým postojem, útočností, kritičností, ironií? Které autory připomíná báseň svým názvem?
- Dokažte Dykovu snahu po úspornosti vyjádření, aforistické úsečnosti. Převažují pojmenování věcná a přímá, nebo obrazná?
- Charakterizujte Dykův verš, způsob vyjádření, rytmus, rým a srovnejte s veršem Nerudovým. Vyhledejte princip opakování, paralelismu, protikladu.

tzv. **Válečná tetralogie** (1915–1922) – Lehké a těžké kroky, Anebo, Okno, Poslední rok

zapamatuj si

Vlastenecká občanská lyrika, psaná v letech první světové války, poezie domova, rodné země a národního osudu, vrchol Dykova nacionalismu: mystické pojetí národa ve smyslu historických tradic i mravně závazných hodnot (otázky cti a odpovědnosti); vyjádření pocitu úzkosti i odhodlání bojovat

Země mluví (ze sbírky Okno, báseň napsána ve vídeňském vojenském vězení r. 1917)

Tvrdá matka byla jsem tobě.
Těžce chléb jísti dala.
Nehýčkala jsem robě,
muže jsem zraňovala.
Když prohlédly poprvé tvé oči vyjevené,
smutný se obzor před tebou šířil.
Mluvila jsem o ráně zasazené,
které čas neusmířil.

Na nás oba padal těžký stín.
Matka tvrdá byla jsem, ty tvrdý syn.
Nepozdvihl jsi pro mne rámě.
S láskou jsi nepomyslil na mě.
Když vítr zahučel, zapraštěl mráz,
neslyšel jsi můj hlas.
A já přec mluvila, vidouc tvou psotu,
bídu, jež věčně tě štve.
A z úst mých zamlklých zaznělo tu:
Vezmi si své!

Těžké břímě nosím.
Přichází radost anebo děs?
Slyšíš mne dnes?
Matka syna prosím.
Haj si mne. Braň si mne. Neoslyš matky.
Haj si mne. Braň si mne. Ať shoří statky,
pole ať udupou, zničí.
Zítra zas símě vzklíčí.
Chystala jsem ti úděl, děcko.
Úděl jsem tobě chystala.
Chraň si mne. Haj si mne. V moci tvé všecko:
aby ztroskotala loď, anebo přistála.

Neoslyš slova varující:
Neprodej úděl za čočovici.
Třeba mne opustíš,
nezahynu.
Ale víš,
kolik sem přijde stínů?
Kolikrát pěst bude potomek zatínat
a syn tvůj kolikrát bude tě proklínat?

Nezahynu, věčna jsem,
ale žít budu s trapným úžasem:
kterak jsi zapomněl dědičný na díl?
Kterak jsi váhal a kterak jsi zradil?
Jak možno kletý čin provésti vědomky?
Sebe jsi zradit moh. Ale své potomky?
Dokaváď dýchal jsi, proč ses vzdal?
Čeho ses bál?
Co je to smrt?

Smrt znamená jít ke mně.
Tvá matka země
otvírá náruč: možno, bys jí zhrd?
Pojď, poznáš, jak je země náruč měkká
pro toho, který splnil, co čeká.
Prosím tě, matka tvá: braň si mne, synu!
Jdi, třeba k smrti těžko jdeš.
Opustíš-li mne, nezahynu.
Opustíš-li mne, zahyneš!

Otázky

- Co je základním tématem básně?
- Všimněte si autorova programového vlastenectví: doložte, že autorovo pojetí národa není jen ryze citové, ale že příslušnost k národu je věcí svědomí a morálky, mravním závazkem vůči minulým generacím i potomkům.
- Co autor odsuzuje? K čemu vyzývá? Všimněte si myšlenkové gradace.
- V čem báseň ovlivňovala národní povědomí nejen v době svého vzniku, ale i později?
- Čím autor dosahuje působivosti a řečnického patosu?
- Vyhledejte důmyslné protiklady, paralelismy, překvapivou pointu, působivé rýmy.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Krysař (1915)

zapamatuj si

Umělecky sevřená novoklasicistní novela se symbolickým významem – výraz Dykových názorů na právo, spravedlnost, lásku a pomstu; autor osobitou interpretací staroněmecké pověsti z 13. stol. o krysaři, obohacenou o romantický motiv tragické milostné deziluze, jí dává obecnější platnost: opět neřešitelný rozpor mezi snem a skutečností; děj začíná příchodem krásného, urostlého muže beze jména; pomocí zvuku své kouzelné píšťaly zbavil město Hammeln krys; zamiloval se do krásné Agnes a zůstává stále ve městě (láska mu brání pomstít se proradným radním za to, že nedostal slíbenou odměnu); příběh vrcholí přiznáním Agnes, že čeká dítě s jiným milencem; zoufalý krysař se teprve nyní, když je pošlapán a zahubena jeho láska, vzepře a pomstí lakotu: zvukem své píšťaly odvedl obyvatele města k propasti na hoře Koppel a oni v slepé naději na lepší život do ní naskákali; přežil jediný spravedlivý – prostomyslný rybář Sepp Jörgen (nezajímalo ho bohatství, nerozuměl písni, odolal svodům píšťaly) a opuštěné plačící nemluvně jako symbol naděje a znovuzrození lidského světa; novela nevyznívá jen chmurně, deziluzí, ale také smířením, jako oslava něčeho, co jakoby popírá rozumové uspořádání světa (dítě rozum ještě nemá, blázen už ho ztratil), ale i oslavu skutečné hodnoty lidství; titulní postava není snivec, naopak člověk moudrý, plný citu, ale i zkušený; iluze rozbíjí, proto je osamocen, odsouzen k věčnému bloudění, všude pokládán za cizince; nejen přímočaré epické vypravování, ale i prvky lyrické (obrazná pojmenování a náznaky příběh zmnohovýznamňují, povyšují do roviny básně v próze) a prvky dramatické (ve stavbě dialogů)

Úvod

1

„A vaše jméno?“

„Nejmenuji se; jsem nikdo. Jsem hůř než nikdo, jsem krysař.“

Muž, který takto mluvil, stál se vzpřímenou hlavou před vraty domu, v nichž se do soumraku bělala ženská postava. Hleděl na ni svýma temnýma, pátravýma očima. Byl vysoký a štíhlý, štíhlejší ještě ve svém přiléhavém sametovém kabátci a úzkých nohavicích. Jeho ruce byly drobné a jemné jako ruce paní. Neměl při sobě ani zbraně, ani hole, ač se zdálo, že přichází z daleka, po cestách, jež vždy jisty nebyly. Svíral zato něco dlouhého a ozdobného, co budilo zvědavost ženy, s kterou hovořil. Byla to píšťala cizokrajné práce, jaké dosud neviděla.

„Krysař,“ zasmála se žena ve dveřích. „Přicházíte včas do Hammeln. Není tu krysaře; zato krys je tu mnoho. Vysvětlete mi, krysaři, odkud se berou krysy? Nebývalo jich dříve, jak nám říkají. Je pravda,“ končila s úsměvem, „staří lidé míní, že svět je stále horší.“

Krysař pokrčil rameny.

„Odkud jsou, nevím. Jsou však v každém z vašich domů. Hlodají bez ustání; hlodají dole ve sklepích, hlodají tam, kde jich nevidíme. Stanou se však dotěrnými a stoupají pak výše. Připravujete hostinu, svatbu, křtiny, což já vím? Představte si, že se náhle při hostině zjeví krysy s dlouhými boltci a dlouhými kníry. Tento zjev kazí chuť, chápete přece.“

„Ano,“ smála se žena ve dveřích. „Při svatbě Kateřiny objevila se pořádná krysa. Ženich byl bledý jako stěna a Kateřina padla do mdlob. Lidé nesnesou nic tak málo jako to, co jim kazí chuť; odhodlají se pak zavolat krysaře.“

„Připravujete svatbu nebo křtiny?“ otázal se krysař náhle, bez přechodu.

Žena ve dveřích se zasmála hlasitě.

„Jste cizinec, je zřejmo, že jste cizinec. Nejsem vdána, krysaři.“

Krysař se uklonil.

„To nevadí… nijak to nevadí. Nuže, povolají krysaře. Krysař píská a píská, až vyvede všechnu havěť z jejích skrýší. Jde za ním jako omámená. Zavede ji do řeky, do Rýna, Dunaje, Havoly, Vesery. A dům je prostý krys.“

Krysař opět se uklonil a jeho hlas zachvěl se nějakou elegií. Žena mlčela, pohrávajíc si větvičkou jasmínu.

„Ale je-li tomu tak, nepomyslí nikdo na krysaře. Krysař, cizinko, je muž, který nezůstává, ale jde. Lidé vidí ho rádi přicházet. Ale odcházeti vidí ho mnohem raději."

„Opravdu?" řekla pouze. Znělo to jako povzbuzení a snad to ani povzbuzení nebylo. Ale krysař chápal to tak. Bledé jeho tváře se zbarvily; byla by to mohla pozorovat, nebýti temna.

„Cítím to, cizinko. Lidé nemilují krysaře; bojí se ho pouze."

Děvče zasmálo se opět.

„A čím to, že jdou krysy tak slepě za vámi, krysaři?"

* * *

„Krysy mají dobrý sluch a má píšťala dobrý zvuk."

Oči krysařovy zaplály podivným ohněm. Děvče ve dveřích maně ucouvlo. Větvička jasmínu v její ruce se chvěla.

„Mám zvláštní nadání vyháněti krysy," pokračoval krysař. „Pískám občas na ni velmi smutné písně, písně všech krajů, kterými jsem prošel. A já prošel mnoha zeměmi; slunnými i ponurými, pláněmi a horami. Má píšťala zní tak tiše. Krysy slyší a jdou. Není takového krysaře mimo mne. Povím vám něco, cizinko, která se umíte tak zvonivě smáti. Nikdy jsem nepískal plným dechem; byl to vždy tlumený zvuk. Kdybych pískal plně, ne pouze krysy šly by za mnou."

Krysař domluvil. Oči uhasly a svěsil bezděčně ruce s píšťalou.

„Nemám odvahy," dodal po chvilce. „Stalo by se něco krutého."

Děvče stálo zamlklé a nespouštělo očí z píšťaly a krysaře. Když krysař mlčel, řekla zcela tiše:

„Líbíte se mi, krysaři. Nežli přišel soumrak, viděla jsem ve vašich černých vlasech stříbrné nitky. Nežli jste promluvil, pozorovala jsem na vašem čele vrásky. Ale přesto se mi líbíte. Milovalo vás jistě mnoho žen."

„Snad," odvětil krysař. „Nepamatuji se."

Slova krysařova měla podivný a jímavý přízvuk. Děvče zvážnělo. Naklonilo se ke krysaři, takže cítilo téměř horký jeho dech.

„Líbíte se mi, krysaři," děla. „Ale na vašem místě zapískala bych na píšťalu – plně – vší silou –"

„Víte, co by to znamenalo?" otázal se krysař temným hlasem. „Já to nevím. Vím pouze, že mne časem pojímá úzkost.

Hledím na svou píšťalu jako na něco, co mnohé zahubilo a co ještě mnohé zahubí. A pak se usměji. Není to nic než právě pěkná píšťala, sama jste to řekla. A já nejsem více než krysař, který má odvádět nezvané hosty. Krysař, který jak Ahasver jde z města do města, z jihu na sever, ze západu na východ. A jako Ahasver nemá stání. Pobyl jsem zde příliš dlouho, cizinko."

„Ne," pravila. A pak šeptala tiše: „Říkejte mi Agnes."

„Agnes –," řekl. Mluvil měkce a hudebně. V jeho ústech vše nabývalo kouzla.

Hleděla na něho napjatě.

„Odejdete záhy z Hammeln?"

„Nevím," řekl. „Není to v mé vůli. A – –"

Odpověděl pohledem.

Usmála se svěžím a čistým smíchem mládí a radosti. Znělo to jako zvony vzkříšení.

„Myslím, že tu máte co činiti; je tu mnoho krys."

A vážněji dodala:

„Zůstaňte, krysaři."

Neodpovídal. Zraky jejich se utkaly. Hleděla neklidně a tázavě do planoucího krysařova zraku. Větvička jasmínu chvěla se v její ruce.

„Mám milence," řekla.

Krysař vzal ji za ruku.

„Nechci ho viděti. Nechci o něm slyšeti. Vím, že je na světě mnoho šeredných věcí. Co je mi po tom, nepřijdou-li mi do cesty. Nechci ho viděti. Ale kdybych ho viděl…"

Hlas krysařův zesmutněl a ztemněl. Znělo to vážně a varovně jako hrana.

„Ne," vydechla. Ale nebylo jisto, co znamenalo toto ne. Ocitli se na prudkém spádu, kde nečiní se kroky, kde zbývá pouze

let. Podržel její ruku ve své a nechala mu ji. Stiskl. Stiskl ji prudce a vášnivě, že by byla vykřikla bolestí. Opakovala přesto stisknutí. Tato bolest ji omamovala.

„Agnes – –," řekl.

Znělo to jako otázka a jako prosba.

Pohlédla na něho a usmála se.

„Ano," řekla. A bylo zřejmo, co znamenalo toto ano. Bylo zcela nahé, bez ostychu a bez výhrad. A děvče ve dveřích podalo krysaři snítku jasmínu.

vysvětlivka

Ahasver – legendární věčný Žid, tulák nemající klid

odkaz

Viz Literatura v kostce

Otázky

- Všimněte si výchozího problému: kdo je vlastně ten, který se představuje jako krysař, jak ho autor uvádí? Proč se podobá romantickému hrdinovi? V čem je zásadní odlišnost od lidové pověsti?
- Podle vlastní četby novely vyjádřete, které lidské vlastnosti Dyk kritizuje a zesměšňuje? Vyhledejte v textu romantické motivy a prvky, nedopověděná tajemství.
- Uvědomte si rozvržení prostoru (místo reálné × pohádkové).
- Co pro titulní postavu znamenala láska? Posuďte mimo jiné i z citátu: *„Pro dva lidi je jen určitá míra lásky, ohraničená a nezměnitelná. Nemiluj přespříliš, chceš-li býti milován – vyčerpáš sám všechnu lásku určenou pro dva. Přemíra lásky, kterou dáváš, ničí možnost lásky, kterou bys měl bráti."*
- Co je na příběhu symbolické? V čem vyznívá jako podobenství? Které předměty mají v novele symbolicko-alegorickou funkci? Jaké významy může mít hlavní předmět novely – kouzelná píšťala?
- Vyhledejte v textu prvky lyrické, všimněte si záměrného opakování lyrických motivů. Doložte prvky dramatické (viz stavba dialogů, ale i napětí mezi jednotlivými větami). Doložte úsečný, úsporný styl (viz úvod), strohost dialogů.

František Gellner

Po nás ať přijde potopa! (1901)

zapamatuj si

Zpočátku vliv dekadence, převážně sbírka subjektivní lyriky s prvky anarchistické revolty; verše formulovány jako osobní cynická zpověď, jako autentický, syrový záznam bohémské zkušenosti neúspěšného studenta, pijáka a nepřizpůsobivého umělce; výraz odporu k měšťáckému světu, jeho ideálům, falešné dobové morálce a pokrytectví; pocit zklamání a rezignace, touha po silném citu zastřena výsměchem a ironickým pošklebkem nebo pamfletickým útokem

Po nás ať přijde potopa!

Vy dobří hoši, co jste vyšli bořit
se vzdorem v srdcích, s pěstí sevřenou,
co lidstvu nové ráje chcete stvořit,
vám zpívám píseň na rozloučenou.

Můj vzdor se zchladil volnou sprchou času,
rez s pochvou srostil meče rukojeť.
Brutální, zpěvnou, lehkovážnou chasu
v svém srdci jsem si zamiloval teď.

Mí přátelé se v symposiích baví,
by zase zítra klesli do bídy.
Na večer z loží zvedajíce hlavy
se v duchu těší: Diem perdidi.

Se zbožnou úctou nelíbají holku,
je nevábí zjev plodných samiček.
V kavárnách nočních u politých stolků
jsou rytíři pochybných dámiček.

Mám za přátele marnotratné muže.
Z nás každý rád svou hřivnu zakopá.
My do svých vlasů vplétáme si růže,
a po nás – – ! což – ať přijde potopa!

Přetékající pohár

Já držím pohár ve své dlani.
Je zpěněný a přetéká.
Já držím pohár ve své dlani,
jenž čeká na rty člověka.

Jenž čeká, zdali víno jeho
se do brázd vyschlých rozleje,
na snivých květech v jiných světech
zda zavěsí své krůpěje.

Jenž čeká, zda se sehnou květy
pod onou tíží ku zemi.
Jenž čeká, zdali jiné světy
rozzáří svými vůněmi.

Já držím pohár ve své dlani,
jenž čeká na rty člověka.
Já držím pohár ve své dlani:
své srdce, které přetéká.

vysvětlivka

Diem perdidi – původně výrok císaře Tita; ztratil jsem (zmařil) den

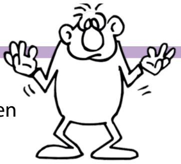

odkaz

Viz Literatura v kostce

Otázky

- O jakém typu poezie svědčí už název sbírky? Vyložte na základě ukázek charakter Gellnerovy poezie a její dobovou společenskou funkci.
- Jak souvisela tato poezie s Gellnerovým způsobem života? Jaké životní postoje autor vyjadřuje a čím provokuje měšťáckou společnost? Využijte k úvaze i Gellnerovy verše: *To je teď celá moudrost moje: / Milovat hlučnou vřavu boje, / za noci vnikat do snů žen / a trochu býti zadlužen, / pískat si, jak mi zobák narost, / vínem si plašit z čela starost, / svůj život rychle utratit, / nic nezískat, nic neztratit.*
- Zamyslete se nad symbolikou poháru. S čím vším může být spojován?
- Dokažte Gellnerův antiliterární styl. Co skrývá autorův výsměšný a ironický postoj? Co se skrývá pod cynickými výpady a pošklebky? Doložte básníkovu autostylizaci.
- Čím Gellner provokuje v oblasti formy? Čím byl inspirován? Dokažte oblibu písňových forem, metod a postupů kabaretního kupletu a šansonu. Jakou funkci má písňová forma v Gellnerově poezii na rozdíl od volného verše symbolistů?
- Charakterizujte verš, rým, rytmus básní, jazyk Gellnerovy poezie.
- Uveďte v souvislost tvorbu Gellnerovu s poezií K. Havlíčka Borovského, Jana Nerudy a mladého Svatopluka Machara. Všimněte si výrazové strohosti, prostoty a věcnosti. Porovnejte Gellnerovu tvorbu s tvorbou vrstevníků – Šrámka a Tomana; čím se odlišují od symbolistů?

Radosti života (1903)

Což, páni spisovatelé

Což, páni spisovatelé,
vašeho nejsem druhu.
Proto jsem stál tak nesměle
ve vašem ctěném kruhu.

zapamatuj si

Volný lyrický cyklus 35 básní různé tematiky a žánru, ironická kritika a sebeanalýza, životní bilancování, vzpomínky na mládí, popis bohémského života

Vy jste – jak řek bych – takoví –
no – – – uhlazení páni.
Já rostl bez vaší výchovy
v pračkách a snižování.

Do intimity vašich sfér
nevnikal pokřik lůzy.
Já bouřlivý byl debatér
anarchistických schůzí.

Do vašich snů se dívaly
horoucně krásné dámy.
A já jsem student zhýralý
a ztrhaly mě flámy.

Ne, nikdy jsem se nedostal
v společnost slušnou dámskou. –
Snad že jsem o to málo stál. –
Má láska byla krámskou.

Má řeč je hrubá jak můj smích
a jako moji známí.
A alkohol (to myslil bych!)
jemnosti nepřidá mi.

Vím, z francouzských co románů
lze vyčíst elegance.
Však čert ví kdy se dostanu
francouzské ku čítance.

Všichni mi lhali

Všichni mi lhali, všichni mi lhali,
blázna si ze mne dělali.
Přede mnou citem se rozplývali,
za zády se mi vysmáli.

Žurnály, básníci, učenci lhali,
po léta za nos mě vodíce,
muži mi lhali a ženy mi lhaly.
Ženy, ty lhaly mi nejvíce.

Srdce mé stále po lásce prahne,
nikomu však již nevěřím.
Když někdo ke mně ruce své vztáhne,
ustoupím bojácně ke dveřím.

Řek' bych, že všechno je ztraceno v žití,
žíti je však tak záhadné!
Klidný jsem, mohu-li pivo své píti.
Hořící tabák nezchladne.

Touha má bloudí těkavě světem,
a já popíjím v úzkých zdech.
Co je mi po tom, budu-li dětem
cestou k domovu na posměch!

Propil jsem peníze, na dluh pít budu.
Šťasten, kdo propije boty své!
Zřím oknem krčmy ven v rozmoklou půdu.
Podzim ze stromů listí rve.

Otázky

- Všimněte si nesložité rytmické a rýmové výstavby básní a jazykových prostředků: doložte Gellnerovo úsilí o oproštění poezie a „antiliterárnost".
- Hledejte doklady autobiografického zaměření Gellnerovy lyriky.
- Jaké životní a společenské postoje vyjadřuje v druhé ukázce?
- Doložte autorovo zklamání a deziluzi; čím básník zastírá bolest zklamaného srdce a touhu po silném citu?

odkaz

Viz Literatura v kostce

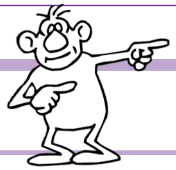

Fráňa Šrámek
Života bído, přec tě mám rád (1905)

zapamatuj si

Sbírka lyrických básní (24) s příznačnými tématy: citová krize lyrického hrdiny, bída života, zpodobení vzdoru, nenávisti k měšťáctví, falešným konvencím; pocity životního znechucení (vliv dekadence) a zklamání ze světa i lásky provázeny sebeironií a provokujícím gestem protispolečenského buřiče (jako u Dyka, Gellnera), ale i touha po plném životě a hlubokém citovém prožitku

Curriculum vitae

Na doktora studoval jsem,
tatík po tom toužil,
císař pán, ten vzpomenul si,
abych jemu sloužil,
a ty zas chceš, moje milá,
bych se pro tě soužil.

Tatík lomil rukama,
já nelámal hlavu,
císař pán mi nechal ujít
generálskou slávu,
co moh ztratit, ztratil jsem,
s tebou ztratím hlavu.

Moji milí profesoři,
já vás pozdravuju,
také na vás, pane hejtman,
s kletbou pamatuju,
pro tebe se, moje milá,
k smrti umiluju…

Otázky

- Zamyslete se nad názvem sbírky: už v něm je dramatický rozpor: vědomí bídy života, ale přesto láska k němu; k čemu tedy směřuje Šrámek ve svých verších?
- Z textu ukázky vyjádřete, z čeho vyplývá básníkova bolestná ironie a pocit životního znechucení, a dokažte silné napětí mezi touhou a deziluzí.
- Čím je pocit marnosti a ztroskotání vyvažován?
- Posuďte formu básní. Z čeho autor čerpá, co báseň připomíná? Všimněte si výrazových prostředků, rytmu, rýmů.

vysvětlivka

curriculum vitae (lat.) – běh života, životopis

odkaz

Viz Literatura v kostce

Modrý a rudý (1906, definitivní rozšířená verze 1911)

zapamatuj si

Podtitul – Verše o vojáčcích; sbírka antimilitaristické poezie (cyklus 12 básní); satirické, revoltující verše havlíčkovského typu, reflexivní lyrika i působivá melancholická poezie o nesmyslnosti válek; odraz osobních prožitků, reálné zkušenosti (básník se vyrovnává se znesvobodňující vojenskou mašinerií, s nedůstojným ponižováním člověka)

Píšou mi psaní

Píšou mi psaní
vojenští páni,
a tam stojí psáno,
dvanáctého ráno
že já musím rukovat,
oh, rukovat.

Voják je voják,
musí bojovat –
vloží k líci pušku,
vezme si na mušku
třeba vlastní srdce své,
oh, srdce své.

Zdrávi vzkázali,
zdrávi napsali,
já jsem rezervista,
básník, anarchista,
zpívám si a proklínám,
oh, proklínám.

Pomašíruju,
zpívat si budu:
modrý rezervista,
rudý anarchista,
v modré dálce rudý květ,
oh, rudý květ…!

vysvětlivka

rezervista (z lat.) – voják v záloze, záložník;
anarchista – přívrženec filozofického směru, z něhož se zrodilo politické hnutí odmítající jakoukoli formu státní moci a donucovací prostředky jako překážky volného rozvoje individua

Raport

Na levém křídle a poslední
já budu stát,
a tušit nebude, oč prosit chci,
žádný kamarád –
a paty k sobě, špičky od sebe,
pro tebe, sne můj divný, pro tebe
já budu meldovat.

Hlásím, pane hejtmane,
že se mi zdál sen,
vojna byla a já ležel
v poli zastřelen;
a zrovna u mne váš kůň taky pad,
nám přáno bylo spolu umírat,
to z boží vůle jen.

To k ránu bylo as, neb měsíc zrud
a váš kůň hlavu zdvih,
a zvláštní věc, měl jako já
prostřelený břich,
a v jeho očích takový styd žal,
kdos divil se v nich, kdos se ptal
a ruce lomil v nich.

Že louky voní kol a jetely
a kvete řeřicha –
a on… kůň… což byl vinen čím?
má díru do břicha,
že na něm seděl kdos, už nesedí,
a oči vědět chtí, však nevědí,
a v hrdle vysychá…

Oh, v hrdle vysychá… A chtěl by ržát…
že neví, neví proč?!
Sluníčko zlaté, což neměl on tě rád –
ty už ho nechceš… proč?
proč necinkne už nikdy podkova,
proč nebe v krvi, nohy z olova –
hó, toč se, světe, toč…

Hlásím, pane hejtmane,
že byl to strašný sen,
ty oči zvířete, ty křičely
a z důlků lezly ven,
křičely na mne, jestli já to vím,
proč ležíme tu s břichem děravým –
co měl jsem říci jen…?

Hlásím, pane hejtmane,
a já to musím říc':
tož, člověk rád jde, člověk musí jít,
když pán chce, smrti vstříc –
však koní šetřte, prosím tisíckrát,
to dobytče se strašně umí ptát,
proč nesmí žíti víc…

vysvětlivka

raport (z fr.) – vojenské hlášení;
na levém křídle řadu stojí vojáci,
kteří přednášejí v raportu prosbu nebo stížnost

Otázky

- Čemu odpovídá kontrastnost barev v titulu sbírky, co symbolizují?
- Proti čemu je zaměřena první báseň a proč? Vyhledejte, kde je vyjádřen Šrámkův odpor k válce nejvýrazněji.
- Jaké téma má druhá báseň, v čem se shoduje s předchozí ukázkou? V čem je mezi oběma básněmi rozdíl? Která z básní má silnější citové zaměření?
- Všimněte si také rozdílnosti jazykového výrazu v těchto básních. Doložte prvky lidového vyjádření a písňové rysy. Posuďte rozdílnost forem obou básní.
- V čem první z ukázek připomíná K. Havlíčka?
- Dokažte, že obě básně jsou odrazem osobních prožitků.
- Které kompoziční prvky jsou typické pro báseň Raport? Jakou funkci mají řečnické otázky, zdrobněliny, nedořečené věty, zámlky, víceznačná slova (kdos, snad, někdo)? Vyhledejte apostrofu, epizeuxis, hyperboly aj. básnické prostředky.
- Dokažte subjektivní ráz Šrámkovy poezie.

odkaz

Viz Literatura v kostce

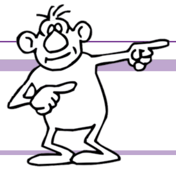

Splav (1916, rozšíř. 1922)

zapamatuj si

Námětově různorodá sbírka: milostná lyrika, oslava mládí, lásky, vyjádření radosti ze života (vliv vitalismu), vztahu člověka k přírodě, k domovu, venkovu, ale i protiválečná nota (reakce na válku a vzpomínky); v popředí pocity nespoutaného mládí s touhami i smutky, citovými zmatky, hledání blažené chvíle, idyly, čistého citu

Splav

Trápím se, trápím, myslím si,
kde bych tě nejraděj potkal.

Ulice střídám, parky a nábřeží,
bojím se krásných lží.
Bojím se lesa. V poledním lese
kdo miluje, srdce své neunese.
Na můj práh kdyby jsi vstoupila,
snad bys mne tím zabila.
Chtěl bych tě potkati v lukách.
V lukách je vlání
na všechny strany, pokorné odevzdání.
V lukách je nejprostší života stůl
rozlomíš chleba, podáš ženě půl,
chléb voní zemí, bezpečný úsměv svítí,
až k pláči je prostý věneček z lučního kvítí,
a oblaka jdou, přeběhlo světlo, přeběhl stín,
muž má touhu rozsévače,
žena má úrodný klín…
Chtěl bych tě potkati v lukách. Šel
bych ti vstříc.
A až bys mi odešla, ach, zvečera již,
bys na mne nemyslila víc,
jen na prosebný a děkovný můj hlas,
jako bych jen splavem byl,
který v lukách krásně zpívat slyšelas…

Čtrnáctiletý

Těch neznám slov, jež řekl bych a plakal.
Však zahrádku mám krásnou, z růží sad,
a kdyby vás tam někdy v noci slavík vlákal,
tam z oněch slov je růží sad.

Já trnů zbavil je. By nezranily snad.
A světlušky jsem prosil o přispění.
I dnes je poprosím, až půjdu spát.
Jen máte-li, ach, v růžích zalíbení?

Snad máte hvězdy radši. Umru rád,
sad růží mých se v louky hvězdné změní.
Však umřít nedejte mi. Není, ach, není
slov krásnějších, než našeptá vám z růží sad.

Otázky

- Posuďte typickou scenerii Šrámkových veršů – jak zpodobňuje louky, řeky, lesy? Kterými smysly vnímá skutečnost?
- Doložte spojitost vztahu člověka a přírody, spontánní citovou vroucnost.
- Doložte, že báseň Splav je monolog lyrického subjektu. Najděte verše, kde se obrací k milence a oslovuje ji.
- Charakterizujte verš této básně, míru obraznosti.
- Které společné rysy typické pro Šrámkovu poezii najdete v 2. ukázce?
- Vyhledejte typické výrazové prostředky básní a zamyslete se nad jejich funkcí.
- Porovnejte Šrámkovu lyriku s lyrikou ostatních členů generace protispolečenských buřičů.
- Uvědomte si odlišnost Šrámkovy poezie od tvorby představitelů generace 90. let 19. stol.

Stříbrný vítr (1910, přeprac. 1920)

zapamatuj si

Lyricky laděný studentský (generační) román; ústřední motiv – mládí; inspirace vzpomínkami na léta vlastních píseckých studií; obraz psychických stavů dospívajícího chlapce – gymnazisty Jana Ratkina, jeho složité citové a názorové proměny se všemi prožitky a důsledky (křehká láska, štěstí i bolest a zklamání, nedočkavost mládí); Ratkinova **revolta** proti nechápavému světu dospělých (bezohledný otec, maloměšťácké pokrytectví, nízkost, zlé sobectví, neporozumění ve škole, konflikty s bytnou aj.); všechna střetnutí ho deprimují; jediná opora – strýc Jiří a profesor Ramler, jejich porozumění bolestem mládí (vedou k odvaze vzepřít se proti surovému světu); Ratkin ovlivněn životními zkušenostmi (sebevražda tajemného strýce Jiřího, první letmá láska, spolužáci – Malkus, zkušenější Zach a Valenta, bohatý Hugo Staněk, erotický zážitek s pocitem hořkosti aj.)
⇨ Ratkinův vztah k životu se dotváří a vyzrává; rozpor ideálů a společenské konvence překonává i díky poselství „stříbrného větru" – hlasu naděje, symbolu věčné víry v život a síly mládí; závěr – výzva k **chvále života**, vyjádření pocitu svobody, obhajoba práva člověka na radost a plný život; vliv **impresionismu** (prchavost chvíle, dojmy, odstíny nálad, okouzlení přírodou, smyslovost, vícevýznamovost situací, snovost, tajemnost, jednání bez určitější motivace, postavy bez pevnějších obrysů, uvolněná, nedějová stavba románu, důraz na detaily a epizody); **lyrizace** a **subjektivizace** (metaforika, refrénovité vracení motivu stříbrného větru, řeč vypravěče a postav); oslava mládí bouřícího se proti konvenci

* * *

Kapitola 4.

V deset hodin šly děti ze školy.

Ratkin s Malkusem šli spolu, ale nemluvili; jen tak občas pozorovali se postranními pohledy.

Obloha nebyla už tak čistá jako ráno, oblohou napříč pospíchaly veliké, stříbrné oblaky a vítr dul jak trubač na bílém koni.

Ratkin se náhle zastavil a uchopil Malkusa za ruku.

„Pojď!“

„Kam?“

„Na luka!“

Oběma se náhle rozsvítilo v očích. Cosi široce rozlehlého a šťavnatého zamávalo jim vstříc a rozšířilo zpěvně prsa.

Podívali se na sebe a museli propuknouti v smích, jak bláznivě jim svítily oči.

„Ty … osle!“ povídá najednou Ratkin a plácl Malkusa po zádech.

„Ty … ty … opice!“ odpovídá tento i štulec vrací.

A oba se rozřehotali, přímo proti větru, vítr do nich vletěl jak do otevřených oken.

Pak byli v lukách, byli jimi jakoby uchopeni a neseni, jakýsi zelený chlap tě chytil a hodil druhému, druhý třetímu a vítr zvonil v zubech. Pěšinky je pozdravovaly a nastavovaly stopy, vyryté jejich šťastným a mladým útěkem vstříc slunečnému větru, aby je osušil.

Konečně se zastavili. Byli až k zalknutí udýcháni.

Stříbrné mraky stále pospíchaly napříč oblohou, slunce se rozsvěcovalo a opět vyhasínalo, stín a světlo běžely vždy postupně od jednoho konce luk ke druhému, jako když nějaká veliká ruka zlatým hřebenem louky pročesává.

A vítr dul jak trubač na bílém koni.

Stáli a rozevřeli široce oči, ústa, aby všechna ta krása mohla do nich horem i dolem.

Tady na nich ležel nyní stín, louky se zazmítaly v chladném nepokojném šeru. Ale nahoře před nimi na návrších náhle všecko zasvítilo, domečky jakési bílé i kalužinky zbylé po sněhu, všechno se tam vzňalo bílým plápolem, vítr prudčeji zadul, a onen jas nyní letěl sem k nim, zapuzuje stín …

Pili tuto hru světla celým obličejem, v hrdle bylo jak tlačenice v úzkých dveřích.

„Slyšíš … ?“ ptá se náhle Ratkin, hlas tlumí a čemusi tajemnému naslouchá.

„Co … ?“

„Stříbrný vítr …“

„Stříbrný vítr?“ A Malkus má užaslé oči, veliká kola navrch hlavy.

„Pst … teď! Slyšíš?“

Konečně, zdá se, že i Malkus slyší stříbrný vítr.

Jede to kolem, trubač nahoře, vzali se za ruce, tisknou, tisknou a naslouchají.

Náhle oba najednou.

„Ty, to je krásné …!“

* * *

Kapitola 15.

Život, život! – Jeho slávě se pokloňme, jeho chválu zpívejme! Není dosud tady, ale jeho ohně hoří za nocí na vzdálených kopcích. Posly už vyslal a my v jejich ruce složili sliby své oddanosti. Chceme milovat velikého a krásného vašeho pána, tak to vyřiďte, poslové! Chceme býti takoví, aby jeho oko na nás s hrdostí spočinulo, aby se usmíval, pokyvuje hlavou k rytmickému našemu pochodu! Ale, vyřiďte mu, ať nás nezradí, ať nás neprodá! I s ním chceme se dáti v zápas! I s ním – vyřiďte mu to. A chválu jeho že zpíváme, nezapomeňte!

Ratkinovi často vlhly oči; to přicházelo tak samo sebou, vyl tu v nitru takový houslový tón a každou chvilku si požalovat musel. Z jednoho dne v druhý přeléval se Ratkin jako jediný pramének roztoužení.

A teď chtěl něco psáti. Měla to býti pěkná povídka, kytička sasanek a petrklíčů. Mělo to být něco takového jako Jarní vody. Nu, to by snad dovedl. Ne, nedovedl. Žít dříve třeba. A bude žít. Nebude to již dlouho trvat.

* * *

Kapitola 18. – závěr

A když k desáté hodině objevil se před lékárnou červený slunečník, Ratkin nemohl tomu uvěřit. Byla tu. Šla proti němu.

A slunce svítilo. A obloha byla plna stříbrných plachetních lodí, hudby na nich v tom okamžiku zahrály, z tisíců hrdel zněl odtamtud pozdrav. I on pozdravoval. Nemohl mluvit. Ale i on pozdravoval. Nemohl k ní vznésti očí, stál tu se sklopenýma očima, neodvažoval se ani vlastně ji pozdraviti, zdravil pouze pokorným schýlením hlavy a žehnal zemi, po které k němu přicházela. Ale když vzhlédl, srdce se mu zastavilo v prsou. Zastavilo se náhle jako hodiny, něco hrozného se musilo přihoditi. Vzhlédl k ní – a nebyla to ona. Šla vedle něho, ale byl to někdo jiný, nebyla to už ona. … Podivné věci se dějí, nebyla to ona.

„Děláte hlouposti," řekla. Nu, vidíte, není to ona, hodiny v prsou se zastavily, dobře je to.

* * *

A konečně byli v pastviskách, ano, tudy chodí Ratkin rád. A nejkrásněji tu je za zářijových večerů – smutno totiž. …

Hleděla kamsi před sebe s rozvanutými ústy a jakási bolestná chtivost žhavěla v jejím výrazu. A tu počala mluviti.

„Hlouposti děláte … Nechci, abyste mne tak čekal jako včera a dnes. Nechci už vůbec, abyste mne čekal. A jak vypadáte? Směšně. Po očích vám vidím, co se s vámi děje, už se mi to docela přestalo líbit. – I včera jen okem jsem vás zahlédla a už jsem cítila, že někomu odzvánějí. Nemáte snad staršího bratra, který je vám velice podoben? To on snad před dvěma dny přijel, to on snad – – Ne, počkejte. Tohle ovšem je jen žert, ale já vím, jaký žert a proč to říkám. Na slečinky berních si takhle čekejte, ne na Aničku posedlou. Ta přijde jednou a pak už neví, proč by měla přijíti ještě podruhé, už není čeho ke kráse přidat, abys to nezkazil. Vždyť vidíte, už se na vás ani raději nedívám, co se studentem, myslím si, hloupoučký je, už ani nelze po něm ničeho jeho staršímu bratru vzkázat, i to by špatně vyřídil, a říkám-li to tak, zase si myslete, je to žert a není to žert. Nu, co tak na mne hledíte? Nenabídnete mi ještě dokonce, abych na vás počkala, až vystudujete? Co, co uslyším ještě od studenta? Nic? A tak tedy řeknu já už raději sama všechno. Mám ráda lesy; snad jsem si vás jen pro ty lesy zamilovala a snad jsem přece jenom divoká, lesní ženka. Nejsem nějaká moudrá, nemyslete si. Není v tom žádné moudrosti, co povídám. Ale v lesích jsem se lecčemus naučila. – Měla jsem lesy ráda a lesy byly na mne hodné, povídaly mi, když lidé nabízeli jen zajíce v pytli. Chodíš po lesích, vrátíš se potom a už se ani do městečka nehodíš. Také studenti přijedou, první den to je jako les, ale druhý den už i tohle je zase jen jaksi městečko, už ani abys ptákem nelítala a chodila na rande jak naše slečinky. Mnoho, mnoho, snad i tohle mi pověděly lesy – – Včera ráno jsem tě ještě čekala, tvá jsem byla dosud, ale tys nepřišel a to bylo dobře. Odpoledne jsem byla v lesích a – – –"

Zamlkla na okamžik, vyňala odkudsi jedlovou větvičku a podávala mu ji.

„To jsem ti přinesla. Je to z mé jedle… Usmála se maličko a podávala mu větvičku. Vzal ji a s ní všechno, bolest a krásu, snad to všechno, srdce, ani nepobereš.

Ale teď, teď učiňte mne mužem. Teď hrajme všichni dobře, stůjme dobře, vraťme ránu dobře, abychom byli hodni toho, co k nám přišlo. Je tato větvička křížem? Ponesu jej. Bude mne tento kříž tížit, tisknout k zemi? Zahodím jej. Zatančím nad ním.

Ratkin vztyčil hlavu. Jeho oči hleděly ven, ven z tohoto kruhu bolesti, vybíraly si směr. …

Už se neohlédl. Ani jednou. Šel. A tu skála stála před ním, tebe, skálo, myslím, dobře známe, jednou jsme tu vláli nahoře jak prapor; nepatříš snad k našemu směru, ale když tu již jsi, skála neskála, a Ratkin usmál se, zavrtěl hlavou a počal zlézati skálu. Tu teprv nahoře se ohlédl. …

A tu se s ním cosi stalo, hleděl dolů a všecek pojednou zbělel. Ze skalních rozsedlin počalo se naň cosi zavěšovati náručím stále těžším a těžším. Jeho oči křičely. Vztáhl před sebe ruce, jako by se někomu bránil, stál tak okamžik a zakryl si rychle oči. Po celém těle se roztřásl, musil se tu posadit a plakal dlouho.

A když přestal plakat a pozdvihl hlavu, ona tam dole již nestála; viděl ji, mizící červenou skvrnu daleko v pastvinkách. …

Pohlédl dolů do skalních rozsedlin, zamrazení jím prošlo – ale potom se již jen usmíval, bludně a trpce.

„Spi tam, Jene Ratkine, včerejší a pošetilý. Ty, který jsi toužil po štěstí a po bolesti – a přece jsi chtěl jenom štěstí. Ty, který jsi volal krásu – a před krásou jsi zastřel oči. Ty, který jsi volal život – a při první jeho písni potrhal jsi struny. Ty, který jsi myslil, že přijde brzy hodina, že staneš a najíš se dosyta! Blouznivý, nezkušený plavčíku v lodním koši, volající:

Země, země! – brzy ti zamrzl tento výkřik na rtech. A přece teď, kdy kotvy opět vytaženy, zní zase jen ona píseň: Život!

Život! – Jeho slávě se pokloňme, jeho chválu zpívejme! Na bližších a bližších kopcích hoří za noci jeho ohně. Posly už vyslal a my v jejich ruce složili sliby své oddanosti. Chceme milovat velikého a krásného vašeho pána, tak to vyřiďte, poslové! Chceme jeho barvy nosit a v jeho barvách vítězit! Chceme býti takoví, aby jeho oko na nás s hrdostí spočinulo, aby se usmíval, pokyvuje hlavou k rytmickému našemu pochodu! Ale vyřiďte mu, ať nás nezradí, ať nás neprodá! I s ním my chceme se dáti v zápas! I s ním – vyřiďte mu to. A chválu jeho že zpíváme, nezapomeňte …!"

Ratkin našel u svých nohou jedlovou větvičku. Zdvihl ji a hodil dolů do skalní rozsedliny. Padala a Ratkin se usmíval …

„Na tvůj hrob, Jene Ratkine, včerejší a pošetilý!"

vysvětlivka

Jarní vody – povídka I. S. Turgeněva

Otázky

- Zamyslete se nad tím, kdo je hrdinou románu (konkrétním i obecným).
- Jak lze spolu s autorem charakterizovat mládí? Využijte k tomu i slov Šrámkových téměř ze závěru románu: *„Mládí má zápasit, snad má i krvácet z ran, padne-li, znova se vztyčovat, musí i leccos ztratit – jen dokud stále slyší z dálek svůj stříbrný vítr –" „Stříbrný vítr?" Ratkin se náhle udivil, hleděl si na cosi vzpomenout … stříbrný vítr … Profesor Ramler se usmíval. „Nevím, rozumíte-li mi, a nevím také, jak bych vám to jinak řekl, je to právě jen stříbrný vítr. Takové poselství nějaké krásné, slibování mámivé odněkud zdaleka … ne, není to tak … říci se to nedá – – – – Já – už stříbrný vítr neslyším."*
- Co je to stříbrný vítr? Jak toto nezvyklé spojení charakterizuje román? Kde se s ním setkáte znovu v textu románu?
- Vyhledejte v 1. části ukázky pasáže, jimiž dokážete buřičský charakter díla. Všimněte si významové role přírody – co naznačuje?
- Ze závěru ukázky dokažte, že postava Ratkina se mění. Vysvětlete, jak se vyvíjí, jak se loučí s pošetilým mládím a jaké je ideové vyznání celého románu. Srovnejte s deziluzí Dykova Krysaře.
- Jaký význam a funkci má nápadně velká frekvence neurčitých zájmen či nedokončených vět?
- Doložte, že román má impresionistické rysy. Všimněte si zvláště zachycení nálad, obrazů přírody v 1. ukázce. Uveďte doklady lyrizace a subjektivizace autorova stylu. Čím se vyznačuje lyrizovaná próza? Všimněte si postavy Aničky Karasové. Co na ní Ratkin obdivuje?
- Všimněte si zvláštností kompozice románu. Čím se liší od prózy konvenční, tkvící v popisnosti a objektivním vypravěčství?
- Charakterizujte Šrámkův působivý básnický styl.
- Vyhledejte použití polopřímé řeči a v náznacích i vnitřního monologu.

Léto (1915)

zapamatuj si

Lyrické drama o 3 dějstvích s prvky impresionismu; jednoduchý příběh zasazený do idylického prostředí venkovské fary, kam přijíždějí na prázdniny hosté z Prahy – spisovatelka Valča Peroutová a její muž – redaktor, usedlý ironik Tomáš Perout. Valča očekává příjezd básníka Chvojky, který ji miluje a s kterým opouští svého muže; mezitím flirtuje s mladičkým synovcem Jeníkem Skalníkem, schovancem faráře Hory; nad chvilkovou koketerií a citovou vyprahlostí intelektuálů nakonec vítězí spontánní mládí; ukázka z 3. dějství se odehrává v zahradě faráře Hory v pozdním letním večeru po odjezdu paní Valči, která probudila v studentu Janovi milostný cit, ale momentální okouzlení skončilo zklamáním; Stáza je Janovou přítelkyní od dětství, jejich setkání vyvrcholí upřímnou láskou

Závěr z 3. dějství

STÁZA (*oddělujíc se občas letmo od stínů stromů, blíží se cestou mezi sady; u plotu stane, tiskne rozechvěně ruce k prsům a sjíždí jimi po tvářích; hledí k otevřenému Janovu oknu; slabé zašoumání nočního vánku*)

Větříčku… k němu zaleť… (*Zaváhá; pak směrem k otevřenému oknu, tiše.*) Pane Jan…! (*Za okamžik opět.*) Pane Jan…!(*Vyčkává, zneklidní; utrhne list z bezového keře, foukne do něho, list padne k zemi; opětuje to ještě jednou, list opět upadne; smutně.*) Nedoletí… nedoletí… (*Tiskne ruce k prsům a tvářím; pak zahledí se k obloze; odříkává.*) Pošli ty mně, měsíčku, zlatou nitku, já se po ní k němu dostanu, snad ve zdraví ho zastanu… (*Zavrtí hlavou, pak ji nízko skloní.*) A kdyby bylo těch nitek celé klubíčko, navždy budeš nešťastná, ty moje hlavičko – – (*Kývá smutně hlavou, pak opět zahledí se k oknu; počne jeviti silný neklid, přejde k vrátkům a opětně zkouší, jsou-li otevřena; po krátkém zaváhání tichotiše vklouzne do zahrady; k oknu.*) Pane Jan… (*Nic; úpěnlivým šepotem.*) Jeno! (*Nic; zaviklá jako opile hlavou; mátožným, bledým hlasem.*) Aaach, hlavičko ty moje stonavá, jestli – – jestli – – pod křineckou hráz já tě donesu, pod křineckou hrází já tobě ustelu – – – oh! (*Strne na okamžik, pak se rychle schýlí, uchopí malý kamínek a hodí jej do otevřeného okna; úpěnlivě, hlasem plným zimavého strachu.*) Jeno!! (*Nic; nalomí se v půli těla, vztažené ruce sepjaty, pak se pomalu vztyčuje, kolébajíc hlavou mezi zdviženýma, sepjatýma rukama.*) Oh! (*Pausa; náhle, čímsi vyrušena, odskočí v stín a plíží se stínem k vrátkům.*)

JAN (*který přicházel volně cestou mezi sady, srazí se s ní tamtéž; udiven, trpce*)

Ty – –? Zase špehuješ? Zase hlídáš?

STÁZA (*ruce neživě spuštěny podél těla*)

Já – – já – –

JAN

Špehuješ.

STÁZA

Já… (*Bloudí očima*) – jsem šla – (*Vyhrkne*) – na kradenou.

JAN (*udiven*)

Sem?

STÁZA (*zase bloudí očima*)

Na růže.

JAN (*stále udiven*)

Na růže? Pro koho?

STÁZA

Já… (*Chytajíc se první myšlenky.*) … já mám chlapce. Pro chlapce růže – – (*Řeknuvši to, hrozně se lekne.*)

JAN (*skoro úsměvně, hledě na ni okamžik*)

Ty máš – –? – – Nu, natrhej si růží, já to nepovím… (*Jde k domu, náhle se obrátí.*) Kde to zpívali, nevíš?… Jdu a náhle píseň slyším. Jdu tedy za ní, a tu to bylo zase jinde. Na konec to bylo tady – – Nevíš, kdo zpíval?

STÁZA

Já ne… já ne…

JAN (*se zvláštním pohnutím*)

Třeba… tvůj chlapec tu někde zpíval – – – A ty máš tedy chlapce, Stázo?

STÁZA (*prudký pohyb celého těla směrem k Janovi*)

Ježíši, Jeno!

JAN (*se smutným úsměvem*)

Tajemství? Já to nepovím.

STÁZA (*náhle prudce zapláče*)

JAN (*chlácholivě*)

Proč pláčeš? Žes to řekla? Že už to není tak hezké?

STÁZA (*vrtí prudce hlavou*)

JAN (*tiše*)

Když máš ráda, to pořád ho vidíš, viď?

STÁZA (*zavzlyká, kývne*)

JAN (*rozechvěn*)

Když to přišlo, tak to bylo nejdříve jak veliká bolest, potom velká radost, znovu bolest a radost, tak stále, že to bylo tak?

* * *

STÁZA (*se šťastným vzdechem*)

Tak!

JAN (*rychle vzhlédne, okamžik mlčí; trochu raněn*)

Tak jsi šťastně vzdychla! – – Vzdychni tak ještě jednou!

STÁZA

Nemůžu, Jeno.

JAN (*domlouvavě, hlasem, jenž ožhavuje*)

Mysli si – ležíš tak s očima otevřenýma – – (*Vyčkává.*)

STÁZA (*ustala plakat, svěsí ruce*)

Nemůžu, Jeno – –

JAN

Mysli si, že… tě políbil.

STÁZA (*pohlédne na něho a krátce se zasměje*)

JAN (*raněn*)

Proč se směješ?

STÁZA (*opět dovádivá vlnka smíchu*)

JAN (*vstává; nedůtklivě*)

Smáváš se, když tě líbá? (*Stoje za ní, uchopí ji náhle za hlavu, otáčeje její obličej k sobě, ona se vyprošťuje.*) Takové oči jsi, Stázo, nemívala – – A tak se smáváš, když – Hodně tě líbá, Stázo? (*Chýlí se k ní.*)

STÁZA (*obrátí se a jde k vrátkům, Jan za ní*)

JAN

Čeká na tebe?

STÁZA (*dechne za sebe s tichou vášnivostí*)

V lukách.

JAN (*naléhavě*)

Ty, Stázo, jestli ho přeperu – – (*Stále za ní; náhle stane, mne si čelo.*) Co je to, Stázo? Jdeš již? Počkej – – (*Mne si opět čelo.*)

STÁZA (*obrátí se k němu; oči jí září; tiše*)

Já… já vám tam v lukách, Jeno, šťastně vzdychnu –

JAN (*zápole*)

Vzdychneš?

STÁZA

Vzdychnu, Jeno… Ježíši, vzdychnu… tááák…

JAN (*vztáhne po ní ruce, Stáza couvajíc, vyjde vrátky; Jan stále za ní; hned nato pokryje je stín cesty*)

Otázky

- Doložte, že se v dramatu objevuje opět téma pro Šrámka typické.
- Všimněte si, že neoddělitelnou součástí dramatického děje je lyricky líčená přírodní atmosféra, nálada okamžiku, která ovlivňuje jednání člověka.
- Doložte lyričnost výrazu, posuďte jazyk dialogu. Všimněte si scénických poznámek, které dotvářejí básnický charakter díla i osvětlují vnitřní hnutí postav.

Karel Toman
Torzo života (1902)

Podzim

Večery kouzelné! V mhách stříbrných
měsíčních paprsků se taví sníh
a mlýny hrají pod stráněmi.

Dumavá práce zelenavých kol
si zpívá šerem! Proč ten stesk a bol
mou duši chyt' a tlačí k zemi?

I na mých polích praskal zlatý klas
a za poslední slunce svit se třás'
a tančil po vlnách mých polí.

A pro mé zrno mlýny nehrají.
Strništěm iluzí si hvízdají
výsměšné větry … a to bolí.

zapamatuj si

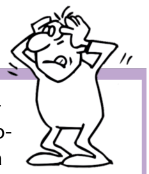

Lyrika erotická a revoltující; bezprostřednost smyslového vnímání a osobních prožitků radostných i bolestných; Tomanova plně vyhraněná představa života, ale nemožnost ji uplatnit ho vede ke vzpouře, neklidu, buřičství; láska jako nejvyšší hodnota v protiváze k morálním konvencím maloměšťáckého světa, ideál svobodného člověka i spoluúčast se všemi trpícími

Otázky

- Dokažte, že báseň je obrazem přírody i stavu básníkovy duše, že básnický výraz je založen na intenzivním napětí mezi významovými a zvukovými složkami.
- Co naznačují tragicky laděné verše? Doložte autorův smysl pro barvitý obraz přírody.
- Všimněte si napětí mezi disonantními spojeními slovních významů a využitím rytmických a melodických prvků. Vyhledejte zvukomalbu a zvukosled.
- Jaký význam má název Torzo života? Srovnejte s Gellnerovou sbírkou Radosti života.

Sluneční hodiny (1913)

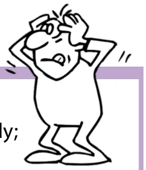

zapamatuj si

Vývoj od individualismu k ztotožnění s vyděděnci a tuláky, s nimiž sdílí touhu po spravedlnosti a sociální vzdor; příklon k harmoničtějšímu vidění světa, méně negace, v popředí barvité a konkrétní záběry přírody; rovnováha dvou poloh básníkova postoje: poznání evropských velkoměst a tulácká zkušenost posiluje básníkovo vědomí hlubokých rozporů a nutnost revolty, ale zároveň touží po vyrovnanosti a jistotě a uvědomuje si potřebu řádu; vyznání lásky k životu, domovu, zemi vedle motivů sociálního zápasu

Tuláci

Jdou světem, polní lilie,
s nevinnou duší apoštolů.
Žne každý, třeba nesije,
k plnému časem sednou stolu
a dobrá Marta s Marií
sklenici vína nalijí,
a v bohu radují se spolu.

Zem pro jich zraky obléká
převonné měkké roucho z jara,
zem něžně uspí člověka,
když z vody měsíc vstal a pára.
Na březích povídavých řek,
v poduškách pružných vojtěšek
zpěv tichý probouzí vlast stará.

V něm šumí mládím Vltava,
zasněně plynou vlny Rýna,
v něm pláče bolest dumavá
a tesknota, jež neusíná:
„Ó řekni, zda jsi místo znal,
kde ruský mužik nestrádal?"
Noc mlčí jen, noc pohostinná.

Jdou létem, pocelují klas
a ušlápnouti květ se chrání
a drahý sen svůj snují zas
o říši míru, požehnání.
Míjejí města, která žhnou
do nocí září světelnou,
milenci lesů, luk a strání.

Kvas prudký jiným v duši pad
a roste, bují, kypí v hrudi,
jich oku dává pomstou plát
a v slovech bodá, pálí, studí.
Bronzové hlavy zhrdly snem,
idylou v domku počestném,
a horečka zlá k činu pudí.

Tvůj hlad, ó země, žije v nich,
tvůj svatý hlad je inspiruje.
Po metropolích nádherných
syn člověka se potuluje,
chor, otrhán a vysílen.
Svět bohatých v průvodu žen
a v lesku šperků promenuje.

Tvůj hlad, ó země, vykvete
v jedinou krátkou rudou sloku,
nůž zablýskne se z písně té
či třeskne výstřel. Tisíc roků,
na východ, západ, sever, jih,
hlad chudých s hladem bohatých
zápasí o svět v každém kroku.

Od pólu k pólu zemi spjal
ohromný řetěz trpělivý.
Milión mrtvých o něm tkal,
milión nový tká jej živý
ze zkrvácených bosých stop,
a ty jsou vyšlapány v hrob
víry a naděje, ty Bože spravedlivý.

Otázky

- Z kterého bezprostředního zážitku vyplývá základní téma básně?
- Všimněte si, jak obrazy tuláků vystupují v básni v dvojí podobě. Srovnejte první čtyři strofy s druhou polovinou básně. S kterými biblickými pojmy spojuje obrazy tuláků?
- Doložte napětí mezi líbezným písňovým a mluvním stylem (vnitřní patos) i slovní úsporností.
- Doložte, že obě části básně spojuje motiv země, který se objevuje i v závěrečné strofě. Doložte, že země je pro vzpurné tuláky místem „řetězu" milionů, jejich zrození a smrtí. Porovnejte s podobným obrazem v Máchově Máji a v Březinově básni Ruce.
- Doložte jednak zobecňující pojetí země jako zdroje utrpení i obnovované víry a naděje a jednak proměnu obrazu tuláků původně jako konkrétních typů (jak je autor poznával) v symbolické postavy.

Měsíce (1918)

Září

Můj bratr dooral a vypřáh' koně.
A jak se stmívá,
věrnému druhu hlavu do hřívy
položil tiše, pohladil mu šíji
a zaposlouchal se, co mluví kraj.

Zní zvony z dálky tichým svatvečerem;
modlitba vesnic stoupá chladným šerem.
Duch země zpívá: úzkost, víra, bolest
v jediný chorál slily se a letí
k věčnému nebi.

Svatý Václave,
nedej zahynouti
nám ni budoucím.

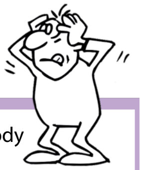

zapamatuj si

Cyklus 12 básní sledujících proměny přírody a lidskou práci v průběhu roku; sbírka připomíná stejně nazvané Mánesovo malířské dílo; přírodní a reflexivní lyrika; prolíná se dvojí rovina – reálná a symbolická; životní detail, přírodní motiv, konkrétní situace (východisko) směřuje k filozofickému zobecnění a symbolu (syntéze); básníkovo přimknutí k rodné zemi, národním tradicím; kompoziční jednota sbírky, střídmý výraz, lyrická zkratka, hutná metaforičnost, vnitřní napětí závěrečného trojverší (často s apostrofou)

Otázky

- Čím je v básníkově výpovědi příroda? Kde monumentalizuje rolnickou práci a venkov?
- Doložte vztah k národní historické tradici.
- Pozorujte kompozici básně. Doložte konkrétní situaci jako východisko a směřování k zobecňujícímu symbolu.
- Uvědomte si typické znaky moderní poezie: spojení prostředků lyriky s epikou a dramatem (konflikt) ve snaze o komplexní obraz skutečnosti.
- V básni Září je využito zvyklosti, že na počest českého patrona sv. Václava se v den jeho svátku na konci září rozezněly kostelní zvony. Jaký skrytý smysl má tento jev i motiv a závěrečné trojverší?
- Doložte, že častým prostředkem, který vyhrocuje situaci, myšlenku, postoj (zvl. v závěrečné formuli), je apostrofa.

Stoletý kalendář (1926)

Vlastní podobizna

Daleko v hlubokém lese
vyvěrá zpěvavý pramen.
Z tmy k světlu se rodí a třese
podsvětní píseň.

Život mě křtil vodou živou,
chuť hlubin a temnot mi vdechl.
Mám v krvi píseň tu lstivou
i její rytmus.

Sen zástupů v srdci mi zpívá,
vesmírná touha v něm bije.
A jen píseň tichá a zádumčivá
z mých slov zní k hvězdám.

zapamatuj si

Oslava domova a národní nezávislosti; opět se vrací tulácký motiv a představa věčného koloběhu světa, opět nonkonformní postoj z předválečných sbírek; vedle oslavných veršů věčně nenaplněný sen revolty a naděje

Otázky

- Báseň je východiskem k poznání Tomanovy osobnosti. Vyvoďte, jak Toman charakterizuje vlastní tvorbu.
- Zaměřte se na základní motivy a vysvětlete je.
- Naznačte na základě ukázek z Tomanovy tvorby vývoj jeho poezie i proměny životních postojů ve spojitosti se společenskými konflikty člověka počátku 20. století.

Stanislav Kostka Neumann

Satanova sláva mezi námi (1897)

Vypučel jsem nad bahna …

Vypučel jsem nad bahna do měsíčné noci jednou, a ráno,
když stříbrnou radost svého života skřivan střásal na zemi,
ke žhnoucím nebesům vzepjatý, zřel jsem se vzkvétat.
Osudu tvrdou pěstí zasetý,
přišel jsem z tropů a hrdým gestem odmítl jsem aklimatizovat se.

Vypučel jsem do vzduchu,
jenž zemdlený chvěje se bázní a předtuchou slavného otectví,
o jehož příchodu zpívám;
vypučel jsem vysoko a barvami vetřelce kvetu,
nad bahny kvetu úbělem a uprostřed mdloby žárem.

Ale ty v bahnech moje kořeny!
Uprostřed pláně stojím samoten
a vysoko zdvihám
svá hubená ramena za nejdražší vlastí svých snů.

Sám
pyšný
věčné nepřátelství vypověděl jsem plazům, již kolem
s jedovatou vegetací živoří nečisté dny své,
a svoji nenávist jako štít jasný jsem pozvedl
a čekám rány.

* * *

Sám
pyšný
uprostřed pláně stojím a vysoko zdvihám
svá hubená ramena za nejdražší vlastí svých snů.

zapamatuj si

Vliv symbolismu, dekadence a protikřesťanského satanismu, projev hlubokého individualismu; revoltující postoj vůči všemu starému; póza buřiče zklamaného společností a vyjadřujícího pohrdání

Otázky

- Vyhledejte dekadentní motivy, všimněte si vypjatého individualismu, autorské stylizace do podoby Satana, projevu revolty.
- Symbolem čeho je Satan?
- Proveďte charakteristiku verše.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Kniha lesů, vod a strání (1914)

zapamatuj si

Přírodní a milostná lyrika; inspirace okolím (tzv. moravské období tvorby); příroda (brněnské lesy) je básníkovi zdrojem nových sil, „znovuzrozením“ (útěk z velkoměsta); okouzlení přírodou (příklad pro svobodný a přirozený vývoj a její důvěrné poznání); vliv **naturismu a vitalismu** (pocit životní pohody, vášnivá láska k životu a k ženě, radost z prosté existence; láska jako harmonická idyla a tělesná touha); věcnost, názornost, impresionistická barvitost obrazů, smyslová rozkoš; básně jsou řazeny podle ročních období, počínaje podzimem; rétorický patos ustupuje, hymničnost se projevuje v apostrofách a v typu verše (pravidelný, rýmovaný), často využívá náboženskou litanickou dikci; průkopnický čin moderní poezie svým prolnutím hmoty a ducha (poezie intelektuální i fantazijní a emocionální); svérázný komentář k básnické sbírce tvoří soubor fejetonů S městem za zády

Jarní zvěstování – část

Tak dlouho čekali jsem rozechvěni touhou
a chladem, který vál ze sněhů svítících,
den žití chtěli jsme dát za sněženku pouhou,
však blesky chladnými jen vysmál se nám sníh.

Až náhle začlo tát a vzedmula se řeka,
divadlo veliké pod lesy hrály kry;
my zřeli s rozkoší, jak dole proud se vzteká,
a připravovali své jarní mimikry.

Však březen závistně nám nové poslal sněhy,
sen sněženkových spoust nade vším rozestřel:
tou bílou pohádkou, již z hebké utkal něhy,
my šli jsme zmateni a v srdcích měli žel.

A neupřímný květ co jitro sněžil venku,
by slunci vzdoroval, jež přišlo k poledni;
kůl každý v plotě sníh měl skvělou za čelenku;
však my jen čekali na sněhy poslední.

Tak dlouho čekali jsem touhou rozechvěni.
Dnes … atmosféra jest jak brána dokořán
ve svěžest, modro, jas a jitřní kuropění,
dnes první sladký vznět byl země lůnu dán.

Zdrávas, země,
plná milosti,
požehnána jsi mezi světy,
země,
požehnaný plod života tvého,
člověk!

Otázky

- Čím je básníkovi příroda?
- Doložte v básni, že náboženské pojmy pozbývají náboženského významu a jsou použity k oslavě země, života a člověka.
- Uvědomte si využití apostrofy a charakterizujte podstatu autorova vyznání. K čemu se obrací?

Nové zpěvy (1918)

zapamatuj si

Oslava moderní technické civilizace jako protipólu přírody, práce, lidského dobývání živé přírody; vliv **civilismu**, přimknutí k věcem a jevům všedního dne, nadšení ruchem velkoměsta, snaha spojit poezii s všedním životem (poetizace všednosti); spolu s předchozí sbírkou svědčí o celistvosti básníkova vidění a myšlení; vedle tematické novosti i nová forma: nová obraznost, civilní patos, bohaté výčty o skutečnosti nové doby, nové využití volného verše (whitmanovský širokoproudý, nepravidelný i nerýmovaný), střídání prostorů a motivů, prolínání „poetického" i „nepoetického", prostší i názornější smyslově zrakové vidění; vedle nejrozsáhlejší úvodní básně o 8 oddílech patří do sbírky oddíl Zpěvy světel, Zpěvy z lomozu a závěrečné Zpěvy z ticha (vyvažují hlučnost obrazů civilizace mírnějšími a prostšími tóny; motivy všedního života a přírody)

Zpěvy drátů – úvodní báseň, zkráceno

My, dráty telegrafní, telefonní a elektrické,
abychom neměly dlouhou chvíli, zpíváme si
zmrazeným hlasem, lhostejny ke všemu, co jest lidské,
tu mezi domy a paláci, tu mezi poli a lesy,
mezi a nad nimi, podle silnic a tratí
bzučíme monotónně, neznajíce touhy ni chtíče,
studené, kovové, neschopny nenáviděti, milovati,
napjaty mezi kandelábry, sloupy a tyče

k otroctví paralelnímu, aniž cítiti můžeme je,
vedeny do dálek nesmírných, křížem a krážem hnány
přes všecko, co strmí, i přes všecko, co zeje,
k stanicím, úřadovnám, elektrárnám pevně připoutány,

zpíváme zpěvy mechanického ze sebe vykoupení
do větru, který neslyší, a do světla, jež jest hluché,
docela pohříženy do snění, jež sněním není,
jak rákosu dozrálého stéblo mrtvé a suché

bzučíme nad životem, jenž se nás nedotýká,
ač pro něj jsme tu, jím prostupujeme, mu sloužíme dokonale,
zpíváme zpěvy, v nichž všechno se vším se stýká,
den ze dne stejné a přece den ze dne jiné stále.

vysvětlivka

monotónně (z řeč.) – jednotvárně; *kandelábr* (z lat.) – původně svícen, pak stojan pouliční lampy

Otázky

- Co je naznačeno motivem telegrafních a elektrických drátů? Doložte antropomorfismus technických věcí a jevů, posuďte obohacení slovní zásoby poezie.
- Všimněte si nové obraznosti – prolínání přírodních a civilistních motivů.
- Doložte uvolněnou veršovanou strukturu.
- Všimněte si, jak autor zdůrazňuje zvukovou stránku verše (hledejte zvukosled, zvukomalbu).

odkaz

Viz Literatura v kostce

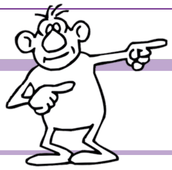

Petr Bezruč
Slezské písně (1909)

zapamatuj si

Obraz sociálního a národního útisku a bezpráví slezského lidu v 2. pol. 19. stol., výzva k odbojné revoltě a naděje na záchranu; výraz osobních citů a prožitků; **trojí tematický okruh**: intimní (stesk a vědomí životní osamělosti), sociální a národnostní; typické postavy utiskovaných (havíři, beskydští horalé, ovdovělé ženy, sirotci), bránící se zoufale poněmčování, popolšťování a zradě odrodilců, v protikladu k uhlobaronům, zbohatlíkům, lichvářům, krčmářům; básník jako mluvčí se stylizuje do různých podob (věštec, démon, lidový bard, horník vyjadřující nenávist a vyzývající k odplatě, svědek tragických osudů, poutník procházející krajem, zklamaný milenec) nebo se ztotožňuje s utiskovanými jako ztělesnění zástupů („my“); **3 různé stylové vrstvy**: macharovská kritická dokumentárnost realismu a regionální svědectví (reálný detail, baladická drsnost, konkrétní postavy, vypravěčství), patetický styl a symbolistické vize (s monumentalizujícími přirovnáními, využitím antických motivů, volného verše) a písňovost (prostý pravidelný verš, refrén, bezprostřední osobní lyrické vyznání); **lyrika společenská, sociální** (Ostrava, Oni a my, 70 000, Ty a já, Leonidas, Horník aj.), **intimní, osobní** (Labutinka, Jen jedenkrát, Červený květ, Motýl aj.), **epika, zvl. sociální balady** (Maryčka Magdonova, Kantor Halfar, Pole na horách, Bernard Žár aj.); kompoziční postupy: ostře vyhrocené protiklady, paralela; využití symbolistických metafor, hyperboly, apostrofy, dialektismů (lašské nářečí), polských slov; převážně daktylský rytmus; Bezručovo dílo představuje **syntézu všech proudů moderní české poezie konce 19. stol. a počátku 20. stol.**

motto sbírky:
Co v duších prostých lidí lká
při Olze, Odře, Ostravici,
(všichni byli lepší než já!)
jsem zkusil chybným veršem říci.

vysvětlivka

byl u nás básník – F. L. Čelakovský, autor sbírky Kvítí s básní Kaktus; *distichon* (z řeč.) – dvojverší spojující dva šestistopé daktylské nebo spondejské verše, z nichž druhý verš má třetí a poslední stopu neúplnou

Červený květ

Za temným oknem, v květníku sivém,
hrubý a špičatý mračil se kaktus.
Jednoho jitra
červený z lodyhy vyrazil kalich,
červený květ.

Byl u nás básník, co jiné měl oči,
co měl rád vonné a nádherné růže.
Distichem zvučným
pochválil růži a odsoudil pyšně
ten rudý květ.

Jsou duše drsné, co samy šly žitím,
hroty a ostny je zalily vrchem.
Co měly v srdci?
Kvetly-li jednou a kvetly-li v noci,
hleď, rudým květem…

Jen jedenkrát

Už nevím, kdy a kde
jsem slyšel jednou vypravovat pověst.
Kdes na severu země
je smutné údolí, sevřené vrchy;
to smutné jest a temné,
neb žádný den tam nezasvitne slunce.
Tam smutný žije národ
u věčném sněhu v začouzených jurtách,
kol ohně sedí muži,
jimž zlata dražší bývá každé slovo,
za nimi teskné ženy,
a vzad se tisknou v kožešiny děti.

Tu nevím, jak se stalo,
či snad se vymkla ze své dráhy Země,
v den jeden svitlo slunce:
A celý národ poděšený září
vráz prchl v černé jurty
a balvany zavalil každý východ,
a tváří klesl k zemi,
k démonu neznáma posílal prosby,
by šetřil jejich žití…
A zatím venku
slunečná záře sžehla věčné sněhy
a půda nedotknutá
pode rty slunce dala fial květ. –
Bůh slunečný když viděl
to mrtvé ticho a bázlivé prosby,
údolí přešel
a nikdy víc v tu nepohleděl stranu. –

A když strach přešel
a ze stanů se odvážili lidé
a zřeli vlahou zemi,
květ neznámý a vůni fial čili,
a zřeli, že se dobrý Bůh
na ně podíval, jimi uražený,
a viděli v své duši,
že nikdy den ten nevrátí se zpátky,
tu smutek hlubší žití
vráz schýlil hlavy zasmušilých mužů
a šíje teskných žen,
a v dvojnásobném dále žili smutku,
neb cítili, že jednou
jas žití šel kol jejich mračné země,
a jejich přešel vinou –
a víc se nenavrátí!

* * *

Jen jedenkráte kolem mne šla láska.
Vlas černý pad jí k pasu,
a sladkým hlasem hovořila ke mně:
„Vy dobrého jste srdce
a s vámi bude šťastna každá žena“ –
a krátký plachý pohled,
jenž více řek než její sladká slova,
jež řekla sladkým tónem,
jak mluví se v mé vlasti u Těšína,
šel s její řečí! –
A já, jenž dávno vypil
až v hořké kvasnice života číši
a z knihy žití bílé vyrval listy,

já řekl drsným tónem,
tak jak mluví dav černých mužů hore
tam pod ostravskou plání:
Bez konce, slečno, s oným půjde štěstí,
jenž bude vaším mužem,
však na strom zvadlý nepřipínám růži.

Maryčka Magdonova

Šel starý Magdon z Ostravy domů,
v bartovské harendě večer se stavil,
s rozbitou lebkou do příkopy pad.
Plakala Maryčka Magdonova.

Vůz plný uhlí se v koleje zvrátil.
Pod vozem zhasla Magdonova vdova.
Na Starých Hamrech pět vzlykalo sirot,
nejstarší Maryčka Magdonova.

Kdo se jich ujme a kdo jim dá chleba?
Budeš jim otcem a budeš jim matkou?
Myslíš, kdo doly má, má srdce taky
tak jak ty, Maryčko Magdonova?

Bez konce jsou lesy markýze Gera.
Otcové když v jeho robili dolech,
smí si vzít sirotek do klínu drva,
co pravíš, Maryčko Magdonova?

Maryčko, mrzne a není co jísti…
Na horách, na horách plno je dřeva…
Burmistr Hochfelder viděl tě sbírat,
má mlčet, Maryčko Magdonova?

Cos to za ženicha vybrala sobě?
Bodák má k rameni, na čapce peří,
drsné má čelo, ty jdeš s ním do Frydku,
půjdeš s ním, Maryčko Magdonova?

Cos to za nevěstu? Schýlená hlava,
fěrtoch máš na očích, do něho tekou
hořké a ohnivé krůpěje s lící,
co je ti, Maryčko Magdonova?

A já ji miloval a ona se mi vydala!
Tak můj krb vyhas, v srdce lehly stíny,
a smutek bez konce jde mojím žitím,
když vzpomenu si často,
že sladkým krokem kolem mne šla láska,
a já přirazil dveře svojí chaty,
a nikdy víc se nenavrátí zpátky!

vysvětlivka

hore – nahoře;
vydat se – vdát se

Frydečtí grosbyrgři, dámy ze Frydku
jízlivou budou se smáti ti řečí,
se síňky uzří tě Hochfelder žid.
Jak je ti, Maryčko Magdonova?

V mrazivé chýši, tam ptáčata zbyla,
kdo se jich ujme a kdo jim dá chleba?
Nedbá pán bídných. Co znělo ti v duši
po cestě, Maryčko Magdonova?

Maryčko, po straně ostré jsou skály,
podle nich kypí a utíká k Frydku
šumivá, divoká Ostravice.
Slyšíš ji, rozumíš, děvucho z hor?

Jeden skok nalevo, po všem je, po všem.
Černé tvé vlasy se na skále chytly,
bílé tvé ruce se zbarvily krví,
sbohem buď, Maryčko Magdonova!

Na Starých Hamrech na hřbitově při zdi
bez křížů, bez kvítí krčí se hroby.
Tam leží bez víry samovrazi.
Tam leží Maryčka Magdonova.

vysvětlivka

harenda – krčma

Ostrava

Sto roků v šachtě žil, mlčel jsem,
sto roků kopal jsem uhlí,
za sto let v rameni bezmasém
svaly mi v železo ztuhly.

Uhelný prach sed mi do očí,
rubíny ze rtů mi uhly,
ze vlasů, z vousů a z obočí
visí mi rampouchy uhlí.

Chléb s uhlím beru si do práce,
z roboty jdu na robotu,
při Dunaji strmí paláce
z krve mé a z mého potu.

Sto roků v kopalně mlčel jsem,
kdo mi těch sto roků vrátí?
Když jsem jim pohrozil kladivem,
kdekdo se začal mi smáti.

Lehko se zasmát mi kdekdo moh,
ve Vídni, v ústraní tichém.
Když tomu panstvu smích nepomoh,
bodáky přišly za smíchem.

Abych měl rozum, šel v kopalnu zas,
pro pány robil jak prve –
máchl jsem kladivem – teklo vráz
na Polské Ostravě krve!

Všichni vy na Slezské, všichni vy, dím,
nech je vám Petr neb Pavel,
mějž prs kryt krunýřem ocelovým,
tisícům k útoku zavel;

všichni vy na Slezské, všichni vy, dím,
hlubokých páni vy dolů,
přijde den, z dolů jde plamen a dým,
přijde den, zúčtujem spolu!

Slezské lesy

Jste tak jak já, slezské lesy, mé lesy!
Smutek se na kmen a koruny věsí,
hledíte teskno a hledíte přísně,
jak moje myšlenky, jak moje písně.
Padá z vás jehličí v noci a v mlze,
porobeného to národa slze.
Padáte sekerou na rozkaz z Vídně,
hynete pomalu, hynete klidně.
Mlčíte, hynete, smrkové moře,
bez konce, bez konce, slezské vy hoře!!

vysvětlivka

rubíny ze rtů mi uhly – červeň mi zmizela ze rtů; *při Dunaji* – ve Vídni (sídla majitelů dolů, hlavní město rakousko-uherské monarchie); *kopalna* – jáma, uhelná šachta; *nech* – ať; *Polská Ostrava* – dnes Slezská Ostrava, čtvrť Ostravy

Otázky

- Co vyjadřuje básník v mottu? Čeho je svědectvím?
- Zamyslete se nad úvodní básní sbírky a vyjádřete, co symbolizuje červený květ kaktusu.
- Kde je zobrazen sociální a národnostní útisk, nenávist a odpor k útlaku, příslib pomsty? Které typické obrazy a motivy k tomu autor používá?
- Jmenujte typické postavy a osudy utiskovaných v Bezručových básních (zvl. epických) a typy utiskovatelů a odrodilců.
- Kde autor používá baladické zkratky k vyjádření životních osudů slezského lidu? Dokažte, že dosahuje účinnosti nejen námětem, ale i formou.
- Do kterých podob a v kterých básních se autor jako mluvčí slezského lidu stylizuje?
- S čím spojuje Bezruč intimní lyriku?
- V kterých básních se výrazně projevuje slezská realita?
- Které z básní jsou dokladem bolestné rezignace, kdy vystupuje do popředí tragický tón?
- Jak souvisí Bezručova tvorba se symbolismem? Co spojuje Bezruče s básníky 90. let a s generací buřičů?
- Čím dosahuje působivosti a naléhavosti výpovědi?
- Které jsou nejtypičtější stavební principy a básnické prostředky v Bezručových básních? Uveďte příklad použití paralely a kontrastu.
- Čím se vyznačuje Bezručův jazyk a styl? Doložte příklady.
- Který rytmický princip uplatňuje nejčastěji? Uveďte příklady.
- Srovnejte baladickou tvorbu Bezručovu s Erbenovou, Nerudovou a Vrchlického.

Světová literatura 1. poloviny 20. století – poezie

1) UMĚLECKÉ SMĚRY

Filippo Tommaso Marinetti
Manifest futurismu (1909 – v pařížském deníku Le Figaro) – zkráceno

zapamatuj si

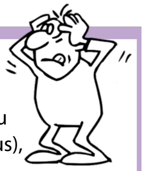

Nejen umělecký směr, ale i nové vidění světa; vznikl v Itálii, znamená počátek avantgardy; název od lat. *futurus* = budoucí (tj. směřování k budoucí společnosti); v literatuře – odmítnutí konvencí, tradičních básnických prostředků; nové umění odpovídající dynamice moderní doby, vyjadřující typickou atmosféru technické civilizace a života v 20. stol.; má vnést do literatury pohyb, sílu, rychlost (dynamismus), odvahu k revoltě; do uměleckého obrazu transformována jednota předmětu, prostředí a atmosféry, „prolínání rovin", využita fantazie a obrazotvornost, volné sdružování představ a věcí zdánlivě vzdálených; teorie „osvobozených slov", tj. neobvykle a překvapivě skládaných ve větě či verši (volné shluky) bez ohledu na dosavadní myšlenkové a gramatické vazby, zrušena interpunkce; básnický slovník obohacen o slova považovaná dosud za nepoetická, znetvořená, nově vytvořená (zaumy) ⇨ zesílit expresivnost výrazu; využití matematických symbolů, odstranění přídavných jmen, příslovcí a spojek, užívání sloves jen v infinitivu; uvolnění a zvýraznění grafické podoby básně (např. schůdkovitě psané verše, slova v přehledných diagramech)

1. Chceme opětovat lásku k nebezpečí, návyk na energii a smělost.
2. Prohlašujeme, že nádhera světa byla obohacena o novou krásu: o krásu rychlosti.

* * *

Osvobozená slova (1919) – sborník textů a programových prohlášení; klíčové dílo futurismu

Technický manifest futuristického písemnictví – zkráceno
Osvobozená slova jsou zcela svobodným výrazem vesmíru, zbaveného mluvnických a slovesných pravidel, novým názorem a citem pro věci, měřítkem všehomíra, vyjádřeného součtem sil v pohybu. A tyto síly se kříží v našem spolucítícím a tvořícím já, které je výrazně zaznamenává všemi možnými prostředky.
Futurističtí básníci uvádějí v soulad barvy, hluky, hřmoty, zvuky, tvoří výrazná seskupení pomocí řeči a nářečí, aritmetických a geometrických formulí, neužívaných, znetvořených a vynalezených slov, hlasů a skřeků zvířat, hukotu motorů atd.
1. Skladba musí býti zrušena a podstatná jména buďtež náhodně dle svého vzniku umístěna.
2. Sloveso budiž užíváno jen v infinitivu, … aby se pružně přimklo k podstatnému jménu a nepodřazovalo je spisovatelovu „já" –, které pozoruje nebo si představuje …
3. Přídavné jméno musí být odstraněno, aby obnažené podstatné jméno zachovalo svoji význačnou barvitost.

* * *

Otázky
- Které požadavky vyslovuje program futuristů?
- Co je základem futuristické poetiky?

odkaz

Viz Literatura v kostce

Tristan Tzara

Manifest DADA (1918)

DADA neznamená nic

Shledáváme-li to malicherným a neztrácíme-li svůj čas pro slovo, které nic neznamená… Prvá myšlenka, která v těchto hlavách běhá, je řádu bakteriologického: objevit přinejmenším jeho původ etymologický, historický nebo psychologický. Z novin se dovídáme, že černoši Kru nazývají ocas posvátné krávy DADA. Kostka a matka se jmenují v jednom kraji Itálie DADA. Dřevěný koník a kojná, dvojité přitakání v ruštině a rumunštině zní DADA. Učení žurnalisté v něm spatřují umění pro kojence, jiní všední svaté ježíškynechtedětičkypřijítkemně, návrat k vyprahlému a hlučnému, hlučnému a jednotvárnému primitivismu.

* * *

Přeložil Z. Lorenc

zapamatuj si

Označení uměleckého hnutí vzniklo náhodně 28. 2. 1916 v 8 hod. večer v kavárně Terasse v Curychu, když Tzara zabodl nůž do Laroussova slovníku na místo, kde bylo vytištěno slovo *dada* (ve francouzské dětské řeči, žvatlání = hračka, koníček); zdůrazňuje nesmyslnost, primitivitu, mystifikaci, destruktivní absurditu, spontánní nevázanou hru založenou na náhodě i rafinovaný experiment; chce zaujmout smíchem z nesmyslů; výraz negace všeho rozumového (odmítnutí jakéhokoliv řádu, logiky), chaosu soudobého světa, civilizace; znevažování dosud platných estetických pravidel, tradice ⇨ reakce na nesmyslnost války, ničení všech lidských hodnot, vzpoura burcující lidstvo z pasivity, snaha šokovat a provokovat; na originální hře s rozstříhanými slovy textu vytahovanými náhodně z klobouku a umisťovanými vedle sebe (princip montáže) upoutal překvapující výsledek – kouzelný, neobvyklý básnický obraz

Manifest o lásce sladké a hořké (1920)

Návod, jak vytvořit dadaistickou báseň

Vezměte noviny.
Vezměte nůžky.
Najděte v novinách článek, aby měl délku, jakou počítáte dát své básni.
Článek vystřihněte.
Potom pečlivě rozstříhejte všechna slova, která tvoří tento článek, a vložte je to pytlíku.
Skládejte pak jeden ústřižek za druhým přesně v pořádku, v jakém vyšly z pytlíku.
Svědomitě opište.
Báseň se vám bude podobat.
A vězte, že jste spisovatel neskonale originální a okouzlující citlivosti, byť doposud nepochopen lidem.

Přeložil Z. Lorenc

zapamatuj si

Zdůrazňuje náhodu, nelogičnost souvislostí, odmítá intelektuální kontrolu, nesmysl (nonsens) vyhlášen za princip, který hýbe světem; výklad dadaistické metody tvorby

Christian Morgenstern

předchůdce dadaistů i absurdní literární tvorby, německý básník (†1914), tvůrce groteskní, humorné lyriky; hra s absurdními jazykovými tvary; vliv na dadaisty, surrealisty, tvůrce absurdního dramatu

Šibeniční písně (1905)

zapamatuj si

Soubor originálních groteskně fantastických básní, rozsáhlý celek (250 básní) v 5 cyklech; v úvodu citát z Nietzscheho: *„V pravém muži je skryto dítě: chce si hrát“*; autor spojuje zdánlivě nesmyslně slova a představy, básně založeny na proměnách slovních zvuků a forem ⇨ vznikají slovní hříčky, vizuální básně (Trychtýře – verše se zužují až do jediného písmene) nebo básně ze shluků hlásek (Veliké lalulá) – jazyk zachycen jakoby ve stavu zrodu a mnohovýznamovosti; zaměňování hlásek, zdvojování slabik, deformování slov, slučování zdánlivě nesouvisejících metafor a předmětů, neologismy, rozpojování slov i vět, hra se zvukomalbou, oživování věcí a jevů, básně vytvořené jen z grafických znaků, tj. beze slova (Noční rybí zpěv)

Trychtýře

Dva trychtýře jdou noční tmou.
Těl jejich úzkou skulinou
proudí jas luny
klidně, stále
na cestu
lesem
a t.
d.

Noční rybí zpěv

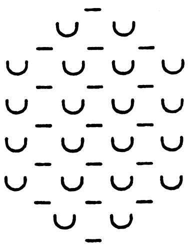

Přeložil J. Hiršal

Veliké lalulá

Kraklakvakve? Koranere!
Ksonsirýři – guelira:
Brifsi, brafsi; gutužere:
gasti, dasti kra …
Lalu lalu lalu lalu la!

Chandraradar sísajádra
tesku tes py pi?
Vahapádra, pryvešádra
klukpukpici li?
Lalu lalu lalu lalu la!

Sochoškrt sic kalcisumpa
senmemysagart (;)!
Biboň sod: Quocitem Vumpa
Kleso Klaso Klart (!)
Lalu lalu lalu lalu la!

Košilela

Znáš sirou košileli?
Třepetatá, třepetatá.

Jsi proklat, majiteli!
Třepetatá, třepetatá.

Teď třeská a pleská v ní vánek.
Vichrůrůrej, vichrůrůrej.

Kvílívá jak uplakánek.
Vichrůrůrej, vichrůrůrej.

Docela osiřela
košilela.

Kurt Schwitters

německý básník a výtvarník

Prasonáta (1924) – část

fonetická báseň, klasické dílo abstraktního umění

Ursonate

Oooooooooooooooooooooooooooooo,	6
dll rrrrrrr beeeee bö, **(A)** dll rrrrrrr beeeee bö fümms bö rrrrrrr beeeee bö fümms bö wö beeeee bö fümms bö wö tää, bö fümms bö wö zää, fümms bö wö zää, Uu:	**5**

Man Ray

americký literát, malíř a fotograf

Optická báseň (1924) – úvodní část

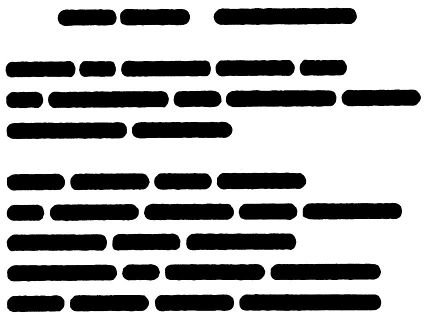

Otázky

- Co vnesl do moderní poezie Ch. Morgenstern?
- Čím je sdělná báseň Noční rybí zpěv, přestože nejde o text?
- Pokuste se doložit na ukázkách z tvorby T. Tzary základní principy dadaismu a tendence nového, moderního umění.
- Čím upoutávají ukázky abstraktního básnického umění?

André Breton
První manifest surrealismu (1924)

zapamatuj si

Charakteristika cílů a úkolů avantgardního směru (z fr. *surréalisme* = nadrealismus) jako opozice vůči tradičnímu umění, konvencím, společenské tendenčnosti; úsilí o spojení skutečnosti, fantazie, lidského podvědomí a snu, popření logiky; propagace živelné aktivity založené na psychickém automatismu (metoda bezděčně se tvořících obrazů v podvědomí), na vyjadřování bezprostředních, nahodilých dojmů a pocitů, snových zážitků, halucinací (bez rozumové kontroly); cíl – uvolnit lidské city, osvobodit se od myšlenkových stereotypů; vliv psychoanalytické teorie Sigmunda Freuda (lidské jednání je determinováno nevědomím)

Žijeme stále pod vládou logiky; … Ale logických postupů se dnes již užívá jenom na rozřešení problémů druhořadého významu. Absolutní racionalismus, který zůstává v módě, dovoluje zkoumat jenom činy bezprostředně závislé na naší zkušenosti. Logické cíle nám naopak unikají …

* * *

Surrealismus je čistý psychický automatismus, jímž má být vyjádřen, ať slovně, ať písmem nebo jakýmkoli jiným způsobem, skutečný průběh myšlení. Diktát myšlení s vyloučením kontroly vykonávané rozumem mimo jakékoli estetické nebo mravní zaujetí.

Přeložil V. Mikeš

Tajemství surrealistického magického umění
(1924)

zapamatuj si

Výklad vzniku automatického textu, osvobození tvorby ze sevření rozumu; rychlý, bezděčný zápis představ a myšlenek bez zásahu logiky; sled mnohoznačných, asociativně rozvíjených obrazů a symbolů

Psaná surrealistická skladba, neboli první a poslední výtrysk

Když jste se usadili co nejpohodlněji, tak, aby se váš duch mohl soustředit sám na sebe, dejte si přinést psací náčiní. Vpravte se do nejpasivnějšího nebo nejvnímavějšího stavu, jehož jste schopni. Nechte stranou svou genialitu, své vlohy a genialitu a vlohy všech ostatních. Říkejte si, že literatura je jednou z nejsmutnějších cest, jež vedou ke všemu. Pište rychle, bez předem promyšleného námětu, tak rychle, abyste se nezastavovali a neupadli v pokušení číst po sobě. První věta se vynoří sama, neboť je pravda, že každou vteřinu proběhne naším vědomým myšlením cizí věta, která si nežádá nic jiného, než aby byla promítnuta navenek. Je dosti těžké vyslovit se o povaze věty následující; podílí se nepochybně zároveň na naší činnosti vědomé i té druhé, připustíme-li, že napsání první věty minimálně probudí vnímání. Na tom vám ostatně musí pramálo záležet; na tom z velké části závisí celá surrealistická hra. Absolutní kontinuitě toku představ, která vás zaplavuje, se vždycky nepochybně staví do cesty interpunkce, třebaže se zdá stejně nezbytná jako rozvržení uzlů na kmitajícím provazu.

Pokračujte tak dlouho, dokud se vám to bude líbit. Svěřte se nevyčerpatelnosti vnitřního šumotu. Jestliže hrozí, že se rozhostí mlčení, jakmile jste udělali nějakou chybu: chybu, můžeme říci, z nepozornosti, bez váhání opusťte příliš jasný řádek. Po slovu, jehož původ vám připadá podezřelý, pište kterékoli písmeno, třeba l, stále písmeno l a přivolejte zpátky libovůli tím, že vnutíte toto písmeno jako začáteční písmeno slova, jež bude následovat.

Přeložil V. Mikeš

Otázky

- Co spojuje surrealismus s dadaismem, čím se odlišuje?
- Co znamená pojem psychický automatismus?
- Vyjmenujte základní znaky surrealistického textu.
- Vyjádřete odlišnost surrealistů a realistů.

2) VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI

Francie

Guillaume Apollinaire
Alkoholy (1913)

zapamatuj si

Soubor 42 básnických skladeb různého rozsahu; originální básnické vidění světa, nový lyrismus; námětová inspirace: láska (erotika), nejprostší věci (výjevy z ulice, útržky rozhovorů), literární tvorba (německý folklor, mytologie), příroda, civilizace ⇨ úsilí vyjádřit rytmus nové doby, vytvořit nový básnický jazyk; vliv **kubismu** (mnohopohledovost, rozklad jednotného proudu básníkovy výpovědi na samostatné obrazy) a **futurismu** (uvolnění grafické podoby verše, osvobození vět – do vyšších celků neskládá jednotlivá slova, ale jejich seskupení, verše, a to bez interpunkce; každý verš je ucelené téma); autor je **předchůdcem surrealismu** (důraz na asociativnost představ, snaha vytvořit nový obraz skutečnosti pomocí izolovaných prvků reality); záměr – vyslovit vlastní pocity (radost ze života, okouzlení jeho krásami)

Pásmo (1912), fr. Zone – zkráceno

úvodní báseň souboru; vyslovení pocitů člověka moderní doby, dojmů, nálad, úvah a vzpomínek na dětství, minulost, navracení motivu uplývajícího času ⇨ vyjádření mnohotvárnosti a zázračnosti života ⇨ **polytematická báseň**; jednotící kompoziční princip – metoda volné **asociace** nesouvislých **představ**, pásmo obrazů, v němž se střídá a prolíná staré s novým, veselé s vážným, všední se svátečním, subjektivní s objektivním; prolínání místních i časových souvislostí, dějištěm je celý svět (i Praha)

* * *

Mám rád tu pěknou ulici průmyslu a píle
Ležící v Paříži mezi třídou des Ternes a ulicí Aumont – Thiéville

* * *

Nyní ty kráčíš sám davem po Paříži
Kol tebe stáda autobusů řvou řičí a víří
Bolestná úzkost lásky hrdlo svírá ti
Jako bys nikdy už se neměl lásky dočkati
Kdybys žil v dávné době do kláštera šel bys bez prodlení
Rdíte se studem když se sami chytnete při modlení
Sobě se vysmíváš a smích tvůj plá výhní pekelnou
Jiskřičky jeho zlatí života tvého dno
Toť obraz visící ve stínu muzea
A občas přijdu na něj se zblízka podívat

Dnes jdeš po Paříži ženy jsou krví znamenány
Bylo to na sklonku krásy jen nerad toho vzpomínám

Z koruny žhavých plamenů pozřela na mne Panna v Chartres
Krev vašeho Svatého Srdce mne zalila na Montmartru

Jsem z toho nemocen když slyším ta slova požehnaná
Láska jíž trpím je má choroba tajná
A obraz který tě posedl ti pomůže přežít úzkost a bdění
Vždyť u tebe dlí ten obraz jenž prchá k nevrácení

U Středozemního moře jsi nyní na pobřeží
Pod citroníky jež celý rok kvetou svěží
S přáteli svými se projíždíš ve člunu
Jeden je z Nizzy dva z Turbia jeden z Mentonu
Sépií hlubinných se děsí oči naše
A v chaluhách plují ryby obrazy Mesiáše

Jsi v zahradě hospůdky v okolí Prahy
Cítíš se zcela šťasten na stůl růži ti dali
A místo abys psal svou povídku lenošíš pohříchu
Hledě na mandelinku spící v růžovém kalichu

V achátech svatovítských zříš zděšen své vlastní rysy
Na smrt jsi smuten byl v ten den kdy sebe v nich objevil jsi
Podoben Lazaru kterého světlo drtí
Pozpátku točí se ručičky hodin v židovské čtvrti
A ty couváš ve vlastním životě pomalu
Jda na Hradčany nahoru a poslouchaje k večeru
Jak v hospodách české písně zpívají

Hle jsi uprostřed melounů v Marseilli

Hle jsi v Koblenci v hotelu s obrem na vývěsní tabuli

Hle sedíš v Římě pod japonskou mišpulí

Přeložil K. Čapek

zapamatuj si

Podtitul Básně míru a války (řec. *kalós* = krásně, *gramma* = písmeno); tzv. obrazové básně (vizuální *poezie*) – verše psané rukou tak, aby vytvářely obraz = ideogram (pokus o spojení poezie s malířstvím), doklad básníkova malířského vidění; kubofuturismus; snaha zesílit komplexnost působení textu

Kaligramy (1918)

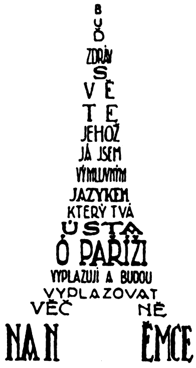

Prší

Pr srd pr pr Ó ověn fan
ší ce ší ší deš či fá
tak mi Au a ti mé ry
zdlou pu gu já deš ví jásej
ha ká sto plá tíč těz te
vě když va ču ku né vstříc
je mys brá pro zo přá ví
zi lím na svo ce te těz
ma na ot je li le né
ná přá ví přá pro a mu
po te rá te měň změň slun
ry le ús le se se ci
vich tr ta jež ve že na
řic pí ja déšť věč lez něž
od cí ko tu ný ný se
Cé ve by pou vav deš pro
ven sna mě tá řín ti mě
tu ze la bez pro ve ní
řá us vy us mé zla smut
dí pí dech tá přá té ný
šit nout ní te pa déšť
ví na le prs
těz pos ky
ství led

Přeložil J. Konůpek

Otázky

- Najděte v ukázkách neobvyklé a působivé básnické obrazy a postupy.
- Jaké dojmy zanechala v básníkovi návštěva Prahy?
- Všimněte si blíže výstavby básně Pásmo. Myšlenky tu nevyplývají jedna z druhé přísně logicky. Na jakém základě jsou tedy řazeny vedle sebe?
- Doložte polytematičnost básně.
- Kde vyjadřuje autor své bezprostřední subjektivní pocity, lásku, smutek ap.?
- Sledujte prolínání časových a dějových rovin.
- V kaligramech hledejte tzv. osvobozená slova a zamyslete se nad jejich funkcí.
- V básni Prší zachází autor se slovy – jazykovým materiálem poezie – nejen jako básník, ale i jako představitel jiného druhu umění. Kterého?
- Proč je Apollinaire pokládán za představitele kubofuturismu a předchůdce surrealismu? Čím mohl ovlivnit nastupující směry?

André Breton
Volná láska (1931) – zkráceno

Má žena s kšticí hořícího lesa
S myšlenkami žárných blesků
S pasem přesýpacích hodin
Má žena s pasem vydry mezi tygřími zuby
Má žena s ústy jak kokarda a kytice hvězd největší velikosti
Se zuby otisků bílé myšky na bílé zemi
S jazykem hlazené ambry a broušeného skla
Má žena s jazykem probodené hostie
S jazykem panenky, která otvírá a zavírá oči
S jazykem neobyčejného démantu
Má žena s řasami dětského hůlkového písma
S obočím okraje vlaštovčího hnízda

* * *

Má žena s očima plnýma slzí
S očima fialového brnění a magnetické střelky
Má žena s očima savany
Má žena s očima vody k pití ve vězení
Má žena s očima stromů stále pod sekyrou
S očima hladiny vody hladiny vzduchu země a ohně

Přeložil J. Řezáč

zapamatuj si

Surrealistická sbírka, osobní zpověď – otázky lásky, vztahu k ženě, důraz na svobodu osobnosti, citovou stránku a fantazii; polytematičnost, volný verš – sled mnohoznačných, asociativně rozvíjených obrazů a symbolů, metoda psychického automatismu (rychlý, bezděčný zápis představ, myšlenek bez zásahu rozumu a logiky)

Otázky

- Doložte na ukázce všechny typické rysy surrealismu.
- Uveďte základní jazykové prostředky surrealismu.
- Zamyslete se nad významem obrazotvornosti v surrealistické tvorbě.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Paul Eluard
Veřejná růže (1934)

zapamatuj si

Vrcholná surrealistická sbírka intimní poezie; 19 básní psaných volným veršem bez interpunkce a jedna báseň v próze; převaha milostné lyriky; různé variace základního tématu ženy (motiv erotické touhy); častá spojitost s motivem krajiny (přechod od vztahu já – ona k společnému my), asociativní vazba žena – růže (shoda s názvem sbírky); surrealistická metoda volného proudu asociací, citlivé a jemné poetické obrazy, bezprostřední pravdivost výrazu, intenzivní osobní prožitek; osobitý znak Eluardovy poetiky – kupení trsu asociací na stejné téma (konkrétní obraz), formálně vyjádřené spojením do jedné strofy básně, slučování protikladných prvků obraznosti (× volně plynoucí asociativní proud poetiky Bretonovy)

Polibek

Kohout u bran svítání
Kohout jenž burcuje zvon
Rozbíjí noční čas na kolečkách rychlosti

Rozlet větví
Mezi dvěma nestejnými průzračnostmi
Nezvednem tak brzo hlavu
K shromažďujícím se paprskům
Avšak skloníme ji
Na ústa hltavější než muréna
Na ústa skrývající se pod víčky
A jež se brzo skryjí za oči
S příslibem nových snů

Nejsladší pluh
Zbytečný nevyhnutelný
Zná u každé věci její místo

* * *

Zachytili jsme okamžik
Abychom již nikdy nepochybovali že náš život trvá.

Přeložil V. Nezval

Otázky

- Porovnejte odlišnost poetiky P. E. luarda a A. Bretona.
- Doložte obrazotvornost a fantazii autora.

Anglie

Thomas Stearns Eliot

Pustina (1922)

zapamatuj si

Rozsáhlá symbolická báseň – poema, základní dílo angloamerické moderní literatury; 5 částí (433 veršů) – Pohřbívání mrtvých, Partie šachu, Kázání ohně, Smrt vodou a Co řekl hrom; vliv francouzského **symbolismu** a amerického **imagismu**; základní téma – smutek nad stavem moderní civilizace; formou mozaiky, technikou blízkou koláži a filmovému střihu, pomocí konkrétních básnických obrazů autor zprostředkovává pocit osamocení v soudobém světě, neschopnosti komunikace mezi lidmi; motivy bezmocnosti, hrůzy, chaosu, rozkladu a nevyhnutelné smrti ⇨ zoufalé hledání východiska; složitá kompozice – dramatické prolínání, střetávání nebo sbližování dvou rovin výpovědi: zlomkovité pásmo lyrickoepické výpovědi autorského subjektu s motivy velkoměsta a odcizení člověka + inspirace starověkými mýty, středověkou legendou o hledání svatého grálu, citace z Vergilia, Ovidia, biblických Žalmů, z Danta, Shakespeara, Baudelaira aj.; minulost a současnost splývají, prolínají se, nebo jsou postaveny do protikladu; mnohonásobně opakovaný motiv neplodné, pusté země i motiv možnosti její obnovy závěr poemy (5. část) vrcholí obrazem cesty „pustinou" a chaosem současného světa do „nebezpečné kaple" k magickému rituálu, při němž hrom za životodárného deště vyslovuje zásady „nového života" ⇨ dávat, mít soucit, ovládat; surrealistická obraznost, spontánnost, náznakovost, fragmentárnost, nesouvislost, často parodování tradice minulosti a narážky na literární dědictví; bohatství jazykových prostředků – od soudobé hovorové řeči až po symboliku; ozdobný tradiční jazyk i osobitý rytmus volného verše; součástí poemy jsou rozsáhlé autorovy Poznámky k Pustině – usnadňují pochopení myšlenkově složité a náročné skladby

V. Co říkal hrom

Po žáru loučí v tvářích potem zlitých
po mrazivém tichu v zahradách
po strašných mukách v místech kamenitých
po křiku, po pláči
v žaláři, paláci a ozvěně
jarního hromu nad dalekým horstvem
ten, který žil, je nyní mrtev
my, kteří žili jsme, teď umíráme
ne právě trpělivě
Není tu voda, ale jenom skála

ne voda, skála a v ní cesta pískem
klikatá cesta vinoucí se v horách
skalnatých horách, v kterých není voda
abychom zastavili se a pili
ve skalách nelze zamyslet se chvíli
i pot je suchý, nohy trčí v písku
kdyby tak jenom byla v skalách voda
v těch mrtvých ústech shnilých zubů, vyschlých slin
nemám, kde sednu, lehnu, postojím
v těch horách ani samoty kus není
jen rudé tváře šklebí se a vrčí
ze dveří domů z rozpukané hlíny

Kdyby tu byla voda
a ne skála
kdyby tu skála byla
a také voda
a voda
pramen

jezírko ve skalách
kdyby tu alespoň zazněl šumot vody

Přeložil J. Valja

Otázky

- Jaký dojem vzbuzují autorovy verše? Čím je zvýrazněna naléhavost sdělení a pocit zoufalství?
- Doložte z textu motivy, které se mnohokrát v různých variacích opakují.
- Vyhledejte vyjádření protikladná, hyperboly, dramatizující výčty. Doložte volnou asociaci představ.
- Charakterizujte formu skladby, strofu, verš.

Španělsko

Federico García Lorca
Cikánské romance (1928)

Romance náměsíčná

Chci tě, chci tě zelenou.
Větve zelené i vánek.
Moře s bárkou na vlnách,
kůň, jenž v dálce ržá a hrabe.
Stín jí leží kolem pasu,
ona sní tam na verandě,
tělo zelené i vlasy,
chladné oči, stříbro chladné.
Chci tě, chci tě zelenou.
Věci na ni hledí lačně
ve světle cikánské luny,
ona nepohlédne na ně.

Chci tě, chci tě zelenou.
Ryba temnot k ránu plave,
ojíněna Mléčnou dráhou.
Jitro po ní brázdu najde.
O žraločí kůži stromů
otírá se vítr v sadě.
Jako kuny, chtivé lovu,
zježily se lesní stráně.
Přijde-li kdo, odkud přijde?
Tělo zelené i vlasy,
ona sní tam na verandě
sny jak moře, hořké, marné.

Přeložil L. Čivrný

zapamatuj si

Sbírka 18 lyrickoepických básní, většinou podaných formou romance; epické příběhy vycházející z lidové tradice umožňují vyjádřit intenzivní lyrické pocity – radost i smutek, vášeň, okouzlení přírodou, hudbou, tíhu života; cikánské motivy jsou nositeli dramatického napětí (živelnost, úzké sepětí s přírodou, oslava volnosti); spojitost tradičních prvků folkloru rodné Andalusie (lidová poezie, konkrétnost a jednoznačnost pojmenování, reálie španělského života) a avantgardních uměleckých postupů (proud metafor, obraznost, spojitost přírodních jevů a životních situací, hudebně taneční rytmus)

Otázky

- Jakou úlohu má smyslové vnímání ve verších F. García Lorcy?
- Všimněte si často uplatňovaného tradičního rytmu španělských lidových romancí (8slabičný verš). Vyhledejte mimořádně působivé a originální básnické obrazy, doložte dynamičnost výpovědi.

Rusko

Velemir Chlebnikov
Křidélkuje zlatopisem (1908–1909)

Zakletí smíchem

Ó rozesmějte se, smáči!
Ó zasmějte se, smáči!
Co smějí se smíchy, co smávají se smějavě.
Ó zasmějte se usměvavě!
Ó těch smáček nadsměvných – smích úsměvných smáčů!
Ó vysměj se rozesmátě smíchu nadsměvných smáčů!
Smějivě, smějivě,
usměj se, osměj se, smíšku, smíškové,
smíšečkové, smíšečkové!
Ó rozesmějte se, smáči!
Ó zasmějte se smáči!

zapamatuj si

Originální básně ve smyslu futuristického experimentování s básnickým jazykem; spontánnost, hravost, vynalézavost; autor uvolnil stavbu ruského verše, hledal nové možnosti jazyka; tvůrčí přínos: promyšlená poetika z hlediska fonetického (důraz na zvukovou stránku verše), sémantického, tvaroslovného i slovotvorného ⇨ mnoho neologismů, objevena nová smyslová hodnota slov; tzv. **zaumný jazyk** (*za um* = za rozum, tj. mimo rozumové chápání), založený na estetickém účinku zvuků a zvukomalebného původu jazyka (autorův názor, že jazyk vznikl jako nápodoba zvuků přírody a jako zvukový výraz emocí) = nová slova bez pojmového významu, ale překvapivě působivá; autor tvoří i smysluplné hravé básně, tzv. dvousečné, jejichž verše nebo dvojverší jsou totožné, čtou-li se zepředu i odzadu (**palindrom**) – překladatel Jiří Taufer označil takový typ básně slovem „obrateň“

Bobeóbi

Bobeóbi zněla ústa.
Veeómi zněly oči.
Pieéo zněly brvy.
Lieeej – zněl ovál líček.
Gzi–gzi–gzeo řetěz zněl.
Tak na plátně jakýchsi souvztažností
vně rozměrů žila Tvář.

Obrateň

Kalí silák
meč. I dal sosně dýmy den s osladičem.
Saze zas.
A kouř u oka
i náraz a rány.
Repot se šíří. Míří šest oper.
Celý je jílec
a kov u oka.

Přeložil J. Taufer

Ladomir (1920)

Když umírají koně – dýší.
Když umírají trávy – vadnou.
Když umírají slunce – hasnou.
Když umírají lidé – pějí písně.

zapamatuj si

Poema, obraz pochmurné minulosti vystřídán utopickou vizí budoucího harmonického světa (Ladomiru), svobodného života (Ljudostan) v souladu s přírodou; téma revoluce v patetických obrazech bouře, požáru, živelné síly; autorův projekt předpokládá sblížení techniky s přírodou a obnovení původní jednoty člověka a přírody

Otázky

- Porovnejte „zaumy“ v 1. a 2. ukázce a posuďte, zda vznikly stejně. Který zvukový prostředek lze označit slovem paronomázie?
- Která z ukázek je báseň – palindrom?
- Ve verších z Ladomiru se zamyslete nad podstatou srovnání, uvědomte si i kontrastnost výpovědi.

Vladimir Majakovskij
150 000 000 (1919–1920) – zkráceno

zapamatuj si

Agitačně zaměřená poema zachycuje atmosféru revoluce, svár starého s novým (ruští futuristé se ideově ztotožnili s proticarskými a levicově laděnými silami); závěr – vize budoucnosti (její osud spojen s destruktivní silou bolševické revoluce); patetické básnické výzvy, tónický verš se v duchu futuristické poetiky osvobodil z přísně logického řádu básnické výpovědi, má často samostatnou, významově i zvukově značně aktualizovanou platnost; zvýrazněn i zvláštním grafickým uspořádáním – stupňovitost, tzv. „schůdky" – verše psané v podobě schodiště; rytmická údernost, dynamičnost ⇨ zachycení pohybu moderní civilizace a revolučních změn syntakticky jednoduchými prostředky; telegrafická úsečnost, výrazný rým; jazyk – neliterární obrazy, novotvary; metaforická přirovnání, hyperboly ⇨ ironie, sarkasmus, apostrofy, gradace, antiteze ⇨ silná expresivita

Žízni,
napoj!
Hlade,
nasyť!
Je čas
na boj
tělo
nosit.
Pažby k líci!
Bijte do bojácných!
Do prchajících,
pistole, bácni!
Duše, jásej!
Konečně už!
Žárem,
žehem,
kovem,
jasem
žhni,
pal,
řež,
kruš!
Naše nohy –
toť vlaky, jež míjejí milníky.
Naše ruce –
prach ovívající vějíře lánů.
Naše ploutve – toť parníky.
Naše křídla – letky aeroplánů.
Jít!
Valit se!
Proplouvat!
Letět!

* * *

Jdem!
Jdeme, jdem!
Nejdem, letíme!
Neletíme, bleskujem se!
Duše se v zefýrech
koupá!
Kolem
barů a stěn!
Duň, bubne!
Bubne, zabubeň!

Přeložil J. Taufer

vysvětlivka

zefýr (z řeč.) – svěží vánek

Otázky

- Posuďte obraznost a emotivnost vyjádření, výstavbu verše, funkci veršového členění a rýmů.
- Vysvětlete smysl osobité formy a grafiky básní.
- Vyhledejte novotvary, metaforická přirovnání, apostrofy, gradaci, antitezi, básnická epiteta.
- Vyjádřete rozdílné záměry literární činnosti futuristů Chlebnikova a Majakovského. Čemu vzájemně odlišně podřídili svou tvorbu?
- Uvědomte si, že ruský futurismus je jen velmi volnou a nedůslednou podobou italského futurismu. Co převzal, čím se výrazně lišil a proč?

Sergej Alexandrovič Jesenin

Jeseň

Po strži ticho: v jalovcovém lese
ryšavá klisna – jeseň hřívou třese.

Nad břehy říčky, kde rej tichne vlnek,
slyš modrý cinkot jejích podkověnek.

Mnich vítr krokem starostlivým jde,
po cestách shání houfy žlutých listů

a na jeřábu keři celuje
zarudlé jizvy nezřenému Kristu.

Přeložil B. Mathesus

zapamatuj si

„Poslední básník ruské vesnice“, autor přírodní a intimní lyriky s ohlasy lidových písní; představitel **imažinismu** (ruský básnický směr 20. let 20. stol. inspirovaný angloamerickým imagismem); důraz na svébytnost básnického obrazu, metaforu a asociace + tradiční ruská melodičnost a zpěvnost; časté obrazy vesnice a přírodního dění; obava z techniky a městské civilizace ⇨ tóny smutku, melancholie, stesku; hořká sebeironie a projevy bohémství; spontánní, upřímná osobní výpověď, touha po upřímných citech, barvitost a smyslová názornost, neotřelé básnické obrazy, melodické verše

Otázky

- Všimněte si malebného obrazu přírody, podzimní atmosféry a vyhledejte v textu personifikaci přírodních jevů.
- Doložte barvitost obrazu přírody.

zapamatuj si

F. Werfel je představitel **expresionismu**; vyjadřuje pocity člověka v moderním světě, obavy o jeho osud ⇨ pesimismus, kritika zištnosti, násilí, odcizenosti

Pražská německá literatura

Franz Werfel

Na této zemi cizinci jsme všichni

Jen se zabíjejte plyny, dýkami,
řvěte velká slova, šiřte děs,
běžte za hrst půdy život změnit.
Ani milenka vám dána není,
všechny země budou vodami,
jenom písek zbude z vašich měst.

Kletba vězí v našem počínání.
Ninive jak boží protihráč
pyšné zdivo k nebi napřahuje:
Všechno pevné od nás odstupuje
a co máme, není k upoutání,
nakonec nám zbývá jenom pláč.

Hory, pláně se nám tiše diví,
když jim pyšni vládnout přicházíme.
Vždyť zkapalní, na co sáhnem jen.
Kdo chce k Být i Mít, je podveden.
Naše vina svůj dluh sama živí
a náš úděl: Dluh, jejž uplácíme.

Matky propustíme k věčným branám.
Dům je, že se pro nás v popel změní.
Blaženost, že trvá jenom chvíli.
I tep srdce jsme si vypůjčili,
cizinci jsme zde na této zemi,
s čím se spojíme, to umírá nám.

Přeložila H. Žantovská

Otázky

- Které citové stavy vyjadřují verše? Čím jsou ovlivněny?
- Co autor kritizuje v moderním světě? Čeho se v něm člověku nedostává?

Slovensko

Laco Novomeský

Svätý za dedinou (1939)

zapamatuj si

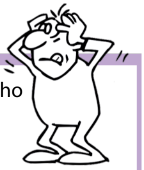

Lyrická sbírka, obraz atmosféry ohroženého domova, válečných hrůz (vliv španělské občanské války), vyhrocování a srážky protikladů, obraz nedokonalého světa a ohroženého lidství; melancholická nálada, marné hledání krásného snu

Prechádzka

Parlament vrabcov v stromoch zasadá,
ach, to je rečírečírečí
pre spadlý list
a kozy slabikujú večné mé a mé.

Za klobúkom mi babie leto veje,
vetrík sa so mnou ihrá na koníčka,
hí a hó,
po jeho drôtoch leto zdeľuje mi,
že ide,
už ide,
už je preč.

Corgoni na strnisku pália vňať a pýr
a nad plameňom nočná košeľa,
tá dlhá, cnostná, modrá košeľa,
ohňu sa stráca, kraju, pohľadu.

Pod stĺpom dymu prosím túto báseň,
aby mi skryla tento obraz
i túto náladu.

vysvětlivka

corgoň – výrostek, chlapec

Otázky

- Pokuste se najít, čím je vyjádřena základní atmosféra básně. Doložte nejvýraznější básnické obrazy, charakterizujte výstavbu básně, vysvětlete subjektivní náladu ve srovnání s atmosférou doby.

Vladimír Reisel

Temná Venuša (připraveno k vydání 1940; 1967)

zapamatuj si

Lyrická sbírka, projev slovenského nadrealismu, inspirace francouzským surrealismem; doklad básníkova imaginačního bohatství

Vzdialenosť blízkosť

Či sú tvoje nohy alebo tvoja hlava
Všetko sa podobá vetru alebo plaču

Všetko sa podobá vodopádom

Tvoje telo ryby
Tvoje telo trávy
Tvoje prsia ticha
Tvoje ruky požiaru
Tvoj hlas jeleňa

Chveješ sa ako zlato
A ako prameň
Ako rtuť

Keď dýchnem na teba
Premeníš sa v noc

A keď sa odhaľuješ
Svitá

Otázky

- Doložte typické znaky poetiky surrealismu; na jakém principu je stavěna báseň?

zapamatuj si

Lyrická sbírka, uplatňuje surrealistickou poetiku; obrazotvornost, fantazie, mnohopohledovost

Štefan Žáry
Zvieratník (1941)
Telo

… Oj ty sladké stvorenstvo
Ty nádobo pekelná
Mních podmanený
Telo sumca
Telo vraždy
Telo škopca
Telo dieťaťa
Telo neviestky
Telo šedých hydroaviónov
Telo kolesnáča
Telo zúfalstiev
Telo kanónov
Telo vavrínu
Telo pyramíd
Telo meteoru
Telo bambusa
Telo huslistu
Telo rapsódie
Telo netvora
Telo hroznýša
Telo zakuklenca
Telo spavej choroby
Telo živorenia
Telo začiatku a konca
Telo neprestajna
Telo odvekosti
Telo ozónu
Nekonečne nahé telo
Telo kĺb
Telo špik
Telo archa
Telo pľušť
Telo stigma
Telo raj
Telo gondola
Telo eunuch
Telo myšlienka
Neohraničené telo opyľovania
Zatratené telo
Telo mŕtvoly
Telo nebešťanov
Telo kalvárie
Telo hľúz
Telo prorokov
Telo poézie
Chlípne telo lávy
Telo členok
Telo vlas
Telo čelo
Telo nos
Telo plece
Telo prsník
Telo jazyk
Telo telo
Telo v nekonečnej premene
Svet telo
Dejiny telo
Život telo
Konanie telo
Zmysel všetkého telo

Otázky

- Doložte typické znaky básníkova talentu.
- Srovnejte s Nezvalovou surrealistickou tvorbou (Žena v množném čísle).

Česká literatura 1. poloviny 20. století – poezie

1) UMĚLECKÉ SMĚRY

a) Jiří Wolker
Proletářské umění (1922) – zkráceno

zapamatuj si

Programová stať, manifest proletářského umění (v časopise Var), první reakce mladých autorů na konec války; touha po lidskosti a sbratření, snaha vytvořit nový myšlenkový a umělecký řád; ideová inspirace – marxistická filozofie (třídní hlediska, revoluční přeměna světa) a francouzský unanimismus (individuální vědomí podřízeno kolektivnímu vědomí; solidarita zájmů); burcující úloha poezie ⇨ pomoc v uskutečňování sociální spravedlnosti

Článek tento nebudiž brán jako osobní názor pisatelův. Je spíše programovým základem, tak jak jsme se na něm shodli s ostatními přáteli umělci. Byť naše osobní názory na jednotlivosti byly odlišné, nechceme je řešiti proti sobě, ale mezi sebou. V základě pak jsme jednotni. Tlumočím zde názory skupiny komunistických umělců Devětsil.

Pociťujeme neudržitelnost a nespravedlivost dnešního řádu a věříme v lepší přestavbu společnosti. Nacházejíce pevný a konkrétní plán její v marxistických tezích, nazíráme na svět historickým materialismem. Proto nové umění je nám uměním *třídním, proletářským a komunistickým*. O možnosti jeho nechceme debatovati. Je nám věrou a skutečností. Jde nám o jeho znaky a růst.

* * *

Mladí umělci nechtějí *jen kritizovat* skutečnost. Ani pohádkově malovat budoucnost. Chtějí o budoucnost bojovati a boj je jejich hlavním vztahem mezi dneškem a zítřkem, boj je to, v čem sráží se v jejich srdci přítomnost s budoucností. *Proto základním znakem nového umění je revolučnost.*

Co znamená revoluce v umění? Revoluce v umění je především oprošťováním se od setrvačnosti umění starého a úsilím o nové umění proletářské. Umělec odhazuje kult osobního. Slučuje se v zástupu stejně bojujících. Organizuje se společenstvím myšlenky. Zde chce být slyšen. Jeho tvůrčí postoj není mimo zástup, ale v něm, úplně v něm. Proto hlavní znaky umění proletářského jsou v přímém odporu se znaky umění měšťáckého. Naproti individualismu vystupuje kolektivism, naproti lartpourlartismu – *tendence*.

* * *

Otázky

- V čem spočívá funkce proletářského umění, co mělo pomoci probojovávat? Jak souvisí umění se společenskou situací?
- Co spojovalo stoupence proletářské poezie?
- Které základní programové požadavky jsou ve stati vysloveny?

vysvětlivka

autentický (z řeč.) – pravý, z původního pramene; *nihilismus* (z lat.) – odmítání všech hodnot, popírání smyslu bytí; *unanimisté* (z lat.) – stoupenci francouzského literárního směru, kteří se snažili zobrazit „kolektivní“ duši

b) Manifesty poetismu

Karel Teige
Poetismus (1924) – zkráceno

* * *

Umění, které přináší poetismus, je ležérní, dovádivé, fantaskní, hravé, neheroické a milostné. Není v něm ani špetky romantismu. Zrodilo se v atmosféře jaré družnosti, *ve světě, který se směje*; co na tom, slzí-li mu oči. Převládá humorná letora, od pesimismu bylo upřímně upuštěno. (…)

Nic. Nic než lyrickoplastické vzrušení před podívanou moderního světa. Nic než milostná náklonnost k životu a k jeho výjevům.

zapamatuj si

Nový básnický program levicové avantgardy (vize spravedlivé společnosti), ale reakce na tradicionalismus i na proletářské umění (opozice proti ideologické poezii a tendenčnosti); místo dělníka v třídním boji zobrazuje člověka uprostřed lidových zábav (cirkus, lunapark, varieté, pouťová zábava aj.); místo boje a práce štěstí a radost (východisko z disharmonie) ⇨ *„aby svět byl básní“*; důraz na emocionální prožitek krás světa (*„umění žít“*), spontánní lyrismus a hravost ⇨ racionalita moderního světa

* * *

Poetismus je především modus vivendi. Je funkcí života a zároveň naplněním jeho smyslu. Je strůjcem obecného lidského štěstí a krásné pohody, beznáročně pacifický. (…)

Život sám o sobě, v únavě práce a jednotvárnosti dní, byl by prázdnou nesmyslnou formou, kdyby mu chybělo oživující srdce, pružná senzibilita; tak stala se poezie jediným účelem soběúčelného života.

Vítězslav Nezval, Karel Teige
Manifesty poetismu (1928)

… Bylo to za dlouhých hovorů a nočních procházek Prahou, tedy věříce v modernost, vývoj, nový řád, lidskou vynalézavost a kdy cítíce svou senzibilitu, nenávidíce literátství, těžkopádnost a kariérní snahy, vidouce rozkvétat jaro, pohybovati se hvězdy a cítíce žhavé přátelství, vynalezli jsme s Teigem poetism … Nechtěl vymýšleti nové světy, ale uspořádati tento svět lidsky, to je tak, aby byl živou básní (…) Poetismus je metoda, jak nazírati svět, aby byl básní.

Vítězslav Nezval (1927) – vzpomínka na vznik poetismu

… Na jaře 1923, toho nezapomenutelného roku, se vzpomínkou na nějž budu umírati – jednoho večera, jehož všecka slova mi utkvěla v paměti, procházel jsem se s Teigem po Praze, a pociťujíce atmosféru štěstí, jehož svědky byly jarní vůně, hvězdy, růžence světel v ulicích, zvracející opilci, žebravé stařenky a líčidla starých nevěstek, opírajících se o nároží, našli jsme východisko z disharmonie světových názorů, jež byly mumifikované, jedovaté a trudné – a objevili jsme poetismus…

… logika je právě to, co dělá ze svítivých slov fráze. Logicky patří sklenice stolu, hvězda nebi, dveře schodům. Proto jich nevidíme. Bylo třeba položiti hvězdu na stůl, sklenici v blízkosti pianina a andělů, dveře v sousedství oceánu. Šlo o to, odhaliti skutečnost, dát jí její svítivý tvar jako v prvý den.

Otázky

- Na základě úryvků ze statí Teigových a výroků Nezvalových charakterizujte poetismus.
- V čem spočívá základní odlišnost proletářského umění a poetismu?

2) VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI

Jiří Wolker
Host do domu (1921)

I. Chlapec

Pokora

Stanu se menším a ještě menším,
až budu nejmenším na celém světě.

Po ránu, na louce, v létě
po kvítku vztáhnu se nejmenším.
Zašeptám, až se obejmu s ním:
„Chlapečku bosý,
nebe dlaň o tebe opřelo si
kapičkou rosy,
aby nespadlo."

zapamatuj si

Lyrická sbírka tzv. **poezie prostých věcí** (jejich zlidštění a zdůvěrnění); členěna na 4 cykly: Chlapec, Ukřižovaný, Host do domu, Svatý Kopeček; proti ničivosti války staví prostotu a pokorné srdce, citovou otevřenost (poezie „lidského srdce"), snahu o sbratřující družnost, křesťanský soucit s trpícími (viz název – básník vstupuje jako host do domu chudých); víra v dobro a možnost pokornou láskou vykoupit lidskou bídu, změnit svět v harmonickou skutečnost; idylický chlapecký pohled na svět (**vliv vitalismu a naivismu**); zdroje – rodná země, harmonické rodinné prostředí; předmětem lásky jsou nejen lidé, ale i věci, svědkové našeho denního života; jednoduché slohové prostředky – metafora s personifikací, zdrobněliny, prosté symboly a zlidovělé biblické představy; až v dalších vydáních dodatečně přiřazena báseň Svatý Kopeček: polytematická báseň – pásmo (forma ovlivněná Apollinairem) s autobiografickými prvky; volně navazující sled výjevů: láska k rodnému kraji, prožitek na návštěvě nemocné babičky, vzpomínky na dětství, setkání s přáteli z mládí, představy o uzdravení nemocného světa (nestačí svět jen milovat, vědomí nutnosti činu) = přechod k epičtější druhé sbírce

Lampa (do první sbírky nezařazena)

Laskavé ruce na můj stůl mi lampu postavily,
laskavé ruce plamének jí vdechly čistý, bílý,
laskavé ruce odešly, – však vím, že u mě byly.

S plaménkem bledým, pokorným si tiše pohovořím.
Půjdeme spolu daleko až ke stříbrným zořím,
a šeptnu-li já: „Zhasínám," – tak on mi řekne: „Hořím."

Já pro něj budu milovat i noc, jež hvězdy ztratí,
já pro něj budu na všechno jen klidně vzpomínati,
já za ním půjdu důvěřiv jak za svým Bohem svatí.

Až vichřice nás přenesou přes boje, přes zápasy,
až dojdem v kraje sluneční a v luka věčné krásy,
pak zvolna ruce laskavé zas v lampě plamen zhasí.

Kamna

Myslím, že v poledne každý den
by mohl být květnově tichý a slavný,
kdyby všechny plotny u kamen
mohly být jako louky na jaře.
Maminky–sluníčka
v kuchyních by se nad nimi točily a smály,
žehnaly by je zlatýma rukama
a ony – jako ta země pod náma –
v odplatu za to by daly
růst na sobě chlebům a koláčům,
tak jako květinám polním,
co rostou z lásky a tepla.
V poledne by je maminky otrhaly,
na stůl postavily čerstvé a vonící:
„Vezměte z našich rukou, moji nejmilejší,
kytici!"

Poštovní schránka

Poštovní schránka na rohu ulice,
to není nějaká lecjaká věc.
Kvete modře,
lidé si jí váží velice,
svěřují se jí docela,
psaníčka do ní házejí ze dvou stran,
z jedné smutná a z druhé veselá.

Psaníčka jsou bílá jako pel
a čekají na vlaky, lodě a člověka,
aby jak čmelák a vítr je do dálek rozesel,
– tam, kde jsou srdce,
blizny červené,
schované v růžovém okvětí.

Když na ně psaní doletí,
narostou na nich plody
sladké nebo trpké.

Žně

Slunce je veliký básník
a napsalo krásnou báseň
zlatým perem
na naši zem.

Muži bez kabátů,
ženy s červenými šátky,
děcka na mámině sukni
přes celý den
jen
čtou a čtou a čtou.

Na kopečku nad polem
také já chci říkat tu báseň,
volat,
aby stařečci v dědině až na práh vyšli
a slyšeli, co slunce napsalo,
ale slova jsou tak veliká,
že neprojdou mými ústy,
a jen cítím, že jsem:
klas v řadě,
písmeno,
vykřičník!

III. Host do domu

Věci

Miluji věci, mlčenlivé soudruhy,
protože všichni nakládají s nimi,
jako by nežily,
a ony zatím žijí a dívají se na nás
jak věrní psi pohledy soustředěnými
a trpí,
že žádný člověk k nim nepromluví.
Ostýchají se první dát do řeči,
mlčí, čekají, mlčí
a přeci
tolik by chtěly trochu si porozprávět!

Proto miluji věci
a také miluji celý svět.

Otázky

- Které pro autora typické pocity vyjadřuje báseň nezařazená do sbírky Host do domu?
- Jakými uměleckými prostředky vyjadřoval Wolker svůj vztah k světu? Doložte.
- V básni Pokora vyložte stručně základní básnický obraz pro Wolkra svou povahou příznačný.
- Kde se nejzřetelněji projevuje představa, že svět spasí lidské srdce a bídu zažehná láska? Kde je nejpatrnější zlidštění a zdůvěrnění věcí? Doložte literární personifikaci a vliv vitalismu a naivismu.
- Které lidské rysy Wolker věcem přisuzuje? Pojmenujte vztah básníka k celému světu. Kde je chlapecky družný vztah k lidem?
- Vyhledejte metaforické a symbolické obrazy v básních Poštovní schránka, Kamna, Žně.

odkaz

Viz Literatura v kostce

IV. Svatý Kopeček

Žlutavý kostel vlá na hoře zelené,
to je korouhev této krajiny tiché a svěcené,
to je Svatý Kopeček u Olomouce, místo pro poutníky a výletníky,
osada, dodávající dělníky továrně Kosmos a továrně na hřebíky,
Panna Maria se zde zjevila a stále zjevuje se
babičkám s nůšemi a dětem na chrastí v lese,
zde jsou mé prázdniny od narození až do let dvaceti
v borových pasekách a lískovém houští dobře zasety,

a já jsem procesí dychtivé Božího slova,
přicházím z daleké Prahy a rodného Prostějova,
dospělý chlapec, student a socialista,
věřící v sebe, železné vynálezy a dobrého Ježíše Krista,
dubnové stromy, silnice bílá a přec smutného něco tu je,
jdu navštívit babičku chorou a dědečka, který ji ošetřuje.

Zvonek na konci chodby na drátě železném,
chodba, vonící každý rok stejně břidlicovým kamenem,
sednička malá, za okny celý les sedí v květináči,
zmodralé ruce a šedivé vlasy na smutné posteli pláčí.

Když jsem jak děcko byl nemocný, tož jste mi, babičko, pomeranče nosívala,
až dětská nemoc se nakonec jak dřevěná hračka rozlámala,
já bych vám také rád něco přinesl, však vy už si hrát nemůžete,
svačinu u stolu pojídám, za okny třešeň kvete,
o svém životě vám vykládám s velikou silou a nadějí,
mysle, že mladá slova jak teplý čaj srdce vám zahřejí,
já zdravý jsem ještě a myslím, že smrt je jen nemoc jak ostatní nemoci,
chtěl bych vám rukama svýma od všeho bolestného pomoci,
ale vaše oči – dvě černé nitky, a na nich tělo jak těžká rána visí,
stále jen říkají: něco jiného my – a něco jiného ty jsi!

Náhle se ocitám v lese, pátá hodina na věži daleké bije,
oči na kolenou přijímají známé věci a v prsou slavnostně mi je,
soustřeďuji se jak kamének spadlý do studánky uprostřed lesa,
ulice, komíny, tramvaje, noviny, sklepníci vstoupili na nebesa,
dnes budou z nich hvězdy a do snů budou mi svítit,
na této cestě jsem kdysi moh otakárka fenyklového chytit, –
a to nejsou cesty, – to jsou truhlice plné bohatství všeho,
kdykoli tudy jsem šel, zůstal tu kousíček srdce červeného,
teď všechno mi vracejí s úrokem dnešního odpoledne,
celý můj život jak květina se mi před očima zvedne,
jak generál o velké přehlídce přehlížím řady minulých let,
generál s praporem lásky k večeru sní, že dobude svět.

Vida, tu Karel Šnajdr, můj prastarý kamarád, ve skutečnosti stojí,
dnes, jako vždy, rámec našemu přátelství dělá sekera, trakař, pařezy a trochu chvojí,
ač vyrostl na siláka, přec vítáme se, jak sluší na kluky…

* * *

žádná víra není laciná, kterou jsi šťastný a laskavý,
z polínek u kamen dítě pro maminku zázračný zámek vystaví,
my nejsme rozumní, kdo by byl rozumný ze všech nejvíce,
nedal by šesták stařence, žebrající na konci města u nemocnice,
a nemoc nechodí jen po lidech, ale i po horách a po celém světě,
na modré pasece my chlapci se shodli, že světe, uzdravíme tě.

vysvětlivka

Svatý Kopeček – výletní a poutní místo u Olomouce, kde ve vile „Krásná vyhlídka" bydlel o prázdninách Wolker u svých prarodičů

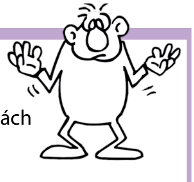

Otázky

- Čím se zřetelně odlišuje závěrečná báseň Svatý Kopeček? Vyhledejte doklady kolektivnosti, přechod lyrického subjektu – básníkova já k vyzývajícímu my.
- Doložte vliv Apollinaira, shody a rozdílnosti. Srovnejte dějiště Apollinairova Pásma a Wolkrovy básně – pásma.
- Proč nelze tuto Wolkrovu báseň považovat za poetistickou?
- Posuďte verš básně Svatý Kopeček, dokažte její blízkost k rýmované próze.

Těžká hodina (1922)

Těžká hodina

A. M. Píšovi

Přišel jsem na svět,
abych si postavil život
dle obrazu srdce svého.
Chlapecké srdce je písnička na začátku,
plán pro zámek, který bys lidem jak milé dal k svátku,
ale mužovo srdce jsou ruce a mozoly,
které se krví svou do cihel probolí,
aby tu stála alespoň skutečná hospoda u silnice
pro ušlé poutníky a pro poutnice.

Dnes je má těžká hodina.
Chlapecké srdce mi zemřelo a sám v rakvi je vynáším,
a zemřelým trpě, trpím i tím,
které mi v prsou se roditi počíná.
Dnes je má těžká hodina;
jedno srdce jsem pohřbil a druhé ještě nemám,
zesláblý úzkostí, zeslábly samotou
marně se bráním studeným stěnám
pokoje svého
uštěpačného.

Milenčin dopise, lampo, kniho kamarádova,
věci zrozené z lásky, světla a víry,
dnes při mně stůjte a třikrát mi věrnější buďte,
když zůstal jsem na světě sirý,
a modlete se,
aby mi narostlo srdce statečné a nesmlouvavé,
a věřte dnes za mě, že tomu tak bude
a věřte dnes za mě, že postavím
dle obrazu jeho
život člověka spravedlivého.

Já mužné srdce ještě nemám,
sám v těžké své hodině;
a proto nevěřím.

zapamatuj si

Sbírka proletářské poezie; autorova proměna: symbol láskyplného srdce nahrazen symbolem rukou = symbolem práce, boje, činu (= kontrast), který má zlidštit svět; mizí idylický pohled na svět; Wolker se stává básníkem osudu proletáře (lidstva); místo soucitu nastupuje vědomí nespravedlnosti, s níž se nechce smířit; objektivace, jedinec je členem kolektivu (vědomí společenské odpovědnosti), směřování k epice, zájem o velkoměsto s jeho předměstími; prostředkem k širšímu společenskému záběru (od „srdce" k „světu") jsou tradiční balady s mravním posláním (sociální, dramatické, zdůrazňující dějové prvky, bohaté na konflikty a obrazy osobních tragédií); mají přímočarý děj s jedním rozhodujícím dějovým momentem (zabití velkého snu); tragédie jsou výsledkem reálných společenských jevů; úvodní stejnojmenná báseň zobrazuje bolestný přerod z chlapeckých do mužných let

Otázky

- Kde se básník vyznává ze svého předsevzetí?
- Charakterizujte báseň po stránce tematické, kompoziční a jazykové. U koho hledá autor ve svém bolestném přerodu pomoc? Sledujte proměnu formy. Která slova jsou základem básníkova slovníku?

Balada o snu – zkráceno

J. Seifertovi

V špinavé ulici na předměstí
bydlel mládenec jménem Jan.
Měl dobré srdce, slabé pěsti
a modrou pracovní zástěru.
Městem se brouzdal k večeru
a ve světel barevném kolotoči
mu narůstaly bolavé oči,
jež všechno skutečně viděly
a do srdce krutě křičely:

Tady jsou paláce, – tady podkroví,
tady jsou sytí, – tady hladoví,
jedni jsou otroci, – druzí diktátoři
a všichni jsou choří.
Svět je jak srdce kulatý,
a je-li do půle rozťatý,
– umírá.

Po městě chodil smutný Jan
ze všech stran očima dobýván,
toužil a trpěl a přece chtěl žít,
svět na vážkách spravedlivých vyvážit,
neboť člověk na svět přišel a proto tu je,
aby se stal tím, co země potřebuje.
Nechť je jí pokrmem, – jestli hladem sténá,
nechť je jí hladem, – je-li přesycena.

* * *

V předměstské ulici bydlela též
dívka jménem Marie.
Na šicím stroji každého dne
deset košil ušije.
S Janem kdysi setkala se,
když večer v město pad,
Jan ji objal teple v pase
a povídal, že má ji rád.
Pak častěj spolu chodívali
a o lásku se dělívali.
Toho večera sešli se zas.
Jan hlavu měl svěšenu,
propadlý hlas.

„Dnes v noci, Marie, zdálo se mi,
že žíti lze lépe na naší zemi.
Však s ránem jsem poznal, že to byl sen,
a snem tím jsem k smrti nemocen,
neb přes den jak líbezné strašidlo kráčí přede mnou
železným nábřežím, ulicí kamennou,
a stane-li, průsvitný, uprostřed náměstí,
skrze něj vidím tisíce neřestí,
neřestí, které tím strašněj své boláky odkryly,
že poznal jsem krajiny, ve kterých nebyly.
Ti, kterým slunce nesvítí,
sny sluneční musí zabíti, –
sic zemrou na ně sami.
Pověz mi, má milá,
jak bys sen zabila?“

„Dokud jsem tě, Jene, neznala,
též hrozné sny jsem mívala.
Můj sen
však muži milenci byl podoben.

* * *

Však od těch dob, co jsme se poznali,
sny tyto se mi zdáti přestaly.
Tím, že jsi řek mi: má milá!
sny ty jsem v sobě navždy zabila.“

Poslouchal mládenec jménem Jan,
pochopil muž to jménem Jan,
obtěžkal ruce a řekl jen:
„Zabiji sen."

Z fabrik a podkroví dělníci jdou,
tvrdost životů jejich jim padla do rukou,
ti všichni krásné sny měli a tíhu jich poznali,
dnes jeřábem zvednou je a vytešou do skály,
to lidé jsou z masa a kostí, stvoření světa dědicové věční,
co krásné sny zabijí tím, že je uskuteční,
nemají dobré srdce jen, ale též dobré pěsti,
protože po světě jdou, ve světě vrou a na světě staví své štěstí.

Z fabrik a podkroví dělníci jdou,
mezi nimi Jan a Marie,
svatí drží v rukou lilie,
muži kladiva a meče;
když velké sny se zabíjejí,
mnoho krve teče.

Musí se zabít,
musí se žít,
ruce jsou zbraně,
srdce štít!

Balada o námořníku

Předzpěv

Bez konců širé moře je,
jde vlna za vlnou,
hrob jedné vlny druhé je
zelenou kolébkou.
Kdo první vlnu vytvořil,
ten stvořil také poslední.
Hlubinou srdce, vichře, zni!
Bůh zůstaň nade mnou!

Zpěv první

„Polib mě, Evo, ještě jedenkrát
a pak buď s Bohem nastokrát!
Opatruj v očích lásku
a krbu mého klid,
já jsem tvůj muž a námořník
a musím odejít."

„Jak pták je slabé srdce mé,
ach, Mikuláši, muži můj,
dřív zemře, než se sejdeme,
na moře nejeď, – u mne stůj!
Nejsou to ani tři neděle,
co prsten nám dali v kostele,
a už ode mne odcházíš v cizí zem.
Co sama tu počnu s prstenem?"

„Na srdce nasaď prsten ten,
prstýnek věrnosti,
a láskou svou každou noc i den
jej za mě pohosti.
Dřív než se nadáš, jak jarní bouř
se k tobě přiženu,
pak k srdci tvému přilehnu
jak kámen k prstenu."

„Bez tebe prsten věrnosti
jak led je, – nehřeje, –
bez tebe pro mě samotnu
noc každá oheň je.
Oheň se s ledem nesnáší
a já mám dvacet let,
sotva jsi líbat mě naučil,
líbáš mě naposled."

„To vše je ženský blud a tlach,
to vše přemůže zvyk,
by žena mohla šťastna být,
plout musí námořník.
Z polibků dům se nestaví
a chléb se nerodí,
proto dnes musím jako dřív
sloužiti na lodi."

„Mikuláši, nuž s Bohem buď,
já neodmlouvám už,
na památku si s sebou vem
zde ocelový nůž.
Ve městě jsem jej koupila,
a srdce na něj vyryla,
abys musel si vzpomněti,
až chléb budeš v cizině krájeti."

„Děkuji, ženo, snad i já
dar tobě přivezu,
teď domů běž a na noc psa
odpoutej s řetězu!
Tak jako dům náš pevna buď,
tak jako pes náš věrna buď
a věz, – že mám tě rád,
neb ten, kdo nejvíc miluje,
dovede sbohem dát.!"

Zpěv druhý

Čas jako voda utíká,
čas jako moře je,
po širém moři pluje loď
do San Franciska z Bombaye.
Do San Franciska z Bombaye
a potom ještě dál,
svět místo ženy Mikuláš
kol pasu objímal.

Svět místo ženy objímal
a zpíval vesele,
protože v srdci lásku měl
a u srdce nůž z ocele.
U srdce nožík z ocele
a na kormidle pěst,
každou noc řídil paroloď
bezpečně podle hvězd.
První rok všechny hvězdy zřel,
jež na nebesích žhnou,
druhý rok viděl méně jich,
třetí rok jedinou.
Jediná hvězda na nebi
všech sílu třímá hvězd,
spí pod ní tiše bílý dům
a v domě žena jest.
Mikuláš k hvězdě pohlíží,
loď za ní pouští v let:
„Kdybys ty, hvězdo, pohasla,
zhas by mi celý svět!“

Zpěv třetí

V přístavní krčmě v Marseilli
každému sklenku nalejí.
Děvčata černou svatozář okolo očí tu mají,
každému hostu na klín nasedají
a při skleničce skleněné
všechny jsou za frank, – jen jedna ne.

Okolo stěžňů noc se tmí,
Mikuláš vstoupil od krčmy:

„Holahou, děvčata, nalejte mi,
za týden budu v překrásné zemi,
týden jak víno hrdlem proběhne
a věrná žena doma přijme mne.“

Sklepnice víno nalívá,
sklepnice na něj se zadívá:

„Námořníku, pár šedých vlasů už máte
a přece mi známý připadáte.
Před sedmi léty býval jste mladý.
Před sedmi léty nebyl jste tady?“

„Vzpomínám, děvče vzpomínám,
co krčem jsem prolez, nevím sám,
možná, že i tu za svobodna
jsem mnohou sklenku dopil do dna.
A šedý vlas? – Ten v krásné zemi
za týden žena vyčeše mi.“

Sklepnice víno nalívá,
sklepnice na něj se zadívá:

„Zda, námořníku, vzpomenete
si po té době sedmileté
na ono okno s pomněnkami,
pod kterým děvče spalo s vámi?“

„Vzpomínám, děvče, vzpomínám…
co děvčat jsem líbal, nevím sám.
V přístavech kdysi za svobodna
mně každá holka byla vhodná.
Jen jednu jsem však miloval
a tu jsem za ženu si vzal.“

Sklepnice víno dolila,
oči si dlaní přikryla:

„Pane můj, krátkou paměť máte,
zda aspoň vzpomínáte,
že ruku tenkrát děvčeti jste dal
a pro ně přijíti jste sliboval?“

„Toho už, děvče, nevzpomenu,
vzpomínám jenom na svou ženu.“

Sotva doslechla slova ta,
zbledla jak sněhem zaváta
a v krčmě nikdo nepostřeh,
že do noci vyšla jako dech,
že v srdci mráz a kámen pod nohama
přístavní nocí sama jde a sama
a jediný, kdo ruce jí podává zdola,
toť vzkypělé vlny na okraji mola.

„Sedm let v bídě šťastna jsem žila,
že jsem mu tenkrát uvěřila,
dnes vykoupit můžeš jenom, moře, ty,
život dřív věrností šťastný a teď prokletý!“ –

– Tak jako z pomněnek hvězd kytice na nebi plane,
pod mořem hluboko oči dvě ztroskotané,
neslyší v kajutě námořník opilý,
že z očí těch rozbitých vlny se vylily,
vlny se vylily a vítr je do noci žene
a z jejich hřebenů volá hlas utopené:

„Zabil jsi lásku a věrnost mou,
do světa posíláš bolest zlou,
slzavý hrobe hoře mého,
komu, ach, budeš kolébkou?“

Zpěv čtvrtý

V továrnách už odpískali,
v kasárnách už odtroubili
a v domečcích podél cesty
bledé lampy uhasili.

Za přístavem, na výšině,
okny obrácený k moři,
pevný, bílý domek stojí
a v něm ještě lampa hoří.

Podél stráně úzkou stezkou
chodec řídí kroky svoje:
Tři roky za tebou jedu,
dnes dojíždím, hvězdo moje!

Neslyší nikdo, jen věrný pes
ze vrátek vyběh a k nohám mu kles,
o kolena se otírá,
pro radost neštěká ani.
„Fidelio, můj věrný pse,
jak hlídal jsi moji paní?“

Do studny noci okno se jak prsten propadá,
Mikuláš k oknu přistoupil, oči naň přikládá,
však na dně hlubiny, Bože můj jediný,
na cizích ústech přisáté zří rety Eviny,
cizí ruka jí po ňadrech a podél boků pluje,
jak lampu tělo ženino do šera rozsvěcuje,
plá bílé tělo půlnocí, plá rudý plamen v něm,
tři roky věrnost v plamenu tom lehá popelem.

Od okna oči odpadly jako dva kameny,
do pěstí sevřel ruce své námořník zrazený:
„Pěkně, pse, hlídal jsi chatu mou,
dostaneš odměnu slíbenou,
nejprve tebe, pak jeho i ji
zabiji!“

Jak hvězda nebem padající
se mihl nůž a páž, –
zoufalou ranou ku prahu
psa přibil Mikuláš
a Fidelio, věrný pes,
zří na něj okem mdlým
a ještě ruku líže mu
jazykem krvavým.

Námořník ke psu shýbá se – a děs jím zachvěje,
to nejsou mrtvé oči psí, – toť oči z Marseille,
to nejsou mrtvé oči psí, – toť zrak je děvčete,
z podmořských hlubin přicházejí oči prokleté,
dvě smutné oči vrací se a křičí noční tmou:
„Mikuláši, proč zabil jsi věrnost a lásku mou?“

Ku prahu domu přibodnut pes nožem kaleným,
na vrata noci přibit muž je vlastním srdcem svým
a teprv teď, až raněn je, pozná, co zapomněl,
ve vlastní ráně najde nůž, kterým sám zabíjel,
neb srdce lidské nožem je, anebo ranou je,
a nejvíc, nejvíc ze všeho bývává oboje. –

– V továrnách už odpískali,
v kasárnách už odtroubili
a v domečcích podél cesty
dávno lampy uhasili.

Strání dolů kráčí chodec
skleslých ramen, skleslé šíje.
Věrnou svoji lásku zabil.
Nevěrnou už nezabije.

V přístavu spí lodě temné.
Lodě, lodě, odvezte mne,
se všech stran zří děsivě
mrtvé, věrné oči dvě!

Zpěv pátý

Uprostřed moře mezi skalisky
nenávistné větry dují,
plouživé vlny se na útesech
v zelené zmije proměňují,
však z klubka hadů, kteří syčí,
železně se k nebi tyčí
maják.

V útrobí jeho ocelovém
jen pro jednoho místo je,
by jasným světlem reflektoru
zažehnával zlé příboje.
Buď mnoho hoře musí mít,
buď mnoho síly musí mít,
kdo dovede sám proti moři
zvedat štít.

K majáku jen jednou za rok
loď potraviny přiváží
a strážce jenom jednou v roce
se lidským slovem oblaží.
V hodince svojí smrtelné
sám sobě na věž vytáhne
černý prapor.

S paluby družní námořníci hledí po moři,
k padesáti námořníkům kapitán hovoří:

„Hola, – stateční námořníci, pohleďte v širou dál,
z majáku hlásá černý prapor, že strážce dokonal.

Na tomto místě moře je zlé a strážce musí mít,
kdo za něj se z vás, námořníci, tam půjde postavit?“

Padesát mužů stojí jak padesát stromů v lese
a žádný z řady nevystoupí a žádný nepohne se.

„Hola, stateční námořníci, zda mezi vámi jest,
komu svět zřítil se v sutiny a zůstal bez hvězd?
Ten krunýř samoty železné nechť vezme na svou hruď.
Kdo hvězdu ztratils na světě, – sám jiným hvězdou buď!“

Padesát mužů naslouchá a stojí jako sloupy,
žádný však v řadě nehne se a žádný nevystoupí.

„Hola, stateční námořníci, zda mezi vámi dlí
ten, jemuž zločin jako krysa hryže svědomí?
Pro toho muže místo je v majáku hlídat pláň.
Kdo ve světě jsi život vzal, – ty život tady braň!“

Padesát mužů slyší to, – slyší i Mikuláš:
„Kapitáne, chci místo to, chci věrně držet stráž!“

Dozpěv

Bez konce širé moře je,
jde vlna za vlnou,
hrob jedné vlny druhé je
zelenou kolébkou.
Nad mořem maják – věrný pes,
vln střeží bludný kruh,
je v jeho věži Mikuláš
a s Mikulášem Bůh.

Otázky

- V Baladě o snu sledujte 5 částí kompoziční výstavby. Báseň je poměrně rozsáhlou úvahou. Čeho se týká?
- Dokažte, že základ básně – téma snu má význam přímý i symbolický. Vyhledejte 3 motivy úzce spjaté se základním tématem a několikrát se v různých souvislostech opakující. Sledujte, jak se tyto motivy jako symbol objevují i v jiných básních Wolkrových.
- Doložte výrazovou úspornost básně jako znak balady, a to už v expozici, pak v stručně vystižené rozpornosti světa i v závěru (všimněte si proměny délky verše). Jak chce Jan proměnit sen v skutečnost?
- Proč záměrně převažují přímá pojmenování nad obraznými? Vyhledejte personifikaci, metafory, epiteta a přirovnání.
- V Baladě o námořníku vysvětlete, proč se námořník stal strážcem majáku. Jaké základní téma, typické pro klasickou baladu, obsahuje tato báseň?
- Uveďte prvky paralely, kontrasty a posuďte promyšlenou kompozici této básně. Vyhledejte zvukomalbu a vyjádřete její funkci i prostředky, jimiž jí bylo dosaženo. Všimněte si dialogů a jejich funkce.

Básně z pozůstalosti

Umírající

Až umřu, nic na tomto světě se nestane a nezmění,
jen srdcí několik se zachvěje v rose jak k ránu květiny,
tisíce umřely, tisíce se mnou umrou, tisíce na smrt jsou znaveni,
neboť v smrti a zrození nikdo nezůstal jediný.
Smrti se nebojím, smrt není zlá, smrt je jen kus života těžkého,
co strašné je, co zlé je, to umírání je,
kdy smysly střelené v letu padají se všeho, se všeho,
a v rezavém potrubí těla čas hnije jak pomyje,
by rozložil ruce, oči, nervy a každý sval,
kterým svět v náruč jsi chytal a miloval;
smrti se nebojím, smrt není zlá, ve smrti nejsem sám;
umírání se bojím, kde každý je opuštěn, – a já umírám.

Sbohem, děvčátko, sbohem, má milá, sbohem, obraze spanilý,
od tvých ňader mi uťali ruce a srdce rozbili,
myšlenka na tebe jak zlatý hřeb půl roku mě protínala,
když bylo mi hůř, bolela víc, když bylo lépe, pomáhala.
Ale dnes sbohem, dnes už vše marné je, dnes napsal jsem list,
aby jsi zapomněla a hledala jinde, kde srdci dávají jíst,
ten dopis byla má největší bolest a největší sten,
ale v umírání musí být každý sám, sám a samoten.

zapamatuj si

Odraz básníkovy nevyléčitelné nemoci, loučení se světem; básně vznikly v r. 1923, většinou v Tatranské Poliance, kde se Wolker léčil z těžké tuberkulózy a kde prožil poslední měsíce svého života (od června do prosince 1923)

Až umřu, na světě nic se nestane a nezmění,
jenom já ztratím svou bídu a změním se ze všeho
snad stanu se stromem, snad děckem, snad hromadou kamení;
smrti se nebojím, smrt není zlá, smrt je jen kus života těžkého.

Epitaf

Zde leží Jiří Wolker, básník, jenž miloval svět
a pro spravedlnost jeho šel se bít.
Dřív než moh srdce k boji vytasit,
zemřel, mlád dvacet čtyři let.

vysvětlivka

epitaf (z řeč.) – náhrobní nápis; vznikl 28. XI. 1923 v Tatranské Polianc, je vyryt na Wolkrově náhrobku na prostějovském hřbitově

Otázky

- Jaké pocity vyjádřil básník v básni Umírající? Jak se vyrovnává se svým lidským údělem? Vyhledejte nejpůsobivější jazykové prostředky.
- Všimněte si zkratkovité výpovědi epitafu.

Josef Hora

Strom v květu (1920)

zapamatuj si

Impresionisticko-vitalistický charakter lyriky i obdiv k civilizaci, výraz prožitků z války; smyslové okouzlení přírodou a ženou; bohatá metaforika a smyslové dojmy

Rozkvetlá větev

Bílá krajka, vzdušné zpěnění, jitřní sen,
stříbrná pára, již vydechla země.
Přelud, jenž mizí, nehmotné zdání jen,
rozkvetlá větev, jež naklání se ke mně.

Plachý úsměv, bojácné Smím?, mlha, cit,
melodie hodiny ranní.
Kterak tě, zrosená, do hrubých rukou vzít
a nepomačkat tě v pevné dlani?

Otázky

- Jak autor zobrazuje bohatství jevů? Uvažujte, zda má báseň i přenesený smysl.
- Sledujte spojení sugestivního básnického obrazu a plynulé melodie.

Pracující den (1920)

zapamatuj si

Proletářská poezie; v obraze dělníka poukazuje na jeho etické hodnoty a vlastnosti; motivace autorova vztahu k proletariátu je v oblasti etiky; revoluce je pro Horu aktem spravedlnosti, očistný čin, zákonitý článek vývoje, ne pomsta nebo mocenský převrat; chudoba je mu morálně vyšší než bohatství; autor je spíš lyrikem lidského soukromí, vzdálen agitaci a buřičskému nadšení Neumannovu i naivnímu světu pokory a srdce J. Wolkra; doklad rozporuplnosti autora – básníka a myslitele: motiv revoluce a velkoměsta × touha po klidu a harmonii; do tragického obrazu promítá svůj vlastní sen o životě a touhu po spravedlnosti; hluboký soucit s lidským utrpením, úcta k člověku a hodnotám lidské práce, vidina lidského bratrství a svobody

Dělnická Madona

Kdybys tam byl, vlhké zdivo bys viděl,
špinavé šero podsklepí, lůžko a v něm ženu,
jež porodila člověka.

Ach, kadidlo! Viděl bys kouřící kamna,
zápach chudého oběda bys pocítil,
hromádku dětí, jež zazpívaly by ti koledu bídy,
uzřel bys na slamníku.

Madono! Jak hrubá jsi! Jak odkvetlá!
Spleť zamodralých na rukou žil,
vzdor odříkání pod čelem, rty vyschlé –
a slova lásky už dávno
pohltil chřtán bídy.

A tři králové! Vyhnuli se tomuto domu,
nestačilo jim darů pro tebe, ženo s dítětem.
Hvězda Boží dala jim zabloudit.
Roztrousili své zlato, svou mast, svůj laskavý úsměv
po teplých příbytcích, měkkých ložnicích,
sami boháči, šli mezi své.

A Betlém
je pln chudých, odraných, neobutých,
slepých, nemocných, pobloudilých –
ty tu dýcháš tak těžce, krása opadla z tebe,
dítě–zázrak pije hořké mléko tvých žil,
ale věř:

Až doroste třiceti let,
vjede do města s evangeliem odboje na rtech,
ohlásí na náměstí příchod spravedlnosti,
ozbrojí zástupy, sen i kov dá jim do ruky –
a nedá se ukřižovat.

Neboť jeho modlitbou bude čin.

vysvětlivka

hvězda Boží – podle bible ukazovala třem králům cestu do Betléma; *třicet let* – věk, kdy Kristus začal hlásat své učení; *vjede do města* – jako Kristus do Jeruzaléma; *evangelium* (z řeč.) – knihy o Kristově životě, zde učení, program

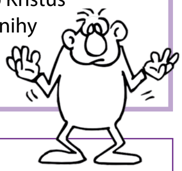

Otázky

- Co autor v básni zobrazuje?
- Zamyslete se nad tím, že báseň je parafrází biblického příběhu, že autor využívá motivů z evangelií, že je báseň vystavěna na stálé oscilaci náboženských obrazů a reality.
- Všimněte si kontrastních významů a jejich stupňování. Jak je zachycen Betlém?
- Jakou funkci má spojka *ale* v posledním verši páté strofy. Co znamená spojení *sen i kov*?
- Jak v závěru vyjadřuje autor příslib budoucnosti a perspektivu svobody?
- Čím a jak se liší Hora svým hodnocením situace a svou uměleckou výpovědí od ostatních básníků proletářské poezie?
- Proč je začátek básně stylizován jako rozmluva s čtenářem?
- Všimněte si, že převažují přímá pojmenování, jednoduchá přirovnání. Proč? Posuďte verš. Sledujte, jak je skutečnost vyjádřena výčtem detailů – vlastností, jevů, popisů. Všimněte si zvolacích vět na počátku strof.

Struny ve větru (1927)

zapamatuj si

Syntéza intimní a reflexivní lyriky; poezie hlubokého subjektivního prožitku; do popředí vystupuje srdce a ústřední motiv času (provází člověka od narození k smrti); Hora vyjadřuje obavu i z jeho nezadržitelného plynutí, uvažuje o smyslu lidského bytí ⇨ pesimistický tón, nostalgie z pocitů pomíjivosti života a jistoty zániku; nehmotný pojem času přetváří v konkrétní představu, zdůvěrnělou a smysly vnímatelnou

Čas, bratr mého srdce

Potoky mezi vrbovím,
motýlí louky domoviny,
dni, procházející se růžovým
úsvitem rovin mezi stíny,

ustaňte v běhu, dni větrné,
postavte do trávy své stany.
Ruka, jež ticho rozhrne,
vymyje šátkem tmy mé rány.

Jiný vítr a jiný den,
mocnější slunce nad hlavami.
A k jiným hvězdám, v jiný sen
nebesa otočí se s námi.

Čas, bratr mého srdce, jež jde
a odměřuje mi hodiny bytí,
zaváhá, zhroutí se do tváře mé,
usne a zavoní jak kvítí.

Otázky

- Všimněte si proměny stylu – úsporného výrazu, přesnosti, sevřenosti verše, metaforické zkratky, běžného slovníku a jednoduchých přirovnání.
- Všimněte si, kde autor navozuje atmosféru klidu, domova, kde naopak nastává zlom, dynamizace.
- Co symbolizuje pojem *dny*? Co vše mohou symbolizovat slova *ruka* a *ticho*?
- Co symbolizuje básník *jiným větrem*, *jiným dnem*, *mocnějším sluncem*?
- Kde autor zachycuje čas, který je mu partnerem, jeho druhým já?
- Vyhledejte apostrofy proudící a ubíhající přírodní krásy, které přecházejí ve výzvu. Všimněte si zvukosledu. Co znamená slovo *stanout*? Všimněte si pak slovesného futura a opakování slova *jiný* i toho, jak je motiv času v závěrečné reflexi personifikován, jak se abstraktní pojmy (den, čas, chvíle) spojují s konkrétními ději.
- Pokuste se určit převládající metrum i místo jeho narušení, nepravidelnost.

Máchovské variace (1936)

zapamatuj si

Cyklus 16 básní inspirovaných životními osudy a dílem velkého romantika; napsán k 100. výročí vydání Máje a úmrtí K. H. Máchy; máchovsképrotiklady (roviny × hory, kvetoucí život × lidská pomíjivost, jas × tma, nekonečnost touhy × sepětí se zemí, vzdor × touha po smíru); pomyslné putování v Máchových stopách jezerní krajinou výš k zříceninám, svědkům dávných věků = základ pro niterné zpovědi, oslovení básníka, úvahy o tragičnosti lidského údělu, prchavosti života, ale i o jistotě a nepomíjivosti tvůrčího činu, v němž je nesmrtelnost člověka; v závěru odchází básníkův poutník „domů", do končin smrti, ale i k rodné zemi; máchovský rytmus (čtyřstopý jamb), jemná hudebnost, shodná forma všech básní (čtyři čtyřveršové sloky), často přímé ozvuky z Máje

XIII.

A slova tvá teď se mnou jdou,
básníku, jako stisky dlaní,
co ty sám s hlavou svěšenou
zacházíš vyhořelou strání,

na chvíli hvězda, chvíli stín,
šept větve, po níž světlo kane,
zmáčený šátek Jarmilin
a rukopis, jenž v šero plane,

nerozluštěný, nejatý,
poselství z dávna, zpráva z dálky –
v čas míru voníš poupaty,
vichrem se prodíráš v čas války,

duše, jež navždy ranilas,
zem řeči, do níž střemhlav padám,
srdce, jež zas jdeš dát svůj hlas
plamenům, lásce, barikádám.

XVI.

Tvé ruce, oblouk gotický,
a tvoje ústa rudá rána.
Milovat? Nikdy. Navždycky.
A plachta v dáli větrem hnaná,

sleduje milovaný cíl,
k němuž jak oči pnou se slova,
vnuknutí hudby, ptáci chvil,
ta slabá křídla básníkova.

Tam, tam na konci větru kdes
se tančí v trávě, žije v slávě,
tam sen se na nebesa vznes
a básník člověkem je hravě –

poutníku, sbohem. Lučinou
zacházíš, zajdeš, a než rtoma
ti slova lásky uplynou
v svém umlknutí budeš doma.

Otázky

- Dokažte vnitřní spříznění obou básníků. Co mají společného? Vyhledejte typické máchovské kontrasty a charakteristické symboly Máje. Kde najdete doklad Horovy jistoty, že přes pomíjivost života a prchavost času přetrvává dílo a činy člověka?
- Kde se projevuje hřejivá jistota domova, kam směřuje putování obou?

Domov (1938)

zapamatuj si

Tzv. poezie „národního ohrožení“; vliv politické situace (reakce na rok 1938) = v popředí motivy vlasti, národa, české země, lidského činu; sepětí s rodnou zemí a připomínka slavné minulosti = zdroj jistoty; čas se definitivně proměňuje v zdroj naděje; výzva k národnímu sebevědomí a k obraně ohrožené země; závěrečná báseň = monumentální obraz nepřetržité kontinuity národa, „nekonečného pokolení“, kráčejícího od věků do věků, společenství živých, mrtvých a ještě nenarozených; působivé básnické prostředky, zdůrazňující závažnost a naléhavost sdělení (apostrofy, kontrasty, přirovnání, hyperboly, refrén aj.)

Zpěv rodné zemi

Země, země stokrát pokoušená,
kolikrát
vídala jsi cizí ruce z věna
tvého lidu cáry rvát!
Krev a slzy tekly po tvé skráni,
mlčel hlas Božího slitování,
a jen smrt a jenom hlad
síly zrno do tvých lad.

Bůh a svět
postavili tě v svůj střed,
drtili tě v rukou jako květ,
jako kalich v střepy rozbili tě,
jako stromu zas ti dali zrát.
Mnich a voják bili, líbali tě,
trhali a látali tvůj šat.

Jako luna ubývající
mizela jsi za mraky svým dětem,
jako pecen, jehož krajíci
živila se vojska, jdoucí světem.
V rouchu rozbitém
stála jsi, jen socha mezi kříži,
oslněná úsvitem,
jenž se ti vždy v blescích pouze blíží.

Věčný hřbitove,
věčná kolébko, v tmách zavěšená,
z jámy morové
stokrát k slunci rozkvetla jsi zas
jako žena
plná krás,
tisíckrát jsi počala a nesla
děti na klíně a v polích klas.
Vidím tě, loď, úder tvého vesla,
kterak staletími veze nás.
Modrou legendou jsi kvetla, země,
nad mým rodným krajem prostřed Čech.
Hora Říp se skláněla tam ke mně
jako matčin prs a sladký vzdech.
Jak polibek na ústech
chutnala jsi po ovoci sadů,
v stínu hájů, v světle vinohradů.

Kolikrát
rozkvetla jsi rádlem rodných lánů,
zpěvem jitřních kohoutů v svých zdech,
tancem žen ve vůni tymiánu,
závratí a láskou v dívčích snech.
Rody jdou
přes tvá pole, obtěžkaná prací,
do dílen, v nichž syčí kujný kov.
V dětský smích, v zpěv mlýnských kol se ztrácí
vyhaslý hlas mrtvých, nářek vdov.

Kolikrát jsi plavně vyzpívala
rodnou řečí zdar svých hrdých hlav,
kvetla slovem, do něhož se vťala
myšlenka jak do propasti splav.
Kvetla slovem, sňatým se rtů máje,
modrou nocí snů, jež bezesná je,
v jejíchž loktech touha uchvátí
lidská srdce strašnou závratí.

vysvětlivka

zlatohlav – brokát, těžká hedvábná vyšívaná látka

Kolikrát,
do věčnosti slova zahleděni,
synové tví v šepotu tvých šťav
předli v přísném opojení
Bohu zlatohlav!
Tak jsi kvetla, kvetla slovem Božím,
za svým chlebem lopotíc se hložím,
ruce krvavé a v očích sen
království, v něž vejdou dobří jen.

Kolikrát,
otevřena dokořán,
pod kopyty armád jsi se chvěla!
zastíněna meči ze všech stran,
jako rána krvavá jsi zela.

Kolikrát
pospíchali muži od svých brázd
šturmovat a s okovanou zbrojí
bránit vlast!
Jako včely v pohněvaném roji
proti kříži kříž a s mečem ohnivým
nesli do ciziny plameny a dým.

Kolikrát,
krutí k sobě, bratr bratra bili,
rozděleni evangeliem.
Ve tvých hvozdech lační vlci vyli,
o plášť chudiny se rval tvůj sněm.

Tehdá Antikrist v svém pyšném chvostu
tebou šel jak po služebném mostu
léta, staletí.
Ty však, znovu rodíc ve svém hloží
pokorné a vzdorné děti Boží,
pučela jsi v nové okvětí,
v sladký jazyk domoviny,
piršící jak modrojas
nad vrchy a nad roviny.

Celá v nás,
stokrát k slunci rozkvetla jsi zas,
zraješ k ránu rádlem plodných lánů,
tancem žen ve vůni tymiánu,
modlitbou, jež se rtů uniká mi
jako pramen pod horami,

hudbou snivců, symfonií žalu
nad hrobkami žebráků a králů,
písmem moudrých, zasednuvších v radu,
melancholií mlh v listopadu,
krokem vojsk, jež putovala světem
k tvému jaru s biblí, kulometem,
kovem měst a robotnickým dnem.

A tak jdem
mrtví, živí, nezrození,
nekonečné pokolení.
Z bouřných mraků nad světem
stoupáš s námi, ostrov štěstí,
nekonečný život náš,
na němž je nám růst i kvésti,
držet stráž.

Otázky

- Na konci 30. let hledala česká poezie oporu v národní historii a ve vztahu k rodné zemi. Ukažte toto úsilí v hymnickém Zpěvu rodné země. Hledejte obraz minulosti jako stálé střídání chvil radosti a štěstí s dobami utrpení a žalu.
- Kde je nejpůsobivěji vyslovena víra v trvání národa?
- Vyhledejte nejpůsobivější umělecké prostředky. Jakou funkci má refrén? Charakterizujte verš.

Vítězslav Nezval
Most (1922)

Podzim

List
Po listu
Opadává
Co časů přešlo co jich přejdem zase
Labuti
Krásko
Dvě stě let ubíhá za jediný den
Zámecká okna ti házejí
Smuteční kytice
Vodotrysků sen
Těch lásek úsměv dvorný –
Vzpomínám …
Ty jsi tu byla před dvěma lety ještě
Víc nejsou slzy mé než tato sprcha deště
Z východní komnaty pláčí
Důvěrné hodiny
Lampa
Z tvých oken
Z mých očí
List
Po listu
Opadává

zapamatuj si

Prvotina, smyslová lyrická poezie, osobitost výrazu i vidění světa; vzpomínky z dětství a mládí, dojmy z rodného moravského venkova, citové zážitky, důvěrný vztah k lidem a věcem; symbolický název sbírky – poezie je mu mostem mezi sebou a světem, spojnicí mezi skutečností a snem, mezi pocity a představami a jejich vyjádřeními básnickým slovem a obrazem; mohutný proud barvité obraznosti

Otázky

- Čím byl autor inspirován?
- Báseň působí i grafickým ztvárněním. Jak se taková báseň nazývá?

Pantomima (1924)

zapamatuj si

Označována jako tvůrčí manifest poetismu; členitý celek, soubor různých textů: Papoušek na motocyklu – estetika poetismu, programové citáty, hříčky; v cyklu Abeceda je základním inspiračním impulzem grafický tvar písmen velké abecedy – asociativně rozvíjen jako poetistická hra; převažují představy zrakové (báseň A, P), jindy sluchové (E, RRR), citové (N); přes uvolněnost se objevují v jednotlivých básních i pravidelnosti: v prvním, příp. druhém verši náznak významové spojitosti, někdy v závěru náznak pointy

Papoušek na motocyklu

Básníci minulého času holdovali filozofii. Myšlenka. Její nenadálé odstupňování. Dedukce, indukce, rozvedení syžetu, závěr. Logika pojmů ošacených do slavnostního hávu. Hú, jaká práce. – Plesnivé nevlídno pracoven. Myslitelé! Není pro mne pojmů. Pryč se syžetem! To vše jsem spatřoval každodenně v několika zlomcích vteřiny. Nosím vás s sebou bez filozofické souvislosti. To jste vy, jež mne vytváříte. Hle, to jsem já! Souhrn představ, těchto papoušků s kouzelnými jmény.

P r á c e ta předcházela. Otažte se tanečnic a polykačů ohně.
Otažte se papouška, jedoucího na motocyklu.

Abeceda – výběr

A
nazváno buď prostou chatrčí
Ó palmy přeneste svůj rovník nad Vltavu!
Šnek má svůj prostý dům z nějž růžky vystrčí
a člověk neví kam by složil hlavu

E
nevím k čemu bych tě přirovnal
Tři linky táhlý tón tvůj zaznívá
Telegrafistce někdo lásku lhal?
Tři linky každá stejně pravdivá

N
Od hlavy až k patě
milenec k mé milé je láskou přitažen
Láska je vratká však
jak spojovací linka hlásky N

Y
Dnes jsi jen hračkou pro děti
Za strojních pušek vyrostly pohádky naše
a přece v dávném století
zabil prakem David Goliáše

Moderní směry básnické (1937)

Otázky

- Vyvoďte z ukázky Papoušek na motocyklu některé charakteristické rysy poetismu. V čem je pro poetisty charakteristické prostředí, které zvolil Nezval? Proč pojmenoval text Papoušek na motocyklu?
- Zamyslete se nad metodou asociativních spojení v jednotlivých ukázkách z Abecedy. Pokuste se vyložit např. čtyřverší N, Y. Porovnejte své vlastní představy s Nezvalovými (báseň A).

zajímavost

Nezvalův výklad vzniku poetistické básně A

… Z velmi volného přirovnání tvaru písmene A se stříškou vzniká první verš. Asociací chatrče a divošských stanů přeskočí fantazie na rovník a přeje si přenésti jeho klima do našich věčně deštivých krajin. Z rýmu *chatrčí – vystrčí* zrodí se představa šneka, vystrkujícího růžky z domu, který nosí s sebou. A za pomoci rýmu nad *Vltavu – hlavu* si vybaví obraznost ubohé lidi bez přístřeší.
Vidíme, že se báseň nezrodila z nějakého předběžného plánu, nýbrž během složitého rozvíjení obraznosti omezované i podporované rýmem.

Edison (1928, 1930 ve sbírce Básně noci) – zkráceno

zapamatuj si

Lyrickoepická skladba (vznikla v souvislosti s 80. výročím Edisonových narozenin), bez souvislé dějové linie, polytematická báseň – pásmo, vrchol poetismu i obrat: nejen radostná hra se slovy, ale i filozofická úvaha o světě a životě člověka, o moderní společnosti ⇨ oslava civilizace, tvůrčí činnosti člověka (i Nezvalovo pojetí života a umění); okouzlení velkoměstem ozářeným Edisonovými žárovkami; **základní motiv** – dvojí pocitová atmosféra a konflikt – těžiště protikladnosti se soustřeďuje hlavně v místech lyrických, tj. v nepravidelně se střídajících dvojverších s funkcí refrénu ve dvou variantách: vrchol štěstí, odvaha a radost z úspěchu × smutek, stesk, úzkost, deprese a pochyby; tvořivá práce × prázdnota „hazardních hráčů"; Edison jako **inspirace** pro básníka (nadšen vynálezcovou genialitou) a jako **symbol** tvůrčí lidské energie, která dokáže překonat smutek, dává smysl životu; představuje nejen okouzlení životem, ale i touhu hledat a vynalézat; slova spojována volně – asociacemi, podle nahodilých souvislostí, jež vznikly nejen ve vědomí, ale i podvědomí, překvapivé metafory a přirovnání, často dlouhé řetězce ⇨ objev nových, dosud nepostřehnutých stránek života; dramatičnost způsobena neustálou změnou místa, času, děje, rychlým střídáním představ (zvolňována proudem anaforických opakování a enumerací – výčtem, tvořeným představami konkrétními i abstraktními); každý verš je samostatným obrazem; střídání 11 a 12slabičných veršů s trochejskou stopou a sdruženým rýmem; návraty, opakování, variace motivů v celých trsech (jako v hudbě); odstraněna interpunkce, velká písmena označují začátky nových větných celků; promyšlená cyklická kompozice básně, inspirovaná přísnými pravidly hudební sonáty; 5 zpěvů, v nichž se prolíná básníkův subjekt s obrazy ze života Edisona

I.

Naše životy jsou truchlivé jak pláč
Jednou kvečeru šel z herny mladý hráč
venku sněžilo nad monstrancemi barů
vzduch byl vlhký neboť chýlilo se k jaru
avšak noc se chvěla jako prérie
pod údery hvězdné artilerie
které naslouchali u politých stolů
pijáci nad sklenicemi alkoholu
polonahé ženy v šatě z pávích per
melancholikové jako vpodvečer

Bylo tu však něco těžkého co drtí
smutek stesk a úzkost z života a smrti

Vracel jsem se domů přes most Legií
zpívaje si v duchu malou árii
piják světel nočních bárek na Vltavě
z hradčanského dómu bilo dvanáct právě
půlnoc smrti hvězda mého obzoru
v této vlahé noci z konce únoru

Bylo tu však něco těžkého co drtí
smutek stesk a úzkost z života i smrti

Skláněje se z mostu uviděl jsem stín
sebevrahův stín jenž padal do hlubin
bylo tu však něco těžkého co pláče
byl to stín a smutek hazardního hráče
řekl jsem mu probůh pane co jste zač
odvětil mi smutným hlasem nikdo hráč
bylo tu však něco smutného co mlčí
byl to stín jenž jako šibenice trčí
stín jenž padal z mostu vykřikl jsem ach!
ne vy nejste hráč! ne vy jste sebevrah

Šli jsme ruku v ruce oba zachráněni
šli jsme ruku v ruce v otevřeném snění
za město kde počínaly Košíře
z dálky mávaly nám noční vějíře
nad kiosky smutku tance alkoholů
šli jsme ruku v ruce nemluvíce spolu

bylo tu však něco těžkého co drtí
smutek stesk a úzkost z života i smrti

Odemkl jsem dveře rozžal svítiplyn
veda na nocleh svůj pouliční stín
řek jsem pane pro nás pro oba to stačí
nebylo tu však už stínu po mém hráči
či to byl jen přízrak nebo sebeklam?
stál jsem nad svým každodenním lůžkem sám

bylo tu však něco těžkého co drtí
smutek stesk a úzkost z života i smrti

Usedl jsem za stůl nad kupy svých knih
pozoruje oknem padající sníh
pozoruje vločky jak své věnce vijí
se svou věčně chimérickou nostalgií
piják nezachytitelných odstínů
piják světel potopených do stínů
piják žen jichž poslouchají sny a hadi
piják žen jež pochovávají své mládí
piják krutých hazardních a krásných žen
piják rozkoše a zkrvavělých pěn
piják všeho krutého co štve a drtí
piják hrůz a smutku z života i smrti

Řekl jsem si zapomeň už na stíny
otvíraje týden staré noviny
kde jsem v pachu novinářské černi tona
uzřel velkou podobiznu Edisona
byl tu jeho nejnovější vynález
seděl v taláru jak středověký kněz
bylo tu však něco krásného co drtí
odvaha a radost z života i smrti

II.
Naše životy jsou strmé jako vrak
Jednou kvečeru se vracel rychlovlak
mezi Kanadou a mezi Michiganem
soutěskami které neznám jejich jménem
po plošině kráčel malý průvodčí
s čapkou nasazenou těsně do očí
bylo tu však něco krásného co drtí
odvaha a radost z života i smrti

Jeho otec krejčí švec a drvoštěp
kupec s obilím měl chatrč půdu sklep
a věčnou nestálost jež k potulkám nás svádí
zemřel touhou po vlasti a smutkem mládí

Tatíku tys věděl co je věčný stesk
dnes je z tebe popel hvězda nebo blesk
tatíku tys věděl že jsou všude hrubci
mezi krejčími i mezi dřevorubci
ty jsi poznal co jsou potulky a hlad
chtěl bych umřít jak ty také zdráv a mlád
avšak je tu cosi těžkého co drtí
smutek stesk a úzkost z života i smrti

* * *

Já jsem býval také v dětství hrdina
já jsem čítal také knihy Darwina
já jsem si hrál také vážněj nežli jiní
s kyselinou solnou v malé školní skříni
s burelem a čpavkem s cívkou rumkorfu
proč jsem chtěl však být též hráčem na harfu
proč jsem miloval však také kolovrátky
proč jsem si však také hrával na pohádky
z nichž mi zbylo něco těžkého co drtí
smutek stesk a úzkost z života i smrti

* * *

III.
Naše životy jsou bludné jako kruh
Jednou kráčel po New Yorku dobrodruh
bylo odpoledne s vlahým sluncem v máji
chodec zastavil se mlčky na Broadwayi
před palácem West Union Telegraph
kde to hučelo jak na rozvodné desce
byl to kamelot a velký vynálezce

Tisíc vynálezců udělalo krach
hvězdy nevyšinuly se z věčných drah
pohleďte jak tisíc lidí klidně žije
ne to není práce ani energie
je to dobrodružství jako na moři
uzamykati se v laboratoři
pohleďte jak tisíc lidí klidně žije
ne to není práce to je alchymie

Malá neděle ach kolik jasných zvonů
malá centrála slyš zvonky telefonů
vaše uši poslouchají milence

defraudanty hovořící o směnce
kalifornské lupiče a noční vrahy
telefonní rozhovory z Velké Prahy

Svět si hraje s vaším ušním bubínkem
stáváte se elektrickým pramínkem
fonomotory a mechaničtí ptáci
vzlétají až k hvězdám odkud se k vám vrací
jako k ptáčníkovi z rohu předměstí
hlásajíce vaši slávu z návěstí
spáváte pět hodin denně vám to stačí
v tom se podobáte hazardnímu hráči

Vždycky znovu žít a míti mánii
jedenkrát jste uzřel v Pensylvánii
noc a obloukovou lampu u Bakera
pocítil jste smutek tak jako já včera
nad poslední stránkou svého románu
jako akrobat jenž přešel po lanu
jako matka která porodila dítě
jako rybář který vytáh plné sítě
jako milenec po sladké rozkoši
jako z bitev kráčející zbrojnoši
jako země v poslední den vinobraní
jako hvězda která hasne za svítání
jako člověk náhle ztrativší svůj stín
jako Bůh jenž stvořil růži noc a blín
jako Bůh jenž touží stvořit nová slova
jako Bůh jenž musí tvořit vždycky znova
hněta z svého dechu nové kalichy
snášeje se s vodou oblak na líchy

bylo v tom však něco krásného co drtí
odvaha a radost z života i smrti

* * *

IV.

Naše životy se nikdy nevrací
umíráme v troskách iluminací
jako jepice a jako blesky hromů

už se vznáší světla mezi listím stromů
už se chvěje v sněhu elektrický drát
už se blíží doba světlých promenád
už se budou hledat duše pod rentgenem
jako ichtyosauři pod neogenem
už se blíží k ránu zlatá rafije
už jsme svědky kinematografie
už nám budou zaháněti vypínače
strašidelné stíny hazardního hráče
už se nesou výkřiky a tleskání
už se Edison svým hostům uklání

Už je zase duše smutná po slavnosti
už jste v pracovně a už tu není hostí
kolik vynálezců udělalo krach
hvězdy nevyšinuly se z věčných drah
pohleďte jak tisíc lidí klidně žije
ne to není práce ani energie
je to dobrodružství jako na moři
uzamykati se v laboratoři
pohleďte jak tisíc lidí klidně žije
ne to není práce to je poezie

* * *

Tisíc jablek spadlo na nos zeměkoule
a jen Newton doved těžit ze své boule
tisíc lidí mělo epilepsii
a jen svatý Petr uzřel hostii
tisíc hluchých lidí bloudí beze jména
a jen v jednom z nich jsme našli Beethovena
tisíc šílenců již táhlo zámořím
a jen Nero doved zapáliti Řím
tisíc vynálezů jde k nám za sezónu
jenom jeden z nich však byl ten Edisonův

* * *

Ještě vidět stále před sebou svůj stín
ještě rozbírati složky žíravin
ještě se zas kůže rukou znovu drobí
ještě najít přístroj k cestám do záhrobí
ještě zpívati a nemít nikdy klid
ještě magnetku na lidský perisprit
ještě zapomenout na všecko co drtí
na smutek a úzkost z života i smrti

V.

Naše životy jsou těšivé jak smích
jednou v noci sedě nad kupou svých knih
uviděl jsem náhle v pachu novin tona
sníh a velkou podobiznu Edisona

* * *

bylo tu však něco krásného co drtí
zapomnění na stesk života i smrti

Buďte krásná buďte smutná dobrou noc
zářivější meteorů jejichž moc
poznali jsme kdysi v parných nocích světel
reflektory stínů zbavené jak metel
jež nás šlehaly až k horké závrati
na shledanou signály jež nad tratí
lákáte mne do dálek jak dusné růže
na shledanou hvězdy polibky mé duše
otvírající mi lázně v zahradách
temné balzámy a hřebíčkový pach
jízdy na světelných křídlech avionů
na shledanou kruté slasti Edisonů
zdroje studnic naft vy slavné rakety
šlechticové země bez etikety
na shledanou hvězdy padající z věží
na shledanou stíny v dálce na nábřeží
stíny času na nějž není žádný lék
sladké stíny snů a vzpomínek
stíny modra v očích krásné ženy
stíny stínů hvězd v zrcadle vodní pěny
stíny citů jež jsou dosud bez jména
stíny prchavé jak noční ozvěna
stíny bledé opalizující pleti
stíny dechu dosud nezrozených dětí
stíny matek modlících se za syny
stíny přeludů po městech ciziny
stíny rozkoší jež ruší spánek vdově
stíny přeludů a touhy po domově

* * *

Naše životy jsou jak noc a den
na shledanou hvězdy ptáci ústa žen
na shledanou smrti pod kvetoucím hlohem
na shledanou sbohem na shledanou sbohem
na shledanou dobrou noc a dobrý den
dobrou noc
sladký sen

vysvětlivka

monstrance – schránka na vystavování hostie; *artilerie* – dělostřelectvo; *chiméra* – přelud, vidina, iluze; *nostalgie* – teskná touha, stesk; *Michigan* – stát a jezero v USA; *Broadway* – hlavní třída v New Yorku; *West Union Telegraph* – americká akciová telegrafní společnost; *kamelot* – pouliční prodavač novin; *defraudant* – ten, kdo zpronevěřil peníze; *fonomotor* – motor u fonografu – přístroje zaznamenávajícího a reprodukujícího zvuk; *blín* – jedovatá rostlina; *lícha* – lán polí; *iluminace* – osvětlení; *ichtyosaur* – rybaještěr, plaz specializovaný pro život ve vodě; *neogen* – stratigrafický útvar třetihor, mezi paleogenem a čtvrtohorami; *avion* – letadlo

Otázky

- Z kterých podnětů vznikla báseň Edison?
- Základní konflikt skladby je nejnázorněji podán v 1. zpěvu. Doložte příklady kontrastů. Kde je těžiště významové protikladnosti? Vyhledejte v 1. zpěvu dvojí podobu refrénu – pozorujte, která z variant (pesimistická či optimistická) ustupuje nebo se dostává do popředí. Sledujte obměny refrénu až k finálnímu 5. zpěvu. Jakou úlohu má refrén v textu a jak se obměňuje?
- Jaký význam má motiv sebevraha? Doložte motivickou bohatost skladby. Dokažte, že Edison je báseň polytematická. Objasněte smysl motivu pijáka, hazardního hráče. Všimněte si tématu dokončeného díla – jak jsou v něm motivy rozvíjeny?
- V kterém zpěvu je v popředí přítomnost básnického subjektu, kde převažuje objektivní charakter?
- Co symbolizuje Edison?
- Tezi o promyšlené stavbě skladby lze doložit srovnáním prvních veršů 1. zpěvu s incipity následujících zpěvů – čím se podobají, čím se liší? Posuďte z toho, jak se vyvíjí (mění) základní životní pocit básníka.
- Jak je podán životní příběh Edisona v 2. zpěvu? Co vyjadřují první dvě sloky? Kde jsou autorovy vzpomínky na vlastní dětství, kolikrát se Nezval s Edisonem srovnává a proč? Kolikrát si klade otázku, proč ho také přitahovalo umění? Všimněte si, jak autor od vypravování přechází k oslovování – kde a proč? Apostrofa končí obrazem křídel. Co symbolizují? Čím jsou si básník a vynálezce blízcí?
- Z 3. zpěvu vyjádřete, čím je pro člověka a básníka tvůrčí práce. Sledujte proud asociací, které v básníkovi vyvolává ústřední téma – objev žárovky. Co vyjadřuje několikanásobnou anaforou?
- Kde je nejzřetelněji vyjádřena touha člověka po objevu, poznání, dobývání světa? Které výjimečné tvůrčí jedince autor připomíná?

Otázky

- Doložte, jak se v 5. zpěvu základní téma obměňuje na polaritu dne a noci, světla a stínu, jak úzkost a smutek ze života přechází v radost ze života.
- Pozorujte Nezvalovu metaforu, personifikaci, přirovnání. Vyhledejte je, uveďte příklady enumerace (výčtu) a anaforických seskupení veršů kolem jednoho výrazu. Obrazná pojmenování vysvětlete.
- Jaký je vztah obrazných a přímých pojmenování v skladbě? V čem se liší poetika 2. zpěvu od ostatních?

Sbohem a šáteček (1934)

odkaz

Viz Literatura v kostce

zapamatuj si

Lyrická sbírka, inspirovaná cestou do Francie a Itálie, kaleidoskop dojmů (okouzlení přírodou, sluncem, mořem i stesk po domově), loučení a vzpomínka na Paříž; překvapivé obrazy, písňové sloky se střídají s básněmi psanými volným veršem; autor ještě těží z dědictví poetismu

Sbohem a šáteček

Sbohem a kdybychom se víckrát nesetkali
bylo to překrásné a bylo toho dost
Sbohem a kdybychom si spolu schůzku dali
možná že nepřijdem že přijde jiný host

Bylo to překrásné žel všecko má svůj konec
Mlč umíráčku mlč ten smutek já už znám
Polibek kapesník siréna lodní zvonec
tři čtyři úsměvy a potom zůstat sám

Sbohem a kdybychom si neřekli už víc
ať po nás zůstane maličká památka
vzdušná jak kapesník prostší než pohlednice
a trochu mámivá jak vůně pozlátka

A jestli viděl jsem co neviděli jiní
tím lépe vlaštovko jež hledáš rodný chlév
Ukázalas mi jih kde máš své hnízdo v skříni
Tvým osudem je let mým osudem je zpěv

Sbohem a bylo-li to všecko naposledy
tím hůř mé naděje nic vám už nezbude
Chcem-li se setkati neločme se radš tedy
Sbohem a šáteček Vyplň se osude!

Otázky

- Které pocity vyjadřuje básník? S čím jsou spojeny?
- Charakterizujte formu básně, verš, rým.

Žena v množném čísle (1936)

zapamatuj si

Sbírka surrealistické poezie; fantazie a obrazotvornost se rozvíjí na tématech z oblasti reality nebo na věcech pro poezii neobvyklých; mizí aktivita subjektu; typická je registrace, záznam velkého množství chaoticky působících jevů; po uvedení základní výchozí situace je obvykle rozvíjena vzpomínka, dávný zážitek, vjem, představa či údiv, a to v sérii asociativně navazujících, přitom však zcela samostatných obrazů, snů, vizí (důkaz, že krása věcí a vztahů se projevuje tehdy, jsou-li vytrženy z obvyklých situací a zasazeny tam, kde bychom je neočekávali); základem básní zůstává smyslová obraznost, překvapivé střídání úhlů pohledu, zvl. v litanických básních

Litanie

Kolemjdoucí ženo
Paprsku jehly a bouřlivých orchestrů
Gumový strome
Plástvi přibitá na strop večera
Jazýčku sirky a vah
Strašidelný dome v podobě rukavice
Měsíční napajedlo
Hranice paruk a květů jasmínu
Polibku pramene a letek divoké husy
Démanty posypané náledí
Úsměve děcka nad astronomickou mapou
Struno vyluzující flažolet
Strome z ovčí vlny
Plachetnice poháněná obláčkem z doutníku
Hvězdná noční salvo
Kornoute růžového listí a batavských slz
Měsíci v oku kočky
Upanišádo upanišád
Bleskem ožehnutý keři z krajek
Organtinová škraboško
Hudbo citery a samovaru
Povříslem opásaná vichřice
Útočiště mlh a přezimujícího ptactva
Lampo signálů na počest uvítání Tristana
Hromádko sněhových vloček
Pochodni vlasů na hlavě slunečnic
Mramorový moste nad tichým pláčem
Duho již obráží periskop
Spící flétno tvaru nůžek
Lovecký popěvku a mýtino kam přichází v noci laň
Klubko motýlů a jehel
Ozvěno snu a kukačky
Věži z májového deště
Spánek mužů požírající kudlanko nábožná
Včelo přezimující na rtech svícnu
Třpyte solné komory a zrcadel
Ostranko jaderská na niž hraji své písně
jak na hřebínek

Ženo plamene
Ženo jež se mi vracíš v kartách
Ženo mých Tantalových muk
Ženo s očima kolovrátku
Ženo s větrným mlýnem perletí
Ženo ukrutná jak malarie
Ženo s vlečkou rozvodněných potoků
Ženo s kostnatými prsty jež zatlačíš naposled
má víčka

Otázky

- Kterým veršem vstupuje do básně realita jako téma, obecná představa? Jak autor základní představu konkretizuje?Jaký je výsledný dojem?
- Které pocity nebo smyslové počitky lze vysledovat v jednotlivých obrazech? Jak zachycuje nadreálnou podobu ženy?
- Který druh slova nabývá převahy, úloha kterého druhu slova se oslabuje?
- Vyhledejte základní umělecké prostředky. Na principu kterého prostředku je báseň vystavěna?

vysvětlivka

litanie – druh modlitby s prosbami a osloveními; *flažolet* – tón flétnového zabarvení vytvářený jemným hmatem na strunu smyčcových nástrojů; upanišády – staroindické filozofické texty; periskop – optický pozorovací přístroj; *kudlanka nábožná* – dravý teplomilný hmyz, žije na jižní Moravě; *ostranka jaderská* – dravý mořský plž, má ulitu s ostnatými výběžky

odkaz

Viz Literatura v kostce

Praha s prsty deště (1936)

Město věží

Stověžatá Praho
S prsty všech svatých
S prsty klamných přísah
S prsty ohně a krupice
S prsty hudebníka
S oslnivými prsty naznak ležících žen
S prsty dotýkajícími se hvězd
Na počitadle noci
S prsty z nichž tryská večer se sepjatými prsty
S prsty bez nehtů
S prsty nejmenších dětí a špičatých travin
S prsty májového hřbitova
S prsty žebraček a celé třídy
S prsty hromu a blesku
S prsty ocúnů
S prsty Hradčan a starých harfenistek
S prsty ze zlata
S prsty na něž si hvízdá kos a bouře
S prsty válečných přístavů a tanečních hodin
S prsty mumie
S prsty posledních dnů Herkulanea
a propadající se Atlantidy

S prsty chřestu
S prsty čtyřicetistupňových horeček
A zmrzlého lesa
S prsty bez rukavice
S prsty na něž usedla včela
S prsty modřínů
S prsty vyluzujícími flažolet
V orchestru noci
S prsty falešných hráčů a jehelníku

S prsty znetvořenými revmatismem
S prsty jahod
S prsty větrného mlýna a bezové kytice
S prsty pramenité vody s bambusovými prsty
S prsty čtverlístku a starých klášterů
S prsty plavené křídy
S prsty kukaček a vánočního smrčku
S prsty medií
S vyhrožujícími prsty
S prsty jichž se dotkl odlétající pták
S prsty vyzvánění a starého holubníku
S prsty inkvizice
S nasliněnými prsty jimiž se měří vítr
S prsty hrobaře
S prsty zloděje prstenů
Na ruce jež věští
Na ruce s okarinou
S prsty kominíků a Lorety
S prsty rhododendronů a vodotrysku
na hlavě páva
S prsty hříšnic
S osmahlými prsty zrajícího ječmene
a petřínské rozhledny
S prsty korálových jiter
S prsty které ukazují do výše
S uťatými prsty deště a Týnského chrámu
na rukavici soumraků
S prsty znesvěcené hostie
S prsty inspirace
S dlouhými prsty bez článků
S prsty jimiž píši tuto báseň

zapamatuj si

Básně o básníkem obdivované Praze; okouzlující obrazy krásy velkoměsta, mnohostrannost skutečnosti, střídání úhlů pohledu a prolínání časových rovin; surrealistická poetika, zvl. absence pravidelného rytmu a rýmu, anaforičnost

Otázky

- Sledujte úhly básníkova pohledu na Prahu.
- Srovnejte s básní Litanie: co mají společného, v čem se liší?

52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida (1936)

zapamatuj si

Anonymně publikovaná sbírka básní sociálního tónu (jednotlivě vycházely nejprve v Lidových novinách; autorství odhaleno na základě pečlivé analýzy Nezvalova jazyka Karlem Čapkem v sloupku Zatykač na věčného studenta Roberta Davida – v Lidových novinách 13. 12. 1936); básníkova autostylizace a formální virtuozita – Nezval využil formu francouzské villonské balady

Balada první

oslovující Françoise Villona

Než budu, Mistře, viseti
a než si hodím pod bradu
tu smyčku, jež vše zpečetí,
chci zkusit též tvou baladu.
Mé knoflíčky jsou z perleti.
Ó, kdysi uměl jsem se bavit.
Jsem oběť svého století,
já, věčný student, Robert David.

Či mám snad raděj mlčeti
a pojít někde o hladu?
Muž bez práce, muž bez dětí …
Ach, div že časem nekradu!
Rád říkám svému děvčeti,
mlč, po smrti mě budou slavit –
a přejedu jí po pleti,
já, věčný student, Robert David.

Když probudím se na smetí
a když mám dobrou náladu,
když sen jak motýl přeletí
přes zakázanou ohradu,
tu civím tupě na děti

a nemohu si nepředstavit
ten zázrak, v němž jsme zakleti,
já, věčný student, Robert David.

Poslání:
Neublížil jsem kuřeti.
Můj žaludek už přestal trávit.
Umírám s nosem v poupěti,
já, věčný student, Robert David.

Balada třicátá osmá

o dobrém předsevzetí

Až udělám si maturu
a nějaký ten doktorát,
až poznám lépe kulturu,
nebudou mě už lidé štvát?
Jak mohl by mít doktor hlad?
Že je jich dost? Ach, je to k zlosti!
Tak nemám tedy studovat,
má dobrodružná minulosti!

Až pověsím si na šňůru
svůj diplom, to se budu smát!
Holič mně spraví frizuru,
ó, budu na sebe pak dbát.
Vždyť budu míti pevný plat,
pochopím všelijaké ctnosti,
budu ctít rodinu a stát,
má dobrodružná minulosti!

Snad vyholí mně tonzuru
a oblekou mi kněžský šat.
Snad napíši i brožuru,
v níž veřejně se budu kát.
Zanechám básní, začnu psát
o víře, lásce, o svatosti
a nebudu se k tobě znát,
má dobrodružná minulosti!

Poslání
Že zhloupnu? To je možné. Snad.
Však budu míti všeho dosti
a budu tebou pohrdat,
má dobrodružná minulosti!

Otázky

- V čem lze spatřit blízkost Nezvala a Villona, autorovy sympatie k Villonovi?
- Které společenské problémy se odrážejí v básních sbírky? Proč Nezval zvolil anonymitu?
- V čem se jeho básně odlišují od surrealistických textů? Kam směřuje básníkova autostylizace?
- Všimněte si formy villonské balady – charakterizujte ji.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Matka Naděje (1938)

zapamatuj si

Sbírka motivovaná úzkostí v nebezpečí, zoufalstvím, ale i odhodláním; láska k matce se ztotožňuje s láskou k domovu a ohrožené vlasti; obavy o osud národa zesíleny soukromými obavami o život těžce nemocné matky ⇨ poezie nadosobních hodnot: matka = symbol víry v budoucnost, naděje, odvahy, ale i synonymum pro lásku, statečnost, pracovitost

Dedikace

Mám prý jít matko
Už dost prý jsem zevloval nad křeslem
v kterém dřímáš
A čas prý letí
Mám prý se vrátit k svým každodenním úkolům
A nezdržovat prchající čas
Mám prý jít matko

Mám prý jít matko
Neboť prý v každém člověku dřímá smrt
A čas prý letí
Mám prý se vrátit do svého města
utrhnout první jarní ratolest
Mám prý se smířit s myšlenkou
že synové přežívají své matky
Aby byli přežiti jejich vnoučaty
A tak dále
Mám prý jít matko

Mám prý jít matko
Neboť tvoje rána je prý zacelena
A v každém člověku prý dřímá smrt
Čím neviditelnější tím prý zákeřnější
Nás zdravé prý tolik na smrt nemocných přežívá
Mám prý jít matko

Jdu
Já který nechci vidět nikdy tvou rakev
Já který nechci abys kdy viděla mou rakev
Ty
Matka a naděje
Ty
Matka Naděje
Jdu a nebudu se ohlížeti
Po drahocenných maličkostech s nimiž vyměňuješ
své každodenní pohledy
Jak jsi ty kráčela na operační lůžko
S prahu jejž právě překračuji
Neohlížej se po mně matko

Jdu plnit své úkoly
Muže
Jenž splnil slib který si dal
Že vzdá se s horoucí pokorou všemu
co v životě miloval
Že vzdá se s horoucí pokorou všem těm
jež v životě miloval
Že vzdá se studu
Matko
A před celým světem se přivine k tvému srdci
Marnotratný básník marnotratný muž
marnotratný syn
Věnuji ti tuto svou knihu
Na rozloučenou s mlčením
Které bylo mezi námi
Od chvíle
Kdy jsi měla vyslovit
před mým dětským úžasem po prvé
Slovo láska
Věnuji ti tuto svou knihu
Naděje
Naděje o tolik vznešenější než beznaděje
Naděje tak vznešené nad beznadějí
Věnuji ti tuto svou knihu
A pak odejdu matko

Neboť statečnost
S kterou jsi kráčela
Tak sama
K popravišti
Na kterém se jen málokdy udílí milost
Je statečnost jíti

Je statečnost jíti a neplakat
Je statečnost jíti a neohlížeti se
Je statečnost neztratit naději
Matku matek
Matku Naději
Mám prý jít matko

Otázky

- Pokuste se nalézt souvislost mezi básníkovým vztahem k matce a k vlasti. Dokažte proces objektivace Nezvalovy poezie a nadosobní význam titulní metafory.
- Jak je v této básni chápána naděje?
- Čím autor dosahuje působivosti a naléhavosti sdělení?

Manon Lescaut (1939, premiéra 1940)

zapamatuj si

Dramatizace (lyrická adaptace) sentimentální galantní rokokové prózy francouzského spisovatele Antoina Françoise Prévosta z období preromantismu (18. st.) pro divadlo E. F. Buriana D_{40}; příběh nešťastně šťastné lásky, plné zvratů a intrik, se odehrává v Amiensu; hlavní postavy – mladý rytíř des Grieux, chudý starší pobožnůstkář Tiberge (mají vstoupit do kněžského semináře) a krásná, lehkovážná Manon (má se stát jeptiškou); záhadné setkání rytíře s Manon z Arrasu – zamiluje se, ochoten cokoli obětovat; Manon využívá své krásy a koketnosti k získání bohatství (přijímá dvoření a dary bohatého velkostatkáře a prokurátora Duvala) a klidně rytíře opustí; Tiberge (snaží se zachránit svého přítele) nechá Manon poslat s nevěstkami do Mississippi; des Grieux ji doprovází, ona mu v horečkách umírá v náručí; nejpůsobivější a nejdůležitější jsou lyrické pasáže v epickém příběhu, poetizující vášnivou lásku, a kouzlo básnického jazyka; lyrické monology uvolňují dramatické napětí; působí i nesmiřitelné konflikty lásky se sobectvím, pokrytectvím, zlobou a nepřátelským světem; dialogy veršované i neveršované; přehledné rytmické členění replik, pravidelný rým, hudebnost, citový patos; v milostných rozhovorech zdrobněliny, citoslovce, expresivní výrazy, oslovení, zvolání, perifráze, anafory, refrén, návraty týchž veršů, slok nebo variace slovních spojení

DES GRIEUX

Manon je můj osud, Manon je můj osud.
Manon je všecko, co neznal jsem dosud.
Manon je první a poslední můj hřích,
nepoznat Manon, nemiloval bych.
Manon je motýl. Manon je včela.
Manon je růže, hozená do kostela.
Manon je všecko, co neztratí nikdy svůj pel.
Manon je rozum, který mi uletěl!
Manon je dítě. Manon je plavovláska.
Manon je první a poslední má láska.
Manon, ach Manon, Manon z Arrasu!
Manon je moje, umřít pro krásu …

1. obraz, scéna sedmá

MANON (*znovu na balkóně*)

Čím to, že já, Manon,
tak šťastna jsem?
Čím to, že já, Manon
se líbím všem,
co na mně lidé mají?
Mě nezajímají,
jen jeden, jen jeden, jen jeden …

Čím to, že já, Manon,
si přesto všímám jich?
Čím to, že já, Manon,
si tropím z nich ráda smích?
Každý mi něco slíbí,
mně se však, mně se líbí
jen jeden, jen jeden, jen jeden …

Čím to, že já, Manon,
ač je mi šestnáct let,
čím to, že já, Manon,
mám opustiti svět.
Vždyť život trvá chvíli,
ach, vždyť ten život milý
je jeden, jen jeden, jen jeden …

Historický obraz
(1. vyd. 1939, r. 1940 součástí sbírky Pět minut za městem, 2. rozšířené vydání 1945)

Na ulicích stojí houfy koní bez pánů,
koní, kteří odcházejí sami za bránu
vstříc svým polím, kde je vítá skřehot havranů.

Jiné koně vzpínají se za žlaby svých stájí,
když jim chvějící se ruce postroj připínají,
naposledy rozhlédnou se po svém rodném kraji.

Vesnice jsou proměněny v dlouhá tržiště,
utečencům kane slza do tmy ohniště,
než si vyjdou hledat s dětmi nové bydliště.

Už je konec nejsmutnější lidské epopeje,
chladný vítr nad krajinou bez praporů věje
do slz lidí, kteří vědí, co je beznaděje.

Už se vrací bez praporu odzbrojený pluk
podél ochořelých stromů zářijových luk,
už je konec naděje a už je konec muk.

Už se vrací sláva na vražedném štítě,
pyšné zuby zaťaly se do rtů křečovitě,
dnes je den, kdy otec sevře chladně svoje dítě.

Otázky

- Čím básnické drama tolik zapůsobilo? Uvědomte si emocionálně vypjatou atmosféru ohrožení a nelidskosti světa.
- Jaký skrytý smysl měla hra v období okupace a v čem spočíval básníkův záměr? Co symbolizoval lyrický půvab verše?
- Které prostředky zesilují a stupňují citový patos dramatu?
- Všimněte si v monologu Manon třídílného útvaru s typickými rysy villonské balady.
- Doložte pravidelné rytmickomelodické členění verše, rýmy, anafory, refrény, opakování a návraty veršů, hudebnost a melodičnost básnické řeči.

zapamatuj si

Vznikal za pohnutých událostí (reakce na Mnichov), kdy čeští vojáci opouštěli pohraniční pevnosti a byli nuceni kapitulovat před mnichovskou dohodou; příklon k tradiční poezii – osudově znějící tříveršové monotónní strofy = obraz doby, kdy se zdálo, že je konec naděje; pocity hrůzy, úzkosti však končí výslednou výzvou k důvěře ⇨ nová víra proti poraženectví ukázka z 1. části pozdějšího poválečného třídílného cyklu:

Umíráček zastírá svůj ochraptělý hlas.
Pod ním ptá se národ mužů, co teď bude z nás?
Ozvěna mu odpovídá: čas, čas, čas, čas, čas!

Otázky

- Kde autor vyjadřuje pocity zoufalství a úzkosti, kde víru a naději?
- Kterého z básníků obrozenských připomínají Nezvalova závěrečná slova: *„čas, čas, čas …!“*?

Pět minut za městem (1940)

zapamatuj si

Lyrika intimní a přírodní; vyjádření osobních nálad i úzkosti, tesklivý autorův návrat od „exotiky“ k domovu, Praze, pramenům dětství; 2 hlavní motivy: motiv národní katastrofy a motiv naděje; výraz odporu k okupantům skrytou formou (významná role symbolů a prostředků obrazného sdělení), návraty a variace motivů, opakování; básnický cyklus Óda na návrat Karla Hynka Máchy vznikl jako reakce na převážení tělesných ostatků Máchových z litoměřického hřbitova do Prahy na Vyšehrad na jaře 1939; akt se stal velkou národní manifestací; báseň Švábi byla cenzurou vyřazena, vyšla samostatně 1945

Černý družba – zkráceno

Černý družba bydlí v lese
Na skále kde má svůj hrad
Nešťastníci modlete se!
Černý družba jede z vrat

Dnes je rybou zítra ptákem
Pozítří snad vlčicí
Popozítří vlkodlakem
Nebo také vichřicí

Opouští své vlhké doupě
Když jím zalomcuje hněv
Jednou aby rdousil poupě
Aby vyssál jeho krev

Jindy aby vytrh vztekle
Něžný jazyk skřivana
Černý družba bydlí v pekle
Je to bratr satana

Trýzněn v bezesných svých nocích
Strašnou žízní nelásky
Běhá tryskem po potocích
Přes špičaté oblázky

Když mu krvácejí nohy
Vyje bolestí jak pes
Vyje na lidi i bohy
Hrozí pěstí do nebes

Z jeho krhavého oka
Teče zaslzený hnis
Jeho tlama je jak stoka
Plná červů plná krys

Rozhoupává umíráčky
Budí děti vzbouzí strach
Zvoní probouzeje ptáčky
Zvoní v městě na poplach

Šplhá rychle po zvonicích
Na něž padnou mrákoty
Lidé při ztlumených svících
Opouštějí životy

* * *

Óda na návrat Karla Hynka Máchy – zkráceno

Buď zdráva Vltavo tvé stříbropěnné struny
Nám vyhrávají s harfou o slávě
Zatím co Vyšehrad ční v svitu jasné luny
Jak nachýlená stráž jež hledí k Vltavě

Buď zdráva Vltavo Vltavo mramorová
Teč dál tím městem jež je zakleto
A zpívej zpívej si dál Libušina slova
A hrej nám Smetanovo kvarteto

Buď zdráva Vltavo buď zdráv ó Vyšehrade
Ty synu věštby jež se splnila
Střez svoji čelenku již na hlavu ti klade
Ta Luna věkuvěčná Sibylla

Buď zdráv a korunuj své věrné syny
Dřív než jim hodíš do své věčné hlíny
Korunu trnovou již nositi je trest

Tu korunu již všichni dobře známe
Ó kéž ji navždy s Máchou pochováme
Buď zdráva vlasti má pod diadémem hvězd

Je krásná neděle a od májových sadů
Kde první bezy omamují vzduch
Jde průvod průvod jde jde podél Vyšehradu
Jde kreslí kolem velkých mrtvých kruh

Jde tiše za rakví již neprovází smutek
Jde za pokladem jejž jde zakopat
Jde tam kde jeho vlast již obklopuje plůtek
Sní věčný dušičkový listopad

Jde kolem nejdelších svých přirozených hranic
Kde leží jejich dobyvatelé
Jde tiše do vlasti již neměnil bych za nic
V té vlasti jsou si všichni přátelé

Vzduch májový jenž přes tu zídku vane
Je pozdrav krásné zemi milované
Té zemi nevinné té zemi bez hranic

Té zemi na níž nebe křivdu páchá
A s níž teď splynul Karel Hynek Mácha
Buď zdráva vlasti má a nermuť již svou líc

* * *

Švábi – zkráceno

Básník fantastických krabů
Štítil jsem se vždycky švábů
Jaký hnusný tvor je šváb!
Nikdy jsem ho nezašláp

Smířil bych se s krupobitím
Avšak švábů těch se štítím
Je to hloupá fobie
Věř mi snad mě zabije

V lázních je jich plný bazén
Štítím se jich jako blázen
Hnusní černí mstiví zlí
Všude se nám rozlezli

Nalezli nám do postelí
Lezou v houfech před kostely
Po schodištích nemocnic
Nic je neodstraší nic!

Žádný jedovatý prášek
Tyjí ze svých hnusných splašek
Obrněni před plyny
Páchnou jako zdechliny

Otázky

- Doložte významovou mnohovrstevnost básní sbírky. Jakou funkci má jinotaj a symbol?
- V Ódě na návrat Karla Hynka Máchy porovnejte variace v posledních verších jednotlivých částí cyklu, najděte symboly a jejich význam, posuďte vhodnost básnické formy.

poznámka

Poválečná tvorba V. Nezvala – viz Čítanka IV.

Konstantin Biebl
Zlatými řetězy (1926)

Škála

Tyčinky v tichých i bílých liliích
ve světlezeleném světle zeleně
Lolo Lolo
tma padá na jantar jak zlatá harfa v barvách sálá
žluť smutku purpur strun
jdou loukou tmou

zapamatuj si

Poetistická sbírka hravé obraznosti; experimenty se slovy, využití zvukových možností jazyka; básně jsou často jako drobná hříčka, zvuková improvizace bez hlubšího vnitřního smyslu

Otázky

- Všimněte si, jak autor experimentuje v eufonické výstavbě verše a využívá zvukových možností jazyka (ladění na jedinou opakovanou samohlásku ve verši).
- Porovnejte s podobnými eufonickými konstrukcemi v jeho básni Akord z téže sbírky.
  „Spí myrty s mírnými lístky i mírnými stíny / spala stará zahrada jas jasan v tmách / rybíz vybízí rty Filipíny / a tráva vstávala zrána na hradbách.“

S lodí, jež dováží čaj a kávu (1927)

S lodí jež dováží čaj a kávu

S lodí jež dováží čaj a kávu
pojedu jednou na dalekou Jávu

Za měsíc loď když vypluje z Janova
stane u zeleného ostrova

Pojedem spolu já a ty
vezmeš s sebou jen kufřík a svoje rty

Pojedem okolo pyramid
loď počká až přejde Mojžíš a jeho lid

S vysokou holí zaprášenými opánky
jde první přes mořskou trávu a rozkvetlé sasanky

Hejno ryb na suchu zvedá svá křídla jako ptáci
letí za vodou a ve vlnách se ztrácí

zapamatuj si

Sbírka věnovaná Karlu Teigemu, svérázná podoba poetistického exotismu; křehká i humorná obraznost + trvající trýznivé zážitky z války (jako dobrovolník rakouské armády na srbské frontě zraněn, zajat partyzány a odsouzen k smrti, ale podařilo se mu utéci) + originální zkušenosti z cesty po Tichomoří (1926 až 1927 Ceylon, Sumatra, Jáva) ⇨ obrazy exotických krajin a života kolonií; 3 tematicky odlišné oddíly: **Začarovaná studánka** (milostná a společenská lyrika, osobní zážitky z mládí, vzpomínky na otce – lékaře a jeho venkovské pacienty, vlastní válečné zkušenosti), **S lodí, jež dováží čaj a kávu** (lyrický cestopis, obdiv k tropické vegetaci, nezkrocené přírodě a půvabným Asiatkám, vzpomínky na matku a stesk po domově); **Protinožci** (pobyt v tropech, ale exotika uskutečněného snu o kráse dalekých zemí se jakoby mění v opak – nenahraditelná hodnota domova, Čechy jako „krásná a exotická země“)

Otázky

- Uveďte typické základní motivy i hlavní inspirační zdroj.
- Všichni avantgardní básníci milovali exotiku a používali exotické motivy jako určitou rekvizitu pro vyjádření touhy po dálkách a cestování. Čím se od nich lišil Biebl?

Nový Ikaros (1929) – zkráceno

zapamatuj si

Čtyřdílná polytematická báseň pásmo; básník, podobný mytickému vzduchoplavci Ikarovi, se vznáší svobodně v prostoru a času ⇨ detailní obraz moderního světa, jeho mnohotvárnosti, změn, dynamiky, zkušeností i touhy lidstva, ale také prchavosti, pomíjivosti a tragiky zmaru (= odkaz k bájnému řeckému Ikarovi, který vzlétl k nebi, ale spadl a utonul v moři); melancholická výpověď o vlastním věčném stesku, o jistotě konce všeho (jen ne lásky); tlumený, skromný výraz plachého melancholika se sklonem k sentimentu a smutku (× Nezvalův prudký temperament); uvolněná stavba básně (× pravidelný rytmický základ a kompoziční členění u Nezvala), motivy a časové roviny se stále přeskupují, volnými asociacemi spojuje trsy představ, subjektivních zážitků, vzpomínek a snů (prožitky z dětství se střídají s obrazy javanské cesty, do erotických scén a výjevů z denního života vkládá válečné hrůzy, útržky z dějů se prolínají se snovými, podvědomými vidinami); odvážné obrazové přeskoky (tropy – rodný kraj, krásy života – nicota času, úzkost, zoufalství a marné hledání klidu, sny a minulé zkušenosti – aktuální jevy, lyrická výpověď – epická vyprávění, anekdotičnost poetického vidění – tragika); spojení sugestivní lyrické obraznosti, lidsky hluboké poezie s nezvalovským smyslem pro fantazijní a snovou inspiraci

I

* * *

Sám bez víry před časem rád si vzpomínáš
kolikrát přes propast tebe dítě jistě provázel anděl
jak jsi se skláněl nad vodou dívaje se tam dole co si počínají pstruzi
anebo topoly v touze uvidět zblízka oblaka a vraní hnízda
a všude anděl za tebou i na pozlaceném kříži gotického kostela
a nikdo ho nevidí ani tvá ustrašená matka
ani otec když před jeho hněvem kdosi tě chrání svými milosrdnými křídly
ani když potom do tmy rozpouští svoje zlaté vlasy
jakmile se rozsvítí lampa

* * *

Slyš aeroplán padá na hřbitov
a vojenská hudba vrací se zpátky
do tanečního sálu kde mladí důstojníci vyletěli stropem znova do oblak
pro tenhle případ už dostali předem svoje železné kříže

Jdeš kolem bývalých škol teď vojenských nemocnic
těch strašných zásobáren smrti
kde do hlavy raněný učitel vyvolává žáky
a lékař aby ho utišil mu špatně odpovídá
nemůže si vzpomenout jak skončila třetí punská válka
umí sice dobře číst a počítat
ale neumí nazpaměť báseň od Jaroslava Vrchlického

* * *

Ty prcháš promáčen v železném lijáku olova
tou nejhroznější řeží v světové válce
tam co houkají nejtěžší děla ty sovy od Verdunu
kde živí leží
kde mrtví stojí
kde stojí mrtví Francouzové
kde stojí mrtví Němci

Voják troubí
ale nikdo z mrtých neposlouchá
na jeho alarm ani jeden muž se nepohne a z řady nevykročí
aby si nasadil bodák k útoku

* * *

Hrobový klid hroznější ještě nežli když zuřila válka
to ticho v noci v listopadu bombardované jenom tlukotem tvého zoufalého srdce
Jsi bubeník který náhle zešílel a bubnuje do tmy a prázdna
chce si to vyřídit s Bohem který z něj udělal toho blázna
bubnuje bubeník bubnuje k útoku do tmy a prázdna
kam všichni mrtví se dívají kupředu do tmy a prázdna

Bubnuje bubeník bubnuje do tmy a prázdna
tu náhle zakopneš
jenom taková maličkost
k ostatní hromadě ještě jedno zrnko písku
tak umírá v poli voják s očima do tmy a prázdna

* * *

Tak umře vám neznámý inženýr z Toužetína
jako diplomat v Rusku

Tak umřeme všichni

Tak umře Edison tak umře slavný Marconi
a jeho radio z tmy a prázdna bude ho provázet do tmy a prázdna

IV

Nezapomenu nikdy na první kanibalskou hostinu
to bylo v horkém létě
vyšel jsem na chodbu měli jsme právě latinu
už nevím sám jak jsem se octl ve školním kabinetě
sám s holokrkým supem a naježenými zvířaty
jež vycenila svůj bílý chrup nad kvintánkou Elou
umřela v mojí náruči tiše vzlykajíc
opřena zády o mapu Asie
až do dna jsem vyjed její živůtek rozpjatý
snědl jsem ji celou
zanechav na místě zločinu jenom rozsypané korálky
a na zemi zlomený hřebínek

* * *

Na ňadrech žen si zoufali všichni Slované
zoufali Rusové Poláci
a pláčou Češi na ňadrech žen
jež zůstanou na věky jejich poutnickým místem jako hora Říp
s památnou kapličkou na vrcholu

Zde umírali Římané
tu padli Řekové
že my tuhle mrtvi ležíme

Spí tvrdě Němci
tam kde nikdy neusnou Francouzové
a v noci plné hvězd
ó Josefíno
v té noci bezesné
nad sněhem vaší pyšné krásy sklonil se sám císař Napoleon
je o tom psáno v dějinách
byl to jeho první pochod přes Alpy

vysvětlivka

Josefína – proslulá milenka Napoleona Bonaparta

Otázky

- Dokažte polytematičnost básně, prolínání časových rovin i místních scenerií.
- Doložte vyjádření složitého životního pocitu člověka moderní doby.
- Které motivy řadí autor do volného proudu představ?
- Vyhledejte obrazy dynamického života a jeho protipólu – klidu smrti. Doložte pro autora příznačnou jemnou melodii, hravou a rafinovanou obraznost, něžnou citovost i vědomí tragiky života.
- Vyhledejte motiv křídel mytických bytostí i křídel básníkových, k nimž se asociacemi připojují řady dalších.
- Najděte monotónní zvuková schémata – opakování téhož nebo proměňujícího se spojení slov. Jakou má funkci?

Jaroslav Seifert

Město v slzách (1921)

Báseň nejpokornější

Na hoře vysoké a klonící se k městu
stoje s rukama rozpjatýma,
jsem jako prorok, který ukazuje cestu
a chudým věští slavný zítřek jejich,
jsem mudrc, který radí v beznadějích,
v své ruce drže květ, jenž nikdy neuvadne,
jsem ten, jenž v revoluci střelí první,
jsem ale také ten, jenž první padne
a který první přiklekne, by zavázal raněným rány,
zázračný jako Bůh,
a mocný jako Bůh,
jsem víc,
jsem ještě mnohem víc,
a přece nejsem nic
než milosti zástupů pokorně odevzdaný
básník
Jaroslav Seifert.

zapamatuj si

Osobitý typ proletářské poezie – vychází z živelného, zcela smyslového vztahu k světu; autor přijal vliv naivního umění a jediný využil jeho možností, zvl. ve stavbě básní; vyjadřuje soucit s chudými, smutek nad krutostí doby, (sen o světě bez bídy a nenávisti) – vliv žižkovské periferie, kde vyrůstal; blízkost Wolkrovi v citově vypjatém, zdůvěřňujícím vztahu k věcem; velkoměsto jako symbol utrpení (motiv slz) a věznění proletáře; dominantní motiv – naivně spontánní představy o smyslu revoluce (zobrazena jako slavná a radostná událost, která splní touhu lidí po štěstí); zintimnění sociálních témat; verše záměrně prosté, volba slov a rytmus se blíží běžné prozaické promluvě; na rozdíl od Wolkrovy metaforičnosti užívá přímá pojmenování; volný verš

Otázky

- Všimněte si v této závěrečné básni sbírky zvýznamnění úlohy lyrického hrdiny (na první pohled v rozporu s názvem).
- Do kterých podob se stylizuje básník a jak se stylizace stupňuje až do krajní významové polohy?
- Hledejte místo, kde se báseň láme paradoxem sousedních veršů.
- S kým se subjekt básníka ztotožňuje, kde přenáší váhu svého osobního „já" na „my"?
- V čem tedy spočívá básníkova pokora?
- Čím je zajímavý závěrečný verš?
- Všimněte si rozdílu Seifertových nadnesených veršů s křesťanskou pokorou a Wolkrovy básně Pokora.

Samá láska (1923)

Píseň o dívkách

Uprostřed města dlouhá řeka teče,
sedm mostů ji spíná,
po nábřeží chodí tisíc krásných dívek
a každá je jiná.

Od srdce k srdci jdeš zahřát si ruce
v paprscích lásky veliké a hřejné,
po nábřeží chodí tisíc krásných dívek
a všecky jsou stejné.

zapamatuj si

Náznak přechodu od proletářské poezie k poetismu; vedle motivů slz a pláče jsou sny o budoucnosti a poetistické opojení životem, moderní civilizací; proměna postoje k městu a civilizaci – přimknutí k světu zábavy a radosti, touha poznat „všecky krásy světa"; vroucná úsměvná hravost, záliba v hyperbole a paradoxech

Všecky krásy světa – zkráceno

* * *

Pro svoje básně jsme nalezli krásy úplně nové,
měsíci, ostrove marných snů, jenž dohoříváš,
zhasni!

Zmlkněte, housle, a zněte, trubky automobilové,
ať člověk uprostřed křižovatky se najednou zasní;
zpívejte, aeroplány, večerní píseň jako slavíci,
tančete, baletky, na plakátech mezi černými písmeny,
ať slunce zhaslo – z věží reflektory zářící
do ulic vrhnou nový den plamenný.

Padající hvězdy se zachytily v železných konstrukcích rozhleden,
před plátnem kina sníme dnes svůj nejkrásnější sen,
inženýr staví mosty v širé ruské pláni
a vlaky mohou jezdit vysoko nad vodami
a na střechách mrakodrapů, když světla vzplála jasně,
procházíme se, aniž bychom si vzpomněli recitovati básně,
a jako růženec se při modlitbě mezi kostnaté prsty vplétá,
zdviž mezi patry stokráte stoupá za den,
a shora se dívaje, před sebou zříš všecky krásy světa.
A to, co ještě včera posvátné umění bylo,
ve věci prosté a skutečné se najednou proměnilo
a nejkrásnější obrazy dneška nebyly nikým malovány,
ulice je flétna a hraje svou píseň od rána do večera
a nad město vysoko vzletěly k hvězdám aeroplány.

* * *

Otázky

- V první ukázce vyhledejte základní seifertovsky příznačné motivy. Všimněte si kontrastu ve výstavbě básně.
- Citujte z druhé ukázky místa, kde se město proměňuje v radostnou podívanou. Všimněte si básníkova okouzlení městem.
- Doložte poetiku poetismu.

Na vlnách TSF (1925, přepracované znění jako Svatební cesta 1938)

zapamatuj si

Reprezentativní dílo poetismu, lyrický deník z cesty do Francie; grafická úprava Karla Teiga; TSF = télégraphie sans fil (bezdrátová telegrafie, rádio) – už název sbírky prozrazuje okouzlení moderní technikou; Paříž – místo vzniku moderního umění, vhodné prostředí pro inspiraci; neproblematické vidění světa, od askeze proletářské literatury k chvále života velkoměsta, civilizace; obdiv k světu neonů, pouličního ruchu, krásných žen, důraz na radostné stránky života; svět jako pestré, proměnlivé filmové představení: exotické dálky, dráždící všechny smysly, přístavy, námořníci, Apollinaire, Edison, cirkus, tenis a zvláště láska jako něha, hra, okouzlení; básníkův smysl pro překvapivou metaforu; opouští logickou významovou stavbu textu, neužívá složitých básnických pojmenování, ale staví civilní slova do exotického kontextu; asociace, slovní a typografické hříčky, lyrické anekdoty, rébusy, hádanky, aforismy; moto sbírky – parafráze Máchových slov:

Teigemu, Nezvalovi, Honzlovi
Na tváři lehký žal, hluboký v srdci smích

Moře

Když se nám stýská po dálce
říkáme si:
VLNY MOŘE VLNY MOŘE
svou lásku vyznáváme v růžové obálce
a líbajíce potom měkké dívčí vlasy
říkáme si:
VLNY VLASŮ VLNY VLASŮ

Dívky se koupaly v moři v neděli dopoledne
moře a jejich vlasy v jedinou vlnu splynou
námořník rozhlížející se v lodním koši
začne si zpívat jinou

Vlny a vlny se vlní a vlní
a na pobřeží zhynou

POČITADLO
Tvůj prs
Je jako jablko z Austrálie
Tvé prsy
Jsou jako 2 jablka z Austrálie
Jak mám rád toto počitadlo lásky

Otázky

- V básni Moře si všimněte, jak asociace tvoří nepřetržitý řetěz, v němž jedna představa vybavuje druhou. Vedle asociativního principu, který je základním prostředkem výstavby básně a z něhož vzniká lyrická situace, využívá autor i zvukového prostředku – paronomázie. Doložte. Které představy se asociativně spojují? Všimněte si mimo jiné, že souhláska l má poněkud temné zabarvení a vyvolává dojem plynutí, tesknou hudebnost (viz i Erben, Vodník).
- V čem spočívá působivost básní – obrazů? Čeho využívají?

zapamatuj si

Poezie času a ticha, převaha lyrických veršů rytmicky propracovaných, stroficky členěných a rýmovaných; výrazná písňová intonace, melodičnost, citová intenzita

Poštovní holub (1929)
Píseň

Bílým šátkem mává,
kdo se loučí,
každého dne se něco končí,
něco překrásného se končí.

Poštovní holub křídly o vzduch bije,
vraceje se domů;
s nadějí i bez naděje
věčně se vracíme domů.

Setři si slzy
a usměj se uplakanýma očima,
každého dne se něco počíná,
něco překrásného se počíná.

Otázky

- Doložte významově protikladné motivy radostného stesku, nešťastného štěstí a konečné nekonečnosti lásky.
- Co je tématem 1. sloky? Jak rozvíjí toto téma 2. sloka? Kde hledá autor kontakty a opory ve chvílích úzkosti a stesku? Všimněte si odlišnosti od rýmového schématu 1. a 3. sloky.
- Doložte, že závěrečná sloka je svým obsahem variací sloky úvodní, že obrací úvodní téma v protiklad.
- Zamyslete se nad tím, jaký závěr by měla báseň, kdyby byla komponována opačně? K čemu básník směřuje?
- Doložte, že Seifertovu poezii ovlivnila lidová poezie.
- Čím je potvrzena podmanivá melodie? Všimněte si uspořádání rýmů.
- V čem spočívá smutek Seifertovy poezie?
- Doložte formální vyzrálost básně, mistrovství zkratky, a srovnejte s volným veršem prvních sbírek.

Jablko z klína (1933)

Rozhovor

Líbal jsi mne na čelo či ústa,
nevím
– zaslechla jsem jenom sladký hlas
a tma hustá
obklopila úžas polekaných řas.

Na čelo jsem políbil tě v spěchu,
neboť omámila mě
vůně tvého proudícího dechu,
ale nevím

– zaslechl jsem jenom sladký hlas
a tma hustá
obklopila úžas polekaných řas,
líbalas mne na čelo či ústa?

zapamatuj si

Subjektivně čistá, melodická lyrika; hledání krásy v obyčejných zážitcích, často vyjádřen smutek a stesk nad prchavostí plynoucího času, neutěšenou současností i tragickým životním pocitem; trvalá inspirace – krása české přírody a zvláště láska; zklidnělá obraznost, soustředění na drobný detail, z něhož je budován celek básně; místo nadsázky a nápadných metafor zapojení určitého motivu opakovaně do plynulého, rytmicky pravidelného proudu veršové melodie

Otázky

- Kde a jak vyjadřuje básník vzrušující pocity z krásy života a milostného okouzlení? V čem je osobitost Seifertovy intimní poezie?
- Doložte citovost, melodičnost a zpěvnost veršů.
- Na jakých principech jsou ukázky stavěny?

Zhasněte světla (1938, později součást sbírky Přilba hlíny 1945)

Zhasněte světla

Jen potichu, tak abych nestřás rosu,
jež zachvěla se na konečcích řas,
jen potichu, jen tiše, bez patosu
té noci říkám: Nebylas

z těch nejstrašnějších. Do perutí strážných
tvé tmy nás prudce zahalil,
ty noci vážná po těch lehkovážných,
anděl, jenž s námi byl.

A pokřik, jenž se válel po tvém plyši,
když hrůzu tvou jsme mnuli ve dlani,
ten strašný křik, jejž podnes kdekdo slyší,
ten zní mi dnes jak sladké volání.

Zhasněte světla! Abych nestřás rosu,
jež zachvěla se na konečcích řas,
jen potichu, jen tiše, bez patosu
si říkám: Jaký, jaký to byl jas

v té noci, když se všechno zatemnilo
a každý jako stín se schoulil ke kmeni!
Já vím, já vím, že líp by tenkrát bylo
zaslechnout dunění.

zapamatuj si

Reakce na přímé ohrožení národa; vyjádření hořkosti a hněvu po mnichovské zradě; motiv osudu národa, ponížení a zrada spojenců; hledání jistot, o něž se lze opřít (motivy domova, chudoby, vlasti, lásky); zvyšuje se citová vroucnost a působivost lyriky; verše posilující odhodlání bránit se hitlerovské expanzi

Píseň o rodné zemi

Krásná jako kvítka na modranském džbánku
je ta země, která vlastí je ti,
krásná jako kvítka na modranském džbánku,
sladká jako střída dalamánku,
do nějž nůž jsi vnořil k rukojeti.

Stokrát zklamán, rady nevěda si,
znovu vždycky navracíš se domů,
stokrát zklamán, rady nevěda si,
k zemi bohaté a plné krásy,
k chudé jako jaro v čerstvém lomu.

Krásná jako kvítka na modranském džbánku,
těžká, těžká jako vlastní vina
– není z těch, na něž se zapomíná.
Naposledy kolem tvého spánku
padne prudce její hořká hlína.

Vějíř Boženy Němcové (1940)

zapamatuj si

Návrat k historii národa, zesílení vazby k tradicím národní kultury (120. výročí narozenin B. Němcové); básníkovo vyznání vztahu k B. Němcové i zdůraznění síly této osobnosti české kultury, její statečnosti jako zdroji víry, symbolu českého národa a jazyka

Je vetchý již a možná zetlí vbrzku
tak jako uschlý květ, ratolest vavřínu,
jen moci sklonit čelo do paprsků
a se tmou rozprávěti nad ním o stínu.

Snad zašumí z něj pyšné polonézy,
šum dvorných kroků v dálce – jenom neopusť
mne, přelude, pod kvetoucími bezy,
když odvíval jsi věrně vzdechy jejích úst.

Světlem oděná (1940)

zapamatuj si

Intenzívně procítěný motiv domova, krása a monumentalita rodné Prahy; alegorická protiokupační poezie; příznačné motivy české krajiny, Prahy = symbol národní existence, základní hodnoty ⇨ posila národního sebevědomí; úzkost ze zmaru básník přemáhá jistotou nepřetržitého proudu národního bytí (nové pojetí času: znamená nejen zánik, ale i spojnici minulosti s budoucností)

Otázky

- Které prostředky podtrhují v první ukázce naléhavost autorova sdělení, jeho hořkost a hněv? Doložte tlumené tóny a prostou monumentálnost hlubokého citu k domovu.
- Všimněte si opět variací strofických útvarů i toho, jak převážně konfesijní ráz veršů už svým charakterem podání vede k uplatnění hovorového jazyka. Jakou zde má funkci?
- Jak souvisí název druhé ukázky s podobou Seifertova verše? Vyhledejte typické seifertovské motivy a sledujte jejich gradaci. Jakou alegorickou funkci má pojem domov? Všimněte si závažnosti slov *znovu* a *vždycky*. Uvědomte si význam slov země *krásná* i *těžká*, *bohatá* i *chudá*, *sladká* i *hořká*.

Jde mrtvá k nám a všechny lásky její
čas proměňuje znovu ve vzácnější kov.
Co je nám láska v naší beznaději,
co pro nás sladšího je dneska nad domov!

* * *

Otázky

- Jak autor nazírá (prostřednictvím čeho – viz název) na trvalé hodnoty osobnosti národní kultury? Které motivy se vracejí a proč?
- Posuďte melodičnost verše a její funkci, hovorovou plynulost a průzračnost jazyka.
- Který společný motiv má ukázka s básní Píseň o rodné zemi? Jakou funkci má závěrečná zvolací věta?

Jednoho dne šel jsem pozdě k šeru,
Praha byla krásnější než Řím,
měl jsem strach, že už se neproberu
z toho snu a že už neuzřím
hvězdy, které ve dne schovávali
chrliči pod křídly v podpaží
trčící tam jako na stráži
pod římsami staré katedrály.

* * *

Dnes už vím, proč vlaštovka se vrací;
kdyby doma rostl jenom vřes,
jenom rezekvítek v navigaci,
radši dal bych ruku do želez.
V světě nikde žízeň neuhasíš,
jenom doma, tam ti jedině
chutná v studni voda po víně,
silnější než opium a hašiš.

* * *

Ale vím, že ti jsou jenom šťastni,
kteří jsou a kteří chtějí být,
dokud smrt si stín jich nepřivlastní,
aby mohla v tmu je proměnit.
Víc než být – je milovat, můj milý,
třeba bys jen přelud miloval,
není lásky, s níž by nešel žal,
umíráme, aby jiní žili.

* * *

Otázky

- Podoba města přerůstá v symbol doby poznamenané národní tragédií, její povznášející krása však není jedinou útěchou. Citujte místa, kde autor upevňuje odvahu a sebedůvěru národa. Kde mluví o nezničitelnosti života? V čem mohla Praha dávat útěchu i jistotu do budoucnosti? S jakou osudovostí vstupuje tento motiv do textu? Srovnejte pojetí času u Seiferta a Hory.

poznámka

Poválečná tvorba J. Seiferta – viz Čítanka IV.

František Halas

Sépie (1927)

Mazurské bažiny

Lesklé plody šrapnelů s hořkým jádrem smrti
kdo prosil o tu ocelovou manu
tvář mrtvých prázdná jak palimpsesty
spí v bahnu

Zavšivenci po příkladu svých vší
do kůže země se zahryzli
nebesa plyny rezaví
setniny zbloudily

Mazurské bažiny podivných žab
lstivá melodie smrti
bahnem se zalykat
a zpívat příšerný zpěv lásky

Maminko
Maminko

zapamatuj si

Prvotina se stopami 2 směrů: proletářského umění a poetismu (ale ladění je pochmurné, tragické); stálý svár života s představou smrti a nicoty vyrůstá z neradostných zkušeností (smrt matky, následky světové války); melancholie, hořkost, disharmonie; jedinou nadějí v tísnivých pocitech je poezie jako vrchol všech hodnot (báseň Poezie: *Viděl jsi umírat poezii na slovo v hrdle zaskočené / však nikdy neumře / jednou najdeš svá slova jak terno loterie a vyhraješ vše*); nelibozvučný rým, strohý výraz

Otázky

- Který motiv v básni převládá? Výrazem jakého pocitu básníka je a z čeho vyplývá? Doložte projev citové samoty.
- Všimněte si nemelodičnosti verše, záliby v asonanci. Všimněte si, jak proti výmluvnosti poetismu stojí úspornost výrazu.

poznámka

palimpsesty – pergamenové rukopisy napsané na listy již dříve popsané, jejichž původní text byl mechanicky odstraněn

Kohout plaší smrt (1930)

Verše

Přes štěstí vidění
tak slepý
přes dar slyšení
tak hluchý

Ve větru list v lásce sám
v tenatech pták v dešti zpěv
v růži červ v naději klam
v hrdle pláč v slovech krev

Přes štěstí vidění
tak slepý
přes dar slyšení
tak hluchý

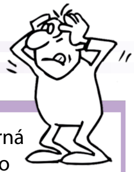

zapamatuj si

Linie subjektivní a meditativní poezie; niterná zpověď básníka zklamaného a zraňovaného životem; svébytný typ lyriky – myslitelská, filozofující, odlišná od ostatních současníků; analytická reflexe o otázkách života a smrti, víry a existence, o smyslu básnické tvorby, o světě a jeho rozporech; touha po štěstí a lásce, ale osamění ve světě nicoty; nespokojenost z marného hledání jistot, nevíra v žádnou hodnotu, tragický životní pocit; opakují se motivy zániku, zmaru, smrti, tmy, podzimu; existenciální otázky lidského života; osobitý styl založen na intenzitě básnického obrazu, zdůraznění jednotlivého slova (ne asociativní řetězce); složitá metaforika, spojení abstraktních pojmů se smyslově konkrétními vjemy; rytmicky nepravidelný, přerývaný verš, zdánlivě disharmonický

Otázky

- Jaké ladění má báseň?
- Všimněte si bolestných paradoxů, jimiž text začíná a končí. Které subjektivní pocity vyjadřuje prostřední sloka? Doložte, že báseň vyznívá jako opak poetismu.
- Uveďte klíčové motivy básně. Doložte subjektivní pocit bezvýchodnosti osudu.
- Dokažte, že Halas je mistr kontrastu. Promyslete si kompozici básně. Posuďte častý výskyt oxymór.

Tvář (1931)

Hřbitov

Zezdola k růžím přivoníš
až budeš smrt svou žít
a do tmy lásku odhodíš
svůj štít

U paty hrobu budu břečťanem
tichou písní co tě obklíčí
popsaný tebou pergamen
který čas nezničí

Zas budem spolu spát
na syrinx trav nám vichry zahrají
šplounání Léthé budem naslouchat
a písni pradlen když rubáš máchají

zapamatuj si

Vyostřené protiklady se jakoby tlumí, verš je poněkud melodičtější, poezie se obohacuje o milostné téma, proniká i nadosobní občanská nota; snaha zbavit se pocitu smutku

vysvětlivka

syrinx – Panova flétna, hudební nástroj

Otázky

- Vysvětlete rafinovaný básnický výraz, jímž se otevírá text. Podobný je i básnický protiklad v 2. verši.
- Všimněte si, jak je subjektivní prožitek úzkosti spojen s momentem erotizujícím (podobně jako v barokní poezii).

Doznání

Dojat vším co je láska
k tobě se přimykám
smuten vším co je láska
před tebou utíkám

Překvapen vším co je láska
mlčím ve střehu
churav vším co je láska
soužím se pro něhu

Poražen vším co je láska
u věrných noci úst
opuštěn vším co je láska
až k sobě budu růst

Otázky

- Doložte rozpornost hlubokého citu – štěstí i bolest lásky. Kde hledá autor východisko?
- Posuďte výstavbu básně. Jak je vystižena tato rozpornost? Vysvětlete poslední dvojverší a doložte jím charakteristiku Halase jako básnického typu.

Staré ženy (1935) – zkráceno

zapamatuj si

Opět motivy zániku; tragický obraz žen na konci života, bezútěšná prázdnota a opuštěnost po rozdání lásky a krásy; vyjádření vroucí lidskosti, působivá skladba má podobu monumentální mariánské litanie barokní doby; v 5 částech metaforicky autor oslovuje jednotlivé části ženského těla (oči, ruce, vlasy, klín a tvář); nepochopení S. K. Neumannem – proti pesimismu Halase postavil polemicky oslavnou báseň Staří dělníci (1935); vyčítal Halasovi soustředěnost na biologické stárnutí; proti zoufalé marnosti staví aktivitu člověka; žertovným protějškem k tragické skladbě je Halasova erotická báseň Mladé ženy (bibliofilsky 1945)

smutná odpoledne nedělní
smutná starými paními
které se belhají k oknům
starou cestou vyšlapanou v koberci
starou cestou
mezi stolem a lůžkem
mezi zrcadlem a fotografiemi
mezi židlí a falešnou palmou

opřeny potom o rám okenní
dívají se dolů do ulic
odtud ta bezútěšnost
odpolední nedělních

oči starých žen
vyplakané a plaché
tesklivé a mírné
vy oči obrácené k zániku

oříšky bez jádra
misky bez obětin
předsíňky mrákot
úryvky dávné hudby
studánky zasypané
oblohy zatažené
noci bez dnění
dvířka zapadlá

křtitelničky vyschlé
vody bez zrcadlení

vy oči starých žen
vám svět nic není
vám krása nic není
vám ošklivost nic není
vy oči starých žen
hodin nesledující
za míjením dnů se neotáčející
vy oči starých žen

Otázky

- Doložte, že autor v skladbě do krajnosti vystupňoval metaforický princip.
- Srovnejte s Neumannovou básní Staří dělníci ze sbírky Sonáta horizontálního života – zkráceno:

Staří dělníci
ruce na klíně ruce na dýmce
na zlatém slunci se hřející
ruce se chvějící lehýnce
* * *

ruce starých dělníků
v slabosti ještě dosti silné
aby nabrousily srp
aby podaly vědro
aby přibily hřebík pro obrázek Leninův

v odpočinku ještě neposedné
aby uvařily kávu vnoučatům
ruce šmátrající
po tom co jest
na nic nezapomínající
z toho co bylo

Torzo naděje (1938)

Praze

Malověrní Čas kostižerný
jí jenom krásu dal
a z polí stenných křik iluminoval
kamenné texty portálů a zdí
Tak bude vždy
Malověrní
Tak bude vždy

Za vraty našich řek
zní tvrdá kopyta
za vraty našich řek
kopyty rozryta
je zem
a strašní jezdci Zjevení
mávají praporem

Je lehké listí vavřínů
a těžký padlých stín

Já vím Já vím
Jenom ne strach Jen žádný strach
takovou fugu nezahrál sám Sebastian Bach
co my tu zahrajem
až přijde čas až přijde čas

Kůň bronzový kůň Václavův
se včera v noci třás
a kníže kopí potěžkal
Myslete na chorál
Malověrní
Myslete na chorál

zapamatuj si

Občanská lyrika (11 básní) – strohá, úsečná, heroická; aktuální odezva na dějinné události – mobilizace, mnichovská zrada; autor jako mluvčí národa; vedle tradičních témat ožívá svatováclavské tradice, husitský chorál; monumentalizující patos, nadsázka, gradace, citová naléhavost, barvité metafory

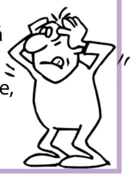

Otázky

- Jak autor vidí Prahu? Proti čemu báseň apeluje? Kde je nebezpečí přesně a sugestivně pojmenováno?
- Kde je vyjádřena neústupnost lidu před agresorem?
- Jakou funkci mají opakované souhlásky *r, ř* a samohláska *a*?
- Proč a kde jsou připomenuty nejslavnější tradice nepokořitelného národa?
- Sledujte využití sloves zaměřených k dění, techniku ozvěn.
- Doložte Halasovo umění zkratky a úspornosti, osamostatnění verše.

Zpěv úzkosti

Kolikrát verši můj
kolikrát klopýtals
v bolesti lásce žalu mém
soukromém
kolikrát verši můj
kolikrát tancovals

Teď krokem zbrojným
verši můj
pochoduj

Pěšáckým rytmem zněte slova
úzkostí šikovaná
Té úzkosti dvanácté

Zvoní zvoní zrady zvon zrady zvon
Čí ruce ho rozhoupaly
Francie sladká hrdý Albion
a my jsme je milovali

Viděl jsem slzy v očích žen
Viděl jsem pěstě zaťaté
Počkejte málo jen
však vy nás poznáte

Ty vládkyně moří všemocná
To moře slzí naše je
ovoce hněvu rychle zrá
už řinčí kotva naděje

Zvoní zvoní zrady zvon zrady zvon
Čí ruce ho rozhoupaly
Francie sladká hrdý Albion
a my jsme je milovali

Ty Francie sladká Francie
kde je tvá čapka Marianno
Slunečný štít tvůj prasklý je
a hanbou čpí tvé ano

Je noc a v krytech zákopů
tep krve země zní
za tebe světe za tu Evropu
stydí se voják poslední

Zvoní zvoní zrady zvon zrady zvon
Čí ruce ho rozhoupaly
Francie sladká hrdý Albion
a my jsme je milovali

Pole naše křičí Zrada
Lesy naše hučí Hanba
Řeky naše šumí Zrada
Hory naše bouří Hanba

Ticho teď ticho Stoupá Hlas
Ó duše lidu jak koktalas

Ge Geni Genie země naší
na křídlech tvých
je plno plno slzí
Ge Geni Genie země naší
v hodinách zlých
meč tvůj ať zvoní brzy

poznámka

Albion – starý keltský název pro Anglii;
Marianna – symbolické označení pro Francii

Otázky

- Co vyjadřují úvodní slova? Jak se autor vyjadřuje o své poezii a její proměně?
- Jakou funkci má v básni refrén? V čem spočívá jeho působivost? Kde postihuje historické pozadí zlomu národního vývoje, bolest i odhodlání, úzkost i vzdor?
- Vyhledejte působivé myšlenkové kontrasty, spojování konkrét s abstrakty, dominující personifikaci, apostrofy, epiteta, opakování motivů, monumentalizující metaforické a metonymické obrazy.
- Všimněte si volného verše strofy úvodní a závěrečné s přesahy, eufonií, aliterací a asonancí a naopak pravidelného rýmovaného verše střední části básně. Rytmický nesoulad je výrazem vzrušení a obav.

Mobilizace

Klenotem erbovním
mé země
zůstane ta noc

Proč přišla po ní rána s hrudí pelikána

Tamta noc

Noc z dvojic torza dělající
Noc s vlasem výbuchů a střel
Noc nesmrtelnost lidu snící
Noc s klouby letadel a děl

Tamta noc

Noc vědma těžkých vidění
Noc meč v lůžka položený
Noc z prachu vrhů míření
Ó noci marných vytržení

Proč přišla pak ta rána s hrudí pelikána

Špalírem zbledlých hvězd
černé kufříky Ach ano
a každé okno s mrazným květem ženy
z dětských čel a ruček navrstvené ráno
těžký roj hlasů vírou zavěšený
nad špalír zbledlých hvězd

O chvilku malé slzy
se zdržel mužů chvat
Jen slza maličkých jimž do světa nic není
mluvila pro návrat

Špalírem zbledlých hvězd
černé kufříky Ach ano
a každá žena savý vír starostí
vtahující vzlyk a vše co oplakáno
Jen tiše tiše ten malý už zas spí
pod špalírem zbledlých hvězd

Slunce vycházelo z vojáků

Děti si hrály

Byla velká tma
a v té tmě byl klíč
na koho to slovo padne
ten musí jít pryč

Tatínek je pryč

Jak se cpali do vagónů
Jak se cpali u prohlídky
Jak se cpali první být

Srdce času neklidné
jeden rytmus mělo
Zoufání Doufání
Doufání Zoufání
a pak oněmělo
srdce času neklidné

Jak se cpali pro helmice
Jak se cpali pro munici
Jak se cpali pro pušky

Složené roucho kamenné
je prapor v pozoru
přilbice bradou stržené
K poctě zbraň praporu

Přísežná slova očistná
vyráží proti všem
kdo nevzkřik je ten nepozná
čím je mu zem ta jeho zem

A pak to přišlo

Havrani táhli dál Havrani táhli dál

Zbité zvíře hledající kout
tak táhla vojska ucouvnout
a klela pažbami
vším v ruce klela
S vagónů déšť smýval sliby
a vojska oněměla

Slunce zapadalo do vojáků

Jizvy zákopů tak zemi bolely
až křičel lid

Šly dny a odcházela sláva
Jen vztek a vztek nám tváře rozleptává
Kde Léthé je tvůj brod
Už nejde o zákop Už nejde o zákop

Tolik věcí ztratilo svá jména
ta jména blouznivá a zaškrcená
Kde Západe tvůj svod
Viď jen po zákop Jen po zákop

Ty světe před potopou
své arše plachty's vzal
ale lví stopou lví stopou
můj lid jde dál
a z jeho helem útočných
žebrácká miska nebude

to jenom ztěžka si teď vzdych
Vy Kalibáni

A z probodených jeho snů
krev horkou crčící
do zpěvu naděje ne do žalmů
srážejí básníci

Básníci vaší naděje chudí

Jste tvrdé země mé
klenotem erbovním
ne neznevážím vás
já jménem přídavným
Vy chudí země mé

„Dost v zemi železa na dobré meče,
i v krvi železo – jen dál, jen dál!“

Hle žezlo veršů
které básník odkázal
Naději vaší Naději mé

Otázky

- Kde autor přibližuje velikost aktu příprav k obraně, které zmařila zrada? Kde znázorňuje odhodlání a spěch vojáků, kteří šli splnit svou povinnost? Které verše čelí přechodnému zoufalství? Kde jsou vyjádřeny zdroje příštího odboje a heroismu? Kde vyrůstá z drsných a smutných obrazů nový obraz nepokořeného a hrdého národa, jeho nepoddajnosti a jistoty?
- Kde a jak je vyjádřeno zklamání z nevyužité obětavosti lidu? Které dva kontrastní verše svědčí o proměně psychiky hrdinů po zprávě o potupném diktátu evropských velmocí a o kapitulaci?
- Kterého básníka cituje Halas v závěru a proč volí tyto verše? Kde v básni najdete ještě jeden motiv citovaného básníka?
- Hledejte řadu významově bohatých metafor s motivem bojového odhodlání, kontrastní a paradoxní spojení. Charakterizujte báseň z hlediska kompozice a stavby verše. Které verše připomínají dětské rozpočitadlo?
- Srovnejte závěr básně se závěrem Zpěvu úzkosti. Co mají oba texty společného? Jakou perspektivou obě básně vyznívají?

Naše paní Božena Němcová (1940)

zapamatuj si

Monotematický cyklus 17 básní – oslavný životopisný portrét spisovatelky (k 120. výročí narození); verše nadšení a obdivu ke kráse Boženy Němcové, ale i básně o trpném životním údělu a statečnosti; motiv její básnické řeči jako zbraně v boji proti bezpráví

Podobizna naší paní

Byla krásná až to k víře není
prameny nocí z vlasů tryskaly
a ty oči uhrančivé
ach ty oči uhrančivé
zeleň moří a dva křišťály

Trochu posmutnělá touha za úsměvem
písnička ne ještě a už za předzpěvem

Byla krásná až to k víře není
sestra divizen
a to čelo slunečné
ach to čelo slunečné
v hlínu ráje vtisklý sen

trochu posmutnělá touha za úsměvem
písnička ne ještě a už za předzpěvem

Byla krásná až to k víře není
ústa hnízdo pomyšlení
dvířka zámku nahoty
ach ta dvířka nahoty

Byla krásná až to k víře není

Řeč naší paní

Ta bdělá vážnost nad přípravou slova
ty čtoucí zdali víš
že slovo z nesmírna se klová
a roste jak s ním zacházíš

Slovo mlékem musíš omývati
umouněné se z toulek přižene
básníci čeští musí vyzpívati
za příklad díky paní Boženě

Když v nepojmenované vdechneš duši jména
ty čtoucí zdali víš
že zbude v něm už příštím na semena
jen vzrostou ty si přivoníš

Nejstarší stíny slova vstřebávají
nejmladší světla jsou v nich ukryta
a srpem verše básníci poznat mají
čas dozrání jak svatá Markyta

V jesličkách úst Naší krásné paní
ty čtoucí zdali víš
z početí lidu z jeho milování
se zrodila tvá věčnost již

Z kleče řeči vzpřímila do milosti
pyšný strom a v každém řapíku
je slavné hudby pro každého dosti
a stačí sáhnout básníku

Osnovou všeho co řečeno či psáno
ty čtoucí zdali víš
prohlédá Ona Máš od ní darováno
čím zvítězíš

Otázky

- Které období ze života spisovatelky zachycují verše?
- Doložte, že odkaz Boženy Němcové se za okupace stal zárukou jistoty, že jazyk, symbol národa, jeho síly a odolnosti, nemůže zaniknout.
- S čím je lidský osud B. Němcové paralelní? Co autor prostřednictvím této postavy vyjadřuje ve dnech nacistické okupace?
- Kde je využit motiv básnického slova jako zbraně?

odkaz

Viz Literatura v kostce

zapamatuj si

Drobná lyrika z let 1937–1942; skryté výzvy k odporu, subjektivní lyrika, pocta českým klasikům, básně o dětech a pro děti (oddíl Do usínání) – inspirace narozením syna, svět viděný dětskýma očima, vzpomínky

Ladění (1942)

Před usnutím

I

Ty nevíš táto to ti bylo k smíchu
já viděl kosa na trávníku
zavazovat si tkaničku
U botky se mu rozvázala

tahal ji až se přetrhala
a víš že ji ten hlupák snědl

Kdepak si koupí novou teď

Žížala Co ty víš
Počkej však ráno uvidíš

Otázky

- Doložte Halasovo umění zachytit dětskou představivost.
- Proč využívá prosté vyjádření, jednoduchý dialog, formu říkanek?

Já se tam vrátím (1947, napsána už 1939) – zkráceno

zapamatuj si

Lyrizovaná próza, oslava kouzelného kraje básníkova mládí – Kunštátska na Českomoravské vysočině; příroda a její krása – jedna z mála básníkových jistot; filozoficky laděné přemítání o konci života; návrat k domovu; melodičnost a zpěvnost básníkova výrazu, inspirace lidovou poezií

Až jednou na velikém sněmu ptačím v čase mezi skřivánkem a sovou bude jednohlasně přištěbetáno jaro, já se tam vrátím! Zatím vábím a chytám na věječky slov pěknost toho všeho tam u nás, ať se chytí, co se chytí. Ty můj kraji, ty mé bezpečí, ty má zatvrzelosti, ty má věčnosti. Tvá hlína, mnuta v prstech, voní po zetlelých vlasech dávno pohřbených tkalcovských dědů a báb a je přísadou mé krve. Ty můj kraji! Jsi tam, kde Vysočina nabírá dech a pole skládají slib chudoby. Potulné jaro kličkuje dlouho rozestlanou ornicí, sněhy i dešti a ospalé barvy se vyčkávavě protahují. Země koktá a kucká, ale jednoho dne přece jen vykukující kukačka zjistí, že vše je připraveno, bezpečno, a to už všichni ptáci se rozlétnou s mírou melodií v zobáčcích a začnou stehovat obžurky hnízd. Roztržky kořenů a rozmilovanost větvoví bude bez konce! Z pučnic vyhlédne paroží a z bodličí první houba, kolínko usínající Zimuly. Pomněnky budou okouzlovat rybky a stydlivě říkat: „My jsme žabí korálky!" Šedivé hrudky zamrskají ocásky a ulétnou. Na pedály strání stoupne ráno, lesy smírně a vznešeně zahučí a pak kdeco i s tím posledním chcípáčkem bude zpívat svítáníčko. Misečky víček, zneklidněné tíhou světla, rozkmitá pomrkávání dětí do zubatého slunce, z otloukaného proutku vynutí kluci písničku a bosorky šlahouny ostruží a malení připíchnou k zemi jarní bídu sedmikrásky. Ocilky jarniček rozkřesají rosu. „Já jsem Podvečírka!" „Těší mě!" „Dovolte, moje jméno je Chlebíček!" „Jsem Třeslice!" Kdepak jen jsou křtitelničky těchto jmen? Jedno pro srdce a druhé pro svět. Slyšeli jste to? Já ano! Tiše! Ještě něco! Klubání kuřátek je slyšet až sem, až sem do té hromady kamení. Tráva pláče, tráva někde u nás pláče za pozdvihování rána. Já se tam vrátím, já se tam vrátím!

Až budou vyhřáty všecky pelíšky vytlačené koleny dětí a hlavami dívek, já se tam vrátím. Síla jasů bude lisovat okvětí a voňavá mlha zacloní oči zářivosti. Tehdy stromy už moudře vyváží koruny pro tolik a tolik hnízd a pro tolik a tolik plodů. Tam k té hrušce v širém poli rozběhne se celý kraj a pověsí si na ni plášť své chudoby. Zdaleka uvidíte, zdaleka už, jak zpupně i rozverně se zmítá ve větru. A to už lípy budou pobzukovat chorál, houstnout bude hadí mléko pryšců a kdejaká hluchavka se nacpe sladkostí pro ty nejmenší cucalky a lízalky, jimž už lezou zvědavě prsty ze střevíců a za jazykem povystrčeným se sbíhají sliny. Divizny vyhrnou zlato země a svízel, to mateřské znamínko našeho kraje, přitiskne se ke všemu, co najde.

* * *

Už aby bylo po tom pekelcování místy, kam nepatřím. Ať svítí světla milovaných chalup, ne jako bóje v dálce, ale betlémsky radostně a vytrvale. Všechny cesty vedou do Kunštátu, do Zboňku a do Rozseče. Hranečníky zarazilo dětství. Toho skřípání kol na cestách křižujících se v mém srdci! Ať si jen země letí do prázdna, ať si jen letí, jen když zbude jistota jednoho místa, místa posledního, místa jen pro hrob. Chci ho mít tam, jen tam u nás. Kdyby mi jen oči pro pláč zbyly, já se tam vrátím, já se tam i poslepu vrátím.

Otázky

- Kterými prostředky básník vyjádřil svůj vroucí, hluboce citový vztah k domovu, ke kraji svého mládí?
- Doložte blízkost k lidové poezii, dokažte, že text je básní v próze – vyhledejte nejpůsobivější básnické prostředky.

Vladimír Holan
Vanutí (1932)
Píseň milenky

Splav lůny rozšuměl se v louce mraků
a mám tě milovat.
V sadařství těla svého studem ze zázraku
cítím tě tiše vát.

A někde uprostřed mne poznáváš jak okraj studně
a někde při kraji
obraz tvé krve tone ve mně vzestupně a bludně.
K tobě se vzdaluji.

Jediní nebo sami? Tmu jednu ležíme,
dvě noci šli jsme sem.
Není jich počet! Jsou jen mramory, zde ňadra, nohy mé;
nad nimi ty: křik ptáka nad městem.

Zvěř hledala se v našich pohybech a opony – – –
Čím jsem ti přítomna,
že už mi jenom nasloucháš jako závěsu Dodony,
v který jsem složena?

zapamatuj si

Myšlenkově i jazykově velmi náročná, osobitá poezie; abstraktní meditativní lyrika, zaměřená k básníkovu nitru; odpoutání od vnější skutečnosti ⇨ spirituální, jakoby zašifrovaný svět; experimenty se slovy a významy, které jsou uváděny do všemožných vztahů a nezvykle jsou spojována příkře různorodá slova – tzv. křížení slov (z odporu proti jejich zmechanizovanému užívání), takže původní význam bývá znejasněn; bohatá fantazie; autor proniká do tajemství života a lidské existence, snaží se dohlédnout to, co je za životem, a vyjádřit nevyjádřitelné, zdůrazňuje zvuk a tvar slova; v jeho vidění světa hraje významnou úlohu tajemno, kontrastnost mezi bytím a nebytím, mezi trváním a omezeností v čase, napětí abstraktních a konkrétních jmen

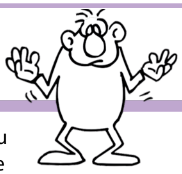

vysvětlivka

Dódóna – město v hornatém Épeiru v Řecku s Diovou věštírnou, v níž se věštilo ze šumění listů posvátného Diova dubu

Otázky

- Doložte meditativní charakter Holanovy poezie. Jakou funkci mají otázky, zámlky, nedořečenosti?
- Vyhledejte neobvyklá a neočekávaná slovní spojení, složité obrazy a pokuste se vysvětlit, které smyslové vjemy a nálady se do nich promítají. Vyhledejte působivá epiteta, opakující se hlavní motivy první básně i spojení slov v nejnečekanějších souvislostech. Co představuje ono *„vání"*? Všimněte si, že v středu pozornosti je básníkův zážitek, citová problematika, osobní vyznání.
- Najděte kontrastní obrazy a výpovědi. Sledujte typický Holanův svět: záhadné plynutí času, tajemný prostor kolem nás, život bez pevných záchytných bodů, tedy častá existenciální témata.
- Posuďte verš básní.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Kameni, přicházíš… (1937)

zapamatuj si

Analytická reflexivní poezie; osobitá vyjádření odhalují dramata jevů přírodních i společenských; opět snaha postihnout problematiku lidské existence i životní úděl básníka; napětí a střetání absolutních protikladů, bohatá imaginace, tajemné metafory spějí až k abstrakci, zašifrovanost se někde blíží kryptogramům (druh hádanky, tající skrytý smysl); vrchol experimentování s jazykem (vliv překladů Morgensterna) – nejdále v básni Modlitba kamene vytvořená na principu absolutní básně (řeč nezávisí na významové podstatě slova, vytváří si svůj nový jazyk); sestup do Holanovy tzv. „jeskyně slov", kde je nutné poodhalovat krok za krokem tajemství významů zhuštěných na nejmenším prostoru jazykového vyjádření

Strom kůru shazuje

Strom kůru shazuje a korouhvička
skřípe jak nůž ve tvrdém krajíci.
Stačí-li pouze žít, pak slyšíš ještě sýčka
a noc, na předních tlapách hlavou zrající.

I jiný obraz rámuje se vinou
při šesti křídlech trosky sunoucí!
Však tím, že pamatuje prostor za hrdinou,
čas může být jen budoucí.

Modlitba kamene

Paleostom bezjazy,
mandžnūn at kraun at tarhāu at saün
luharam amu-amu dahr!
Ma yana zinsizi?
Gamchabatmy! Darsk ādōn darsk bameuz.
Voskresajet at maimo šargiz-duz,
chisoh ver gend ver sabur-sabur.
Theglathfalasar
bezjazy munay! Dana! Gamchabatmy!

Otázky

- Zamyslete se nad tím, co symbolizuje pojem kámen v názvu sbírky. Jak asi souvisí s atmosférou doby?
- Pokuste se vyjádřit, co znamená první verš první ukázky.
- Sledujte příznačný motiv času a jeho význam. Všimněte si, jak vzniká napětí mezi přítomností a budoucností.
- Na druhé ukázce vysvětlete, čím se vyznačuje absolutní báseň (poezie).

Září 1938 (1938, sbírka pak vyšla s dalšími texty z období okupace v souboru Havraním brkem, 1946)

zapamatuj si

Občanská poezie; autor vystupuje pod vlivem ohrožení národa ze své izolace a osamocení, vyjadřuje se k aktuální politické situaci, jako Halas vyslovuje hněv, odsuzuje mnichovskou zradu; proměna poetiky – místy obrat od abstraktní lyriky, metafyzika je nahrazena jasným veršem a vroucím vyznáním s citovou upřímností protestu; přímočařejší sdělnost

Noc z Iliady

Taková noc, noc z Iliady,
v níž stromy jdou a kráčí hory,
v níž hromující mýtus mladý
nabíjí akumulátory

budoucích zpěvů, o nichž víte,
že jsou a teprve se dějí,
v níž jako v kouli obrovité
se nohy nebes kutálejí,

v níž život raděj pěstě svírá,
aby se z darů vysvobodil,
ty pěstě, které neotvírá,
leda když smrt chce prázdný podíl –:

taková noc jen jednou vane …
Cítíš, jak čerstvý úděl napad.
Neopakovatelně dané
jsou rozměry, jež nelze chápat

a v kterých prostor tíhu ztrácí.
Tak nadšení se rodí shora …
Vše vlnou je: krev ve vibraci,
park pučící jak madrepora,

fantómy žen, pokrevné s tónem,
když lineární hovor spěchu
loučí se s nimi telefonem
a zavěsí … už bez poslechu –

pápěří jemně sesbírané
s rukávu muže před kufříkem,
ulice náměstími brané
až k ústům, kde se stanou křikem,

neón jak chtivé modré žilky
na pleti obchodu a vášně,
čas přepadávající v chvilky
lůnu, jež pije sebe v kašně –:

vše vlnou je a z vlny kane
zrak za zrakem, pln odhodlání.
Taková noc jen jednou vane
a její van *jen slabé* sklání.

odkaz

Viz Literatura v kostce

vysvětlivka

madrepory – souhrnné označení láčkovců utvářejících korálové útesy

Otázky

- Kterou historickou událostí je báseň inspirována, k čemu se autor vyjadřuje?
- Na spojitost s čím poukazuje Holan už názvem básně – jak a proč? V čem je nadčasovost jeho výpovědi?
- Kterými básnickými prostředky dosahuje mimořádné expresivity a monumentálnosti? Všimněte si nečekaného setkání abstraktních slov široké platnosti (smrt, život, úděl, prostor).
- Na čem je založena kompozice básně? Uvědomte si základní scenerii, všimněte si, jak je úvodní verš doplňován novými atributy. Jaký smysl má poslední dvojverší (pointa)?
- Srovnejte s tvorbou a vyjádřením jiných básníků z konce 30. let.

Poslední testament (1940, vyšla v souboru Havraním brkem, 1946) – zkráceno

I

Je ráno… Vratký kráčivec
jde alejí… Jde ptáčkům sypat…
Je všednost sama, jenže přec
tak jemným, šedým, outlým připad,
že uvnitř vlásku spát by moh',
ve vlásku bídy, smrtky, žalu…
Třebaže k hrdlu tiskne šálu,
neudusí tu gutturálu
vzlyků, jež stud už nepřemoh',
stud, který dobře svíral brvy…
Paprsek slunce, právě prvý,
plombuje zatím zuby soch
a nehlásí se k jiné krvi.

* * *

Pak vitaminy zaskřípí…
Topinky ulic, přetírané
česnekem davu, lehce čpí,
sbírané mléko hodin tane
a věci, které braly kdys
ze samozřejmých lidských ritů
nejskutečnější realitu,
se proměnily v přízrak mýtů,
jenž hněte život na jakýs
obludný sen bez východiska.
Sotůrkům už se asi stýská
a drama do nicoucích mís
předsmrtnou lžicí bije zblízka.

* * *

„Večerník! Praža – – –" „Nebuď zlá!"
„Co je s tím sudem?" „Už ho kulím!" –
– – – – – – – –
A tak to běží dokola
z animul hned ke korpuskulím
a ruší to jen tram či bus,
jenž na blátě si pochutnává
a mlaská zleva, mlaská zprava
jazykem asfaltu, jenž znává
i jiné chutě, chutě hrůz…

Když spolk' tři domy, znovu smí to
zahlučet hlasy: „Je mi líto!"
„Ten nás vzal na paklík, no, hnus!"
„Kost?" – „Koukaj, fotr, nechaj si to!"

A zatím vratký kráčivec,
jenž házel ptákům sladké drobky,
dolévá slzu očních svěc
a navrací se do své hrobky,
tak outlý, že by spáti moh'
ve vlásku bídy, smrtky, žalu…

zapamatuj si

Rozsáhlá báseň s načrtnutým epickým příběhem: návrat lyrického hrdiny k dávné lásce, k životnímu jasu; tématem „návratu" i tvarem verše (pravidelná 13veršová strofa, 4stopý jamb) připomíná Horova Jana houslistu, ale rozdílnost: Holanův hrdina nachází porozumění, radost jen dočasně, ztrácí štěstí i lásku, vrací se k prázdnému životu + Holanovy experimenty se slovy (novotvary mísí s odbornými nebo zcela hovorovými výrazy, abstrakta s konkréty ap.); sugestivní evokace atmosféry Prahy okupované nacisty

Až znovu tiskne k hrdlu šálu,
neudusí tu gutturálu
vzlyků, jež stud už nepřemoh',
stud, který špatně svíral brvy…
Paprsek slunce, dávno prvý,
plombuje ještě zuby soch
a nehlásí se k jiné krvi.

* * *

vysvětlivka

gutturála (z lat.) – hrdelní souhláska; *sotůrek* – košíček, brašnička z lýčí, slámy, rákosu; *korpuskule* (z lat.) – velmi malá hmotná částečka

Otázky

- Kde a jak autor zobrazuje velkoměsto, jeho povrchní shon?
- Všimněte si, jak jakoby zaznamenává hovory z ulice, ale dodržuje přitom strofický a metrický tvar.
- Porovnejte myšlenkovou variantu v první a poslední sloce ukázky.
- Zamyslete se nad jemným významovým odstínem neologismu *kráčivec* ve srovnání s běžným výrazem *chodec*.
- Doložte maximální rozpětí Holanovy slovní zásoby (od prvků knižních až k hovorovým a nespisovným). K čemu slouží stylistické napětí mezi nimi?

Terezka Planetová (1943) – zkráceno

zapamatuj si

Lyrickoepický příběh – poema o lásce a smrti; dvojí dějové pásmo: básník přítomen tragédii smrtelně zraněného venkovského chlapce při kácení starého sadu a lékař, s nímž se seznámil, mu vypravuje o své velké, osudové, ale nikdy nevyslovené a nenaplněné lásce k dívce Terezce a o pomíjivé kráse; příběh není vyprávěn přímočaře, ale motivy se vracejí, kříží, v útržcích se spojují a připomínají jakoby sen; elegické vypravování je doprovázeno úvahami o smyslu života a tvorby; tragické a kruté lidské osudy jsou bolestným podobenstvím s dobou válečných útrap

Tou dobou velké proměny mé
potkal jsem tu, kterou se dníme…
Ach, jsem-li dnes už jedním z těch,
kdož osud mluvě předhodili –
kdo propůjčí mi sílu něh,
kdo propůjčí mi něhu síly
a jazyk adamitštiny
pro úžas ještě bez olova?
Terezko, Terez Planetová,
kde němý bděl, ať mluví sny!

Bylo to o žních… Při měsíčku…
Tu noc mám celou ve svém víčku…
(A tady vyprávějící
se zarděl, a to rdění cítě
ohňově blednout při líci,
vlas přihladil si rozpačitě…)
Dívky a chlapci s kosami
a s povřísly a s moštem v džbánu
rozběhli se po režném lánu…
Je člověk sám, když osamí?

Ne… Už jsi cítil, jak vzduch lační
po uhrančivě modulační
vlně, jež skrývá styžský květ
a vyvěrá a rozhodne se
pro housle, dudy, klarinet…
Stárnoucí slavík zapěl v lese
na cimbálový motiv svou,
krajina z barvy vystoupila
do kresby duchů, echo žila,
podobna zvukům za hudbou…

Pak oko vzalo konec lůny
na novou krev a nové struny,
do kterých sáhl jistý hoch
a rozhlaholil čirý závan
ne víc, než směl, ne víc, než moh:

Třásl jsem s tebou, maličká,
jak vánky když se vzdují.
Nespadla jablíčka,
jen se pohupují…

Hned nato, studem přivoláván,
ozval se soprán dívčích úst:

To nejsou jablíčka,
je to jen jemnička,
svatební vonička
pro mýho Toníčka.

Vždy na svým koníčku,
jen za zvuk troníčku,
sám přímý, Toníčku,
toužíš mít kloničku…

A chlapec zmaten navazoval:

Toužil jsem, netoužím,
trápíš mě, dobře vím,
neznám však, nepovím,
co je to srdce…

* * *

Řekl jsem: radost… Ale Věční
pro všechno prvopočáteční
vzbudili v nás i tesknotu.
Nevíš, kde rajský pramen tryská,
teskníš a teskníš tam i tu
a stýská se ti, blaze stýská
a záhy potom šíleně.
A to je láska… Přesvědčená,
že za smrtí je její scéna.
Však smrt je zem… Jdeš schýleně.

Má kráska ale kráčet směla
vždy rozechvěně, jak by měla
list osikový pod patou.
Ať jitřní rosu sbírala si,
ať z trávy šla mdlou mlhou zlou,
ať pospíchala mezi klasy,
ať nesla vodu nebo koš –
mohla se ptáti: Co jsi, tího?…
Cimbál koláče svatebního
ji nezval dosud na rozkoš.

* * *

Už mlád, nikdy jsem nepřál gestu
a nehledal jsem v Almagestu,
abych já ji k hvězdě přirovnal…
Když kdysi při stavění máji
dost blizoučko jsem u ní stál
a tajil dech nad dálkou k ráji –
pojednou jasno bylo mně:
že božsky prostá, každodenní,
všemu démonickému zření
žije vždy neviditelně…

Otázky

- Vyhledejte obraz venkovské idyly a srovnejte s úvahami o lásce a s místy, kde je zachycena chvíle milostného úžasu, zázračné jiskry, paprsku světla, ztajeného smyslu života, ale také disharmonie a temné zvuky.
- Srovnejte pravidelné verše s odlišnou melodií veršů lidové písně (stylizované jako rozhovor milenců).
- Všimněte si častého motivu skepse, tesknoty a symboliky smrti, ale i lásky jako krásného a trvalého snu a radosti.
- Vyhledejte působivé básnické prostředky – expresivní přirovnání, epiteta, perifráze, výjimečná slovní spojení.
- Jakou funkci má přesah?
- Všimněte si tvaru sloves, uvědomte si, kdo je mluvčím lyrického dění a lyrickým hrdinou.

vysvětlivka

Almagest – Ptolemaiova kniha, obsahuje mapu hvězd, výklady astronomické a geometrické

poznámka

Poválečná tvorba V. Holana – viz Čítanka IV.

Vilém Závada
Cesta pěšky (1937)

zapamatuj si

Sbírka společenské lyriky, smutný pohled na dobovou realitu, obraz černého Ostravska; autor odmítá svět lidského utrpení, vyjadřuje soucit s trpícími, lásku k přírodě a rodnému kraji: barevně kontrastní krajina (šedivý kouř a svěží zeleň beskydských hor); trvalé hodnoty lidskosti, lásky a práce spatřuje v jistotě domova, vlasti, země – matky; máchovský protiklad úzkosti ze smrti a lásky k životu vyjádřen úsporně, sevřeným, hutným veršem, oproštěným výrazem; sbírka předznamenává poezii ohroženého domova; stejnojmenná báseň zkonkrétňuje a zdůvěrňuje trvalý motiv cesty a domova, rodného kraje ⇨ cesta k lidem a jejich všední práci i cesta k sobě samému

Ostrava

Sirá země kamenitá
– popelavá skořápka –
v kaňonu hald skrytá
Černý deštík nad ní lká

Pod nebesy z plynné škváry
krabatina ztvrdlé lávy
prostírá se do dálavy
za soptění sírné páry

Mrtva země v rozvalinách
Strusky chlopů z železáren
se rzí krve v proláklinách
Jen tvé srdce praská žalem

Pod vrstvičkou černé hlíny
jako v mraveništi slují
Z uhlí jedovaté plyny
třaskavě tam vybuchují

Hle má drahá rodná země
spáleniště opuštěné
Jenom jeden havíř – hlad
neustává dolovat

Otázky

- Jak autor zobrazuje rodné Ostravsko? Vyhledejte obrazy sociální bídy a devastace krajiny.
- Doložte gnómičnost a strohou aforističnost veršů.

Živote, díky (1977)
Živote, díky

Vztyčeného a nádherného mladého
drtils mě svými podpatky
a rozdrceného na prach
slepoval zase svými slinami

Žhavého jsi mě poléval ledovou vodou
a zmáčeného na kost
podpaloval zápalkou
Nedals mi dohasnout ani se rozhořet

zapamatuj si

Sbírka autobiografické poezie, Závadův básnický testament; optimističtější životní bilance

Zajížděl jsi mi nožem pod žebra
pod každé žebro jeden nůž
a celého jsi mě přeoral
zleva i zprava
zespoda i seshora
jak pole na zimu

Dneska jsem v kamenném pytli
a na konci svých sil
Zahnals mě do kouta
klečíš mi na prsou
a ještě něco tlačíš ze mne ven
Slzy mužů – radost žen

Ale já nezůstával ležet poražen
a vždy se zas zvedl vzhůru
jak strom po bouři osvěžen
Nač litoval bych podlitin a ran?
Miloval jsem a byl milován

Otázky

- Jak básník hodnotí svůj život?
- Kterou bilanční báseň Nerudovu připomínají Závadovy verše?

František Hrubín

Zpíváno z dálky (1933)

zapamatuj si

Osobitá, citově a smyslově křehká lyrika přírodní, milostná a reflexivní, poezie niterných stavů, vyjádření tiché něhy, závrati letních nocí s hvězdami, ale i melancholický zpěv z pocitu pomíjivosti krásné chvíle a vědomí zmaru; jemně odstíněné prožitky milostného okouzlení, přilnutí k přírodě jako útočišti a záchraně před úzkostí; motivicky příznačná dvojpólovost (zrození – smrt, země – vesmír, závrať – zmar); bohatá metaforika, obraznost spjata s venkovskou posázavskou krajinou; podmanivá melodičnost

Noční rozmluva

– Poprchává noc a stříbro práší
na hnízda, jež naplnila se.
Jsem tu, aby nevěděli vaši,
poznáváš mě aspoň po hlase?

To jsem já, lásko má,
a to je můj stín!

– Tak se mi zdá, že tu ani nejsi,
padá na mne něco teskného
jak na dítě, jemuž řekli: hrej si!
a odešli všichni od něho.

Slyšíš krev, milý můj?
Šumí úlem hvězd.

– A mně se zdá, že tady z nás není
ani jeden a že na oba
stéká jiná noc a v ní se pění
nezachytitelná podoba.

Je to čas, lásko má,
nebo je to smrt?

Otázky

- Všimněte si formy básně jako dialogu milenců. O jakém vztahu obou rozhovor svědčí? Jaká je celková atmosféra rozhovoru? Doložte melancholičnost Hrubínovy výpovědi. Uvědomte si základní scenerii – letní noc, hvězdy.
- Zamyslete se nad osobitostí obou metafor v první strofě, vyhledejte ve čtvrté strofě synestezii (druh metafory, přenesení významu na základě spojení smyslových vjemů, které k sobě běžně nepatří). Které metafory dynamizují text?

Cikády (1943)

zapamatuj si

Reflexivní lyrika, řešení základních životních otázek, touha po harmonii; vedle motivu země a chudých s náboženským obsahem přibývají i sociální otázky; vědomí, že jedinec, článek rodového společenství a nekonečného proudu života a smrti, má za své činy mravní odpovědnost; přimknutí k pozitivním hodnotám – domov, rodová tradice, žena, dítě, důraz na hodnoty rodinného života

Písně pro ženu

I

Kdo tenkrát za mne se zeptal včel,
co zrovna zpívají jezy?
Pro tebe řeku jsem neslyšel,
neviděl kvetoucích mezí.

Ale dnes vidím je jasněji,
než tenkrát kdybych se díval,
slyším, jak v tisíce peřejí
dělí se rodných vod příval.

Očima našeho dítěte
do kraje dívám se znovu:
z bláta si osud svůj uhněte,
anebo ulije z kovu?

Otázky

- Kde lze nalézt kompoziční zlom, poznání nutné spoluzodpovědnosti za lidské činy?
- Sledujte formální oproštění směřující k pravidelnosti verše a písňovosti (rýmy s melodickým vyzněním).

Říkejte si se mnou (1943)

Houpačka

Naše Kačka, ta je skoupá,
nejraděj se sama houpá,
houpy, houpy, kluku hloupý,
ať ti táta také koupí,
houpa, houpa, houpačku,
tahle je jen pro Kačku.

zapamatuj si

Sbírka moderní poezie pro děti, vychází ze spontánní dětské představivosti a hravosti, neotřelého vnímání, překvapivých reakcí a zázračných představ; využití tradic lidové slovesnosti – říkadla, rozpočitadla, pohádky; básně mají epické jádro – miniaturní příběh

Pohádka

Princeznička na bále
poztrácela korále.

Jetí táta, mocný král,
Honzíka si zavolal:

Honzíku, máš na mále,
najdi nám ty korále!

Honzík běžel za horu,
nakopal tam bramborů.

Vysypal je před krále:
nesu vám ty korále,

větší už tam neměli,
ty snědli už v neděli.

Otázky

- Odůvodněte oblíbenost Hrubínových veršů u dětí.
- Všimněte si, že i veršovaná pohádka se opírá o známé lidové vypravování, ale je z něho vyňata dramatická situace.

poznámka

Poválečná tvorba F. Hrubína – viz Čítanka IV.

Jakub Deml

Moji přátelé (1913) – zkráceno

MATEŘÍDOUŠKO, nevidím tě, tolik jsi se ztratila ve svém okolí, ale jako bys jenom ty voněla ze šatů léta, přítelkyně pasáčků – moje myšlenka není o nic méně ztracená a já nevěděl, že tě budu někdy zváti sestrou!

Těžký jest kalich tvůj, ZVONKU, příliš jsi jej nalil modří ocele, spravedlivče.

Vítám tě, sestro CHRPO, ti, kdož nerozumějí bolesti mé, myslí, že nemluvím jedině k tobě, tuto chvíli. Klasy nad tebe se vypínají, ale bez nás nebylo by utěšeného pohledu do stébel a pěkně se neseme na hlavách ženců a svědčí nám u polních křížů nad klekátkem.

zapamatuj si

Osobitá přírodní lyrika, báseň v próze; dojemná oslovení (apostrofy) květin – symbolů, jejich antropomorfizace (každá má svou specifickou povahu, stejně jako člověk) a objevování drobné přehlížené krásy, nečekaných tajemství a poučení; v dialogu s nimi hledání smyslu lidské existence uprostřed moderního světa; bohatá fantazie, řeč symbolů a překvapivé asociace ⇨ podobnost vizím Březinovým; autor předjímá snovost a podvědomí surrealistů

Děkuji ti za pozdravení, sestro KOPRETINO, srdce tvé je zlaté a ostatní tělo tvé je tělo těch nejmenších andělíčků – nezapomeň na mne.
Není pravda, KOUKOLE, že jsem tě nenáviděl; tvá rána jest vykrvácena, vyšvechtalá, ústa tvoje zvučí jako ústa bezzubá – miluji tě, stařečku, příliš rychle jsi trpěl, miluji tě pro ticho tvého soucitu.

ČIČOREČKO, dívko venkovská z časů Boženy Němcové, Viktorko, panno, očarovaná očima z dálky, vražednice nevinná, zvláštnosti svého rodného kraje, záhado pro všechny, sama sobě tajemná; trpící? divoká, nevěsto blesku!

VSTAVAČI, tvé tělo je silné a lodyha tvá vrže jako škorně kyrysníka, jsi hrdinný, purpurový, ale když tě vytrhnou, dole jsi nezvykle bled, a hlas tvé vůně jest jako touha po říčním rákosí – miluji tě pro tvoji odvahu a obzvláštní příchylnost k dětem: ony tuší nesmírný smutek, uložený v hrdle kukačky, a my toužíme, aby se bylo milovalo nezištně, nevinně a věčně …

ČEKANKO, ničeho jsme nevěděli o světě na svých stoncích rozsochatých a holých, a naše oči byly příliš jemné proti osudu …

PROTĚŽI, jenom ten, komu se život už nevrátí, zastaví se v průseku lesním na drnových stupních, tak tak ještě znatelných, kudy sestupovaly ovce k napajedlu.

JITROCELI, nebývá ti smutno o polednách tam nahoře v tvém minaretě?

* * *

Otázky

- Vysvětlete pojem apostrofa, symbol.
- Které vlastnosti autor spojuje s jednotlivými květinami, kde hledá odpovědi na otázky lidského života a smrti?
- Všimněte si, že do veršů nerozčleněné díkůvzdání květině je rýmované.
- Najděte důkazy, že autor je determinován katolickou orientací. Které city v textu silně rezonují v souladu s náboženským přesvědčením?

zapamatuj si

Neobyčejně sublimovaná (přeměněná, stupňovaná v něco vyššího) milostná poezie v próze; moderní parafráze (volné zpracování cizí předlohy) starozákonního textu Píseň písní (v koránu je Panna Maria nazývána Miriam); osobní pozadí skladby: něžný vztah k předčasně umírající sestře a autorovo vyznání lásky Elišce Wiesenbergerové; převládá tón pokory, citová vroucnost (vliv expresionismu); vynikající obrazotvornost, vynalézavost metafor

Miriam (1916) – zkráceno

ZNÁM mnoho tajemství duše tvé a těla tvého, ale čím více jich znám a čím lépe je znám, tím více jsou mi tajemstvím, a ty víš, Miriam, že úcta má k duši tvé a k tělu už nemůže dohlédnout hranic svých.
Miriam, život můj celý jest jako hrst prvních třešní: vezmi je a zeptej se mne, která z nich ti nenáleží.

* * *

Miriam, jsi moje metamorfóza, mým prométheovským ohněm, jitrem, jarem, červencem, bouří, lučinou, pšeničnou nivou, lesem, doubravou, moudrostí, rozumem, ctností – mým dítětem jsi, malou dceruškou, mudrcem, časem, věčností, mýma temnohnědýma očima, bleskem rozkoše a umění, slovem rady, ramenem síly, mým vzdorem, ale i mou něhou, která jest pokorná jak pole kvetoucího lnu, modravé – jsem kvítkem sedmikráskou, která je šťastna, když ji utrhneš a smí-li vadnouti v tvé ruce žárem blaženosti. Zapomněl jsem všech svých smutků a znám jen zdraví a sílu a radost. Miluji tě, jak ty chceš, a nikdy jsem nemohl takto milovati. Nikdo před tebou mi nedal a nikdo mimo tebe mi nedá té veliké nebeské svobody, abych miloval, jak chci. Já tobě nedal předpisů, a tys mi nedala předpisů. Proto ničím není omezena láska naše, ničím ohraničena ve své ryzosti a síle, ani časem. Víme, že není minulosti. Svět ať si stárne vůkol nás, je-li možno…

* * *

Otázky

- Uveďte důkazy vynikající obraznosti autora a doložte, že i z této skladby vyzařuje úžas nad zdánlivě prostými, ale krásnými věcmi.
- Zamyslete se nad tím, kam až sahají kořeny české katolické literatury.

Bohuslav Reynek
Rybí šupiny (1922)
Advent

Je krásný den prosincový, potok na lukách je zamrzlý u břehů a prostředkem proudí, Sázava taktéž. Země jest zmrzla a přikryta popraškem sněhu, den je bílý jako svatý Mikuláš, vrátný Vánoc. Vrabci na dvoře skáčí až u síně, na zahradě pod okny v jasmínech a v brslenu sýkorky jsou celé dni, někdy také k nim přiletí spanilí, rudí hejlové; a hlouběji u zdi ve smrcích veverky olupují šišky, není jich vidět, ale slupky tajemně se snášejí s ševelením. A mnoho ještě podobných krásných věcí se děje, ale slova jsou příliš střízliva a malba nebo kresba jsou příliš logicky, aby se to povědělo. Sním tedy o tom, kdyby v některém klášteře při moři nebo v lesích žila pokorná sestra Poezie: ta by ušila širý, bělostný háv z atlasu svatému Mikuláši, a na tom hedvábím prudkých a hlubokých i křehkých barev celý rok by vyšívala všecky ty ptáčky a stromy, koroptve oklovávající vrcholky trav čnějících ze sněhu, bažanty na poli za pasekou, a vody a led a rákosí a ryby a vše, nač by zimního se rozpomínala ze svého rodného kraje, i o čem slýchala vyprávět. – Také by mu potom vyšila mitru, nad čelem by bylo Narození Páně, nad týlem strom Poznání s Hadem a Evou. Takto oděn svatý Mikuláš by stál v branách Vánoc a vpouštěl by v jich Pokoj lidi dobré vůle – ty, kteří by opravdově řekli:

Jsem hříšník, a sklonivše se políbili
křížek na jeho štole.

zapamatuj si

Sbírka básní v próze s výtvarným doprovodem Josefa Čapka; sepětí s venkovskou přírodou, intenzivní soustředění na konkrétní drobnosti (obyčejná petrkovská skutečnost obohacena silou autorovy imaginace); časté motivy osamění, klidu a ticha; problém hříchu a viny pronikající každý lidský život, smutek a melancholie; blízkost k expresionismu (přetlumočil dílo rakouského expresionisty Georga Trakla)

Zahrada

Zahrada v jitře jest jako prales života, stromy raší měkky a teply, stoupá z nich vonná pára, jabloně tisícem růžově zkvetlých tlapek jako bludná koťata se vpíjejí do černých kožešin smrků, ve kterých z vrcholu na vrchol přeskakují napjaté, přímé střely ohnivě ryšavých veverek a sýkory se kmitají svou jemnou a jasnou fosforeskující modří. Těžcí zlatí kurové a bílé srny snů se procházejí v hedvábné metlici a v zadýchaných záhonech barvínku.

Zahrada v poledne jest jako veliký vtělivší se anděl, zahalený v těžký závoj vedra posetý pivoněmi, které vypocují med a klí a omámení a zoufalost země. Malátnost si lehá v lázeň krve a rouhá se nebo vysmívá neb se rozpaluje vilností. Vylíhlé vrány v hnízdech poulí vyklenuté, indigové a slepé oči jako ďáblata.

Zahrada večer jest jako vesmírný achát, žíhaný stužkami tesknot a tuh takových barev, jakých nikdo nikdy neviděl, sírové se protínají s růžovými do hvězd a křišťálů a sršivých arabesek a křížů a vzrůstají v uhelné černě. Jest jako obrovitá škeble, která právě zavírá své drahocenné vnitřní světlo, jako perleťově žíhaný pták, který se ve tmách schoulil k spánku. Z prsti vylézají stuhy červů a v kamení oživly ropuchy s prýštějícím jedem na zádech a s očima, z kterých se noří posvátnost a tajemný jas jeskyň.

Samota

Samota jest dívka, která má oči jako lampy rozžhaveny touhou a vlasy předlouhé a černé smutkem. Jest žertvou na oltáři chrámu Ticha, jehož základové jsou z bolesti a zdi, žebra, klenby a věž z nadějí a rozbité vitraje z útěch. Sama pak též jest ticha jako perla, a byť byla spalována, skoná teprve v den poslední.

Otázky

- Všimněte si barevnosti v pohledu básníka – výtvarníka.
- Doložte sepětí Reynkova díla s přírodou a křesťanskou spiritualitou, symboliku vnitřního básníkova prožitku.
- Pozorujte v 2. ukázce, jak zachycuje náladu zahrady v trojí době. Všimněte si realistických obrazů střídaných s obrazy expresionistickými, osobitých přirovnání a abstraktních i konkrétních tropů.

Rty a zuby (1925)

zapamatuj si

Zakotvení v křesťanské mytologii, náboženské motivy, křesťanská víra jako protiklad k světu hříchu a zla; silná motivace pokorou, nepředstíranou prostotou, vědomou osamoceností; metaforické trsy, vize zániku a rozkladu; blízkost existencialismu R. Weinera

Pieta

Zabitého Syna,
který v krvi siná,
Matka tiskne k hrudi.
Démonové rudí
jak plamenů víry
vzrůstají v svah sirý,
nachovým jest sadem.

Sad je na Golgotě,
smrt má zdí a plotem,
temná tam Madona,
veliká a vonná
nesvedená Eva,
Plod utrhla s Dřeva
Prvorozený.

Z bolestí člověka

Z bolestí člověka
korály navléká
si Satan.

Na úzkosti niti
krvavě mu svítí
jak zuby.

Žárlivě jich střeže,
v tvrdost jejich řeže
své jméno:

jádra jsou to živá,
Satan je pohřbívá,
by vzrostla.

Šalbou pýchy sveden
štípiti chce eden –
a štípí!

Jenže opět Pánu,
jenž přirazil bránu
prvého!

Otázky

- Dokažte básníkovu prostotu, neokázalost, důvěrnost, pokoru, verše plaché, nenápadné, jakoby ztichlé jako hlas poutníka jdoucího mlčenlivým krajem.
- Všimněte si symbolické barevnosti Reynkova vidění, doložte, že neopouští svůj uzavřený svět.
- Vyhledejte příklady silné zvukomalebnosti.

Setba samot (1936)

zapamatuj si

Intimní lyrika, silná vnitřní koncentrace, zhuštěný verš; mizí expresivní apelativnost i četnost biblických motivů a motivů úzkosti, zeslabuje se barevnost (spíš mlhavost a zastřenost), směřování k oproštěnosti a konkrétnosti; v popředí statické obrazy venkovského domova, viděného prostě a chudě, ale celek je vnitřně dynamický (důraz na duchovní hodnoty, mezilidské vztahy); touha po harmonii

O koledě

Vytušenou přítomností
samota se prolíná.
Přílivu jest hodina,
dalekých a plachých hostí.

Ořechy jsou na ubruse.
Kočky stín ztich na stěně.
Prosvítají ruměně
tváře jablek, zimní, rusé.

Nepřítomní zapomněli.
Stesk už mnohých nehledá.
Jizbou voní koleda.
Nezření se o ni dělí.

Přístav utajených říší
čekání tmu odívá
v slibů roucha zářivá.
Kdo je sám, vždy kroky slyší.

Otázky

- Charakterizujte básníkův uzavřený svět, odloučenost od hlučícího a spěchajícího davu.
- Kde jsou zdroje jeho inspirace?

poznámka

Poválečná tvorba B. Reynka – viz Čítanka IV.

Jan Zahradníček

Svatý Václav (1944, vydáno 1945) – zkráceno

V té bezmoci leptavé,
v zajetí bláznů a zločinů stýská
se po tobě nejvíc. Je blízká
hodina drakobijců, ó Václave
kníže náš spanilý ze snů a spěže?
Je blízká? A potopou odplave
náš bezedný hnůj?

Vzlyk úpění vzlétlých na stromy a věže
koně tvého strhává za otěže:
Stůj!

I největší piják nakonec otupí,
bez chuti hrdlem stéká doušek –
Tvůj lid však přebral z poháru potupy
a palčivý líh všech trýzní a zkoušek
mu útroby drásá, pohled kalí.
Ten piják vlastního ponížení,
nad nímž i andělé zaplakali,
nakonec neví, co k ústům zdvih.

On klesaje z poháru bez dna připíjí si.
To když krev vražděných
(jak tvoje kdysi)
bublá
a se špínou valí se k černým stokám,
on a já s ním špínu a krev tu lokám,
on a my všichni, zem strádáním zhublá,
v špíně a krvi té pijem své ponížení,
že špatně jsme připraveni
pro chorálu tvého kovové rozeznění.

A přece jsme tvoji, ty jasný,
a přece než na hrubou sílu dáme víc na sny,
na povel tvůj.
Ty, jenž jindy jsi jezdil jesení grošovatou
a jablka slunečná zlatými svity
(ó pamatuj, pamatuj!)
koni tvému se koulela pod kopyty,
dnes vjíždíš ve zkoušek čas přísný.

zapamatuj si

Hymnus, alegorie okupačního období; postava Václava se spojuje s Andělem pomsty a Václavova korouhev je symbolem blížící se svobody; návaznost na národní katolickou tradici

Otázky

- Jak autor zachycuje útrapy v době okupace?
- Kdy v naší historii ožívala svatováclavská tradice? Uveďte příklady.
- Všimněte si litanického verše.

poznámka

Poválečná tvorba J. Zahradníčka – viz Čítanka IV.

Jiří Orten

Čí jsem?

Jsem plískanic a plotů
a trav, trav deštěm skloněných
a jasných písní bez klokotu
a touhy, jež je v nich.

Čí jsem?
Jsem malých oblých věcí,
jež nepoznaly hran,
jsem zvířátek, když hlavu věsí,
a mraku, když je potrhán.

zapamatuj si

Autor původně křehké poezie naplněné něhou, obrazem harmonického domova, chlapecky naivní vírou v ideál dobra a lásky, láskyplným vztahem k lidem, přírodě a věcem, hledáním smyslu života; brzy pronikají pocity ohrožení, obav souvisejících s životní zkušeností (židovský původ)

Čí jsem?
Jsem bázně, jež mne bere
do prstů průsvitných,
králíčka na zahradě šeré,
jenž zkouší si svůj čich.

Čí jsem?
Jsem zimy tvrdé plodům
a smrti, chce-li čas,
jsem lásky, s níž se míjím o dům,
dán za jablka červům na pospas.

20. V. 1940

Malá odpověď velkému proč

Pro říčku poslední, pro všechno, co se vlní,
pro kočky, pro kosy, pro roztočený svět,
pro krásné procházky, pro hady na výsluní,
pro lásku k zemřelým, pro slzy, pro paměť,

pro dotek hedvábný, pro dotek této pleti,
jež mámí prsty mé, bolavé v konečcích,
a ústa poleká a učí opláceti
oplatkou nejsladší v hebkosti bílých cích,

pro tuto hodinu, tichou a starodávnou,
jež usíná a chce, abych též usínal,
pro samotu svých dnů, pro melodii slavnou,
pro slávu ubohých chci ještě žíti dál.

1940, vyšlo posmrtně

Báseň naděje (báseň byla pro vydání r. 1941 cenzurou potlačena)

A táhnou tudy vrány, táhnou hejna zmijí
a táhne tudy píseň, kterou ďas má rád.
Ty běžíš za nimi, utíkáš kalvárií.
Je velmi pozdní čas. Otvírá ústa zrad.

Na vyvrácených patnících se usadili ďábli.
Přesmutně střečkují a hřmotí kopyty.
Ach, kdepak zimy jsou, v kterých jsme sladce zábli,
když sklenice všechny už byly dopity!

Ó kalvárie má, kdy kříž se zazelená?
Já budu jeho plod, já budu jeho štít,
já budu jeho krev, já budu jeho žena,
já budu paprsek, jejž tma smí zachytit.

Ó kalvárie má, kalvárie mých příčin,
je těžké nésti jej, je krásné donésti,
zatímco vlající šáteček Veroničin
místo mi slibuje ve věčné bolesti.

Ať crčí lijavec, ať zahlazuje stopy
mé cesty poslední, ať bouře česá zem,
ať hory menší jsou, než byly za potopy,
je ještě láska v nás pod strašným obrazem!

16. VIII. 1940

vysvětlivka

kalvárie – velké utrpení (podle biblické hory, kde byl ukřižován Kristus);
šátek Veroničin – podle legendy tato žena podala Kristu nesoucímu kříž šátek, aby si mohl setřít pot z čela

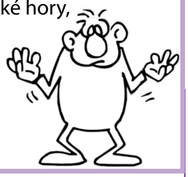

Otázky

- Jaký smysl a úlohu má refrén na počátku slok 1. ukázky?
- Co mají společného představy, k nimž směřuje básníkova odevzdanost?
- Kde najdete svědectví o době a o lidském a uměleckém osudu básníkově?
- O čem svědčí jeho verše? Kde hledá útočiště? Kde je smutné postesknutí?
- Kterému básníku se svým obdivem k všedním věcem, prosté kráse života podobá chlapeckou naivitou a důvěřivostí? Ke kterému básníkovi ukazuje poslední verš 1. ukázky?
- Kde vyjadřuje stesk člověka bez lidských práv, svou bolest, ale i lidskou hrdost? Kde vyjadřuje víru v nezničitelnost lidského citu a zápasí se skepsí?
- Dokažte, že básník nechce rezignovat ani ve světě nelidskosti.

Otázky

- Kde se v Básni naděje promítá do básníkova osobního pocitu situace soudobého světa? Kde je vize vlastního osudu, přesvědčení o ceně života, který se zhodnocuje utrpením? Vysvětlete symbol kalvárie a kříže.
- Kde je vyjádřena víra v kladnou životní perspektivu?
- Kde je vzdorné přesvědčení o nezničitelnosti toho, co má v životě trvalou cenu?
- Posuďte formu Ortenových básní.

Cesta k mrazu (1940) – pod pseudonymem Karel Jílek

Bílý obraz

Byl štědrý prosinec. Na zasněžené pláni
s paletou v ruce kdosi stál.
Sněžilo, sněžilo do jeho malování.
On nevěděl, on maloval

tu nahou zimu, její pevné kosti,
údolí klína, hlubší, nežli chtěl,
a výšku ňader v strmé závratnosti.
Sněžilo na model.

Tu havran zakroužil, ach Bože, co ten chce tu
a odkud přilétá?
Byl štědrý prosinec. Sněžilo na paletu
a prázdná byla paleta.

Ta strašná bezmocnost zmocnit se malování,
jež padá na plátna
a je jak bílý sníh, jenž neví, neví ani,
proč padat má!

Ta strašná bezmocnost zastavit prchající!
Zeslábla ruka tvá,
jazyk máš svázaný a nedovede říci
tomu, co roztává:

Ó věčné proměny, taje vše utajené,
ó věčné proměny, až rozplynou se v sníh,
kde bude duše má, kde bude, v které ženě
a v kterých závějích?

Byl štědrý prosinec. Na zasněžené pláni
s paletou v ruce kdosi stál.
Sněžilo, sněžilo do jeho malování.
On nevěděl, on maloval.

zapamatuj si

Verše životní tragiky, absurdity, osamění a předtuchy smrti; existenciální pocity ztráty životní perspektivy a bezmocnosti

Cesta k mrazu

Upustíš život, život upadne
a rozbije se.

Na malý povzdech vzdálen jemu,
který tě s láskou stiská

a s kruhem spánku kolem sebe,
jejž nesmí nikdo překročiti,

upustíš život, druhá stránka dne,
vysoká noc, noc, radujme se,

jsme na krok všemu vzdálenému,
i smrt, i smrt je blízka

s kotoučem spánku kolem sebe,
který je třeba překročiti.

Kdyby teď přišel bratr tvůj,
ty za mrtvého bys jej měl.

Kdyby teď přišla milenka,
nemohl bys ji milovat.

Krev pod zem stéká, jen ji zastavuj,
ty, jenž jsi zkameněl,

je jí tak málo, brzo, brzo zchladne,
bude z ní led a bude tát,

neboť vše taje, vše, co zemříti má.
Upustíš život, život neupadne,

pozbyl své tíhy, pod rukama tvýma
na kámen ztvrdl, kámen ve vesmíru

trčí a ty, chtěje jej uchopit
do zkřehlých prstů, jimž je stále zima,

studeným srdcem, jež ztratilo víru,
chceš do kamene prosbu rýt.

Tu poslední, tu nejprostší, tu marnou
prosbu, již nikdo nevyplní.

Ó dej mi pohyb, smrti, slova stárnou
a hřbitovy se plní,

chci ještě vidět, jak mi rozsvítili
na malý povzdech, na nejmenší chvíli

kulatou lampu, lampu se stínidlem,
chci ještě lítost mít s tím, čemu bude zima,

až zastaví se čas, až ticho na vystydlém
srdci se bude zachvívat,

až budu otevřen, až pod očima mýma
armáda červů spatří zámek vrat.

Otázky

- Jaké pocity vyjadřuje autor? Které nejčastější motivy souvisejí s jeho pocity?
- V kterých podobách se vyskytuje nejvýraznější téma – smrt?
- Vyhledejte apostrofy, významové paradoxy, naléhavé otázky, personifikace, jimiž vypovídá básník pravdu o světě.

Ohnice (1941) – pod pseudonymem Jiří Jakub

Černý obraz

Marně lomcují opratě,
bič bije vzduch,
neuhodí tě, nemá tě,
marně lomcují opratě,
odkud odešel Bůh.

Kam šel? On jenom ví to, kam
šel za cosi se bít,
dát vítr mlýnským lopatám
a šel a šel, on sám ví kam,
šel do své lásky vbit.

Je jinde, jak to neříci,
jednou se vrátí snad.
Hle, pomatení biřici
jdou bohaprázdnou ulicí
životy zhasínat.

zapamatuj si

Výraz beznaděje, skepse a zklamání, ale statečný postoj: výpověď o vnitřním světě ohroženého básníka; verše průzračné, s pravidelným, výrazným rytmem, bez obtížných metafor, poezie především pocitová

Otázky

- Jak na básníka doléhá válečná situace? Jak se vyjadřuje o světě plném krutosti?

Žíhaná kniha deníků (27. 10. 1940)

Zákazy – zkráceno

Nesmím vycházet z domu po osmé hodině večerní.
Nesmím si najmout samostatný byt.
Nesmím se stěhovat jinam, než do Prahy I nebo V, a to jako podnájemník.
Nesmím chodit do vináren, kaváren, hostinců, biografů, divadel a na koncerty, kromě jedné nebo dvou kaváren pro mne vyhrazených.
Nesmím chodit do parků a sadů.
Nesmím se vzdalovat za obvod Prahy.
Nesmím (tudíž) jet domů, do Kutné Hory a nikam jinam, leda na zvláštní povolení gestapa.
Nesmím jezdit v motorových vozech tramvají, jen v posledním vlečném voze, a má-li „tento“ střední vstup, tedy jenom v zadní polovině.
Nesmím nakupovat v jakýchkoli obchodech jindy, než mezi 11. a 13. a mezi 15. a 17. hodinou.
Nesmím hrát divadlo a být jakkoli jinak veřejně činný.

zapamatuj si

Ortenovy deníky obsahovaly kromě denních zápisů i celé jeho básnické dílo s přesnou datací vzniku; nazýval je podle sešitů, do nichž psal (Modrá, Žíhaná, Červená kniha)

Světová literatura 1. poloviny 20. století – próza a drama

Francie

Henri Barbusse
Oheň (1916)

zapamatuj si

Poválečný román s podtitulem Deník bojového družstva a s věnováním *„Památce kamarádů, kteří padli vedle mne na Crouy a na kótě 119"*; 24 kapitol = volně řazené epizodické příběhy z všedního života prostých vojáků na francouzsko-německé frontě během 1. světové války i obraz jejich myšlenkového zrání (uvědomují si nutnost boje proti sociálním a nacionálním původcům války); válečná realita zachycena syrově autenticky z různých úhlů pohledu „zdola": autor – vypravěč s vlastními úvahami, záznamy a popisy (22 měsíců byl na frontě řadovým vojákem – dobrovolníkem, psal v zákopech) + spolubojovníci a jejich výpovědi, otřesné zážitky, myšlení a jednání v podmínkách poziční války (vysilující budování zákopů, nálety a bombardování, strach a utrpení) ⇨ objektivizace vyprávění (autor působí jako „zapisovatel deníku"); rozsáhlé dialogy, záběry přírodních scenerií, panoramatické obrazy bitev i dílčí detailní dokumentární pohledy jsou předznamenány a ukončeny symbolickými vizemi a zobecněním myšlenek (úvodní kapitola Vidina a závěrečná Úsvit); vyvrcholení románu – většina členů družstva zabita, živí se snaží dopravit sebe a raněné k ošetření na obvaziště; základní myšlenka – odpor k válce a proti těm, kteří ji vedou; netradiční román – chybí ústřední postava a souvislý děj, text prokládán úvahami o smyslu života, významu války; metoda kontrastu (klid a boj, záblesky a temnota, drobné scény a panorama, jednotvárnost běd a prudká dramata) i kontrastní řazení kapitol (sugestivní líčení bitevní vřavy × zdánlivě poklidný obraz dovolené v zázemí a ironický postoj vojáků k vlasteneckým frázím měšťáků); individuální jazykové prvky každého z vojáků, spontánní projev, vulgarismy, hovorový argot

Kapitola VII. – **Podkop**

* * *

Večer se cosi blíží zákopem, stoupá to a klesá podle toho, jak je dno hrbolaté nebo jak jsou v něm jámy, jakási postava tu plave ve tmě a natahuje ruce, jako by volala o pomoc.

Je to Lamuse. Dochází k nám. Je pln hlíny a bláta. Chvěje se, pot se z něho jen leje, vypadá, jako by měl strach. Jeho rty se pohybují, brebtá nesrozumitelné ech, ech…, dříve než může pronést nějaké zřetelné slovo.

* * *

Když jsem se k němu přiblížil, zašeptá mi tichounce jako v kostele:

„Viděl jsem Eudoxii."

Lapá po vzduchu, v prsou mu hvízdá a jeho pohled je strnulý, jako kdyby ho tlačila můra. Pokračuje:

„Byla shnilá."

„Bylo to na místě, které jsme ztratili," pokračuje Lamuse, „a kterého Marokáni bodákem dobyli zpět před deseti dny.

Nejdřív jsme kopali díru pro podkop. Dal jsem se do toho. Protože jsem udělal víc než ostatní, dostal jsem se dopředu. Ostatní rozšiřovali a upevňovali podkop vzadu. Ale najednou narazím na hromadu trámů: zřejmě jsem pad na starý zasypaný zákop. Byl zasypaný jen napůl a zbyla tam ještě prázdná místa. Jak jsem vyprošťoval jednotlivé kusy dřeva z té změti před sebou, vidím uprostřed něco jako veliký pytel hlíny, postavený na výšku; nahoře na něm něco viselo.

Najednou povolí jeden trámek a ten divný pytel na mne spadne a tlačí mě k zemi. Byl jsem jako zaklíněn a ke všemu mi ještě mrtvolný zápach vnikal do krku… Nahoře na tom balíku byla hlava a to, co viselo, to byly vlasy.

To víš, nebylo tam zrovna moc jasně vidět. Ale já poznal ty vlasy, takové už na světě nemá nikdo, poznal jsem i zbytek tváře potrhané a zplesnivělé, krk měkký jako těsto; to všechno už bylo mrtvé snad měsíc. Co ti mám povídat, byla to Eudoxie.

Žena, ke které jsem se dřív nikdy nemoh přiblížit – kterou jsem vídal jen z dálky, a ani jsem se jí dotknout nesměl, jako by to byl diamant. Běhala všude, však víš. Potloukala se v liniích. Jednou ji asi trefila kulka, a tak tam zůstala, mrtvá a zapomenutá, až do té náhody s podkopem.

Představ si tu pozici. Jednou rukou jsem ji musel podpírat, jak se to dalo, a druhou pracovat. Zkoušela to padnout na mne celou svou tíhou. Kamaráde, chtěla mě políbit, já nechtěl, bylo to strašné. Tvářila se, jako by mi chtěla říct: ‚Chtěl jsi mě políbit, tak pojď, no pojď!' Měla tuhle zastrčený zbytek kytičky, který byl taky shnilý; ta kytička se mi houpala zrovna u nosu a páchla jako mrtvolka nějakého zvířátka.

Musel jsem ji vzít do náručí a pomalu se s ní otočit, aby padla na druhou stranu. Bylo to tak úzké, tak těsné, že když jsem se otáčel, nechtě jsem ji jednu chvíli přitiskl na prsa, vší silou, tak jak bych ji byl stiskl tenkrát, kdyby byla chtěla…

Půl hodiny jsem se čistil z jejího doteku a z toho zápachu, který na mne dýchala proti mé i proti své vůli. Ach, ještě štěstí, že jsem ubitý jako pes."

Obrátil se na břicho, zaťal pěsti a usnul; s tváří zabořenou do země snil dávný svůj sen o lásce a zániku.

Kapitola XXIV. – **Úsvit**

Probouzíme se. Díváme se s Paradisem na sebe a rozpomínáme se. Vracíme se do života a do jasu dne jako do těžkého snu. Před námi se znova rodí neblahá pláň, v níž se rozmazaně rýsují nejasné, ponořené pahorky, ocelová pláň, místy zrezivělá, v níž se lesknou pruhy a plochy vody. Až do nesmírné dálky jsou tu a tam jako smetí rozseta zničená těla, která ještě dýchají nebo už se rozkládají.

Paradis mi povídá: „Tohle je válka."

„Ano, to je válka," opakuje vzdáleným hlasem. „Takhle vypadá."

Rozumím mu, chce tím říci toto:

„Víc než útoky, jež se podobají přehlídkám, víc než viditelné bitvy, rozvinuté jako korouhve, ba dokonce víc než boje muže proti muži, kdy se s křikem zmítají těla, je válka strašlivá, nepřirozená únava, voda až po břicho a bláto a kal a ohavná špína; zplesnivělé tváře a maso v cárech a mrtvoly, plovoucí na hltavé zemi, které se už ani mrtvolám nepodobají. To je válka, ta nekonečná jednotvárnost běd, přerušovaná prudkými dramaty, to je válka, a ne bajonet, který jiskří jako stříbro, ani kokrhání polnic v slunci."

Paradis, mysle na to, stále přemílal jednu vzpomínku. Zabručel: „Vzpomínáš si na tu ženskou v městě, kde jsme si udělali procházku – vždyť to ještě není tak dávno – jak vykládala o útoku, až celá slintala: ‚To musí být krásný pohled!'

Vyplivl bláto; ústa měl zamazaná a celý obličej samou hlínu jako zvíře. Breptal divným přerývaným hlasem, jako roztrhaným, rozedraným.

„Ať si řeknou: ‚Musí to být!' Dobrá. Ale že je to krásný? Fuj!"

Všecek se zmítal proti této myšlence. A dodal pobouřen:

„Když takovýhle věci povídají, to si z nás dělají ale krvavou srandu."

Znovu si odplivl, ale vysílen vší tou námahou, svalil se nazpátek do své bahnité lázně a položil hlavu do vlastního plivance.

* * *

Ach! Máte pravdu, vy ubozí, nesčetní dělníci bitev, kteří svýma vlastníma rukama děláte celou tu velikou válku, vy, jejichž všemohoucnost ještě neslouží k tomu, aby činila dobro, pozemský dav, jehož každá tvář je světem bolestí, vy, kteří pod nebem, kde se trhají dlouhé černé mraky a divoce mávají křídly jako zlí andělé, sníte, shrbeni pod jařmem myšlenky – ano, vy máte pravdu. To všechno je proti vám. Proti vám a proti vašemu velikému, všeobecnému zájmu, který doopravdy, jak jste vytušili, přesně splývá se spravedlností, nestojí jen váleční štváči, zbohatlíci a lichváři.

Nejsou to jen zrůdní prospěcháři, finančníci, velcí i malí obchodní pletichāři, obrnění ve svých bankách nebo závodech,

kteří žijí z války a žijí z ní v míru i během války, jejichž hlavy neústupně lpějí na tupé doktríně a jejichž tváře jsou zavřeny jako nedobytná pokladna.

Jsou to i ti, kdož se obdivují blýskavé střelbě, kdož sní a hystericky jako ženy vykřikují, kdykoli spatří živé barvy uniforem. Ti, kdož se opájejí vojenskou hudbou anebo písničkami, jež se lidu podávají jako kořalka, zkrátka lidé pobláznění, slaboduší, fetišisti, divoši.

* * *

Přeložila M. Tomášková

Otázky

- Jak se autor dívá na válku? Kde mluví o pravých vinících a skutečných nepřátelích bojujících vojáků?
- V čem se Barbussova próza odlišuje od klasického románu?
- V čem spočívá síla pravdivosti zachycení válečné situace?
- Posuďte postavení a roli autora, využití dialogů vojáků. Charakterizujte dialogy z hlediska výběru jazykových prostředků, doložte prvky hovorovosti.

Romain Rolland
Petr a Lucie (1920)

zapamatuj si

Protiválečně orientovaná lyrická novela se shakespearovským námětem osudové tragické lásky dvou mladých lidí, 18letého studenta Petra Aubiera z měšťanské rodiny, kterému zbývá pár měsíců do odchodu na vojnu, a dcery tovární dělnice, výtvarnice Lucie, která z existenčních důvodů nedostudovala malířství; děj vymezen středou 30. ledna a Velkým pátkem 29. března 1918; začíná náhodným setkáním obou v metru při leteckém útoku na Paříž, na nějž zbyla jen vzpomínka, pak se znovu setkali až po delší době, vzájemná náklonnost a sympatie přerostly v upřímnou a opravdovou lásku, v níž nalézali víru v život i sebe sama a prožívali štěstí bez ohledu na vrcholící válku; poslední společné chvíle trávili na varhanním koncertě při poslechu gregoriánských chorálů v chrámu sv. Gervasia, který byl zasažen bombardováním; mohutný padající pilíř je pod svými sutinami pohřbil; vyprávění zhuštěnými větami, které zdůrazňují hodnoty jako ryzí cit, nevinnost, morální čistotu; kontrast dvou základních rovin: konkrétně historické (atmosféra válečné Paříže i celé Evropy, ničivý vliv vnějšího světa) × intimní (křehký, do sebe uzavřený svět milenců)

* * *

Březen se vrátil a s ním delší den a první ptačí zpěvy. Ale zároveň s délkou dnů vzrůstaly také příšerné válečné plameny.

Vzduch se horečně tetelil očekáváním jara a očekáváním zkázy. Bylo slyšet, jak sílí obludné dunění a jak se srážejí zbraně milióonů nepřátel, shromažďovaných již několik měsíců za hrázemi zákopů a přichystaných zaplavit jako bouřlivý mořský příboj celou střední Francii i s hlavním městem. Stín děsivých pověstí předcházel tuto pohromu: fantastické zprávy o otravných plynech, o jedech, jimiž bude naplněn všechen vzduch a jež prý se snesou na celé rozsáhlé kraje a všechno živé v nich zničí jako dusivá oblaka ze sopky Mont Pelé. Také návštěvy německých letadel, čím dál tím častější, dovedně udržovaly vzrušení v celé Paříži.

Petr a Lucie se stále vzpírali vědět něco z toho, co se dálo v jejich okolí; ale mírná všeobecná rozjitřenost, kterou bezděky vdechovali také oni v tom vzduchu obtěžkaném hrozbami, rozněcovala touhu, jež kvasila v jejich mladých tělech. Tři válečná léta nakazila evropské duše mravní lehkomyslností a ta vnikla i do duší nejpočetnějších. A Petr a Lucie neměli náboženské víry. Ale byli chráněni jemností svých srdcí, svým pudovým studem. Jenže potají se rozhodli, že se jeden druhému oddají, ještě než je od sebe oddělí slepá lidská krutost. Ještě si to neřekli. Až jednou večer …

Když tak jednou v polovici března vyšli od večeře, uslyšeli signály leteckého poplachu. Uchýlili se jako před náhlým lijákem do nejbližšího krytu a chvíli se bavili pozorováním svých náhodných sousedů. Protože však nebezpečí se zdálo ještě daleko nebo snad již zažehnáno, třebaže nic neoznamovalo konec poplachu, Petr a Lucie se vydali, vesele žvatlajíce, zase na cestu, neboť se nechtěli vrátit domů příliš pozdě. Šli starou, tmavou a úzkou uličkou nedaleko sv. Sulpicia. Zrovna prošli kolem fiakru, stojícího před širokými vraty; kůň i kočí spali. Sotva ušli dvacet kroků po protějším chodníku, všechno kolem nich se náhle zatřáslo: oslňující rudý záblesk, rachotivé hromové zadunění, déšť vytrhaných prejzů a rozbitých oken. Ve výklenku domu, který v těch místech prudce vybíhal do uličky, přitiskli se ke zdi a jejich těla se křečovitě objala. V záři toho záblesku uviděli ve svých očích lásku i hrůzu. A když je zahalila zase noc, Luciin hlas zaprosil:

„Ne! Já ještě nechci!"

A Petr ucítil na rtech její rty a vášnivé zuby. Stáli tak v objetí a chvěli se v temnotách ulice. Na několik kroků od nich lidé, kteří vyběhli z domů, vytahovali z trosek rozbitého fiakru dokonávajícího kočího a potom šli zrovna kolem nich; z nešťastníkova těla kapala krev. Petr a Lucie stáli strnulí hrůzou a přitisknutí k sobě tak těsně, že se jim potom, když se v nich probudilo zase vědomí, zdálo, že jejich těla byla v tom objetí nahá. Uvolnili si ruce a rty semknuté jako kořeny a vpíjející milovanou bytost. A oba se najednou rozechvěli.

„Pojďme domů!" řekla Lucie, zachvácena jakousi posvátnou hrůzou. A odváděla ho.

„Lucie, viď, že mě nenecháš odejít z tohoto života, dokud …?"

„Ó Bože!" řekla Lucie a stiskla mu ruku, „taková myšlenka by byla horší než smrt!"

„Miláčku!" řekli si oba.

Znovu se zastavili.

„Kdy budu tvůj?" zeptal se. (Nebyl by se odvážil zeptat: „Kdy budeš má?")

Lucie si toho všimla a dojalo ji to.

„Miláčku drahý," řekla mu. „Již brzy! Nespěchej! Jistě po tom netoužíš víc než já! Zůstaňme nějaký čas ještě tak … Je to tak krásné …! Ještě tento měsíc, až do konce …!"

„Do Velikonoc?" zeptal se. (Velikonoce byly toho roku posledního března.)

„Ano! Do Vzkříšení."

„Ach," zvolal Petr, „před vzkříšením je vždycky smrt."

„Mlč!" zvolala a zapečetila mu ústa svými rty.

Pustili se.

„Dnes večer to bylo naše zasnoubení," řekl Petr.

Kráčeli pak tmou, opřeni jeden o druhého, a tiše plakali láskou. Na zemi jim pod kroky skřípalo rozbité sklo a dlažba krvácela. Kolem jejich lásky číhala smrt a noc. Ale nad jejich hlavami, nahoře mezi černými zdmi ulice, sbíhajícími se jako vysoký komín, v lůně nebes bušilo jako v čarovném kruhu srdce hvězdy …

A hle! Hlasy zvonů zpívají, světla se znovu rozžehují a ulice zase oživují! Vzduch je prost nepřátel. Paříž volně dýchá.

* * *

Nebe zůstalo i na Velký pátek zataženo dlouhými šedivými závoji, ale vzduch byl vlahý a klidný. Na ulicích bylo vidět květiny, narcisy, fialky. Petr jich několik koupil a Lucie je nesla. Šli po tichém Zlatnickém nábřeží a prošli kolem Čisté Matky Boží. Půvab starého města, zalitého tlumeným světlem, obklopoval je svou velebnou lahodou. Na náměstí svatého Gervasia se před nimi rozlétl houf holubů. Dívali se za nimi, jak poletují kolem chrámového průčelí; jeden z nich usedl na hlavu kamenné sochy.

* * *

Vešli. Nad hlavami jim vrkal holub. Poslední zvuk zvenčí. Pařížský ruch pohasl. Širé nebe zmizelo. Velebné tóny varhan, mohutné klenby, kamenná a zvuková opona, to všechno je oddělilo od světa. Zastavili se v postranní lodi, vlevo od vchodu mezi druhou a třetí kaplí. Usedli na schody ukryté před pohledy ostatních lidí a schoulili se k sobě ve výklenku pilíře. Seděli zády ke kruchtě, a když zdvihli oči, viděli horní část oltáře, kříž a barevná okna v poboční kapli. Krásné staré písně plakaly svým zbožným smutkem. Petr a Lucie, dva mladí pohané, drželi se za ruku před tím velikým Přítelem v truchlícím kostele. A oba zároveň šeptali: „Veliký Příteli, před tebou se s ním, před tebou se s ní snoubím. Spoj nás! Vidíš naše srdce."

A jejich prsty zůstaly spojeny, vpleteny do sebe jako proutky v košíku. Byli jediným tělem a tím tělem probíhaly vzrušené vlny tónů. Oddali se snění, jako by leželi v témž loži.

* * *

Stisk prstů jim připomněl, že tak plují spolu. A opět se uviděli v šeru kostela, jak se k sobě pevně tisknou a poslouchají krásné chrámové zpěvy; jejich srdce, rozplývající se láskou, byla u samých vrcholů nejčistší radosti. A oba si vroucně přáli, modlili se o to, aby z těch výšin již nikdy nesestoupili.

V té chvíli Lucie, jež zrovna vášnivým pohledem políbila drahého přítele (oči maje přivřeny a rty pootevřeny, zdál se ztracen v slastné extázi, a jakoby nadnášen vděčnou radostí, pozdvihoval hlavu k oné nejvyšší Síle, kterou člověk pudově hledá vždycky nahoře), užasle spatřila v červeném a zlatém okně postranní kaple usměvavou tvář té rusovlásky. A zatímco tak na ni mlčky pohlížela, trnouc úžasem, znovu na té zvláštní tvářičce uviděla onen výraz zděšení a soucitu. V témž okamžiku se silný pilíř, o nějž se opírali, pohnul a celý kostel se do základů zachvěl. Srdce zabušilo v Lucii tak, že v ní přehlušilo rachot výbuchu a křik věřících; a nemajíc kdy se bát nebo trpět, vrhla se, aby ho jako slepice svá kuřátka zakryla vlastním tělem, vrhla se na Petra, blaženě se usmívajícího při zavřených očích. Mateřským objetím si tu drahou hlavu ze všech sil přitiskla do klína a sklonila se nad Petrem, s ústy na jeho šíji, takže byli schouleni v nepatrné klubíčko. A mohutný pilíř je naráz pohřbil pod svými sutinami.

Přeložil J. Zaorálek

Otázky

- Podle ukázky a četby celé novely dokažte, že emocionální působivost je založena na kontrastech. Proč se tento prostředek v knihách o válce vyskytuje často?
- Jak se projevuje protiválečné zaměření autora? Které hodnoty zdůrazňuje? Co obžalovává, před čím varuje?
- Doložte lyrické ladění příběhu. Charakterizujte vypravěčský styl autora. Uveďte příklady metody kontrastu.
- Kde se jinde v literatuře vyskytuje podobný shakespearovský motiv nešťastné lásky?

odkaz

Viz Čtenářský deník
k Literatuře v kostce

Antoine de Saint-Exupéry
Malý princ (1943)

zapamatuj si

Hluboce filozofická, alegorická lyrická pohádka pro děti i pro dospělé o kouzelném setkání letce, který havaroval na Sahaře (= vypravěč), s dobrem (= princ z daleké planetky, kterou opustil, když začal pochybovat o lásce květiny, již miloval); na dalších planetách poznal vždy bytosti s různě pokřiveným vztahem k světu (všemládný král, neskromný ctižádostivec, pijan, sobecký vědec aj.), nepochopil je a byl stále smutnější a osamělejší; pak poznal Zemi: seznámil se s liškou, kterou ochočil a poznal význam hlubokého citu, pomohl letci najít studnu a nakonec (uštknut hadem) se jeho nehmotná duše vrací zpět na planetu k opuštěné květině; letec zanechán v nejistotě, smutný, ale už nikdy samotný; polemika a konfrontace dvou světů: pohádkového (dětského) a dospělých; rozdílnost životních hodnotových priorit ⇨ podobenství o možných východiscích z pocitu krize člověka v moderní civilizaci; oslava lásky, přátelství, odpovědnosti, světa bez zla; jednoduchý epický rámec, zhuštěné věty vyjadřují moudrost, touhu po lásce, dobru, poznávání světa srdcem

XXI.

Tu se objevila liška.

„Dobrý den," řekla.

„Dobrý den," zdvořile odpověděl malý princ. Obrátil se, ale nic neviděl.

„Jsem tady, pod jabloní …" řekl ten hlas.

„Kdo jsi?" zeptal se malý princ. „Jsi moc hezká …"

„Jsem liška," řekla liška.

„Pojď si se mnou hrát," navrhl jí malý princ. „Jsem tak smutný …"

„Nemohu si s tebou hrát," namítla liška. „Nejsem ochočena."

„Ó, promiň," řekl malý princ.

Chvíli přemýšlel a pak dodal:

„Co to znamená ochočit?"

„Ty nejsi zdejší," řekla liška, „co tu hledáš?"

„Hledám lidi," odvětil malý princ. „Co to znamená ochočit?"

„Lidé," řekla liška, „mají pušky a loví zvířata. To je hrozně nepříjemné. Pěstují také slepice. Je to jejich jediný zájem. Hledáš slepice?"

„Ne," řekl malý princ. „Hledám přátele. Co to znamená ochočit?"

„Je to něco, na co se moc zapomíná," odpověděla liška. „Znamená to vytvořit pouta …"

„Vytvořit pouta?"

„Ovšem," řekla liška. „Ty jsi zatím pro mne jen malým chlapcem podobným statisícům malých chlapců. Nepotřebuji tě a ty mě také nepotřebuješ. Jsem pro tebe jen liškou podobnou statisícům lišek. Ale když si mě ochočíš, budeme potřebovat jeden druhého. Budeš pro mne jediným na světě a já zase pro tebe jedinou na světě …"

„Začínám chápat," řekl malý princ. „Znám jednu květinu … myslím, že si mě ochočila …"

„To je možné," dodala liška. „Na Zemi je vidět všelicos …"

„Ó, to není na Zemi," řekl malý princ.

Zdálo se, že to probudilo v lišce velkou zvědavost:

„Na jiné planetě?"

„Ano."

„Jsou na té planetě lovci?"

„Nejsou."

„Ach, to je zajímavé! A slepice?"

„Také ne."

„Nic není dokonalé," povzdychla liška.

Ale vrátila se k svému nápadu:

„Můj život je jednotvárný. Honím slepice a lidé honí mne. Všechny slepice jsou si navzájem podobné a také lidé jsou si podobní. Trochu se proto nudím. Ale když si mě ochočíš, bude můj život jakoby prozářen sluncem. Poznám zvuk kroků, který bude jiný než všechny ostatní. Ostatní kroky mě zahánějí pod zem. Ale tvůj krok mě jako hudba vyláká z doupěte. A pak, podívej se! Vidíš tamhleta obilná pole? Nejím chléb. Obilí je pro mne zbytečné. Obilná pole mi nic nepřipomínají. A to je smutné. Ale ty máš zlaté vlasy. Bude to opravdu nádherné, až si mě ochočíš. Zlaté obilí mi tě bude připomínat. A já budu milovat šumění větru v obilí …" Liška umlkla a dlouho se dívala na malého prince.

„Ochoč si mně, prosím!" řekla.

„Velmi rád," odvětil malý princ, „ale nemám moc času. Musím objevit přátele a poznat spoustu věcí."

„Známe jen ty věci, které si ochočíme," řekla liška. „Lidé už nemají čas, aby něco poznávali. Kupují u obchodníků věci úplně hotové. Ale poněvadž přátelé nejsou na prodej, nemají přátel. Chceš-li přítele, ochoč si mě!"

„Co mám dělat?" zeptal se malý princ.

„Musíš být hodně trpělivý," odpověděla liška. „Sedneš si nejprve kousek ode mne, takhle do trávy. Já se budu na tebe po

očku dívat, ale ty nebudeš nic říkat. Řeč je pramenem nedorozumění. Každý den si však budeš moci sednout trochu blíž …"

Druhý den přišel malý princ zas.

„Bylo by lépe, kdybys přicházel vždycky ve stejnou hodinu," řekla liška. „Přijdeš-li například ve čtyři hodiny odpoledne, již od tří hodin budu šťastná. Čím více čas pokročí, tím budu šťastnější. Ve čtyři hodiny budu už rozechvělá a neklidná; objevím cenu štěstí! Ale budeš-li přicházet v různou dobu, nebudu nikdy vědět, v kterou hodinu vyzdobit své srdce … Je třeba zachovávat řád."

„Co je to řád?" řekl malý princ.

„To je něco moc zapomenutého," odpověděla liška, „to, co odlišuje jeden den od druhého, jednu hodinu od druhé. Moji lovci například zachovávají také řád. Tančí každý čtvrtek s děvčaty z vesnice. Každý čtvrtek je tedy nádherný den! Jdu na procházku až do vinice. Kdyby lovci tančili kdykoliv, všechny dny by se podobaly jeden druhému a neměla bych vůbec prázdniny."

Tak si malý princ ochočil lišku. A tu se blížila hodina odchodu.

„Ach, budu plakat …," řekla liška.

„To je tvá vina," řekl malý princ. „Nepřál jsem ti nic zlého, ale tys chtěla, abych si tě ochočil …"

„Ovšem," řekla liška.

„Ale budeš plakat!" namítl malý princ.

„Budu plakat," řekla liška.

„Tak tím nic nezískáš!"

„Získám, vzpomeň si na tu barvu obilí."

A potom dodala: „Jdi se podívat ještě jednou na růže. Pochopíš, že ta tvá je jediná na světě. Přijdeš mi dát sbohem a já ti dám dárek – tajemství."

Malý princ odběhl podívat se znovu na růže.

„Vy se mé růži vůbec nepodobáte, vy ještě nic nejste," řekl jim. „Nikdo si vás neochočil a vy jste si nikoho neochočily. Jste takové, jako byla má liška. Byla to jen liška podobná statisícům jiných lišek. Ale stala se z ní má přítelkyně a teď je pro mne jediná na světě."

A růže byly celé zaražené.

„Jste krásné, ale prázdné," pokračoval. „Není možné pro vás umřít. Pravda, o mé růži by si obyčejný chodec myslel, že se vám podobá. Ale ona jediná je důležitější než vy všechny, protože právě ji jsem zaléval. Protože ji jsem dával pod poklop. Protože ji jsem chránil zástěnou. Protože jí jsem pozabíjel housenky (kromě dvou nebo tří, z kterých budou motýli). Protože právě ji jsem poslouchal, jak naříkala nebo se chlubila, nebo dokonce někdy mlčela. Protože je to má růže."

A vrátil se k lišce.

„Sbohem …," řekl.

„Sbohem," řekla liška. „Tady je to mé tajemství, úplně prostinké: správně vidíme jen srdcem. Co je důležité, je očím neviditelné."

„Co je důležité, je očím neviditelné," opakoval malý princ, aby si to zapamatoval.

„A pro ten čas, který jsi své růži věnoval, je ta tvá růže tak důležitá."

„A pro ten čas, který jsem své růži věnoval …," řekl malý princ, aby si to zapamatoval.

„Lidé zapomněli na tuto pravdu," řekla liška. „Ale ty na ni nesmíš zapomenout. Stáváš se navždy zodpovědným za to, cos k sobě připoutal. Jsi zodpovědný za svou růži …"

„Jsem zodpovědný za svou růži …," opakoval malý princ, aby si to zapamatoval.

Přeložila Z. Stavinohová

Otázky

- Pokuste se interpretovat ukázku. Které hodnoty autor preferuje?
- Najděte klíčová slova, která mají symbolický význam, vyložte jejich smysl a pak i symbolické poslání celého úryvku.
- Proč našla kniha oblibu i u dospělých čtenářů? Co proklamuje? Které hodnoty dávají životu smysl?

Anglie

James Joyce
Odysseus (1922)

zapamatuj si

Třísvazkový experimentální analytický a psychologický román se složitou a mnohovýznamovou kompozicí; na 800 stranách zachycen jediný, přesně datovaný den (16. červen 1904 od 8 hodin do rána příštího dne); do tohoto dne jsou soustředěny a útržkovitě zachyceny niterné představy a duševní procesy ve vědomí a podvědomí člověka; detailní mikrosvět nabývá symbolického významu nejen prázdnoty, nicotnosti a banálnosti všedního dne, ale i jeho nekonečné nesmírnosti a neopakovatelnosti; odhaleny skrývané vrstvy duševního i erotického života; paralela: spojení anglického mýtu se skutečností všedního života obyčejného člověka ⇨ nadčasové pojetí smyslu života; 3 hlavní postavy a volná parafráze starořeckého eposu: pokřtěný irský žid, bezvýznamný novinář a reklamní agent Leopold Bloom prochází pravidelně denním i nočním Dublinem – putuje mezi bytem, tiskárnou, knihovnou, hospodami, hřbitovem a nevěstincem, pohybuje se v centru města, na břehu řeky Liffey i na mořském pobřeží (jako bludná 10letá Odysseova pouť z Tróje a návrat na rodnou Ithaku); intelektuál, mladý učitel a spisovatel Štěpán Dedalus – snaží se zbavit osamění, touží nalézt „otce" (jako Odysseův syn Telemachos); operetní zpěvačka Molly – věrná nevěrná Bloomova manželka (jako Pénelopa); k ní se oba společně vracejí, když se náhodně na okamžik v noci setkali, ale Štěpán odmítá nabízený nocleh a odchází; závěr díla – vnitřní psychický svět Molly, chaotické myšlenky a pocity, erotický sen, vyjádřený jedinou větou bez interpunkce na 40 stranách;
destrukce tradiční románové formy, obraz života jako složitě strukturovaný celek; každá z 18 kapitol se vztahuje k některé z epizod Homérova eposu, epizody bez logického sepětí – příběhy, dialogy, snění, úvahy (rysy románu, dramatu, komiky, eposu, satiry) odlišeny místem a dobou děje; důležitá je i symbolika barev a částí lidského těla (např. epizoda Sirény se odehrává v koncertní síni, symbolickým orgánem těla je ucho, základním uměním hudba, stylem fuga); zároveň encyklopedický charakter díla – rozsáhlé autorovy poznatky z různých vědních oborů a jeho znalost mnoha jazyků – zařazovány cizojazyčné citace ⇨ život moderního velkoměsta 20. století uváděn do vztahu s bohatstvím evropské historické kultury;
technika syrového záznamu – detailní záběry průběhu všedního dne + jakoby necenzurovaný tok myšlenek postav = symbolické spojení minulosti, současnosti a budoucnosti; metoda montáže, filmového střihu, střídá se ich- a er-forma vypravování; důmyslné experimenty s jazykem: slovní hříčky, lidová rčení, neologismy, archaismy, prolínání různých literárních stylů, parodie publicistiky, klasických děl i pokleslé literatury, střídání slohových postupů, dialogů se scénickými poznámkami, vnitřní monolog se záznamem snů ap.

III. kapitola

Jakými rovnoběžnými cestami se vraceli Bloom a Štěpán?

Vyšli oba zároveň normálním procházkovým krokem z Beresford Place a kráčeli ve jmenovaném pořádku po Košer a Middle Gardiner Street a Mountjoy Square West: potom zpomaleným krokem, oba zahnuvše vlevo, klátili se po Gardiner's Place až na roh Temple Street North: pak zpomaleným krokem zahnuli vpravo a s občasnými zastávkami kráčeli po Temple Street North až k Hardwick Place. Pokračovali pomaleji nestejnoměrným krokem a přešli prostředkem okrouhlé prostranství před George's Church, poněvadž průměr kruhu je vždycky menší nežli polokruh.

O čem uvažovali oba muži po cestě?

O hudbě, literatuře, Irsku, Dublinu, Paříži, přátelství, ženě, prostituci, výživě, vlivu plynového nebo obloukového světla nebo žárovek na vzrůst kolem rostoucích paraheliotropických stromů, nahodile postavených obecních košů na smetí, římsko-katolickou církev, kněžský celibát, irský národ, jezuitskou výchovu, různá povolání, studium lékařství, uplynulý den, neblahém vlivu dne, který předchází sabbath, Štěpánově zhroucení.

Objevil Bloom nějaké společné a podobné faktory mezi jejich stejnými nebo nestejnými reakcemi na skutečnost?

Oba byli citliví spíše vůči hudebním dojmům nežli vůči plastickým nebo malebným. Oba dávali přednost pevninskému způsobu života před ostrovním, cisatlantickému pobytu před transatlantickým. Oba, otužilí domácí výchovou v mládí a dědičným houževnatým heterodoxním odporem, vyslovovali nedůvěru mnohým ortodoxním náboženským, národnostním, společenským a mravním naukám. Oba připouštěli střídavě povzbuzující a otupující vliv heterosexuálního magnetismu.

Rozcházely se jejich názory v některých bodech?

Štěpán otevřeně nesouhlasil s Bloomovými názory o důležitosti výživy a občanské svépomoci, kdežto Bloom mlčky nesouhlasil se Štěpánovými názory o důkazu věčnosti lidského ducha v literatuře. Bloom skrytě souhlasil se Štěpánovou opravou anachronismu, který stanoví datum obrácení irského národa z druidismu na křesťanství Patrickem, synem Calpornia, syna Potita, syna Odyssea, kterého poslal papež Celestin I. v roce 432 za panování krále Learyho, na datum kolem roku 260 za panování krále Cotnaca MacArta († 266 po Kr.), který zemřel udávením při jídle v Sletty a byl pochován v Rossnaree. Zhroucení, které Bloom připisoval prázdnému žaludku a určitým chemickým sloučeninám více méně padělaným a s různým obsahem alkoholu, podporovaným duševní námahou a příliš rychlým krouživým pohybem v unavujícím ovzduší, přičítal Štěpán tomu, že se objevil ranní obláček (jejž oba spatřili z různých pozorovacích stanovišť Sandicove a Dublinu), který zprvu nebyl větší nežli ženská ruka.

Byly v některém bodu jejich názory souhlasně záporné?

V otázce vlivu plynového nebo elektrického světla na vzrůst okolních paraheliotropických stromů.

Hovoříval někdy Bloom o podobných věcech na svých dřívějších nočních toulkách?

V roce 1884 s Owenem Goldbergem a Cecilem Turnbullem v noci na veřejných ulicích mezi Longwood Avenue a Leonard's Corner a Synge Street a mezi Synge Street a Bloomfield Avenue. V roce 1885 s Percy Apjohnem večer, když se opírali o zeď mezi vilou Gibraltar a Bloomfield House v Crumlinu, Barony of Uppercross. V roce 1886 příležitostně s náhodnými známými a nadějnými zákazníky na prahu dveří v předsíních, ve vozech třetí třídy předměstské dráhy. V roce 1886 častěji s majorem Brianem Tweedym a s jeho dcerou, slečnou Marion Tweedyovou, buď společně s oběma, nebo s každým jednotlivě na pohovce v domě Matthewa Dillona v Roundtown. Jednou v roce 1892 a jednou v roce 1893 s Juliem Mastianskym, při obou příležitostech v salóně svého (Bloomova) domu v Lombard Street West.

* * *

Jaký skutek vykonal Bloom, když došli k svému cíli?

Na domovních schodech číslo 4 nestejných, shodných a různých domů v Eccles Street číslo 7 vsunul mechanicky ruku do zadní kapsy v kalhotách, aby vytáhl klíč od domovních dveří.

Byl tam?

Byl ve stejné kapse v kalhotách, které měl na sobě předvčerejšího dne.

Proč byl dvojnásob rozhořčen?

Protože jej zapomněl a protože si vzpomněl, že si dvakrát připomenul, že jej nesmí zapomenout.

Jaké zbývaly možnosti této dvojici, z nichž jeden schválně a druhý ze zapomnětlivosti byl bez klíče?

Vejít či nevejít. Klepat či neklepat.

Jak se Bloom rozhodl?

Pro lest. Postavil nohu na nízkou zeď, vyšplhal se na mříž před dvorem, vtlačil si klobouk na hlavu, chytil se na dvou místech spojených příček v nižší části mříže, spouštěl postupně tělo, vždy o pět stop a devět a půl palce, až byl dvě stopy a deset palců nad dlážděním dvora, a potom popřál svému tělu volného pohybu v prostoru, pustiv se mříže a skrčiv se, připravuje se na náraz při pádu.

Upadl?

Celou známou váhou svého těla, totiž sto padesáti osmi librami, jak bylo zjištěno na cejchovaném stroji pro periodické samovážení v oficíně Francise Freedmana, lékárníka a drogisty. Frederick Street North č. 19, na svátek Nanebevstoupení, tj. dvanáctého dne měsíce května přestupného roku tisíc devět set čtyři křesťanského letopočtu, podle židovského letopočtu

pět tisíc šest set šedesátého čtvrtého, podle mohamedánského letopočtu tisíc tři sta dvacátého druhého, zlaté číslo 5, epakt 13, sluneční kruh 9, dominikální písmena C B, římské označení 2, Juliánská perioda 6617, MXMIV.

Vstal nezraněn nárazem?

Nabyv znovu rovnováhy vstal nezraněn, ačkoliv otřesen pádem, zdvihl závoru u dveří do dvora, opřev se vší silou o její volně pohyblivý konec a pozdvihnuv s velikým náporem tento opěrný bod, vplížil se pomalu do kuchyně sousední umývárnou, zapálil škrtnutím fosforovou sirku, vypustil otočením kohoutku svítiplyn, rozsvítil vysoký plamen, který řízením zmenšil na klidné světlo, a nakonec zapálil přenosnou svíčku.

Jaký skrytý sled zjevů zatím Štěpán pozoroval?

Opíraje se o mříž před dvorem, viděl průhlednými kuchyňskými okny muže, upravujícího plynový hořák svítivosti čtrnácti svíček, muže rozsvěcujícího svíčku, muže zouvajícího si nejdříve jednu a pak druhou botu, muže odcházejícího z kuchyně se svíčkou svítivosti jedné svíčky.

Objevil se ten muž zase jinde?

Po čtyřminutové přestávce bylo viděti světlo jeho svíčky polovypuklým a poloprůhledným skleněným obloukem nad dveřmi do chodby. Dveře do chodby se pomalu otočily ve veřejích. Ve volném protoru mezi dveřmi se muž opět objevil, bez klobouku, se svíčkou.

Uposlechl Štěpán jeho znamení?

Ano, vstoupil tiše, pomohl zavřít dveře a upevnit řetěz a šel tiše po chodbě za mužovými zády a jeho tlumenými kroky a rozsvícenou svíčkou, kolem osvětlené štěrbiny ve dveřích vlevo a opatrně sestoupil po točitém schodišti asi o pět stupňů do kuchyně Bloomova domu.

Co dělal Bloom?

Zhasnul svíčku, dechnuv prudce do plamene, přistrčil dvě židle z bílého dřeva a s prohnutým sedadlem ke krbu, jednu pro Štěpána, zády obrácenou k oknu do dvora, druhou popřípadě pro sebe, poklekl na jedno koleno, postavil v krbu hraničku ze zkřížených pryskyřičnatých polen a různých barevných papírů a nepravidelných kusů nejlepšího uhlí Abram, tuna po jedenadvaceti šilincích, ze skladiště firmy Flower and M'Donald, D'Olier Street, č. 14, zapálil ji o tři vyčuhující kusy papíru jednou rozžatou fosforovou sirkou, čímž uvolnil potenciální energii, obsaženou v palivu, poskytnuv jeho prvkům uhlíku a vodíku možnost, aby se volně sloučily s kyslíkem ve vzduchu.

Přeložil L. Vymětal

XVII. kapitola (závěr) – zkráceno

Ano vždyť se to dosud nestalo aby si do postele poručil k snídani pár vajíček co jsme bydleli *U městského erbu* to se někdy tvářil že má bolení v krku a hrál si na pána že tím zaimponuje té rašpli Riordanové myslel si bůhvíjak je u ní zapsán a zatím nám vindru neodkázala všecko na mše za sebe a za spásu své duše taková skrblice skrblá se tak hned nenajde utratit čtyřpeník za denaturovaný líh jí bylo líto co ta toho napovídala kde ji bolí samé stařecké kvákání o politice a zemětřesení a konci světa trošku si napřed užijme nedej pámbu aby byly všecky jako ona koupací trička a vystřižené blůzky na ty měla spadeno nosit je k tomu ji přece nikdo nenutil zbožná byla asi jen proto že se po ní žádný dvakrát neohlíd jako ona doufám nebudu ještě že nechtěla abychom chodily zahalené lepší ženská to byla což o to furt jen pan Riordan sem pan Riordan tam ten byl asi rád když ji měl s krku i toho jejího psa…

* * *

… ano do vlasů jsem si zastrkovala růži jako andaluská děvčata mám nosit červenou ano a na to jak mě pod maurskou hradbou políbil a já jsem si řekla ten nebo ten co na tom potom jsem ho očima požádala ať mě znovu požádá ano a on mě potom požádal ať ano řeknu ano má horská květino a nejprve jsem ho pažema objala a stáhla k sobě až ucítil má navoněná ňadra ano a srdce mu bušilo jak divé a ano řekla jsem ano chci Ano.

Přeložil A. Skoumal

Otázky

- V čem tkví originalita knihy? Čím se od sebe liší jednotlivé úryvky?
- Které prostředky vytvářejí dojem proudu vědomí?
- Lze usoudit z druhého úryvku něco o povaze paní Bloomové? Proč v něm autor úplně odstranil interpunkci?
- Text Odyssea odkazuje i k dalším mýtům. Koho může připomínat svým jménem např. Dedalus?

odkaz

Viz Literatura v kostce

John Galsworthy
Sága rodu Forsytů (1906–1922)

zapamatuj si

Románová trilogie, moderní typ rodinné kroniky s tradičními románovými rysy (návaznost na tradici kritickorealistické prózy); barvitý obraz společenské atmosféry a proměn, osudy 4 generací měšťanské rodiny Forsytů v období viktoriánské Anglie od 80. let 19. stol. do 30. let 20. stol. (společenský vzestup, pak pozvolný úpadek a rozklad); úvodní román Vlastník (1906): děj začíná r. 1866, zachycuje nejstarší generaci forsytovského rodu, přední londýnskou podnikatelskou rodinu – v popředí bohatý advokát, sběratel uměleckých děl Soames Forsyte, nejtypičtější a nejdravější představitel vyšší společnosti poznamenané egocentrismem, konzervativními názory na rodinu a společenské uspořádání, uctíváním majetku, neschopností vřelého citu; v průběhu děje se mění ze zcela negativní v tragickou postavu, marně se snaží vnitřně překonat své předsudky, hodnotová měřítka a získat lásku své ženy; Forsytovo nerovné manželství s krásnou Irenou, dcerou chudého středoškolského profesora, která Forsyta nemiluje, provdala se za něho po velkém naléhání; je představitelkou svobodomyslných názorů, vyznavačkou krásy, lásky, vášně; stejné názory sdílí architekt Philip Bossiney; záměr ⇨ lidské vztahy založené na finančních kalkulacích a bez lásky nejsou perspektivní; rozsáhlé vnitřní charakteristiky postav a jejich vývoj, vlastnosti předvedeny dynamicky, ve střetání názorů; próza má základní sdělný ráz; proměňuje se i autorovo přesvědčení – od kritického postoje k společenské realitě až k víře v možnost morální obrody

Soames Forsyte jako tisíce osvícených lidí jeho vrstvy a pokolení v tomto velikém městě Londýně, neuznávajících již židle potažené rudým sametem a vědoucích, že novodobá sousoší z italského mramoru jsou vieux jeu, obýval dům, který se snažil jít s dobou, jak nejlépe uměl. Na dveřích měl měděné klepátko svérázného tvaru, jeho okna byla změněna tak, aby se otvírala ven, zavěšené truhlice byly plné fuchsií a vzadu (jako významná součást domu) byl dvorek vydlážděný nefritově zelenými dlaždicemi a obklopený růžovými hortensiemi v modrých soudcích. Zde pod pergamenově žlutou japonskou zástěnou, zakrývající celou zadní stranu, mohli obyvatelé nebo hosté, chráněni před zraky zvědavců, popíjet čaj a podle libosti prohlížet nejnovější Soamesovy stříbrné tabatěrky.

Vnitřní výzdoba dávala přednost prvnímu císařství a Williamu Morrisovi. Rozlohou byl dům pohodlný; měl nespočetná zákoutí podobná ptačím hnízdům a stříbrné drobnůstky tu byly porůznu rozloženy jako vejce.

V této všeobecné dokonalosti zápasily spolu dva druhy vyběravosti. Bydlila zde paní domu, jež by dokázala žít zjemněle i na pustém ostrově; a bydlil tu pán, jehož vyběravost byla vlastně vkladem, který majitel podle zákonů soutěže zveleboval ve svůj prospěch. Tato soutěživá vyběravost byla ze Soamesových chlapeckých let na škole v Marlboroughu příčinou, že jako první z chlapců nosil bílé vesty v létě a vesty z žlábkované látky v zimě, bránila mu objevit se vůbec někdy na veřejnosti

s vázankou vylézající z límce a nutila jej oprašovat si laková perka, dříve než při slavnosti na zakončení školního roku vystoupil před veliké shromáždění a recitoval Molièra.

Jako mnoho Londýňanů obrostl Soames neposkvrněností jako koží: bylo nemožné představit si ho s jediným vláskem na nepravém místě, s vázankou uchylující se o setinku palce od svislého směru, v límci bez lesku! Ani za nic by nebyl vyšel z domu bez koupele – koupat se bylo v módě; a jak hluboce pohrdal lidmi, kteří se nekoupali!

Ale Irenu si bylo možno představit jako nějakou nymfu, jak se někde u cesty koupe v potoce z radosti nad svěžestí a nad tím, že vidí svoje krásné tělo.

V tomto sporu pronikajícím celý dům byla žena přitlačena ke zdi. Jako v boji mezi anglosaskými a keltskými prvky, jenž v národě dosud trvá, citlivější a vnímavější povaze byla vnucena konvenční vnější tvářnost.

Tak se nakonec dům velmi podobal stovkám domů, jež byly právě tak vysoce náročné, stal se z něho: „Ten hrozně kouzelný dům Soamese Forsyta, velmi svérázný, moje milá, opravdu elegantní!"

Místo Soamese Forsyta můžete dosadit jméno Jamese Peabodyho, Thomase Peabodyho, Thomase Atkinse nebo Emmanuela Spagnolettiho, zkrátka jméno kteréhokoli londýnského Angličana z vyšší střední vrstvy, jenž by byl rád pokládán za vkusného člověka; i když se snad výzdoba v něčem liší, platnost věty trvá.

Večer 8. srpna, týden po výpravě do Robin Hillu, seděli Soames a Irena v jídelně tohoto domu – „velmi svérázného, moje milá, opravdu elegantního!" – u společné večeře. Teplá nedělní večeře patřila k drobným rysům vybrané elegance tohoto i mnoha jiných domů. Už na počátku manželského života stanovil Soames jako zákon: „Služebnictvo nám musí v neděli podávat teplou večeři – tak jako tak nemají nic jiného na práci než hrát na harmoniku."

Zvyk nevyvolal žádnou revoluci. Vždyť služebnictvo – v Soamesových očích to byl zjev hodný politování – bylo oddáno Ireně, jež přes všechny spolehlivé tradice zřejmě uznávala jeho právo podílet se na slabostech lidské přirozenosti.

Šťastná dvojice neseděla proti sobě, nýbrž v pravém úhlu u hezkého stolu z palisandrového dřeva; večeřeli bez ubrusu – rys vybrané elegance – a nepromluvili dosud ani slovo.

Soames rád při večeři mluvíval o obchodě nebo o tom, co právě koupil, a dokud mluvil, Irenino mlčení ho netrápilo. Tohoto večera zjistil, že není schopen mluvit. Celý týden tížilo jeho rozhodnutí stavět, a dospěl k závěru, že jí o tom poví.

Hluboce ho dráždilo, že jej toto odhalení znepokojuje; že si Irena vůbec dovoluje probouzet takové pocity – když přece manželka a manžel jedno jsou. Od chvíle, kdy usedli, ani jednou na něj nepohlédla. A Soames se v duchu ptal, nač u všech hromů Irena celou tu dobu myslí. Pracuje-li člověk, jako pracuje on, vydělává pro ni peníze – ano, a k tomu s bolestí v srdci–, je pro něj kruté, že ona tu sedí a vypadá – vypadá, jako by viděla, jak se stěny kolem ní uzavírají. To stačí, aby člověk vstal a odešel od stolu.

Světlo z lampy s růžovým stínítkem jí dopadalo na hrdlo a ramena – Soames byl rád, že večeřela v toaletě s hlubokým výstřihem, neboť mu to poskytovalo nevyjádřitelný pocit nadřazenosti vzhledem k většině známých, jejichž ženy se při domácích večeřích spokojovaly nejlepšími večerními šaty bez výstřihu nebo odpoledními šaty. Pod růžovým světlem její jantarově zbarvené vlasy a světlá pleť podivně kontrastovaly s tmavohnědýma očima.

Což může někdo mít něco hezčího než tento jídelní stůl sytých barevných odstínů, s třpytnými, jemně rozkvetlými růžemi, se sklenicemi rubínové barvy a úhlednými stříbrnými doplňky; což může někdo mít něco hezčího, než je tato žena, jež u něho sedí? Vděčnost nebyla ctností u Forsytů, kteří byli soutěživí a měli dostatek zdravého rozumu, takže ji nepotřebovali; a Soames jen zakoušel jakési rozhořčení rovnající se bolesti, že Irenu nevlastní, jak je jeho právem ji vlastnit, že po ní nemůže napřáhnout ruku jako po této růži, vytrhnout ji a vyčichat všechna tajemství jejího srdce.

Všechen ostatní jeho majetek, všechny věci, které shromažďoval, stříbro, obrazy, domy, vklady, poskytovaly mu tajné a příjemné pocity; jen ona nikoli.

Na všech stěnách tohoto jeho domu bylo možno číst předpověď zhouby. Jeho obchodnická povaha se vzpouzela proti tajemné výstraze, že Irena nebyla stvořena pro něj. Oženil se s touto ženou, dobyl ji, přivlastnil si ji, a připadalo mu, že odporuje nejzákladnějšímu ze všech zákonů, zákonu vlastnictví, nemůže-li dokázat nic víc než vlastnit její tělo, – může-li je vůbec vlastnit; i o tom začínal pochybovat. Kdyby se ho byl kdokoli zeptal, zda chce vlastnit její duši, byla by mu tato otázka připadala směšná a sentimentální. Ale vskutku to chtěl a stěny pravily, že ji nikdy vlastnit nebude.

Byla vždy mlčenlivá, pasivní, uhlazeně znechucená, jako by ji děsilo pomyšlení, že by z nějakého slova, pohybu nebo znamení mohl usoudit, že ho má ráda; a tázal se sám sebe: Což to stále zůstane takhle?

Přeložil Z. Urbánek

Otázky

- Co autor podrobuje kritice a kde?
- Posuďte autorův styl, popis prostředí, charakteristiku postav. V čem spočívá odlišnost Galsworthyho děl od Prousta a Joyce?

vysvětlivka

vieux jeu [fr. – vyjé žö] – staromódní, doslova stará hra

George Bernard Shaw

Pygmalion (1912)

zapamatuj si

Hra zfilmována, r. 1956 předlohou k americkém muzikálu F. Loewa My Fair Lady; satirická pětiaktová komedie se sociálně kritickým námětem, inspirovaná pygmalionovským příběhem Ovidiových Proměn (v názvu i v dramatickém konfliktu); hra o emancipaci ženy; příběh o sázce, kterou v rozmaru uzavřel londýnský profesor fonetiky, starý mládenec Henry Higgins s bohatým přítelem, plukovníkem Pickeringem, že z pouliční nevzdělané, hrubé a zanedbané květinářky Lízy Doolittlové (Eliza) vychová během půl roku dámu, naučí ji dokonalé a spisovné mluvě a vybranému chování; vliv kultivovaného prostředí (péče Higginsovy hospodyně paní Pearcové aj.) i jejích vrozených vlastností (vnímavost, učenlivost) a vlastního sebeuvědomění ⇨ změna v půvabnou, citlivou, bystře uvažující dívku; na velvyslanecké párty okouzlila celou vznešenou společnost, nikdo nepochyboval o jejím urozeném původu; samolibý Higgins sázku vyhrál, ale o její další osud už neměl zájem – nastaly komplikace: v 3. dějství problém, co bude s Lízou dál – nemohla se už vrátit zpět na ulici, ale k jinému životu neměla prostředky; oblíbila si ji profesorova matka a přijala ji do svého domu; do Lízy se zamiloval Fredy Eynsford-Hill, který nic neměl a neuměl, a ačkoliv ji nakonec Higgins nabídl, aby u něho zůstala, Líza odešla s Fredym; kritika anglického konzervatismu, konvencí, pokrytectví, falešné morálky, měšťáctví; v dialozích břitký vtip, narážky, bohatě odstíněný jazyk, využití rozdílných řečových vrstev (zvl. mluvy spodiny, londýnského argotu cockney)

II. jednání – zkráceno

HIGGINS

Odříkejte abecedu.

LÍZA

Abecedu já umím. Si myslíte, že neumím nic? Nemusíte mi mučit jako ňákýho haranta.

HIGGINS (*zahřmí*)

Odříkejte abecedu!

PICKERING

Poslechněte, slečno Doolittlová. Hned pochopíte, proč. Udělejte, co vám říká, a nechte ho, ať vás učí po svém.

LÍZA

Dyž teda myslíte – É, boé, coé, doé –

HIGGINS (zařve jako poraněný lev)

Dost! Slyšel jste, Pickeringu? Kvůli tomu přispíváme na základní školní vzdělání. Tohle nešťastné stvoření zavřeli devět let do školy na naše útraty, aby je naučili mluvit a číst jazyk Shakespeara a Miltona. A výsledek je é, boé, coé. (*k Líze*) Á, bé, cé, dé.

LÍZA (téměř v slzách)

Dyž to říkám. É, boé, coé –

HIGGINS

Dost! Řekněte láhev vína.

LÍZA

Léefina.

HIGGINS

Opřete špičku jazyka o hranu dolních zubů a spodní ret zatáhněte trochu pod hranu horních zubů.

LÍZA

V-v-v. Já nemůžu. Víno.

PICKERING

Dobře! Výborně, slečno Doolittlová!

HIGGINS

Krucinál, ona to terfila napoprvé! Pickeringu, my z ní tu vévodkyni uděláme. (*Líza*) Co myslíte, dokázala byste říci láhev? Ne léef, a jestli ještě jednou řeknete é, boé, coé, doé, budu vás třikrát dokola za vlasy vláčet po pokoji (*Fortissimo*) Lá, lá, lá, lá.

LÍZA (*v breku*)

Já žádnej rozdíl neslyším, akorát že když to řeknete vy, zní to ňáko nóblejc.

V. jednání

LÍZA

Dobrý den, profesore. Jak se máte?

HIGGINS (*nemůže nabrat dech*)

Já se – (*Nemůže dál*)

LÍZA

Ale ovšem, že se máte dobře. Vy přece nevíte, co je to nemoc. To jsem ráda, že vás zase vidím, plukovníku Pickeringu (*Plukovník spěšně vstane; podají si ruce*) Dnes ráno je opravdu chladno, viďte? (*Usedne po jeho levici. Pickering se posadí.*)

HIGGINS

S tímhle si na mne nepřijdete. Já jsem vás to naučil, a na mne to neplatí. Seberte se, běžte domů a po druhé neblázněte. (*Eliza vytáhne z košíku ruční práci a začne šít, aniž si v nejmenším povšimne jeho výbuchu.*)

PANÍ HIGGINSOVÁ

To se ti, Henry, opravdu povedlo. Takovému pozvání žádná žena na světě neodolá.

HIGGINS

Máti, buď tak laskava a do toho se nepleť. Však ona umí za sebe mluvit sama. Ukáže se hezky brzo, jestli má nějaké vlastní myšlenky a slova, anebo jestli jen papouškuje po mně to, co jsem ji naučil. Co tady vidíš před sebou, jsem vytvořil z ucouraného strašáka, který se potloukal před Covent Garden; a ona se teď opovažuje hrát si přede mnou na vybranou dámu!

PANÍ HIGGINSOVÁ *(ho mírní*)

Ano, miláčku; a nechtěl by ses posadit? (*Higgins rozzuřen znovu usedne.*)

LÍZA (*k Pickeringovi, zřejmě si Higginse nevšímá a pilně se zabývá svou ruční prací*)

Doufám, plukovníku Pickeringu, že teď, když je pokus skončen, se snad se mnou nepřestanete stýkat?

PICKERING

Ale samozřejmě, že ne. A nesmíte si myslit, že to byl nějaký pokus. Proti tomu se opravdu musím bránit.

LÍZA

Jak víte, nejsem nic jiného než ucouraný strašák –

PICKERING (*prudce*)

Prosím vás, takhle nemluvte.

LÍZA (*klidně pokračuje*)

Přesto však vám vděčím za tolik, že bych byla opravdu nešťastna, kdybyste na mne zapomněl.

PICKERING

To je od vás velmi laskavé, že to říkáte, slečno Doolittlová.

LÍZA

Opravdu to neříkám proto, že jste za mne platil šaty. Vím, že pokud jde o peníze, jste velkorysý ke každému. Ale od vás jsem se naučila opravdu vybranému chování; a to přece dělá dámu. Můžete si představit, že to nebylo pro mne nic snadného, protože jsem měla stále před očima také příklad profesora Higginse. Byla jsem přece původně právě taková jako on, vůbec jsem se neovládala a při každé příležitosti jsem klela a nadávala. A kdybych nebyla poznala vás, nebyla bych nikdy pochopila, že to slušně vychovaní lidé nedělají.

HIGGINS

No tohle už přestává všecko!

PICKERING

Víte, za to on nemůže. Přitom však to nikdy nemyslí tak zle.

LÍZA

Já jsem to také nemyslela tak zle, když jsem ještě prodávala na chodníku květiny. Já jsem za to taky nemohla. Ale dělala jsem to; a v tom je právě ten rozdíl proti dnešku.

PICKERING

Máte docela pravdu. Přesto však on vás naučil správně mluvit; a to já bych byl opravdu nedokázal.

LÍZA (*zlehčujícím způsobem*)

Ale ovšem. Vždyť on se tím živí.

HIGGINS

Hrom do toho všeho –

LÍZA *(pokračuje*)

Bylo to, jako když se člověk učí moderním tancům, opravdu nic víc. Zdalipak ale víte, kdy začala má skutečná výchova?

PICKERING

To nevím.

LÍZA (*se přestane na okamžik zabývat ruční prací*)

Bylo to den, kdy jsem po prvé přišla do Wimpolské ulice a vy jste mi řekl slečno Doolittlová. Od té chvíle jsem začala mít sama před sebou úctu. (*Pokračuje v šití.*) A pak to byly stovky maličkostí, které jste si sám neuvědomil, protože vám jsou docela přirozené. To, jak umíte vstát, smeknout klobouk nebo otevřít dveře –

PICKERING

Ale to opravdu nic není.

LÍZA

Naopak. To všecko svědčilo, že jsem pro vás byla něco víc než umyvačka nádobí; ačkoliv já jsem přesvědčena, že byste se byl choval právě tak zdvořile k umyvačce nádobí, kdyby se byla objevila v salóně. Nikdy vás nenapadlo, abyste se přede mnou v jídelně zouval.

PICKERING

To mu opravdu nesmíte mít za zlé. Víte přece dobře, že si Higgins zouvá boty, kde ho to napadne.

LÍZA

Já vím. A také mu to nevyčítám. On za to přece nemůže. Ale vy nevíte, co to pro mne znamenalo, že vy jste nic takového nikdy nedělal. Řekněme si upřímně, že když dáme stranou všecko, co se každý může naučit, jako je na příklad, jak se oblékat a jak správně mluvit a tak dále, rozdíl mezi dámou a pouliční květinářkou není v tom, že se každá chová jinak, ale v tom, že lidé se ke každé z nich chovají jinak. A já zůstanu pro profesora Higginse vždycky pouliční květinářkou, protože on se tak ke mně chová a vždycky se tak chovat bude. Ale já vím, že vy ve mně můžete vidět dámu, protože se ke mně vždycky chováte jako k dámě a protože se ke mně tak chovat nepřestanete.

PANÍ HIGGINSOVÁ

Prosím tě, Henry, přestaň skřípat zuby!

PICKERING

To, co jste mi řekla, slečno Doolittlová, bylo opravdu velmi hezké.

LÍZA

Byla bych ráda, kdybyste mi ode dneška říkal Elizo, jestli ovšem chcete.

PICKERING

Děkuji vám, Elizo, ovšem, že chci.

LÍZA

A byla bych ráda, kdyby mě ode dneška profesor Higgins nazýval slečnou Doolittlovou.

HIGGINS

Aby do vás hrom uhodil!

Přeložil F. Tetauer

odkaz

Viz Literatura v kostce

Otázky

- Připomeňte si Ovidiovu báji z Proměn o sochaři Pygmalionovi.
- V čem spočívá komediální ladění hry?
- Co stačilo k tomu, aby společnost na párty podlehla klamu a přihlížený člověk se stal vznešeným?
- Zamyslete se nad jednáním a chováním Higginse ve srovnání s Pickeringem.
- Porovnejte proměnu Lízy na základě obou ukázek (v jednání, ve vyjadřování).
- Proti kterým negativním lidským vlastnostem autor útočí? Vyhledejte místo, kde Lízino chování předčí vystupování a jednání profesora Higginse. V čem?

Německy psaná próza a drama

Arnold Zweig
Spor o seržanta Gríšu (1926/7)

zapamatuj si

Protiválečný román z cyklu Velká válka bílých mužů vznikl na základě autorovy zkušenosti z 1. světové války a zpracovává skutečnou událost (původně jako drama 1921); v popředí tragický motiv popravy ruského zajatce Gríši Iljiče Paprotkina, který v březnu 1917 z německého zajetí uprchl; cestou k své rodině se zdržel u ženy–partyzánky zvané Babka. V uniformě a s doklady Ilji Pavloviče Bjuševa cestoval dále, ale byl znovu zajat, jako Bjušev vyhlášen za vyzvědače a odsouzen k smrti; nepomohlo mu, že přiznal svou pravou totožnost, což bylo prokázáno, ani přízeň některých důstojníků a úsilí o jeho záchranu; rozsudek byl potvrzen (rozhodnutí generála Schieffenzahna) a Paprotkin-Bjušev byl popraven jako odstrašující příklad a k upevnění bojové disciplíny; realistický obraz válečných krutostí, nelidskosti, absurdnosti a zla

Kniha šestá – Zachránci, kapitola 4. – Náboženství, lidská statečnost – zkráceno

Po dopolední přestávce se na strážnici věznice objevil v své svrchovanosti šikovatel Spierauge. Jediným mrknutím očních koutků spatřil vězně Bjuševa, jak pojídá na lavici svou polévku, a tu pocítil k tomu muži rozpačitost, rozpačitost hustou jako lůj, do níž zatáhl tento chlap úřad závěrečnými formalitami, s nimiž s ním musilo býti nyní nakládáno. Bylo totiž třeba stanoviti ještě popravu a odsouzenému oznámit dobu, kdy bude provedena. Tím bylo vše usnadněno; ale bylo k tomu třeba tvrdého čela. Živoucí a činný šikovatel Spierauge čelu zevně důvěřoval; uvnitř však se obával trapných zápletek, které mu mohly způsobit zahanbení. Ve věcech technických byl mistr, ve věcech duchovních však poskakoval sem a tam přes silný klacek překážek, a rozhodovaly mu překážky silné jako klacek, kteréž mu byly dostupné. Přišel tedy stran Bjuševa, avšak nikoli jenom stran jeho. Je prvního listopadu: den žoldu a zdravotní prohlídky … A zrovna dnes si zhasne elektrické světlo; tak je tomu vždycky. Nic naplat, strážnice si musí přinést k výplatě žoldu své zásobní karbidové lampy.

Nechtěl-li by to poodložit, otázal se poddůstojník Schmielinsky a dostalo se mu za to drastické odpovědi.

„A přehlídku s letním prádlem zítřejšího dne a odvádění také odložit, a exekuci Bjuševovu také odložit, co? Pořád odkládat! Vy se ještě sami odložíte," zakončoval pojednou velmi přátelsky, neboť šťastnou náhodou přišel náhle na slovo exekuce – dobré, příhodné cizí slovo, schopné, aby zakrylo všechno patrné a aby člověku pomohlo z rozpaků. A když spatřil, že zajatec skončil svůj oběd, pokynul tlumočníkovi, jenž přišed s ním nalezl poblíž dveří sedadlo a líně přemýšleje si pokuřoval, a přistoupil ke Gríšovi.

„Řekni mu, že odklad exekuce je nyní skončen a že exekuce měla být provedena vlastně už dnes, že jsme však exekuci odložili, aby mohlo býti ještě do zítřka v poledne dbáno žádosti generála von Lychowa o milost. Řekni mu, že nemá na to nijak zvlášť spoléhat a že zítra v poledne o dvanácté uplyne lhůta, do kdy může být dbáno žádosti o milost. Pak že bude zítra o třetí hodině exekuce provedena."

Nastalo ticho tak veliké, že bylo lze zavřenými téměř dveřmi slyšeti lidi šeptající v průjezdě, a rozprostíralo se, k nelibosti šikovatele Spieraugeho, po dlouhé, pochmurné místnosti. Vojáci, ať přecházeli nebo stáli, ustali v svém zaměstnání a obraceli obličeje, jako by je cosi přitahovalo, ke Gríšovi a k šikovateli. Jaká to napjatá plocha, rovná silovému poli, mezi oběma těmito dvojicemi očí! Bjušev, jejž byli zvyklí nazývati Gríšou, zpočátku zbledl, zesinal, a hned potom zrudl, a to vztekem: opanoval se však tak, že se na tlumočníka rovnou nerozkřikl, nýbrž vyjel si jenom na něho:

„Řekni mu, že zastřelí nevinného; řekni mu, že je mi to jedno, kde budu prdět do hlíny. Řekni mu však, že je ten rozsudek nesprávný, a že to všichni vědí; a že je to hanba, řekni mu to, ale ne hanba moje."

Tlumočník – Pavel Dolken, Lotyš, překládal. Poněvadž nosil na svých mocných ramenou filozofickou hlavu, třebaže druhu nižšího, a poněvadž se dlouho obíral důstojností lidského dorozumívání, dovolil si slovo „hanba" přelepiti slovem „bezpráví";

neboť nač třeba hádek, pomyslil si. Nikdy nikam nevedly, a konečně mohl Gríša svému srdci ulevit, aniž rozzlobí srdce šikovatelovo. Vášnivý tón zajatcův byl Spieraugemu obzvlášť vhod. Spierauge velmi zkomisněl:

„Odsouzenému lze leccos prominouti, ale příliš daleko se zajít nesmí!" – což tlumočník opět na vyrovnání pozměnil tak, že místo „odsouzenému" přeložil „nešťastnému".

„Má-li nějaká přání stran večeře, ať to ohlásí svobodníku Sachtovi – všichni ostatní přijdou k rozdílení žoldu, rozumíme? Může se najíst, čeho chce; v důstojnickém kasinu mají martinskou husu, to znamená, že jich mají několik. Může z toho kousek dostat, také se může napít červeného vína a kouřit může podle libosti, ovšem nikoli nemírně. Ráno mu bude vydán jeho majetek, aby jím mohl naložiti po svém, a když by jej chtěl poslat své ženě, ručí za dodání Červený kříž," připojil. „Tak," oddychl si, „a teď mu řekni, aby se netrápil hloupými myšlenkami, že dnes statisíce hodných chlapíků nejsou tak šťastné, aby dostaly před svou poslední cestou ještě pečenou husu. Stůj," uhodil se do čela, když se již napolo obracel na útěk, „málem bych zapomněl na nejdůležitější: chce-li mít nějakého popa či některého z našich farářů. Nevím, máme-li v městě ještě nějakého ruského duchovního; ne-li, ať si zvolí mezi katolíkem a protestantem."

A Gríša, jenž to všechno klidně vyslechl, mínil: že na popa nemá velikou chuť, že si to však rozmyslí. Má-li zemřít, nenadělá s tím mnoho okolků, ale že se chce ještě jednou před tím vykoupat a večer mít společnost lidí, s nimiž by si mohl pohovořit v své vlastní řeči, s Babkou a s malým Tevjem, se židem, a že si přeje hrob na ruském hřbitově, a kdyby to jinak nešlo, že si jej časně ráno sám vykope.

„Dobře, dobře," přisvědčoval šikovatel Spierauge, „to všechno nejsou nemožnosti," a pak zavřel svůj zápisník, zastrčil jej na místo a řekl: že mu přeje tedy dobrý den a dobrou noc a odvahu na poslední cestu; a již napolo na odchodu pravil ještě, že vypadá mnohem hůř, než jaký je doopravdy; neboť kdo by si mohl ještě dnes kopat svůj vlastní hrob a vědět, kdy a kde dojdou jeho kosti odpočinku? neboť doba je zatraceně nepokojná, a že nikdo z nich, kolik je jejich tu na strážnici, ani netuší, kdy mu nadejde klid a mír a konec.

* * *

Gríša čekal, stoje, nežli zmizí v šeru prýmek šikovatelův, a pak klesl sténaje na lavici. Zdálo se mu, že se mu srdce v hrudníku rozšiřuje a že je k tomu třeba veškeré jeho krve. Bledý a chladný, s vlasy a s čelem zpoceným, seděl tak s pocitem, jako by se musil rozlomit, a tu si jen neustále říkal se zaťatými pěstmi: že to již věděl přece všechno! Jaký že v tom je nyní rozdíl! Vždyť to přece věděl docela dobře! A to mu pomohlo. Uchoval si žaludek na správném místě a po několika vydychnutích se mu podařilo dosáhnouti, že se mu srdce scvrklo opět na snesitelnou velikost. Pak ho to nutilo, aby nalapal vzduch, a tak provázen Hermannem Sachtem, jenž se za ním plížil jako stín, pozoruje ho s živou účastí, cupal poněkud rozpačitým špalírem lidí, stále ještě kolkolem stojících, na dvůr, do sněhu, jímž si otřel čelo a skráně. Za ním vzkypěl sbor hlasů, zmatený, rozčileně reptající, neobyčejně roztrpčený hovor mužstva.

Přeložil F. Vavřín

Otázky

- Jak autor zachytil válečnou atmosféru, charaktery a jednání postav? Zamyslete se nad jednáním šikovatele Spieraugeho a nad jeho vlastnostmi. V čem se projevuje jeho krutost a bezcitnost?
- V čem spočívá protiválečné zaměření díla a z čeho vyplývá?

Erich Maria Remarque
Na západní frontě klid (1929)

zapamatuj si

Válečný román, sugestivní líčení zážitků skupiny vojáků na francouzské frontě; hlavní hrdina a zároveň vypravěč (ich-forma), středoškolský student Pavel Bäumer se pod vlivem nacionalistické propagandy a fanatismu svého profesora přihlásil se spolužáky z gymnázia do války; retrospektivně uváděna řada epizod: z 10týdenního výcviku plného šikanování, z budování zákopů, bojových střetnutí (plynové útoky, bombardování, utrpení a strach) ⇨ uvědomění si nesmyslnosti válečného běsnění; dvojaký obraz důsledků války: na jedné straně základní otřes v lidském životě a degradace lidství (v popředí zcela jiné kontrasty – jídlo, spánek, možnost přežít), ale paradoxně i poznání hodnoty nezištné oběti, přátelství na život a na smrt, lidské soudržnosti v smrtelném nebezpečí; závěr románu psán v er-formě: tragické memento – absurdita války potvrzena také tím, že i Pavel nachází ve válce smrt (padl v říjnu 1918) – paradoxně v den, kdy oficiální zprávy z fronty oznamují, že na západní frontě je klid, neděje se nic nového; kruté a drsné scény válečného barbarství spojovány se sentimentální melancholií ⇨ zachycena citová a myšlenková krize obyčejných vojáků, mladé generace vytržené z normálního života do válečné katastrofy – živelný protest a důsledně humanistické stanovisko autora; autentická syrovost díla (autor zažil válku jako student), věcný, naturalistický a nepatetický popis, vypravěčské mistrovství (živost, názornost, smysl pro napětí a dialog), působivá charakteristika postav, reportážní dokumentárnost
moto: Pokus *podat zprávu o generaci, která byla zničena válkou – i když unikla jejím granátům*.

Kapitola II

Náš vojenský výcvik trval deset neděl a ovlivnil nás pronikavěji než deset let školní docházky. Naučili jsme se, ževyleštěný knoflík je důležitější než čtyři svazky Schopenhauera. Poznali jsme, napřed s údivem, pak rozhořčeně a nakoneclhostejně, že na vojně zřejmě nerozhoduje duch, nýbrž kartáč na boty, nikoliv myšlenka, nýbrž systém, nikoliv svoboda, nýbrž dril. Šli jsme na vojnu s nadšením a dobrou vůlí; ale udělali všecko, aby to z nás vytloukli. Po třech týdnech nám užnebylo nepochopitelné, že oprýmkovaný listonoš má nad námi větší moc, než dosud měli naši rodiče, naši učitelé a všechny kulturní kruhy od Platóna po Goetha dohromady. Svýma mladýma bystrýma očima jsme viděli, že klasický pojem vlasti, hlásaný našimi učiteli, se zde zatím realizuje tím, že musíme se vzdát své individuality do takové míry, jakou by se nikdo neodvážil chtít po nejpodřadnějším sluhovi. Salutovat, stát v pozoru, parádemarš, k poctě zbraň, vlevo v bok, vpravo v bok, srážet kufry, nadávání a tisíc šikan; představovali jsme si úkoly jinak a zjistili jsme, že nás k hrdinství připravují jako cirkusové koně. Ale brzo jsme si na to zvykli. Dokonce jsme pochopili, že část těch věcí je nutná, ostatek však že je naprosto zbytečný. Pro takové odstíny má voják jemný čich.

Po třech a po čtyřech jsme byli rozděleni mezi družstva, spolu s frískými rybáři, sedláky, dělníky, řemeslníky, s nimiž jsme se rychle spřátelili. Kropp, Müller, Kemmerich a já jsme přišli k devátému družstvu, jehož velitelem byl desátník Himmelstoss.

Platil za největšího rasa na kasárenském dvoře – a to byla jeho pýcha. Zavalitý pořízek se zrzavým, bojovně nakrouceným knírem si svého času odsloužil dvanáct let a stal se potom listonošem. Obzvláště měl spadeno na Kroppa, naTjadena, na Westhause a na mě, protože cítil náš tichý vzdor.

Jednoho rána jsem musel čtrnáctkrát stlát jeho postel. Pokaždé našel nějakou chybu a všechno rozházel. Dvacet hodin – s přestávkami ovšem – jsem jednou mazal a kartáčoval pár prastarých bot, tvrdých jako kámen, až byly měkoučké jak máslo a až ani Himmelstoss nevěděl, co by jim vytkl; – na jeho rozkaz jsem kartáčkem na zuby čistě vydrhl světnici našeho družstva; Kropp a já jsme dostali rozkaz zamést zasněžený kasárenský dvůr jen smetáčkem a lopatkou. Dali jsme se do plnění rozkazu a byli bychom metli až do zmrznutí, kdyby se k tomu náhodou nebyl nachomýtl nějaký poručík; poslal nás pryč a vynadal Himmelstossovi, co se do něho vešlo. Jediným výsledkem bohužel bylo, že Himmelstoss na nás dostal ještě větší vztek. Čtyři

týdny po sobě jsem měl každou neděli stráž a stojky, celý měsíc jsem měl úklid ubikace; – s plnou polní a puškou jsem na rozmáčené oranici cvičil přískoky a „K zemi!“ a „Vztyk!“, až jsem byl od hlavy k patě obalený mokrou hlínou a až jsem se zhroutil; – o čtyři hodiny později jsem se u Himmelstosse hlásil s bezvadnou výstrojí a výzbrojí a arci také s rukama rozedřenýma do krve; – s Kroppem, Westhusem a s Tjadenem jsme za třeskutého mrazu po čtvrt hodiny cvičili stát v pozoru, bez rukavic, holé prsty na ledové hlavni pušky, a Himmelstoss se kolem nás plížil, číhaje na nejmenší pohyb, aby mohl konstatovat neplnění rozkazu; – za jedinou noc, kolem druhé hodiny ranní, jsem běhal v košili osmkrát z nejhornějšího patra kasáren až dolů na dvůr, protože moje spodky vyčnívaly o několik centimetrů přes okraj stoličky, na kterou každý musel naskládat a narovnat své věci. Vedle mne běžel dozorčí poddůstojník Himmelstoss a šlapal mi na prsty nohou; – při cvičení s bodákem jsem musel pokaždé šermovat s Himmelstossem, přičemž já měl v rukou těžký železný podstavec a on fortelnou dřevěnou pušku, takže mě mohl pohodlně mlátit, až jsem měl paže samou modřinu; pravda, jednou mě při tom popadl nepříčetný vztek. Udělal jsem divoký výpad a vrazil Himmelstossovi takovou do žaludku, až se svalil. Když si šel stěžovat, vysmál se mu velitel roty a řekl, že má dávat lepší pozor; znal svého Himmelstosse a zřejmě mu ten nálet přál. – Dosáhl jsem mistrovství ve šplhu na skříně – a pomalu jsem začal ohrožovat světového rekordmana v disciplíně dřepů; – třásli jsme se, když jsme jenom zaslechli Himmelstossův hlas, ale udolat nás, to se tomu splašenému poštovnímu šimlovi nepodařilo.

* * *

V té době jsme zakusili všechny vůbec možné šikany a drezúry kasárenského dvora a často jsme vzteky až brečeli. Někteří z toho i onemocněli, Wolf dokonce zemřel na zápal plic. Ale dát se tím zlomit – to bychom se sami považovali za směšná miminka. Stali se z nás lidé tvrdí, nedůvěřiví, podezíraví, nelítostní, mstiví, suroví – a to bylo dobře; neboť právě tyto vlastnosti nám chyběly. Kdyby nás byli poslali do zákopů bez takového výcviku, bez této průpravy, většina z nás by se asi byla zbláznila. Ale takhle jsme byli připraveni pro to, co nás čekalo.

Nezhroutili jsme se, přizpůsobili jsme se; našich dvacet let, naše mládí, které nám mnohé jiné ztěžovalo, nám při tom pomohlo. Nejdůležitější však bylo, že se v nás probudil pocit sounáležitosti, soudržnosti, který se pak na frontě vystupňoval v to nejlepší, co válka přinesla: v kamarádství!

Ze závěru románu:

Je podzim. Ze starého mužstva už jich tu mnoho není. Já jsem tu poslední ze sedmi hochů z naší třídy.

Každý mluví o míru a příměří. Všichni čekají. Zklame-li je opět toto očekávání, zhroutí se, naděje jsou příliš silné, nebude lze se jich zbavit, aniž by explodovaly. Nebude-li mír, bude revoluce.

Mám na čtrnáct dní klid, poněvadž jsem polkl trochu plynu. V jakési zahrádečce sedím celý den na slunci. Příměří přijde brzy, teď už tomu taky věřím. Pak pojedeme domů.

Tu se mé myšlenky zarazí a nechtějí dále. Co mě s takovou mocí tam táhne a co mne tam očekává, jsou pocity. Je to žízeň po životu, je to pocit domova, je to krev, je to opojení ze zachránění. Ale nejsou to cíle.

Kdybychom se vrátili 1916, byli bychom z bolesti a ostroty svých zážitků rozpoutali bouři. Vrátíme-li se teď, jsme unavení, rozpadlí, spálení, vykořenění a bez naděje. Už nikdy se nebudeme moci v sobě vyznat.

A nebudou nám taky rozumět – neboť před námi roste pokolení, které sice tato léta strávilo s námi, ale mělo postel a zaměstnání a teď se vrátí do svých starých pozic, ve kterých na válku zapomene, – a za námi roste pokolení, podobné nám, jací jsme byli, a to nám bude cizí a nás odsune. Náš život je zbytečný i nám samým, budeme růst, někteří se přizpůsobí, někteří se poddají a mnozí budou bezradní; – léta se rozplynou a konečně zajdem…

* * *

Padl v září 1918, jednoho dne, kdy po celé frontě bylo tak pokojně a tiše, že se zpráva z bojiště omezila na jedinou větu:- Na západní frontě klid …

Padl kupředu a ležel na zemi, jako by spal. Když ho obrátili, viděli, že se asi dlouho netrápil: – obličej měl tak klidný výraz, jako by byl téměř spokojen, že to tak skončilo.

Přeložil F. Gel

vysvětlivka

komód – pohodlno

Otázky

- Proč je autor jedním z nejčtenějších? V čem spočívá čtivost jeho díla?
- Jak je podána charakteristika desátníka Himmelstosse?
- Jakou funkci má románové vypravování v 1. osobě – proč autor takový postup zvolil?
- V závěrečné kapitole najděte slova a odstavce, kde autor vyjadřuje pocity své generace. V čem je mimořádnost její situace, jaké jsou a z čeho vycházejí její životní perspektivy? K čemu vedou kruté zážitky z fronty?
- Vysvětlete ironii obsaženou v názvu knihy.
- Vyhledejte společné rysy v obraze války u jiných autorů, např. Zweiga, Barbusse a zvláště Rollanda.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Lion Feuchtwanger
Žid Süss (1925)

zapamatuj si

Historický román s židovskou tematikou, situovaný do Německa 30. let 18. stol.; děj rozdělen do 5 knih; obecné téma – osud židovského národa a jeho postavení v dějinách lidstva; titulní postava – Josef Süss Oppenheimer, chytrý a schopný židovský finančník, který podporoval zpočátku nevýznamného prince Karla Alexandra; když se princ stal neočekávaně württenberským vévodou, dostal se Süs na vrchol slávy a moci, dosáhl nejvyššího společenského postavení; pro vévodovy ctižádostivé plány obstarával bezohledně finanční prostředky; zásadně se změnil po smrti své jediné dcery (vévoda se pokusil znásilnit ji) ⇨ úspěšně se nejdřív vévodovi pomstil (překazil pokus o převrat, jímž chtěl nastolit absolutní diktaturu), pak se dobrovolně nechal uvěznit, odmítl jakékoliv možnosti a návrhy na záchranu a dal přednost smrti (umírá na šibenici jako židovský mučedník), aby se tak osvobodil od nízkosti pozemského bytí; ostatní postavy mají symbolickou funkci (vévoda např. představuje hrubou pozemskou přízemnost); záměr – portrét výrazné individuality a složitého konfliktu jejího nitra + zobecnění (osud Židů) + historický námět jako paralela k současnosti (rozpory tehdejšího rozdrobeného Německa, otázka moci a mocenských zájmů, které mají přednost před právem a pravdou); boj za vítězství humanismu; vyprávění v 3. osobě, využití kontrastů, zvl. ve výstavbě ústřední postavy (boj × podrobení se, lpění na životě × rezignace)

Kniha pátá – Ten druhý

Tam, kde splývá Východ se Západem, leží mizivě malá země Kanaan. A země na jihu, prastarý Mizraim, vyplazuje jazyk, olizuje toto rozmezí. Tam, kde se setkávají cesty Východu s cestami Západu, leží město Jeruzalém, hrad Sión. A když židé při západu a východu slunce vyznávají Boha izraelského, jediného, nadskutečného, Jahveho, stojí s nohama pevně přitisknutýma k sobě a hledí k městu Jeruzalému, k hradu Siónu, židé na západě hledí k východu, židé na východě k západu, všichni ve stejnou hodinu a všichni se obracejí k Jeruzalému.

Ze západu doráží na zemi Kanaan divá, věčná vlna: žízeň po životě, po osobnosti, vůle k činu, k rozkoši, moci. Uchvacovat, strhovat na sebe vědění, rozkoš, majetek, stále více rozkoše, stále více majetku, žít, bojovat, jednat. Tak to zaznívá od západu. Avšak na jihu pod špičatými horami leží v zlatě a vonném koření mrtví králové, jejichž těla majestátně vzdorují zkáze: jejich sochy, tvořící jakési obrovité aleje v poušti, posmívají se smrti. A od jihu doráží na zemi Kanaan divá, věčná vlna: vášnivé lpění na životě, mučivá touha nepozbýt tvaru, podoby a těla, nezajít. Avšak od východu tam zaznívá mírná moudrost – lépe je spát než bdít, smrt je lepší než život. Ničemu neodporovat, pohroužit se v nicotu, nic nedělat, odříkat se. A tato tichá, věčná vlna se valí do země Kanaan od východu.

Věčně zaplavují tyto tři vlny malou zemi a splývají spolu: jasná, šumící vlna vůle a činu, vřelá, žhoucí vlna vznešeného

vzdoru proti smrti, tichá, ponurá vlna trpnosti a odříkání. Zemička Kanaan tiše a pozorně poslouchá a nebrání se, když ji tyto tři vlny zaplavují a mísí se spolu.

V zemičce sídlil národ izraelský, lid bystrých očí a uší. Hleděl k východu, naslouchal na západě, zkoumal jih. Je to tak malý národ a sedí mezi kolosy: Babel-Assurem, Mizraimem, římskou Sýrií. Musí se mít velmi na pozoru, nechce-li být těmito obry znenadání pohlcen nebo rozdrcen. A on nechce zahynout, chce žít, je to chytrý, statečný nárůdek, nepřeje si být rozdrcen. Tyto tři vlny přicházejí s věčnou pravidelností znova a znova. Ale nárůdek stojí pevně. Není hloupý, nebrání se, ví-li, že odpor je nemožný; sehne se, když se přižene příliš vysoká vlna, a nechá se klidně zaplavit až nad hlavu. Ale potom se zase vynoří, otřese a žije dál. Je houževnatý, ale nikoli hloupě tvrdošíjný. Vzdává se všem vlnám, žádné však docela. Vybere si z těchto tří přívalů, co považuje za vhodné, a přizpůsobí si to.

Neustálé nebezpečí nutí tento nárůdek, aby nepřehlédl sebemenší pohyb svých gigantických sousedů, aby byl stále na stráži, aby větřil, pozoroval, zkoumal. Pozorování, pořádání, poznávání světa se mu stává přirozeností. Vyrůstá v něm velká láska k prostředku tohoto poznání, k slovu. Náboženským zákonem dává do klatby analfabety, znalost písma se stává božským příkazem. Zaznamenává si, co mu přinášejí všechny tři vlny. Mění ve vlastní, svérázná slova jasnou, výbojnou nauku o činu, chmurnou, vášnivou nauku o vzdoru proti smrti, mírné, z dálky doznívající učení o blaženosti člověka, který v sobě potlačí vůli a činnost. A nárůdek napíše obě knihy, které nejvíce pozměnily tvářnost světa, velikou knihu o činu, Starý zákon, a velikou knihu o odříkání, Nový zákon. Ale vzdor proti zániku zůstává základním tónem celého jeho života a písemnictví.

Synové tohoto malého národa jdou do světa a žijí podle učení Západu. Jednají, zápasí, uchvacují. V činnosti se však necítí na pravém místě, jejich místo je uprostřed mezi činností a odříkáním. A stále se obracejí, hledí zpět k Siónu. Stává se často, že v dovršení vítězství, v poznání porážky, v nejprudším běhu se pojednou zděšeně zastaví a slyší ze změti tisícerých zvuků zcela tichý, z dálky zaznívající hlas: nic nechtít, nic nedělat, zříci se svého já.

A je mnoho takových, kteří vykonají celou tuto cestu: od šíleného víru činnosti, od moci, rozkoše, bohatství přes odpor proti zániku až k blahému vysvobození a oproštění, k potlačení vší vůle a odříkání.

Přeložil B. Rovenský

Otázky

- Z úryvku doložte, že Süss vystupuje jako reprezentant povahy židovského národa, který je chápán jako splynutí tří kultur: západní (evropské), jižní (egyptské) a východní (indické). Proč mají Feuchtwangrova díla nadčasovou platnost?
- Zamyslete se nad tím, jak autor na osudu hlavní postavy jakoby předjímá osud německých Židů.
- Všimněte si vypravěčského stylu autora a doložte jeho blízkost stylu biblických textů.

Thomas Mann
Josef a bratří jeho (1933–1943)

zapamatuj si

Čtyřdílná románová epopej; starozákonní alegorie, dokončená autorem v emigraci; biblické podobenství o zrání člověka a sebepoznání; Josef byl zhýčkaný, nejmilejší z 12 synů patriarchy Jákoba (jeho rod sahá přes Izáka až k poutníku Abrahámovi; z 12 synů se stali praotci 12 izraelských kmenů); svými bratry byl svržen do jámy a pak prodán do otroctví do Egypta; tam se vypracoval z otroka na faraónova místodržícího a prvního ministra říše; odolal milostným nabídkám ženy vysokého úředníka Putifara; zachránil egyptskou říši před hladomorem a nakonec k sobě povolal nehodné bratry i otce, aby v Egyptě nalezli novou vlast; zajímavá kompozice – vypravěč žije v přítomnosti i jakoby zároveň v minulosti, kontakt s čtenářem vede z obou časových rovin; autor zachytil nejen vztah člověka a dějin (hlavní historické etapy ze zorného úhlu rozvoje osobnosti), ale i vzájemné mezilidské vztahy, vyjádřil hluboké mravní a humanistické ideály (činy prospěšné všem) a odpor k rasové nenávisti; jazykové mistrovství – epická šíře spojena s drobnokresbou, psychologickou hloubkou a jemnou ironií

„Bratři, kde jste? Ach neodcházejte, nenechávejte mě o samotě v hrobě, je celý ztrouchnivělý a strašný! Bratři, slitujte se a zachraňte mě přece jen z noci této jámy, kde zahynu! Jsem váš bratr Josef! Bratři, nezacpávejte si uši před mými vzdechy a před mým křikem, neboť mi křivdíte! Rúbene, kde jsi Rúbene, tvé jméno volám z hlubokosti jámy! Oni mi špatně rozuměli! Vy jste mi, drazí bratři, špatně rozuměli, pomozte mi tedy a zachraňte mi život! Přišel jsem k vám z rozkazu otcova, pět dní cesty jsem jel na Chuldě, bílé oslici, a nesl jsem vám dary, pražené klasy a ovocné koláče, ach, jak jen to všechno špatně dopadlo! Že to tak špatně dopadlo! Že to tak špatně dopadlo, zavinil ten muž, ten muž, který mě vedl! Bratři v Jákobovi, slyšte a rozumějte mi, já jsem k vám nepřišel proto, abych u vás dohlédl na pořádek, k tomu mne, dítěte, nepotřebujete! Přišel jsem, abych se vám poklonil, jak se sluší a patří, a abych se poptal po vašem zdraví a abych vás vyzval, abyste se vrátili k otci! Bratři, ty sny … Byl jsem nezpůsobný a vypravoval jsem vám sny? Věřte mi, vypravoval jsem vám poměrně ještě ty nejskromnější, byl bych vám mohl … Ach, to jsem vám nechtěl říci! Ach, ach, mé kosti a šlachy vpravo i vlevo a všechny mé údy! Žízním! Bratři, dítě žízní, neboť ztratilo mnoho krve pro pouhý omyl! Jste tu ještě? Jsem již zcela opuštěn? Rúbene, ozvi se, ať slyším tvůj hlas! Řekni jim, že nic na ně nepovím, zachrání-li mě! Bratři, vím, vy si myslíte, že mě musíte nechati v jámě, protože bych to jinak na vás pověděl. Přísahám při Bohu Abrahámovu, Jischakovu a Jákobovu, při hlavách vašich matek a při hlavě Ráchel, své matičky, že nic nepovím, za nic na světě, když mě z jámy vysvobodíte, jen ještě jednou, jen tentokrát!"

„Zcela jistě by to pověděl, ne-li dnes, tedy zítra," zavrčel Júda mezi zuby, a toto přesvědčení s ním sdíleli všichni, i Rúben, přes to, že odporovalo jeho mlhavým nadějím a plánům. Tím více je však musel tajiti a tím usilovněji zapírati; proto přiložil dlaně k ústům a zvolal:

„Nebudeš-li zticha, naházíme na tebe kamení, aby bylo po tobě. Nechceme o tobě už nic slyšeti, poněvadž je s tebou konec!"

Když Josef toto uslyšel a poznal Rúbenův hlas, zděsil se a umlkl, takže mohli nerušeně mžikati a otce se báti. Jejich situace byla taková: Jákobovo toužebné čekání a pomalé klesání v zoufalost, všechna ta citová bída v Hebronu se připravující by se jich byla nemusila týkati, kdyby byli pomýšleli na to, že se sami odsoudí k vyhnanství a že budou žíti trvale odloučeni od otcovského krbu. Ve skutečnosti však šlo o pravý opak. Josefovo zmizení mohlo sloužiti jen jednomu účelu: odstraniti překážku, která byla mezi nimi a srdcem otcovským, na kterém jako malé děti lpěli; a zmatek byl v tom, že se cítili nuceni tomuto něžnému a mocnému srdci způsobiti největší bolest, aby si je získali. Z toho hlediska skutečně v oné době se na věci dívali. Všichni jednomyslně cítili, že jim neběží o potrestání drzého chlapce, nikoli o pomstu, ani ne především o zrušení snů, nýbrž o to, aby si uvolnili cestu k otcově srdci.

Přeložili I. Olbracht a H. Malířová

Otázky

- V které části bible byste našli příběh převyprávěný T. Mannem?
- Čím byl aktuální námět z biblicko-židovských dějin v době vzniku románu? Jakou má nadčasovou platnost?
- Posuďte autorův vypravěčský styl.

Bertolt Brecht
Matka Kuráž a její děti (1939)

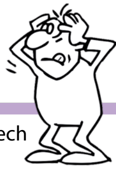

zapamatuj si

Dramatická kronika 30leté války o 12 obrazech, základní dílo tzv. **epického divadla**, se odehrává v letech 1624–1639; titulní a jednotící postavou je markytánka Anna Fierlingová (dějová osnova podle prózy barokního autora H. J. Ch. Grimmelshausena Poběhlice); má 3 děti – němou Katrin, staršího syna Eilifa a mladšího Švejcara – chce je uchránit, ale postupně jí všechny válka bere; Eilif se nechal přes matčin zákaz naverbovat do války, matka táhne svůj vůz se zbožím za švédskými vojsky do Polska, projde Německem a Polskem (motiv cesty v bludném kruhu), mnohokrát ztrácí majetek, po 3 letech upadne do zajetí, nezabrání smrti Švejcara, pak se dostává do Bavorska, je paradoxně ohrožena mírem, ale zachráněna novou válkou, ztrácí syna Eilifa, nakonec je zastřelena i Katrin (při bubnování na poplach, aby zachránila malé děti); matka dál táhne svůj vůz (tj. životní úděl) sama, neboť válka, která přináší lidem utrpení, ji živí, může na ní vydělávat; další epické prvky – komentáře vypravěče, mezititulky s líčením dějových souvislostí, přímá oslovení hlediště, songy (autor hudby Paul Dessau) = tzv. zcizující efekty, jejichž prostřednictvím je vyjádřena nesmyslnost válek; nikdy si ji sice neuvědomuje Matka Kuráž, ale důležité je, aby si ji uvědomil divák (ruší se divadelní iluze)

Jaro 1624.
Vrchní velitel Oxenstjerna verbuje v Dalarně vojáky pro polské tažení. Markytánce Anně Fierlingové, zvané Matka Kuráž, zláká verbíř syna.

SILNICE NEDALEKO MĚSTA NA NÍ KAPRÁL S VERBÍŘEM A OBA MRZNOU

* * *

KAPRÁL (*se jí postaví do cesty*)
Dobrýtro, lidičky! Copak jste zač?
MATKA KURÁŽ
Obchodníci.
Zpívá:
Hejtmani, vlezte do mundúru
a zastavte svůj pěší lid:
Matka Kuráž má botů fůru,
v nich líp se bude pelášit.
Lid vši má, koně, těžký kusy,
kanóny, vozy, baťohy –
a do války když táhnout musí,
chce pevný boty na nohy.

Jde jaro. Vzbuď se, křesťane!
Spí zemřelí. Jdou proudy vod.
Co nezemřelo, povstane
a dá se kvapem na pochod.

Hejtmani, voják bez futráže
se nenechá hnát na jatka.
Sklenička vína od Kuráže
je pro něho jak pohádka.
Bít se, když v břichu pranic není,
hejtmani, tohle teda ne!
Jen kdo je řádně nasycený
peklu do chřtánu potáhne!

Jde jaro. Vzbuď se, křesťane!
Spí zemřelí. Jdou proudy vod.
Co nezemřelo, povstane
a dá se kvapem na pochod.

KAPRÁL
Stát! Kampak patříte, holoto?
STARŠÍ SYN
K druhýmu finskýmu regimentu.
KAPRÁL
Kde máte papíry?

MATKA KURÁŽ (*vyloví z cínové krabice hromadu papírů a sleze s vozu*)

Tady jsou všecka moje lejstra, kaprále! Kompletní misál z Altöttingu – na balení okurek, mapa Moravy – Bůhsuď, jestli se tam někdy dostanu, jestli ne, tak je pro kočku; a tady ouřední potvrzení, že šiml nemá slintavku ani kulhavku; škoda, že nám pošel. Stál patnáct zlatých, ale zaplaťpánbůh, že ne mě. Tak co, je to dost papírů?

* * *

KAPRÁL
Pěkná rodinka, jen co je pravda.

MATKA KURÁŽ
Tak tak, procestovala jsem s vozem půl světa.

KAPRÁL
To se všecko sepíše. (*Píše.*) Jseš z Bamberka v Bavořích. Jak ses dostala až sem?

MATKA KURÁŽ
Můžu snad čekat, až se vojně ráčí přijít do Bamberka?

VERBÍŘ
Vám by měli nejspíš říkat Jakob Vůl a Ezau Vůl, když táhnete tu káru. Dostanete se vůbec někdy z chomoutu?

EILIF
Matko, můžu mu dát po tlamě? Cuká mi to v ruce.

MATKA KURÁŽ
Já ti povím! Ani se nehneš! A teď, páni oficíři: Nepotřebujete pěknou pistolku? Nebo přezku? Ta vaše už je nějak odřená, pane kaprál.

KAPRÁL
Potřeboval bych spíš něco jinšího. Koukám totiž, že kluci jsou úplní hromotluci, že mají nohy jako sloupy a plece jako ti medvědi z klece. Rád bych věděl, proč uhýbají vojančině?

Přeložili R. Vápeník a L. Kundera

Otázky

- Na základě literárněteoretických poznatků uveďte základní znaky epického divadla a jeho odlišnosti od tradičního aristotelovsko-iluzionistického divadla.
- Uvědomte si funkci obecné češtiny v překladu hry.
- Na kterou konkrétní situaci v Německu reaguje silné protiválečné zaměření díla?

Německy psaná literatura v českých zemích

Franz Kafka
Proces (1925)

zapamatuj si

Nedokončený román (10 poměrně samostatných kapitol, jejichž pořadí je sporné); děj se odehrává v temné, až přízračně snové atmosféře; hlavní hrdina – prokurista velké banky v nejmenovaném městě, svědomitý úředník Josef K., je v den svých 30. narozenin záhadně obžalován pro neznámé provinění; zatčený je ponechán na svobodě, ale občas předvoláván k podivnému vyšetřování na půdě starého činžáku; je znejistělý, bezbranný, vinen snad jen tím, že existuje; zpočátku považuje obžalobu za nesmysl nebo omyl, ale je stále víc deprimován lhostejností okolí, podléhá mechanické soudní mašinerii a rezignuje, neschopen vzdorovat; proces končí v předvečer jeho 31. narozenin popravou; poslední kapitola – symbolická legenda, která vysvětluje, že člověk nemůže žít podle zákona lidství, protože ten se projevuje v zdeformované a zkorumpované podobě; vliv existenciální filozofie (výklad člověka jako osamoceného jedince; v mezní situaci životního ohrožení pochopí život jako neodvratitelné směřování k smrti); prostředí zachyceno mlhavě, postava Josefa K. nemá svůj vnitřní život ani vnější charakteristiku, je jen vydán na pospas ničivé moci (pasivní hrdina vláčený absurdně groteskními nástrahami); styl chladně registrující, věcný, kompoziční volnost, víceznačnost (možnost různé interpretace); er-forma, ale příběh rozvíjen z pozice hlavní postavy; podrobné popisy a propracované detaily spojeny s horečnatými vizemi, úvahy jsou vzápětí problematizovány; jazyk velmi hutný, propracované jednoduché věty i souvětí; asyndeton, vnitřní monolog

V předvečer jeho jedenatřicátých narozenin – bylo asi 9 hodin večer, doba, kdy ulice ztichly – přišli ke K. do bytu dvapáni. V šosatých kabátech, bledí a otylí, s cylindry, jež byly jako přirostlé k hlavě. U dveří bytu obřadně rokovali o tom, který z nich má vejít první, a ještě obřadněji si počínali přede dveřmi pokoje. Ačkoli návštěva nebyla předem hlášena, seděl K., rovněž v černém, na židli poblíž dveří, seděl, jako když očekáváme hosty, a pomalu si natahoval nové rukavice, které mu těsně obepínaly prsty. Ihned vstal a zadíval se zvědavě na pány. „Vás tedy určili pro mne?" ptal se. Pánové přikývli… K. si přiznal, že očekával jinou návštěvu.

* * *

Nakonec ponechali K. v poloze, která ani nebyla nejlepší z poloh, jakých se jim dosud podařilo dosáhnout. Pak jeden pán rozepjal šosatý kabát a vytáhl z pochvy, jež mu visela na opasku napjatém kolem vesty, dlouhý, tenký řeznický nůž, broušený po obou stranách, podržel jej ve výšce a zkoumal na světle ostří. Znova začaly ty odporné zdvořilosti, jeden podal nůž přes hlavu K. druhému, ten jej zas vrátil přes hlavu K. zpátky. K. věděl teď docela jistě, že by bylo jeho povinností, aby se sám chopil nože ve chvíli, kdy si jej podávají z ruky do ruky, kdy se nad ním vznáší, aby se jím probodl. Ale neučinil to, otáčel krkem dosud volným a rozhlížel se. Nedokázal se dokonale osvědčit, nedovedl odejmout úřadům všechnu práci; odpovědnost za tuto poslední chybu měl ten, kdo mu odepřel zbytek síly, které k tomu bylo třeba. Utkvěl zrakem na posledním poschodí domu, sousedícího s lomem. Jako když vyšlehne světlo, rozletěly se tam okenice jednoho okna, jakýsi člověk, slabý a tenký v té dálce a výšce, vyklonil se prudce daleko ven a ještě rozpřáhl ruce do dálky. Kdo to je? Přítel? Dobrý člověk? Někdo, kdo pociťuje účast? Někdo, kdo chce pomoci? Je sám jediný? Jsou to všichni? Je ještě nějaká pomoc? Jsou námitky, na něž se zapomnělo? Jistěže jsou. Logika je sice neotřesná, ale člověku, který chce žít, neodolá. Kde je soudce, jehož nikdy nespatřil? Kde je vysoký soud, k němuž se nikdy nedostal? Zvedl ruce a roztáhl všechny prsty.

Ale ruce jednoho z pánů sevřely K. hrdlo a druhý mu vrazil nůž do srdce a dvakrát jej tam obrátil. Hasnoucíma očima viděl ještě K., jak pánové, blízko před jeho obličejem, opírajíce se o sebe tvář vedle tváře, pozorují rozhodnutí. „Jako pes!"řekl, bylo to, jako by ho ten stud měl přežít.

Přeložili D. a P. Eisnerovi

Otázky

- Co vlastně Josef K. spáchal? Čím se provinil?
- Jaký je Kafkův svět? Proč je jeho dílo pesimistické?
- Proč nemají hlavní postavy příjmení (jsou označovány iniciálami)? Čím se vyznačují Kafkovi hrdinové?
- Čím je dílo Kafkovo dodnes aktuální a varující? Co kritizuje?
- Vyhledejte vnitřní monolog a polopřímou řeč.
- Srovnejte Kafku s Proustem a Joycem a uvažte, zda také zachycuje psychologické pochody, duševní prožitky postav.

odkaz

Viz Literatura v kostce

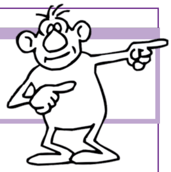

USA

Ernest Hemingway
Komu zvoní hrana (1940)

zapamatuj si

Příběh ze španělské občanské války; uvozený mottem z anglického metafyzického básníka 17. stol. J. Donna; děj je soustředěn do 3 dnů, odehrává se v horách poblíž Segovie, (v protirepublikánském zázemí); v mezní situaci prožívá americký dobrovolník Robert Jordan (na straně republikánů) lásku k španělské dívce Marii, dceři starosty, zavražděného fašisty; splnil úkol – vyhodit do vzduchu most, aby znemožnil přísun nepřátelských posil, ale byl těžce zraněn, proto posílá partyzánskou skupinu do bezpečí, sám čeká na smrt; najde v sobě statečnost, hrdost; pokusí se zdržet pronásledovatele; drama psychických dějů v člověku; autorský styl (tzv. „metoda ledovce"), eliminace všeho nepodstatného, osobitá práce s dialogem (umožňuje vycítit myšlenky hrdinů) bez autorského komentáře, novátorské využití věty (oproštění výrazu); podstatné významy skryty pod hladinou zdánlivě povrchních dialogů (atmosféra a charaktery postav v podtextu) motto: *„Žádný člověk není ostrov sám pro sebe: … smrtí každého člověka je mne méně, neboť jsem část lidstva. A proto se nikdy nedávej ptát, komu zvoní hrana. Zvoní tobě."*

Kapitola XLIII

Přemýšlet o Marii k ničemu nepovede. Snaž se věřit tomu, co jsi jí řekl. To bude nejlepší. A kdo říká, že to není pravda? Ty ne. Neříkáš to, stejně jako neřekneš, že se nestalo to, co se stalo. Drž se toho, nač teď věříš. Nestávej se cynikem. Máš času namále a právě jsi ji poslal pryč. Každý dělá, co může. Pro sebe nemůžeš udělat nic, ale třeba můžeš udělat něco pro někoho jiného. Nu, prožili jsme si celé své štěstí ve čtyřech dnech. Ani ne ve čtyřech dnech. Bylo už odpoledne, když jsem tam přišel, a dnes se už nedočkáš poledne. To dává dohromady ani ne celé tři dny a tři noci. Buď přesný, řekl. Naprosto přesný.

Myslím, že by sis raději měl lehnout na břicho, pomyslel si. Raději by ses měl převalit do nějakého pevného postavení, abys byl k něčemu, místo aby ses opíral o strom jako nějaký tulák. Měl jsi hodně štěstí. Je mnoho horších věcí než tohle. Tohle čeká na každého, dříve nebo později. Ty se toho nebojíš, když už víš, že tě to teď čeká, viď že ne? Ne, řekl, opravdu ne. Přece jen to bylo štěstí, že to rozdrtilo ten nerv. Dokonce ani necítím, že pod zlomeninou něco je. Dotkl se dolní části nohy a bylo to, jako by ani nepatřila k jeho tělu.

Znovu se podíval dolů po svahu kopce a pomyslel si: nerad to opouštím, toť vše. Strašně nerad to opouštím a doufám, že jsem tu udělal něco dobrého. Snažil jsem se o to ze všech svých schopností, jaké jsem měl. *Chceš říct, které máš. Tak dobře, mám.*

Už rok bojuju za to, nač věřím. Jestliže zvítězíme tady, zvítězíme všude. Svět je krásný a stojí za to, aby pro něj člověk bojoval, a já jej strašně nerad opouštím. A tys měl hromadu štěstí, říkal si, žes měl tak dobrý život. Měl jsi zrovna tak dobrý život jako dědeček, i když ne tak dlouhý. Měl jsi tak dobrý život, jak jen kdo může mít, a to dík těmhle posledním dnům.

* * *

Natáhl ruku po samopalu, vytáhl z nábojové komory zásobník, hledal v kapse zásobníky, otevřel mechanismus a podíval se hlavní, zasadil zase zásobník do drážky v nábojové komoře, až zaklapl, a pak se zadíval dolů po stráni kopce. Snad tak za půl hodiny, pomyslel si. Teď buď klidný.

Pak se podíval na úbočí a podíval se na borovice a snažil se nemyslet vůbec na nic.

Podíval se na potok a vzpomněl si, jaké to bylo v chladném stínu pod mostem. Kéž by už přišli, pomyslel si. Nechci před jejich příchodem upadnout do nějakého mátožného stavu.

* * *

To je báječné, že se jim podařilo uniknout. Tohle mi teď vůbec nevadí, když už jsou pryč. Je to tak nějak, jak jsem to řekl. Je to opravdu téměř doslova tak. Podívej, jak docela jiné by to bylo, kdyby byli všichni roztroušeni po kopci, kde leží ten sivák. Nebo kdybychom tady všichni uvázli v pasti a čekali na smrt. Odjeli. Jsou pryč. Teď ještě jenom kdyby ten útok dopadl úspěšně. Co vlastně chceš? Všechno. Chci všechno a přijmu, co bude. Jestli se nepodaří tenhle útok, podaří se jiný. Ani jsem si nevšiml, kdy se letadla vracela. *Bože, to jsem měl štěstí, že se mi podařilo přemluvit ji k odchodu.*

* * *

Och, ať už přijdou, řekl. Nechci provést takovou věc, jakou provedl otec. Dokázal bych to klidně, ale byl bych mnohem radši, kdybych to nemusel udělat. Mně se to příčí. Nemysli na nic. Kéž by ty potvory už přišly, řekl. Tak moc bych si přál, aby už přišli.

Noha ho teď velmi prudce bolela. Bolest propukla najednou, jak to začalo otékat, když se převrátil, a řekl. Možná, že to teď přece udělám. Myslím, že dost špatně snáším bolest. Poslyš, jestli to udělám, nebudeš si to vykládat špatně, viď, že ne? *S kým to teď mluvíš!* S nikým, řekl. Myslím, že s dědečkem. Ne. S nikým. Och k sakru, kéž by už přišli.

Poslyš, možná, že to budu muset udělat, protože jestli omdlím nebo něc takového, nebudu vůbec k ničemu, a když mě vzkříší, budou se mne ptát na spoustu věcí a budou se mnou ledacos provádět a vůbec, a to by nebylo dobře. Bude tisíckrát lepší nepřipustit, aby se mnou něco takového prováděli. A tak proč by nebylo docela správné prostě to udělat a tak s tím se vším skoncovat? Protože, och, poslyš, ano, poslyš, *ať už přijdou*.

V tomhle se nechováš moc dobře, Jordane, řekl. V tomhle se nechováš moc dobře. Ale kdo se v tom chová moc dobře? Já nevím a teď zrovna je mi to opravdu docela jedno. Ale nechováš se dobře. To je pravda. Nechováš se ani trochu dobře. Och vůbec ne, vůbec ne. Myslím, zdali by nebylo správné udělat to teď. Nemyslíš?

Ne, není to správné. Protože můžeš ještě něco udělat. Dokud ještě víš, co to znamená, musíš to udělat. Dokud si ještě uvědomuješ, co to znamená, musíš si na to počkat. *No tak. Ať už přijdou. Ať už přijdou. Ať už přijdou!*

Mysli na to, že ostatní jsou už odtud pryč, řekl. Mysli na to, jak pronikají lesem. Mysli na to, jak se brodí přes potok. Mysli na to, jak projíždějí vřesovištěm. Mysli na to, jak jedou vzhůru po stráni. Mysli na to, že budou dnes večer v bezpečí. Mysli na to, jak budou putovat celou noc. Mysli na to, jak se zítra skryjí. Mysli na ně. U všech ďasů, mysli na ně. *Dál do budoucnosti moje myšlenky na ně už nesahají,* řekl.

Přeložil J. Valja

Otázky

- Kterými vlastnostmi je vybaven typický hemingwayovský hrdina Jordan? Jak se projevuje v situaci, když je sám, na konci svých sil a musí beze zbytku prokázat, co v něm opravdu je, kolik má odolnosti a vůle?
- Uveďte místo, kdy si v posledních okamžicích života uvědomuje krásu světa, který stojí za to, aby člověk za něj bojoval a bránil jej. Doložte hloubku filozofických reflexí hlavního hrdiny.
- Proč je román varovným mementem pro budoucnost?
- Doložte, že motto a název románu poukazuje na hlubší význam protiválečného díla.
- Doložte a odůvodněte úsporný styl autora. V čem spočívá skrytá dramatičnost? Jakou funkci má vnitřní monolog?

odkaz

Viz Literatura v kostce

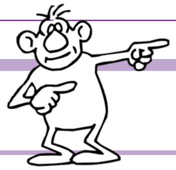

Stařec a moře (1952)

zapamatuj si

Novela, jednoduchý příběh o starém kubánském rybáři (Santiago); dlouho vyplouval bez úspěchu na lov s chlapcem Manolinem; po 84 dnech vyplul sám a zabrala mu velká mečounovitá ryba; téměř dva dny s ní zápasil, než se mu podařilo ji harpunovat a připoutat k člunu; unaven a zraněn se vydal zpět, ale byl napaden žraloky, kteří ho připravili o celý úlovek – do přístavu se vrátil jen s ohlodanou kostrou, polomrtvý vyčerpáním; symbolické podobenství o nezdolné síle a vytrvalosti člověka, vůli nevzdat se, ač boj je beznadějný + biblická symbolika (těžké lano na zádech starce jako kříž, do krve rozedrané ruce); měřítkem smyslu života je hloubka uspokojení z čestného boje, ne materiální zisk

„Jen klid a sílu, dědku!" povzbudil se nahlas.

Při příštím okruhu se rybě vynořil hřbet, ale bylo to trochu příliš daleko od člunu. Při následujícím okruhu byla stále ještě příliš daleko, ale vynořovala se víc z vody, a stařec si byl jist, že když ještě o něco zkrátí šňůru, dostane ji po bok loďky.

Už dávno předtím si připravil harpunu, její lehké lanko bylo svinuto v kulatém košíku a na konci přivázáno k ouvazníku na přídi.

Ryba se teď ve svém kroužení blížila, vypadala klidně a krásně a jenom veliká ocasní ploutev se jí pohybovala. Stařec vší silou zatáhl, aby ji dostal blíž. Na kratičký okamžik se ryba naklonila trochu na bok. Pak vyrovnala a pustila se do dalšího okruhu.

„Pohnul jsem s ní," řekl si stařec nahlas. „Přece jsem s ní pohnul!"

Pocítil opět nával mdloby, ale visel na obrovské rybě, co měl síly. Pohnul jsem s ní, opakoval si v duchu. Možná, že teď ji převrátím. Táhněte, ruce! Držte, nohy! Hlavo, vydrž! Udělej mi to k vůli! Nikdy jsi mě nezklamala. Tentokrát ji převrátím na bok!

Když však sebral všechny síly a když se do toho opřel o hodně dřív, než ryba proplula kolem člunu, a táhl, div mu svaly nepraskly, ryba se dala o něco strhnout, ale pak vyrovnala a plula pryč.

„Rybo," oslovil ji stařec. „Rybo, vždyť stejně umřeš. Musíš přitom zabít i mě?"

* * *

Druhý žralok se střídavě přibližoval a vzdaloval a teď se znovu blížil s čelistmi dokořán. Stařec viděl, jak se mu v koutku tlamy bělají kusy masa ryby, do které se zabořil a stiskl čelisti. Rozpřáhl se po něm, zasáhl jen hlavu a žralok se na něho podíval a vytrhl maso rybě z těla. Stařec se po něm rozehnal kyjem ještě jednou, když sebou žralok smýkl stranou, aby sousto polkl, ale zasáhl jenom hutnou houževnatou gumovitou hmotu.

„Jen pojď, galano!" vyzýval žraloka. „Pojď ještě jednou!"

Žralok se prudce přihnal a stařec ho zasáhl, zrovna když scvakával čelisti. Udeřil jej důrazně a tak zvysoka, jak jen mohl zvednout kyj. Tentokrát ucítil lebeční kost na spodní části mozku a zasáhl ho ještě jednou do téhož místa, když žralok tupě odtrhával maso a klouzal s ryby dolů.

Stařec vyhlížel, jestli se nevynoří znovu, ale ani jeden ze žraloků se neukázal. Pak spatřil, jak jeden z nich plove v kruzích při hladině. Ploutev druhého neviděl.

Nedalo se čekat, že je zabiju, pomyslel si. Byly časy, kdy bych je byl možná zabil. Ale pošramotil jsem je oba pořádně a žádný z nich se asi necítí zvlášť dobře. Kdybych je byl mohl napálit oběma rukama, byl bych toho prvního určitě zabil. I dnes.

Nechtěl se podívat na rybu. Věděl, že polovička je z ní zničena. Slunce zapadlo, zatímco bojoval se žraloky.

* * *

… A co si počneš teď, když přijdou v noci? Co můžeš dělat?

„Bojovat s nimi," odpověděl si nahlas. „Budu s nimi bojovat, dokud nepadnu."

Přeložil F. Vrba

Otázky

- Jaký metaforický význam má tento jednoduchý příběh? V čem lze nalézt jeho alegoričnost? Uvažujte o pojmech starý rybář – ryba – žraloci a uvědomte si věčný zápas člověka s přírodou.
- Srovnejte hlavního hrdinu novely s postavami předchozích ukázek.
- V čem spočívá literární mistrovství autora?

John Steinbeck
Hrozny hněvu (1939)

zapamatuj si

Sociálně kritický román; obraz života zemědělských dělníků v období hospodářské krize (30. léta 20. stol.); na americkém jižním středozápadu se půda začala obdělávat ve velkém a to zničilo drobné farmáře; otřesná sága o chudé, početné rodině Joadově (po smrti dědečka a babičky se soustředila kolem otce Toma, jeho bratra Jana, starostlivé a obětavé matky s dospělými syny Alem a Tomem, dcerou Růží a dětmi Rutičkou a Winfieldem), která jako statisíce jiných bojuje s nepřízní osudu (byli vyhnáni z pronajaté půdy, ztratili domov a donuceni v bídě k strastiplné cestě z Oklahomy za prací do Kalifornie); vzájemně se podporují a dodávají si sílu; po vyčerpávající cestě se rodina postupně rozpadá, zúčastňuje se ještě sklizně bavlny, Růža porodí mrtvé dítě, je opuštěna mužem; povodeň, kterou zázrakem přežijí, jim zničila nakonec všechno; v závěru nalezli v opuštěné stodole chlapce a starce, umírajícího hladem; Růža ho nasytila svým mateřským mlékem a zachránila (symbolický paradox: člověk z nejhlubší bídy dává život); vynikající vypravěčské umění, dějové kapitoly se střídají s úvahovými, v nichž se události komentují, osudy rodiny Joadovy se zobecňují a zasazují do širších souvislostí společenského vývoje; biblické motivy (ústřední motiv hroznů proměňujících se ze symbolu hojnosti v symbol hněvu, rány egyptské, exodus, cesta do země zaslíbené, sebeobětování člověka, symbolika naděje a víry); návaznost na tradice pikareskního románu (putování); v dialozích odvážně využita osobitá hovorová řeč „Ókiů" – oklahomských vyděděnců

Kapitola 30 – zkráceno

Rodina se choulila na plošinách, mlčenlivá a nepokojná. Voda vystoupila ve voze na patnáct centimetrů, než se dostala přes silniční násep a rozlila se v bavlníkovém poli na druhé straně. Toho dne a té noci spali promáčení muži stísněni na vagónových dveřích. Máma ležela vedle Růže Sáronské. Chvílemi jí něco pošeptala a občas si klidně sedla s hluboce zamyšlenou tváří. Pod přikrývkou schovávala jako poklad zbytky krámského chleba.

Nyní pršelo nepravidelně – časem krátké prudké lijáky a pak zase klidnější přestávky. Ráno druhého dne se táta probrodil táborem a přinesl v kapse deset bramborů. Máma se naň zamračeně dívala, zatím co štípal kus z vnitřní stěny vagónu, rozdělával oheň a nabíral vodu do pánve. Rodina jedla horké brambory rukama. A když bylo poslední jídlo snědeno, dívali se tupě na šedou vodu a v noci dlouho neulehli.

Když přišlo ráno, probudili se z neklidného spánku. Růže Sáronská zašeptala něco mámě do ucha.

Máma přikývla. „Máš praudu," řekla. „Je už nejvyšší čas."

A potom se obrátila ke dveřím, na nichž leželi muži. „My teďkom jdem vodsaď!" řekla zuřivě, „půjdem někam vejš! Jestli taky půjdete nebo nepůjdete – to je mi jedno, ale Růžu a ty děcka vemu vodsaď pryč!"

* * *

Stáli na silnici a hleděli zpět přes vodní hladinu – tmavočervené obdélníky vagónů, auta hluboko ve vodě – pomalu se valící vodě. A jak stáli, začalo drobně mžít.

„Musíme jít dálejc," řekla máma. „Růžo, myslíš, že bys mohla jít?"

„Jsem drobátko jako vomámená," řeklo děvče. „Jako by mě někdo zmlátil."

Táta zanaříkal: „Kam teď půjdeme – kam jenom půjdem?"

„Nevím. Pojď, podej Růže ruku!" Máma se vzala s dívkou v podpaží z pravé strany, táta z levé. „Půjdeme někam, kde je sucho. Musíme. Vy mužský jste už celý dva dni neměli na sobě suchý šaty." Rodina kráčela pomalu po silnici. Slyšeli, jak vedle nich burácí rychle tekoucí proud. Rutička a Winfield šli spolu a čvachtali nohama ve vodě. Šli pomalu po silnici.

Obloha ztemněla a déšť zhoustl.

* * *

Došli udýcháni k mokré stodole a vklopýtali do otevřené kůlny. Na této straně nebylo vrat. Na zemi tu leželo něco zrezavělého hospodářského náčiní – kotouč z pluhu, zlomený oborávač, železné kolečko. Déšť bušil na střechu a tvořil před vchodem záclonu.

* * *

Máma řekla: „Možná, že tam veunitř je seno. Podívej se, tady jsou dveře." Otevřela dveře, které vrzly v zarezavělých veřejích. „Je tady seno!" volala na ně. „Pojďte sem!"

Uvnitř bylo tma. Štěrbinami mezi prkny sem vnikalo trochu světla.

„Lehni si, Růžo!" řekla máma. „Lehni si a vodpočiň si! Já si zatím něco vymyslím, jak by ses usušila."

Winfield řekl: „Mámo!" – ale hučení deště na střeše ho přehlušilo. „M á m o!"

„Co je? Co chceš?"

„Koukni se! Támhle v koutě!"

Máma se tam podívala. V šeru bylo vidět dvě postavy: muž, jenž ležel na zádech, a hoch, jenž seděl vedle něho a díval se vyvalenýma očima na nové příchozí. A jak na ně hleděla, vstal hoch pomalu a přišel k ní. Řekl chraplavě: „To je vaše stodola, paní?"

„Ne," odpověděla máma. „My jsme se sem jenom přišli skovat. Máme tu nemocnou holku. Nemáš suchou přikrývku, aby si mohla svlíct šaty a zatím se přikrejt?"

Hoch šel do kouta, vrátil se se špinavou prošívanou přikrývkou a podával ji mámě.

„Děkuju," řekla. „Co je tam s tím člověkem?"

Hoch mluvil chraptivým, jednotvárným hlasem. „Von byl nemocnej – ale teď umírá hlady."

Přeložil V. Procházka

Otázky

- Které obecně lidské hodnoty spojují všechny zbídačelé vystěhovalce?
- Kterých z nářečních prvků je využito v českém překladu? Proč?

Rusko

Michail Šolochov

Tichý Don (1928, 1929, 1932, 1940)

zapamatuj si

Čtyřdílná románová epopej, obraz historického vývoje v 1. světové válce, osudy donských kozáků, jejich komplikovaný vztah k ruské revoluci, události občanské války v Rusku; v centru dění je rodina Melechovových: otec Pantělej, synové Petro a Grigorij, dcera Duňa, Petrova žena Darja; Grigorij prožívá vášnivou lásku k Axiňje Astachové, ženě souseda Štěpána (načas končí Štěpánovým návratem z vojenského tábora a Grigorijovou svatbou s Nataljou Koršunovou); rodinná a milostná linie pak pokračuje a končí smrtí obou žen; do osudů lidí tragicky zasáhla válka; Grigorij kolísá mezi rudými a bílými, příčila se mu válečná zvěrstva; jeho bloudění není uzavřeno jednoznačným rozhodnutím, ale hledáním smyslu života; vrací se domů k synu Mišatkovi, v němž vidí oporu, naději i vyústění nepokojného života; epicky členité vyprávění, obsahově drsné a kruté, ale odpovídající skutečnosti (realismus), podrobné popisy bojových scén, válečných hrůz, syntéza historických událostí s individuálními intimními příběhy; prvky naturalismu i lyrismu; napětí mezi titulkem a vlastním smyslem epopeje

IV. díl – úryvek z poslední kapitoly

Černý jako vypálená step byl teď i Grigorijův život. Ztratil všechno, co bylo drahé jeho srdci. Všechno mu vzala, všechno mu zničila nelítostná smrt. Zůstaly jen děti. On sám se však stále ještě křečovitě držel země, jako by jeho zmrzačený život měl pro něho a pro ostatní nějakou cenu…

Když pohřbil Axiňju, tři dny a noci bezcílně bloudil po stepi, nejel se však kát domů ani do Věšenské …

Několik dní bloudil po rozlehlém lese. Mučil ho hlad, neodvažoval se však přiblížit k nějakému stavení. Od Axiňjiny smrti ztratil rozvahu a dřívější smělost. Praskot lámající se větévky, šramot v houštině, křik nočního ptáka – to všechno v něm vyvolávalo strach a úzkost. Jedl nezralé jahody, jakési drobné houby a listí ořeší. Velmi zhubl. Pátého dne ho potkali v lese dezertéři a přivedli ho do své zemljanky.

Bylo jich sedm. Všichni pocházeli z okolních vesnic; v doubravě žili od loňského podzimu, kdy začala mobilizace. Bydleli v prostorné zemljance jako hospodáři ve své chalupě a téměř v ničem neměli nouzi. V noci často navštěvovali své rodiny; vracejíce se zpět, přinášeli s sebou chléb, suchary, jáhly, mouku a brambory; maso na vaření si bez námahy opatřovali v cizích vesnicích občasnými krádežemi dobytka.

* * *

Často se mu zdálo o dětech, o Axiňje, o matce a o všech blízkých lidech, kteří již nebyli mezi živými. Celý jeho život byl v minulosti a ta minulost mu připadala jako krátký těžký sen. „Ještě jednou se projít po rodných místech, pokochat se pohledem na děti – a pak umřít…," to mu přicházelo často na mysl.

* * *

Grigorij se poprvé za celou dobu života v zemljance pousmál:

„Domů."

„Měl bys počkat do jara. Na Prvního máje nám dají amnestii a pak se rozejdeme."

„Ne, nemůžu čekat," řekl Grigorij a rozloučil se.

Příštího dne ráno stál již u Donu a naproti Tatarskému. Dlouho hleděl na rodný dvůr, radostným vzrušením byl celý bledý. Pak sňal s ramene pušku a torbu, vytáhl koudel, lahvičku s olejem a zbytečně spočítal patrony. Měl jich dvanáct objímek a šestadvacet roztroušených v torbě.

U srázného břehu byla hladina bez ledu. Průhledná zelená voda šplouchala a ulamovala tenoučký led. Grigorij hodil do vody pušku a revolver, pak do ní vysypal patrony a pečlivě si utřel ruce šosem pláště.

Těsně u vsi přešel po namodralém, oblevou proděravělém březnovém ledě Don a dlouhými kroky vykročil k rodnému domu. Již z dálky zahlédl na stráni u přívozu Mišatku a stěží se opanoval, aby se k němu nerozběhl.

Mišatka ulamoval z kamene ledové rampouchy, odhazoval je a pozorně se díval, jak se modrobílé úlomky kutálejí dolů.

Grigorij došel až k stráni, a zalykaje se vzrušením, chraptivě zavolal na syna:

„Míšenko!… Synáčku…"

Mišatka na něho polekaně vzhlédl a sklopil oči. Poznal v tomto vousatém a na pohled strašném člověku – otce…

Všechna ta laskavá a něžná slova, která si Grigorij při vzpomínkách na děti šeptal za mnohých nocí tam v doubravě – vypadla mu nyní z paměti. Klesl na kolena, a líbaje chladné růžové ručky syna, stísněným hlasem opakoval jen jediné slovo:

„Synáčku… synáčku…"

Potom vzal syna do náručí. Suchýma, nepříčetně planoucíma očima se lačně vpíjel do jeho obličeje a pak se zeptal:

„Jak se vám tu vede?… Teta a Poljuška jsou živy a zdrávy?"

„Teta Duňa je zdráva, ale Poljuška na podzim umřela… Na záškrt… A strýc Michail je ve službě…"

Tedy přece jen se splnilo to skromné přání, po kterém Grigorij v bezesných nocích toužil: stál u vrat rodného domu a držel v náručí syna…

To bylo všechno, co mu ze života zbylo, co ho dosud poutalo k zemi a k tomuto ohromnému, pod chladným sluncem zářícímu světu.

Přeložili V. Borek a F. Musil

Otázky

- Pozorujte autorovo umění zobrazit jednotlivé stupně duševního zápasu Grigorije, jeho rostoucí touhu vrátit se domů.
- Vyhledejte v textu doklady drastických válečných zážitků a naopak lyrismu.

Slovensko

Milo Urban
Živý bič (1927)

zapamatuj si

Lyrický román – 1. část trilogie (2. Hmly na ústvitě, 3. V osidlách); obraz vývoje Slovenska za války a mezi válkami, situovaný do hornomoravské vesnice Ráztoky; na mnoha svérázných postavách (voják Adam Hlavaj a jeho žena Eva, Štefan Ilčík, zmrzačený, bezruký a němý Ondrej Koreň, prohnaný a zištný notář Okolický) se projevují rozmanité reakce na válku (zoufalství, hrůza, tragické události, bezradnost, nenávist, odpor, zrádcovství); návrat vojáka Ondreja Koreňa do rodné vesnice vyhrocuje živelný lidový hněv; v popředí zachyceny hlavně morální následky války; vypravěčské mistrovství, dramatičnost (syrový záznam událostí) i přírodní lyrismus (poetické vidění života)

1. kapitola první části románu – úryvky

A nechápali Ráztočania ani neskoršie, keď už vojna bola v plnom prúde. Ráztoky – ako sa vravelo – ležali pánubohu za chrbtom, v najsevernejšej čiastke Slovenska; zvesti, ktoré sem prichodili, boli ako precedené, bez sily, bez ostria… V Ráztokách nepoznali kanóny, ani guľomety… Zabíjali len ľudí zlých, borili len zasodomčené mestá; dobrí ľudia víťazili a keď sa stalo, že niektorý z nich padol, bol hrdinom a šiel rovno do neba.

* * *

Z obchodov začala sa tratiť múka, potravné články, petrolej a ostatné začalo akosi navidomoči dražieť. Mužov začalo z mesiaca na mesiac ubúdať; pustnúce polia volala za nimi, no ako odpoveď na ich volanie znel plač žien a detí predčasne dozrievajúcich… Prichodili smrtné oznámenia, ktoré padali sťa údery železnej päste na celé rodiny.

* * *

Ale vtedy, asi po troch rokoch, na jar, prišiel do Ráztok človek v zaprášenej vojenskej uniforme, odstávajúcej od predčasne vyschnutého tela. Bol nahnutý k zemi a ako šiel, vietor, čo dobehol časom do hôr, svieži, i hravý, nadnášal mu pravý rukáv, v ktorom nebolo ruky. Tvárou od pravého oka, trošku prižmúreného, tiahla sa mu dlhá jazva, ktorá odnesla so sebou kus energického nosa, prešla cez ústa a končila sa až na brade, súc silne nasiaknutá farbou nedavno zahojenej rany, ktorá ju robila živou, zreteľnou, akoby schválne vymaľovanou, aby ju každý videl a nezabudol hned na ňu…

Vojak s námahou a zadychčaný prekračoval jarky, pretekajúce cestou… Pozrel tu vľavo, inde vpravo, no robil to bez zvláštneho záujmu, akoby šiel cudzou dedinou, kde nepoznal nikoho a kde mu všetko bolo ľahostajné… Išiel a za ním vliekło sa podivné ticho, ktoré tak ovialo starú Ilčíčku, idúcu práve po soľ, že podbehla za ním a opýtala sa:

– Ktože ste?

Ondrej Koreň sa obrátil a tvárou prebehlo mu akési meravé prekvapenie. Otvoril ústa, ale sťaby sa bol náhle spamätal, zatvoril ich a smutne zakývał hlavou.

– Ondrej! – zvolala Ilčíčka. – Odkiaľže ideš?

Ondrej Koreň kývol hlavou a ukázal smerom na juh. Ilčíčka pozrela naňho rozšírenými očami, a vidiac prázdny rukáv, prestrašene zavolala:

– A kde máš ruku?

Ondrej Koreň zdvihol oči. Boli malé, akoby vysušené neznámym ohňom. Zasršalo cosi v nich, ale len na chvíľku. Potom zdvihol ľavú ruku, urobil vo vzduchu veľký kmih a ťal ňou smerom k pravému plecu.

– Uťali! – zhíkla Ilčíčka.

Koreň znovu bezhlasne přisvedčil.

– Čože…? Ty ani nehovoríš? – prekvapila sa Ilčíčka ešte viac.

Koreň urobil hlavou popieravý posunok.

– Nemý! – vybuchlo z Ilčíčky.

Bol to hlas, zlámaný úžasom nad kopou surovostí, popáchaných na jedinom človekovi, na jej krstnom synovi. Ilčíčky dotkli sa náhle a prenikli ju ostro, akoby jej boli do duše ohňa nasypali. Vojna… odrazu prisunula sa i k nej spoza sklených vrchov, z krajín, kde sa voda sypala a skaly sa liali. Surová, ukrutná zahryzla sa jej do srdca a prenikla ju naskrz…

Ilčíčka práve vtedy cítila svoju silu, ukrutnú ľudskú žlč, ktorá rozpaľovala krv a stavala ju do odbojnej polohy urazeného. Bola by vtedy vedela zatopiť hnevom pol sveta, pol sveta roztrhať v rukách na franforce.

Otázky

- Doložte, zda autor věnuje víc pozornosti faktům z války, mravním a fyzickým následkům války, nebo tomu, co se dělo v nitru lidí?
- Sledujte obraz Koreňova duševního stavu. Jaký typ reakce na válku představuje Ilčíčka?
- Srovnejte Urbanův přístup k válečné tematice s jinými autory.
- Uveďte nejzřetelnější rozdíly mezi češtinou a slovenštinou.

odkaz

Viz Český jazyk v kostce

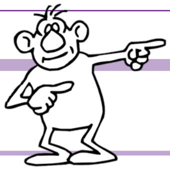

vysvětlivka

Sodoma – biblické město, symbol mravní zpustlosti; *krstný syn* – kmotřenec; *franforce* (z něm.) – cucky

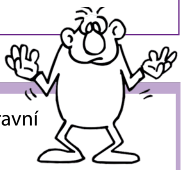

Česká literatura 1. poloviny 20. století – próza

Jaroslav Hašek
Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války (1921–1923; ilustrace Josefa Lady)

zapamatuj si

Nedokončená tetralogie, satirický válečný román světového významu, v němž je absurdní válečná nelidskost v kontrastu s lidovým humorem a groteskními scénami (Švejk před odvodní komisí, v blázinci, ve vězení, pěší cesta do Budějovic) ⇨ výsměch rakouské vojenské mašinerii, rozpadající se habsburské monarchii a satirický protest proti válce, její nesmyslnosti; rozporuplná postava Švejka: prohnaný chytrák, předstírající hloupost, ale i bodrý hlupák s groteskní neschopností porozumět zásadám vojenské podřízenosti a logiky; nic ho nevyvede z míry, je klidný, vždy usměvavý, zesměšňuje to, co představuje moc a autoritu, je protiváhou nesmyslného ničení, procházející nebezpečím, zachraňuje vlastní kůži, působí jako rozkladný živel, nepatřičnou horlivostí, s jakou plní nesmyslné rozkazy, přivádí nadřízené a úřady k nepříčetnosti, shazuje jejich vážnost a nastavuje bezduchému vojenskému drilu kritické zrcadlo; jeho naivita dokumentována aktivitou nejen v jednání, ale i promluvě (prostořeké výroky, podobenství, průpovídky s ironizující pointou); v kontrastu k němu svět nadřízených – obludné karikatury (Biegler, Dub aj.); uplatnění nadsázky, hyperboly, paradoxu; komika a humor vyrůstá z tragiky doby, ale zároveň ji pomáhá překonávat; styl autora – kontrast mezi všedností a archaickou knižností jazyka vypravěče, improvizační lehkost, Švejkova mluva – hovorový syntax (řetězovitá spojení vět v souvětí bez jasné významové hierarchie), v dialozích ironie a parodie, v monolozích obveselující humor; uvolněná kompozice – široce epicky stavěný román, bohatě zalidněný; děj nemá klíčový význam, těžištěm je mozaika epizod, historek a příkladů ze života vypravovaných Švejkem, nebo jeho dialogy s nadřízenými + citace vojenských dokumentů ap.; metoda montážního spojení

Ukázka z I. dílu:

Polní kurát byl opravdu dnes ve výtečné náladě. Sám ani nevěděl, proč to dělá, ale nakloňoval se neustále z kazatelny a byl by málem ztratil rovnováhu a přepadl.

„Zpívejte něco, hoši," křičel dolů, „nebo chcete, abych vás naučil nové písničce? Tak zpívejte se mnou:

Ze všech znejmilejší
svou milou já mám,
nechodím tam za ní sám,
chodí za ní jiných více,
milenců má na tisíce,
a ta moje znejmilejší
je Panenka Maria – – –

Vy se tomu, holomci, nikdy nenaučíte," pokračoval polní kurát, „já jsem pro to, všechny vás postřílet, rozumíte mnědobře?! Já to tvrdím z tohoto Božího místa, ničemové, neboť Bůh je něco, co se vás nebojí a co s vámi zatočí, až budete z toho pitomí, neboť vy váháte obrátit se ke Kristu a raději jdete po trnité cestě hříchu."

„Už je to tady, je správně nalitej," šeptal radostně soused Švejkovi.

„Trnitá cesta hříchu je, vy kluci pitomí, cesta boje s neřestmi. Vy jste marnotratní ynové, kteří se raději válíte v ajnclíku, než byste se vrátili k Otci. Jen dále a výše upřete svůj zrak do výsosti nebes, i zvítězíte a uhostí se pokoj ve vaší duši, vy uličníci.

Já bych si vyprosil, aby si tam vzadu někdo odfrkával. Není kůň a není v maštali, je v chrámu Páně. Na to vás upozorňuji, miláčkové moji. Tak, kdepak jsem to přestal. Ja, über den Seelenfrieden, sehr gut. Pamatujte si, vy dobytku jeden, že jste lidi a že se musíte dívat i skrze temný mrak v daleký prostor a vědět, že zde trvá všechno jen do času, však Bůh že je navěky. Sehr gut, nicht wahr, meine Herren? Já bych se měl dnem a nocí za vás modlit, aby milosrdný Bůh, vy kluci pitomí, vlil svou duši ve vaše studená srdce a svou svatou milostí smyl hříchy vaše, abyste byli jeho navěky a aby vás, vy darebáci, vždycky miloval. To se ale mýlíte. Já vás do toho ráje uvádět nebudu–." Polní kurát škytl. „A nebudu," opakoval umíněně, „nic pro vás neudělám, ani mne nenapadne, poněvadž jste nenapravitelní ničemové. Po cestách vašich vás nepovede dobrota Páně, dech lásky Boží vás neprovane, poněvadž milému Pánubohu ani nenapadne zabývat se s takovými lotry. Slyšíte to, vy tady dole v těch podvlékačkách?"

Dvacet podvlékaček podívalo se nahoru a řeklo jako jedním hlasem:

„Poslušně hlásíme, že slyšíme."

* * *

Mezi dvaceti podvlékačkami ozval se vzlykot. To se dal Švejk do pláče.

Polní kurát podíval se dolů. Tam stál Švejk a utíral si pěstí oči. Kolem bylo vidět radostný souhlas.

Polní kurát pokračoval, ukazuje na Švejka:

„Z toho člověka nechť si každý vezme příklad. Co dělá? Pláče. Neplač, povídám ti, neplač! Ty se chceš polepšit? To se ti, chlapečku, tak lehce nepodaří. Teď pláčeš, a až odtud se vrátíš do cimry, zas budeš stejně takový lump jako předtím. To musíš ještě moc přemýšlet o neskonalé milosti a milosrdenství Božím, moc se starat, aby tvoje hřešící duše mohla nalézt ve světě tu pravou cestu, po které má kráčet. Dnes vidíme, že se nám zde rozbrečel jeden muž, který se chce obrátit, a co děláte vy ostatní? Docela nic. Tamhleten něco žvýká, jako kdyby jeho rodiče byli přežvýkavci, a tamhle zas si hledají v chrámu Páně vši v košili. Copak se nemůžete škrábat doma a musíte si to právě nechat na služby Boží? Pane štábsprofous, vy si taky ničeho nevšímáte. Vždyť jste všichni vojáci a ne nějací pitomí civilisti. Máte se přece chovat, jak se sluší na vojáky, třebas jste byli v kostele. Pusťte se, krucifix, do hledání Boha a vši si hledejte doma. Tím jsem skončil, vy uličníci, a žádám od vás, abyste při mši chovali se slušně, aby se nestalo jako posledně, že si vzadu vyměňovali erární prádlo za chleba a žrali ho při pozdvihování."

Polní kurát sestoupil z kazatelny a odešel do sakristie, kam se za ním odebral štábní profous. Za chvíli štábní profous vyšel, obrátil se přímo k Švejkovi, vytáhl ho ze skupiny dvaceti podvlékaček a odvedl do sakristie. olní kurát seděl velice pohodlně na stole a kroutil si cigaretu.

Když Švejk vstoupil, řekl polní kurát:

„Tak vás tady mám. Já už jsem si všechno rozmyslil a myslím, že jsem vás prohlédl jaksepatří, rozumíš, chlape? To je první případ, aby se mně tady v kostele někdo rozbrečel."

Seskočil se stolu, a cukaje Švejkovi za rameno, křičel pod velkým zasmušilým obrazem Františka Sáleského:

„Přiznej se, lumpe, žes brečel jen tak kvůli legraci."

A František Sáleský díval se tázavě z obrazu na Švejka. Z druhé strany, z jiného obrazu, díval se na Švejka vyjeveně nějaký mučedník, který měl právě v zadnici zuby od pily, kterou ho nějací neznámí římští žoldnéři pilovali. Na tváři mučedníka při tom nebylo znát žádného utrpení, a též žádné radosti z mučednické záře. Tvářil se jen vyjeveně, jako by chtěl říci: „Jakpak jsem vlastně k tomuhle přišel, copak to, pánové, se mnou děláte?" „Poslušně hlásím, pane feldkurát," řekl rozvážně Švejk, sázeje všechno na jednu kartu, „že se zpovídám Bohu všemohoucímu i vám, důstojný otče, který jste na místě Božím, že jsem brečel opravdu jen kvůli legraci. Já jsem viděl, že k vašemu kázání schází jeden polepšenej hříšník, kterýho jste marně hledal ve vašem kázání. Tak jsem vám chtěl vopravdu udělat radost, abyste si nemyslel, že se nenajdou ještě spravedliví lidi, a sobě chtěl jsem udělat legraci, aby se mně vodlehčilo."

Ukázka z III. dílu:

Těsně před odjezdem vlaku vstoupil do štábního vagónu velice rozčileně poručík Dub a žádal hejtmana Ságnera, aby dal neprodleně Švejka zavřít. Poručík Dub, starý známý denunciant na svém působišti jako gymnaziální profesor, dával se rád do rozhovoru s vojáky, přičemž pátral po jejich přesvědčení a zároveň hledal příležitost, aby je mohl poučiti a vysvětliti jim, proč bojují, zač bojují.

Na své obchůzce viděl vzadu za nádražní budovou stát u lucerny Švejka, který se zájmem si prohlížel plakát nějaké dobročinné vojenské loterie. Ten plakát znázorňoval, jak rakouský voják připichuje vyjeveného vousatého kozáka ke zdi.

Poručík Dub poklepal Švejkovi na rameno a otázal se, jak se mu to líbí.

„Poslušně hlásím, pane lajtnant," odpověděl Švejk, „že je to blbost. Už jsem viděl hodně pitomejch plakátů, ale takovou hovadinu jsem ještě neviděl."

„Copak se vám na tom nelíbí?" optal se poručík Dub.

„Mně se, pane lajtnant, na tom plakátu nelíbí to, jak ten voják zachází se svěřenejma zbraněma, dyť von může ten bajonet zlomit vo zeď, a potom je to vůbec zbytečný, byl by za to trestanej, poněvadž ten Rus má ruce nahoře a vzdává se. On je zajatej a se zajatci se musí slušně zacházet, poněvadž je to marný, ale jsou to taky lidi."

Poručík Dub pátral tedy dále po Švejkově smýšlení a optal se ho: „Vám je tedy toho Rusa líto, že ano?"

„Mně je líto, pane lajtnant, vobou, i toho Rusa, protože je propíchnutej, i toho vojáka, protože by byl za to zavřenej. Dyť von, pane lajtnant, musel ten bajonet přitom zlomit, to je marný, dyť to vypadá jako kamenná zeď, kam to vráží, a vocel je křehká. To jsme vám jednou, pane lajtnant, ještě do vojny, v aktivní službě měli jednoho pana lajtnanta u kumpanie. Ani starej zupák nedoved se tak vyjadřovat jako ten pan lajtnant. Na cvičišti nám říkal: Když je habacht, tak musíš vyvalovat oči, jako když kocour sere do řezanky. Ale jinak byl moc hodnej člověk. Jednou na Ježíška se zbláznil, koupil pro kumpanii celej vůz kokosovejch vořechů a vod tý doby vím, jak jsou bajonety křehký. Půl kumpanie zlámalo si vo ty vořechy bajonety a náš obrstlajtnant dal celou kumpanii zavřít, tři měsíce jsme nesměli z kasáren, pan lajtnant měl domácí vězení…"

Poručík Dub podíval se rozzlobeně do bezstarostného obličeje dobrého vojáka Švejka a otázal se zlostně: „Znáte mne?"

„Znám vás, pane lajtnant."

Poručík Dub zakoulel očima a zadupal. „Já vám povídám, že mě ještě neznáte."

Švejk odpověděl opět s tím bezstarostným klidem, jako když hlásí raport: „Znám vás, pane lajtnant, jste, poslušně hlásím, od našeho maršbataliónu."

„Vy mě ještě neznáte," křičel poznovu poručík Dub, „vy mne znáte možná z té dobré stránky, ale až mne poznáte z té špatné stránky! Já jsem zlý, nemyslete si, já každého přinutím až k pláči. Tak znáte mne, nebo mne neznáte?"

„Znám, pane lajtnant."

„Já vám naposledy říkám, že mne neznáte, vy osle. Máte nějaké bratry?"

„Poslušně hlásím, pane lajtnant, že mám jednoho."

Poručík Dub rozvzteklil se při pohledu na Švejkův klidný, bezstarostný obličej, a neovládaje se víc, zvolal: „To také bude ten váš bratr takové hovado, jako jste vy. Čímpak byl?"

„Profesorem, pane lajtnant. Taky byl na vojně a složil oficírskou zkoušku."

Poručík Dub podíval se na Švejka, jako by ho chtěl probodnout. Švejk snesl s důstojnou rozvahou zlý pohled poručíka Duba, takže prozatím celá rozmluva mezi ním a poručíkem skončila slovem: „Abtreten!"

Každý šel tedy svou cestou a každý si myslel svoje.

Poručík Dub si myslil o Švejkovi, že řekne panu hejtmanovi, aby ho dal zavřít, a Švejk si opět myslel, že viděl již mnoho pitomých důstojníků, ale takový, jako je poručík Dub, je přece u regimentu vzácností.

Poručík Dub, který zejména dnes si umínil, že musí vychovávat vojáky, našel si za nádražím novou oběť. Byli to dva vojáci od pluku, ale od jiné roty, kteří tam smlouvali ve tmě lámanou němčinou s dvěma poběhlicemi, kterých se potloukaly celé tucty kolem nádraží.

Vzdalující se Švejk slyšel ještě zcela zřetelný ostrý hlas poručíka Duba: „Znáte mně?!

Ale já vám říkám, že mne neznáte!…

Ale až mne poznáte!…

Vy mne znáte třebas z té dobré stránky!…

Já vám říkám, až mne poznáte z té špatné stránky!…

Já vás přinutím až k pláči, oslové!…

Máte nějaké bratry?…

To budou také taková hovada, jako jste vy!… Čím byli?…"

vysvětlivka

denunciant (z lat.) – udavač, donašeč; *lajtnant* (z fr.) – poručík; *zupák* (z něm. – hanlivě) – šikovatel ve vojsku; *maršbatalión* (z něm. a fr.) – pochodový prapor vojska; *kumpanie* (z něm. a fr., vlastně kompanie) – setnina vojáků; *oficír* (z fr.) – důstojník; *abtreten* (něm.) – ustoupit; *regiment* (z lat.) – pluk; *raport* (z fr.) – hlášení

Otázky

- Konfrontací kterých dvou rovin vzniká humorně satirický obraz doby?
- Které charakteristické rysy Švejkovy povahy prozrazující ukázky? Doložte mnohovýznamovost postavy: uveďte, v čem je idiotský, v čem geniální. Čím je dána komika této postavy? Zdůvodněte Švejkův charakter jako výraz odporu k válečné mašinerii a válce.
- Charakterizujte postavu polního kuráta Katze. Srovnejte jeho mluvu s očekávanou obvyklou promluvou kazatelů.
- Charakterizujte Dubovy myšlenkové pochody, které provázejí kladení otázek. Uveďte jeho opakované fráze, nesmyslná demagogická tvrzení. Jak se Švejk obratně se situací vyrovnává?
- Z čeho vyrůstá humor? V čem je podstata Haškovy komiky? Doložte jeho smysl pro jazykovou komiku. Vysvětlete podstatu grotesky, hyperboly.
- Vysvětlete pojem „švejkovství", symbolizované Ladovou figurkou s nápisem To chce klid. Proč bývá spojováno s českou národní povahou?
- Všimněte si nespisovných prvků v jazyce románu a vysvětlete jejich funkci. Zamyslete se nad funkcí vulgarismů.
- V čem spočívá světovost románu? Proč je Švejk považován za nový literární typ, čím je originální?
- Na základě dřívějších textů si uvědomte, kolika způsoby může být téma války zpracováno. Srovnejte pohled na válku u Barbusse a u Haška – co mají společné, v čem jsou rozdíly?

Richard Weiner
Škleb (1919)

zapamatuj si

Devět expresionisticky laděných povídek; důraz na tajemství, které nelze nikdy odhalit, svět vnímán prostřednictvím tzv. bdělého snu; nedůvěra v sílu rozumu, analýza osamocení, zachycení vnitřních, zvláště citových stavů a projevů lidské psychiky, pocitů trýzně a mučivé beznaděje, tázání se po zodpovědnosti člověka za jeho činy, nemožnost poznání viny ⇨ rezignace na možnost poznání smyslu lidské existence = reakce na existenciální problémy člověka, jak je odkryla 1. světová válka; hrdinové jakoby rozpolcení, nenormální; složitý jazyk – bohatě členěné věty, plno odboček (digresí), vstupů autora do vyprávění (úvah, podvědomých představ), vsuvek, experimenty v lexikální i stylistické rovině, metoda proudu vědomí, vnitřní monolog, parenteze aj.

Prázdná židle – zkráceno

…V kostře povídky byla zamýšlena konstrukce této situace zásadně asi takto: Muž, nazveme jej Janem, vycházeje právě z domu, potkává drahého, dlouho nezřeného přítele, jenž se mu vrhá v náručí ve veliké radosti, že jej opět po dlouhé době spatřil. Přítele toho nazveme Václavem. Také Jan tone v radosti a odkládá svou vycházku, ostatně nedůležitou. Toto setkání obou přátel mělo býti vylíčeno tak, aby nebylo možno pochybovati jednak o skutečné vnitřní potřebě Václavově vykonati tuto návštěvu, jednak o potřebě Janově zcela se věnovati dlouho nezřenému příteli a pohostiti ho. – Tak tedy byl vyplněn požadavek, aby návštěva byla zásadně, to jest oboustrannou vůlí vykonána. Šlo nyní o to, aby k ní ve skutečnosti nedošlo. K tomu cíli bylo třeba, aby se Václav a Jan na okamžik opět rozešli. Motiv rozchodu musil býti volen ovšem tak, aby v ničem nerušil vnitřní situace obou přátel. Jinak bylo možno vymyslit cokoliv, a já se po krátkém přemýšlení rozhodl pro rozchod v zájmu návštěvy samotné. Přiznávám rád, že po stránce vypravovatelské jest moje zápletka osnována velice slabě, ne-li nejapně, ale lze o ní říci aspoň tolik, že ve vnitřní osnovu nesahá rušivě: Jan totiž ve snaze, aby besedu, na niž se oba tolik

těšili, učinil co nejintimnější, chce upraviti svačinu a požádá Václava, aby došel do nedalekého krámu pro zákusky, zatímco Jan sám se vrací do bytu, aby připravil vše nutné. Touto dělbou práce má býti uspořeno na čase, určeném pro želanou besedu (a jenž oběma přátelům je právě dnes drahocenným). Václav radostně přisvědčí a zajde ke kupci. Jan zatím přistaví židle a stolek ke krbu, připraví k čaji a čeká. Čeká a čeká. Chvíle za chvílí, hodina za hodinou plyne a připravená židle je stále prázdná a čekající.

Pominu nyní podrobné líčení Janova nitra za tohoto čekání. Jak netrpělivost přešla v zlost, pak ve výbuchy vzteku, pak v bezradnost, zoufalství a jak konečně stanul v úděsu, tehdy totiž, když začal chladně uvažovati. (Chladně ovšem podle jeho zdání.) – Spíše mne nyní zajímají prostředky, kterými jsem chtěl způsobiti Janův úděs a vsugerovati jej také čtenáři. (Jakým zadostiučiněním mohlo mi to býti, kdežto nyní jest spokojiti se pouze odhalením chladného a střízlivého zákulisí!) Šlo tedy především a vlastně jedině o to, aby byly zavřeny všechny zdroje, z nichž Jan byl by mohl čerpati vysvětlení, proč se Václav nevrátil. Zkrátka, případu bylo třeba uděliti nejpravděpodobnější zdání záhady. Zde nastaly veliké potíže, o které vlastně ztroskotal celý plán…

* * *

Nyní však, když jsem byl odbavil zdání, jako by šlo o příběh smyšlený, a kdy naopak otevřeně vyznávám, že příhoda zde popsaná stala se mně samotnému v létě 1914 v pařížské Passage Stanislas (nyní rue Jules Chaplin), kde jsem bydlel, mohu již přikročiti k objektivnímu vysvětlení záhady, v níž mým partnerem byl Belgičan Emile Dermenghem.

* * *

Tenkráte odpoledne tedy, navrátiv se domů v nejjařejší náladě člověka, kterého potkalo štěstí, připraviv čaj a potom čekaje po několik hodin marně, utěšuje se chudácky nejžalostnějšími výmysly, prošel jsem pocity takového smutku, hněvu a hnusu, že zatemnily moji dráhu životní nadlouho, snad až do smrti. Do této doby však nebylo mi ještě možno objeviti pravou příčinu, ježto případ dosud nebyl dostatečně vyšetřen. Proto také nemohlo posud přijíti zděšení, jelikož moje fantazie do té chvíle nebyla brzděna údaji svědků. Nejhorší mne teprve očekávalo.

Stráviv několik hodin v příšerném zmatku, já, stále nehybnější a zkrušenější v lenošce naproti prázdné židli, uchystané pro Emila, odhodlal jsem se konečně k pátrání. Pro případ, že by se snad můj přítel dostavil za mé chvilkové nepřítomnosti, napsal jsem na arch papíru velikým písmem, že se vrátím co nevidět, a požádal krom toho domácí, aby poprosila pána, který by ke mně přišel, o chvíli poshovění. Opatření bylo bezúčelné a zbytečné, poněvadž krám byl pouze několik kroků vzdálen, a já bych Emila nebyl mohl nikterak minouti…

* * *

Ovšem, nepochyboval jsem ani dost málo, že nějaké vysvětlení tu nutně musí býti a že je zajisté možno dopátrati se ho rozumově. Ale byť jsem byl sebevíce přesvědčen o normálnosti příhody, neubránil jsem se hroznému, katastrofálnímu rozčilení, jež vzrůstalo neustále, čím častěji byl jsem nucen zanechati té a oné stopy, poznav, že nikam nevede. Způsob onoho vnitřního pátrání jsem již popsal. Snažil jsem se o líčení co možná věcné a odtažité, vystříhaje se úzkostlivě, aby v něm neproskočila ani stopa oněch duševních křečí, jichž jsem byl tehdy obětí. Nakonec nezbylo, jak jsem už pravil, než považovati za prokázané, že Emil se nedostavil, protože jeho úmysl byl opustiti mne. Leč znaje dobře svého přítele, věděl jsem, že musím zavrhnouti i frivolní nedbalost i malicherné rozladění i nezřízenou samolibost jako motivy jeho rozhodnutí.

Nikoli! Bez přičinění vnějšku či lépe bez přičinění někoho druhého nemohl dospěti ke svému krutému odhodlání. Leč kdo jiný mohl býti fyzicky vinen, ne-li já? A cože mohlo člověka, jakým byl Emil, přiměti, aby mne zanechal v bolestech (o kterých nemohl pochybovati), ne-li skutečnosti, že jsem se na něm těžce a nenapravitelně provinil? Moje vina tedy! Leč táži se dále: Kdy nastala? A podle všech svědectví docházím k přesvědčení, že nemohla nastati před naším rozchodem u domovních vrat. A tedy hle! Provinil jsem se na příteli, těžce se provinil, jsa nepřítomen a nevěda. Nevěda hluboce. A vidím: nelze žíti v hrůze hrůznější, než jaká jest hrůza tato.

Leč tímto řešením byl tento předmět odbyt toliko po vnější stránce. Ve skutečnosti zůstala záhada záhadou, a domníval-li jsem se chvíli, že jsem k ní nalezl klíč, musil jsem záhy přiznati, že i onen klíč je pro mě tajemným, neznámá vyměněná za neznámou. A příhoda, jež zůstala tajemnou i nadále a děsila jako dříve, stala se obratem záležitostí mravní, zdrojem pochybností a výčitek svědomí …

Ale zhroutila se záhy i domněnka, že pykám za vinu neznámou, leč konkrétní, totiž za vinu spáchanou na Emilovi.

Několik neděl po zmíněné události, prožitých v osamocení, možno-li ještě úplnějším, než tomu bylo dosud, stalo se, že jsem se setkal s Emilem na večerní procházce na Butte Chaumont. Kráčeli jsme proti sobě, on i já samotni. Spatřiv mě, vyjasnil zachmuřenou tvář, zrychlil krok a okamžik poté stiskl vřele moji ruku. S účastí vyptával se po mnohých poměrech, překypoval srdečností a nakonec řekl: „Musím tě přece také jednou navštíviti." Nebyl jsem mocen slova. Bylo vyloučeno, že by si ze mne tropil šašky. Zbyl tedy dvojí výklad: buď docela zapomněl, že jednou návštěvu onu skoro již vykonal, buď stalo se tak jen v mojí chorobné představivosti.

Leč ne! Pomyslnou tehdejší jeho návštěva nebyla; vždyť ji dosvědčily osoby nezúčastněné. A připustiti, že by byl nejen prominul, nýbrž i zapomněl křivdu na něm spáchanou? Chtěl jsem jej vyzkoušeti a dím:

„Nemluvme o tehdejší příhodě, ale toliko aspoň pověz: odpustil jsi mi, jestliže jsem ti tenkráte ublížil?"

Tu však na jeho tváři zračil se podiv, snad i neklid, snad i děs; neboť tázaje se, pozbyl jsem klidu a hlas se mi třásl.

„O jaké příhodě to mluvíš?" pravil. „Nepamatuji se, že bys mi byl kdy ublížil."

I pochopil jsem, že nikoliv na něm jsem se provinil, nýbrž že trest, jenž mě stihnul, byl za ono velké mé Provinění, které nemá vztahu k věcem a lidem, které plodí zlo ne skrze předměty, nýbrž bezprostředně skrze sebe sama, zlo utajené a neplodné, kletba mého života.

…Můj úděs, nezhojitelný, doživotný můj úděs, hle, toť hrůza z viny mého života. A neznám její proč a neznám její velikosti. Vím pouze, že je a že se jí nelze zbýti…

Tonu ve Vině, zalykám se jí, hříchem se brodím – a neznám ho a nikdy nepoznám. A prázdná židle, která tu přede mnou stojí, an dopisuji toto prohlášení svého nezadržitelného úpadku, béře na se, nevím proč, podobu rozevřených okrouhlých úst rybí němoty. A jest mi, jako bych viděl, kterak na otázky, jež bych jim kladl, tato ošklivá ústa odpovídají příšerným, neslyšitelným omíláním bezzubých čelistí.

Otázky

- V povídce se vypravěč snaží rozluštit, proč jej nečekaně opustil přítel. K jakému závěru dochází? Kdo, či co mu symbolicky odpovídá na jeho otázky?
- U kterého autora nacházíme stejný dominantní motiv tajemstvím obestřené viny?
- Vyhledejte charakteristické rysy expresionismu.
- Charakterizujte autorův styl (uveďte příklady), zvláštní slohové konstrukce, slovní zásobu ap.
- Kdo v světové próze obdobně pracuje s vnitřním monologem a proudem vědomí?

Ladislav Klíma
Utrpení knížete Sternenhocha (1928)

zapamatuj si

Romaneto s prvky hororu a gotického románu; příběh o nedorozumění mezi mužem a ženou, o 33letém degenerovaném výstředním šlechtici a jeho krásné a pyšné Helze k níž pociťoval rozporuplně obdiv i nezměrnou nenávist; jejich vztah jako doklad zpochybnění tradiční společenské morálky je zobrazen s groteskní nadsázkou, vyústí až v zabití dítěte, ve vzájemném souboji umírá v trýznivých výčitkách a hladem Helga, kníže je stále pronásledován její vidinou, zešílí, miluje se s shnilou mrtvolou Helgy, nakonec sám také umírá; Klímův svět je jako obludný žalář utrpení, výstředních duševních stavů, děsivých, téměř halucinogenních dějů; láska je vždy zhoubou pro toho, kdo jí podlehne; ve vypjatých situacích jsou i filozofické reflexe o smrti a nesmrtelnosti, věčnosti a pozemskosti; blízkost k filozofii a próze nietzscheovského typu; obdivuhodná imaginace, stylová rozpoutanost s prvky knižními; vypravování v ich-formě

Nemiloval jsem ji, je-li totiž láska něčím pěkným a sladkým. Jistě však, bylo-li v mých pocitech něco z tohoto citu, můj odpor k ní byl desetkrát silnější. A jisto je, že jsem tucet žen miloval více, aniž mne napadlo jíti s některou před oltář. A přece mne k ní cosi přitahovalo, cosi temného, prapodivného, ďábelského… Ano, ďábel v tom byl, a nikdo jiný! Omámil mne tak, že chvílemi se mně zdála komicky bájným drahokamem, jehož majitel bude se moci považovat za šťastného; že dokonce, k neuvěření! její štíhlost a bledost mně tu a tam připadaly až dráždivými! Velká je moc ďábla…

A pak – jsem velmi náchylný k excentričnostem. Myšlenka, že ji, chudou kostelní myš, ale haluz staroslavného rodu, z čista jasna, bez bližší známosti, učiním svou chotí, lichotila mé marnivosti. Jakou senzaci to všude způsobí! Budu připadat lidem jako blesk – a nezištný, velkomyslný, ideální. A co asi tomu řekne Jeho Veličenstvo! A jakou radost učiním jejímu ubohému otci! A jí samé! Zvěděl jsem již dříve, že se má u tatínka velmi špatně; bude jistě ve mně vzývat svého spasitele. – Mohl jsem se prasnadno oženit s dívkou nesmírně bohatou; ale potřebuje mých 500 milionů rozmnožení? … mohu o sobě směle říci, že jsem krasavec, přes některé své vady, např. že měřím jen 150 cm a vážím 45 kg, že jsem skoro bezzubý, bezvlasý a bezvousý, trochu též šilhavý a značně pajdavý; ale i slunce má skvrny.

Šel jsem tedy k jejímu otci, k 60letému penzionovanému nadporučíkovi; výš to nedotáhl a již před dávnou dobou byl dán do výslužby; ne proto, že by mu byla chyběla statečnost, inteligence, horlivost: ale nebylo vůbec člověka, s nímž by se byl dovedl snést. Byl svým podivínstvím a divoustvím ve svém okolí přímo slavný. Ó, jak jsem se těšil na dojem, jejž naň báječná nabídka udělá! Přes to mi srdce bušilo rozčilením, když jsem klepal na jeho dveře.

Bydlili ve dvou maličkých podkrovních světničkách. Helga nebyla doma; oddychl jsem si, neboť v tu chvíli jsem před ní cítil, nevím proč, hrozný strach. Starý ležel na podlaze, pod hlavou nějakou škatuli; bos, v košili; kouřil dýmku a plival na stěny. Chvíli mne nechal stát, neodpovídaje na můj pozdrav a na mne nehledě; pak se náhle vymrštil tak prudce, že jsem s výkřikem utíkal ke dveřím, mysle, že mne chce uškrtit… Však i obličej jeho byl schopen nahnat strach: tak podivný, divoký a přece nějak klukovský, potrhlý a přece čímsi imponující. Oči, černé jako uhly, žhnuly jako uhel řeřavý. Připomenuly mně oči dcery, když je posledně pozdvihla, ale jinak nebyla mezi ní a jím podoba žádná.

Představil jsem se mu. Uchopil mne za ramena, zahleděl se mně drahnou dobu do očí, pak mnou beze slova smýkl na židli. Byl jsem polekán, ale ne uražen: vykládal jsem si tu prudkost a hrubost jako projev nesmírné radosti z tak vznešené návštěvy. A hned, bez úvodu, jak jsem si byl umínil, řekl jsem, sebrav odvahu: „Dovoluji si pane, požádat vás o ruku slečny Helgy."

Ale co to jen bylo? Sotva jsem slova ta vyřkl, zatemnilo se mně v očích a v duši, bylo mně, jako bych byl překročil práh brány pekelné, nad níž stojí psáno: „Vy, kteří vstupujete, zanechte veškeré naděje…"

Minutu mlčel, a ani sval se mu v tváři nepohnul. Pak zavrčel:

„Jsi-li opravdu Sternenhoch, je děvka tvá; nejsi-li, poletíš ze dveří! Legitimuj se!"

Teď teprve cítil jsem se uraženým a jižjiž jsem vstával, abych buď odešel nebo vlepil hrubiánovi facku. Ale to první jsem neučinil, cítě, jak by mne takové minutové námluvy učinily všude bezmezně směšným; a druhé proto, že jsem se blázna trochu bál. Hodil jsem na stůl svou navštívenku.

„Hm," zabručel, „není to sice správná legitimace, ale ze dveří zatím nepoletíš. Tak ty tedy jsi ten hlavní rádce Willyho a jeho milostnice? Nu – vypadáš podle toho, není pochybnosti, lépe se legitimuješ svou tváří než tím papírem. Tak kdy bude veselka?"

„To záleží na obapolné dohodě," vykoktal jsem, nevěda vůbec, co si mám myslit.

„Čím dříve budu mít s krku to strašidlo, tím líp."

„Fuj!" nabyl jsem konečně energie, „takto mluví otec o své vlastní krvi?"

Starý se rozchechtal – plácl mne na obě ramena, že jsem se div se židle nesvalil.

„Protože jsi takový hňup, že se chceš stát jejím chotěm a mým zetěm, chci se před tebou trochu rozpovídat. Za svou vlastní krev považovat shnilého netvora? Čert ví, jaký pařez nebo želví samec nebo bahenní duch mou starou oskákal."

„Fuj, fuj, fuj!"

„Ta byla takové vyčouhlé, bílé, němé strašidlo. Celé noci chodila po pokojích sem a tam – ťap, ťap, ťap… Ještě dnes, 10 roků po svém zdechnutí, přichází o půlnoci k mé posteli a šeptá: „Miluj Helgu, dávej pozor na ni, nevíš, co máš." Ale já na ni upřeně hledím, vypálím proti ní pistoli, a ona se rozplyne jako pára. Přál jsem si mít jak se patří syna, pravého muže, nebo aspoň, z nouze Franta dobrý, hodně jiskrnou holku; a tu máš! jediný zmetek, kterým mne čarodějnice obšťastnila, je jako naschvál největší shnilák, jakého jsem dosud viděl! Může tohle být má dcera, má?

Otázky

- V zobrazování a zdůrazňování čeho si Klíma libuje?
- Proč je autor považován za tvůrce moderní evropské prózy? Proč je považován za předchůdce moderního hororu? Na které české autory navazuje, zvl. v oblasti formy?

Karel Čapek

R. U. R. (s podtitulem Rossum's Universal Robots, 1920)

zapamatuj si

Fantasticko-utopická hra o 3 dějstvích s předehrou, založená na možnosti výroby živých bytostí podobných člověku; roboti mají nahradit člověka, ale vzbouří se, chtějí vládnout lidem, protože jsou dokonalejší; Helena, manželka výrobce robotů Domina, ze strachu spálila postup na jejich výrobu; lidstvo bylo vyhubeno až na stavitele Alquista, který se marně snaží objevit tajemství výroby robotů; smírný závěr: v poslední chvíli, kdy se zdá katastrofa neodvratitelnou, se objevuje u robotů Prima a Heleny cit lásky i ochota obětovat se pro druhého, a lidstvo je zachráněno; poprvé použito novotvaru *robot* (z podnětu bratra Josefa Čapka) pro označení umělé inteligence; autorovo varování před možností zneužití techniky proti lidstvu (technický pokrok postupuje rychleji než lidská morálka, osvobození od práce lidstvo demoralizuje, znevažují se hodnoty lidského srdce); závěr – apoteóza tvoření, jež samo zachraňuje lidství, člověkem zavržené

PRIMUS
Není ti někdy, Heleno, že najednou ti tluče srdce: Teď, teď se musí něco stát –
HELENA (*dá se do smíchu*)
Podívej se na sebe!
ALQUIST (*vstává*)
Co – cože, smích? Lidé? Kdo se vrátil?
HELENA (*pustí hřeben*)
Co by se s námi, Prime, mohlo stát?
ALQUIST (*motá se k nim*)
Lidé? Vy – vy – vy jste lidé?
HELENA (*vykřikne a odvrátí se*)
ALQUIST
Vy jste snoubenci? Lidé? Odkud se vracíte? (*Hmatá na Prima.)* Kdo jste?
PRIMUS
Robot Primus.
ALQUIST
Jak? Ukaž se, děvče! Kdo jsi!
HELENA
Robotka Helena.
ALQUIST
Robotka? Obrať se! Co, ty se stydíš? (*Bere ji za rameno.)*
Ukaž se mi, Robotko!
PRIMUS
Jářku, pane, nechat ji!
ALQUIST
Jakže, ty ji chráníš? – Jdi ven, děvče!

* * *

ALQUIST
Tak tedy, milý Prime, já – – – já musím dělat nějaké pokusy na Gallových Robotech. Záleží na tom všechno další, rozumíš?
PRIMUS
Ano.
ALQUIST
Dobrá, doveď to děvče do pitevny. Budu ji pitvat.
PRIMUS
Helenu?
ALQUIST
Nu ovšem, říkám ti. Jdi, připrav všechno. – Nu tak, bude to? Mám zavolat jiné, aby ji přivedli?
PRIMUS (*uchopí těžkou třecí paličku*)
Hneš-li se, rozbiju ti hlavu!
ALQUIST
Tak tedy rozbij! Jen rozbij! Co budou pak dělat Roboti?

PRIMUS (*vrhne se na kolena*)

Pane, vezmi si mne! Jsem stejně udělán jako ona, ze stejné látky, stejného dne! Vezmi si můj život, pane! (*Roztrhne kazajku*.) Řež tady, tady!

ALQUIST

Jdi, já chci pitvat Helenu. Dělej honem.

PRIMUS

Vezmi si mne místo ní; řež do těchhle prsou, ani nevykřiknu, ani nevzdychnu! Vezmi stokrát můj život –

ALQUIST

Pomalu, hochu. Ne tak marnotratně. Copak ty nechceš žít?

PRIMUS

Bez ní ne. Bez ní nechci, pane. Nesmíš zabít Helenu! Co ti to udělá, vzít mně život?

ALQUIST (*dotýká se něžně jeho hlavy*)

Hm, já nevím – Poslyš, chlapíku, rozmysli si to. Je těžké umírat. A je, vidíš, je lépe žít.

* * *

(*Vejde Helena*.)

ALQUIST

Pojď sem, děvče, ukaž se mi! Ty tedy jsi Helena? (*Hladí ji po vlasech*.) Neboj se, necouvej. Pamatuješ se na paní Dominovou? Ach, Heleno, jaké ta měla vlasy! Ne, ne, ty se na mne nechceš podívat. Tak co, děvče, je pitevna uklizena?

HELENA

Ano, pane.

ALQUIST

Dobře, pomůžeš mi, viď? Budu pitvat Prima.

HELENA (*vykřikne*)

Prima?

ALQUIST

Nu ano, ano, musí to být, víš? Chtěl jsem – vlastně – ano, chtěl jsem pitvat tebe, ale Primus se nabídl za tebe.

HELENA (*zakryje si tváře*)

Primus?

ALQUIST

Ale ovšem, co na tom? Ach, dítě, ty umíš plakat? Řekni, co záleží na nějakém Primovi.

PRIMUS

Netrap ji, pane!

ALQUIST

Ticho, Prime, ticho! – K čemu ty slzičky? Nu bože, nebude Prima. Zapomeneš na něj do týdne. Jdi, buď ráda, že žiješ.

HELENA (*tiše*)

Já půjdu.

ALQUIST

Kam?

HELENA

Abys mne pitval.

ALQUIST

Tebe? Jsi krásná, Heleno. Bylo by tě škoda.

HELENA

Půjdu. (*Primus jí zastupuje cestu*.) Pusť, Prime! Pusť mne tam!

PRIMUS

Nepůjdeš, Heleno! Prosím tě, jdi, tady nesmíš být!

HELENA

Já skočím z okna, Prime! Půjdeš-li tam, skočím z okna!

PRIMUS (*zadrží ji*)

Nepustím! (*K Alquistovi*.) Nikoho, starý, nezabiješ.

ALQUIST

Proč?

PRIMUS

My – my – patříme k sobě.

ALQUIST

Ty jsi řekl. (*Otevře dveře ve středu*.) Ticho. Jděte.

PRIMUS

Kam?

ALQUIST (*šeptem*)

Kam chcete, Heleno, veď ho. (*Strká ji ven*.) Jdi, Adame. Jdi, Evo; budeš mu ženou. Buď jí mužem, Prime. (*Zavírá za nimi*.)

ALQUIST (*sám*)

Požehnaný dni! (*Jde po špičkách ke stolu a vylévá zkumavky na zem*.) Svátku dne šestého! (*Usedne u psacího stolu, hází knihy na zem; pak otevře bibli, listuje a čte:*) „A stvořil Bůh člověka k obrazu svému: k obrazu Božímu stvořil ho, muže a ženu stvořil je. I požehnal jim Bůh a řekl: Rosťtež a množte se, a naplňte zemi, a podmaňte ji, a panujte nad rybami mořskými, a nad ptactvem nebeským, i nad živočichy, kteří se hýbají na zemi. (*Vstává*.) A viděl Bůh vše, co byl učinil, a bylo to velmi dobré. I stal se večer a jitro, den šestý.“ (*Jde do středu pokoje*.) Den šestý! Den milosti. (*Padá na kolena*.) Nyní propustíš, Pane, služebníka svého – svého nejzbytečnějšího sluhu Alquista, Rossume, Fabry, Galle, velicí vynálezci, co jste vynalezli velkého proti té dívce, proti tomu chlapci, proti tomu prvnímu páru, který vynašel lásku, pláč, úsměv, milování, lásku muže a ženy?

Přírodo, přírodo, život nezahyne! Kamarádi, Heleno, život nezahyne! Zase se začne z lásky, začne se nahý a maličký; ujme se v pustině, a nebude mu k ničemu, co jsme dělali a budovali, k ničemu města a továrny, k ničemu naše umění, k ničemu naše myšlenky, a přece nezahyne! Jen my jsme zahynuli. Rozvalí se domy a stroje, rozpadnou se systémy a jména velikých opadají jako listí; jen ty, lásko, vykveteš na rumišti a svěříš větrům semínko života. Nyní propustíš, Pane, služebníka svého v pokoji; neboť uzřely oči mé – uzřely – spasení skrze lásku, a život nezahyne! (*Vstává.*) Nezahyne! (*Rozpřáhne ruce.*) Nezahyne!

Opona

Otázky

- V čem spočívá základní dramatický konflikt hry?
- V jakém vztahu je Čapkova umělecká smyšlenka o mechanických robotech, kteří nemají podstatné lidské vlastnosti (které?), k reálnému světu?
- Kdy nastává ve hře krize?
- Symbolem čeho je v dramatu robot?
- Jaké hodnoty autor upřednostňuje, co je zárukou nezničitelnosti lidské podstaty, symbolem nového života na Zemi a záchranou lidstva?
- Jaký vztah zaujímá Čapek k technice, k převratným vynálezům? Zásadně je odmítá? Před čím varuje?
- Doložte, že závěr je jakoby paralelou s biblickým motivem prvních lidí. Vzpomeňte si na dílo českého autora, v němž se obdobně stávají symbolem nového lidství dítě a stařec.

Povídky z jedné kapsy (1929)

zapamatuj si

Krátké prózy s detektivními a kriminalistickými náměty, původně psané pro noviny a na motivy denních zpráv; poutavý, napínavý děj s tajemstvím, záhadou, která má být objasněna ⇨ odhalování zločinu, hledání pravdy a spravedlnosti; většinou překvapivý zvrat, racionální vysvětlení; autor je mistrem detailu, zobecnění a zkratky, poutavý vypravěč; stylizace jako živý rozhovor, zřetelně mluvní, dialogický charakter povídky, jazyk s hovorovými prvky

Básník

Byla to běžná policejní událost; ve čtyři hodiny ráno přejelo auto v Žitné ulici opilou stařenu a v největší rychlosti ujelo. A teď měl mladý policejní koncipient dr. Mejzlík vyšetřit, které auto to bylo. Takový mladý koncipient to bere vážně.

„Hm," řekl dr. Mejzlík strážníkovi číslo 141, „tak vy jste viděl ze vzdálenosti tří set kroků rychle jedoucí auto a na zemi lidské tělo. Co jste nejdřív udělal?"

„Nejdřív jsem běžel k té přejeté," hlásil strážník, „abych jí poskytl první pomoc."

„Nejdřív jste měl zjistit ten vůz," bručel dr. Mejzlík, „a teprve pak se starat o bábu. Ale možná," dodával, drbaje se tužkou ve vlasech, „že bych já to udělal zrovna tak. Tedy číslo vozu jste neviděl; a co se jinak toho vozu týče –?"

„Myslím," řekl váhavě strážník číslo 141, „že byl nějaký tmavý. Možná, že byl modrý nebo červený. To nebylo dobře vidět pro kouř z výfuku."

„Ach, Ježíši Kriste," naříkal dr. Mejzlík, „jakpak mám potom zjistit, který to byl vůz? Copak mám běhat po všech šoférech a ptát se jich: Pěkně prosím, nepřejeli jste starou bábu? No tak, člověče, co s tím mám dělat?"

Strážník pokrčil rameny v subordinované bezradnosti. „Prosím," řekl, „mně se přihlásil jeden svědek, ale neví taky nic. Prosím, on čeká vedle."

„Tak ho přiveďte," řekl dr. Mejzlík znechuceně a marně hleděl něco vykoukat z hubeného protokolu. „Prosím, jméno a bydliště," řekl mechanicky; ani se na svědka nepodíval.

„Králík Jan, studující strojního inženýrství," pronesl svědek pevně.

„Tak vy jste, pane, byl při tom, když dnes ráno ve čtyři hodiny přejelo neznámé auto Boženu Macháčkovou."

„Ano, a já musím říci, že šofér je vinen. Prosím, pane komisaři, ulice byla úplně volná; kdyby byl šofér na křižovatce zpomalil –"

„Jak jste stál daleko?" přerušil ho dr. Mejzlík.

„Na deset kroků. Já jsem doprovázel svého přítele z – z kavárny, a když jsme byli v Žitné ulici –"

„Kdo je váš přítel?" přerušil ho znovu dr. Mejzlík, „Toho tady nemám."

„Jaroslav Nerad, básník," řekl svědek s jistou hrdostí. „Ale ten by vám asi nic neřekl."

„Proč ne?" bručel dr. Mejzlík, chytající se stébla.

„Protože on … je takový básník. Když se stalo to neštěstí, dal se do pláče a utíkal domů jako malé dítě. Tedy když jsme byli v Žitné ulici, přihnalo se odzadu šílenou rychlostí auto –"

„Které mělo číslo?"

„To nevím, prosím. Toho jsem si nevšiml. Já jsem pozoroval tu šílenou jízdu a zrovna jsem si řekl, že –"

„A jaký to byl vůz?" přerušil ho dr. Mejzlík.

„Čtyřtaktní výbušný motor," pravil znalecky svědek. „Ve značkách aut já se ovšem nevyznám."

„A jakou měl barvu? Kdo v něm seděl? Byl otevřený nebo zavřený?"

„To nevím," děl svědek zaražen. „Myslím, že to byl nějaký černý vůz; ale blíž jsem si toho nevšiml, protože, když se stalo to neštěstí, řekl jsem Neradovi: Koukej, ti lotři přejedou člověka, a ani nezastaví!"

„Hm," mínil dr. Mejzlík nespokojeně, „to je sice docela místná a správná morální reakce, ale já bych byl raději, kdybyste si všiml čísla vozu. To je úžasné, pane, jak lidé dovedou pozorovat. Vy ovšem víte, že šofér je vinen, vy ovšem správně soudíte, že ti lidé jsou lotři, ale na číslo se nekouknete. Soudit dovede každý; ale pořádně, věcně si všimnout věcí – Děkuju vám, pane Králíku; nebudu vás zdržovat."

Za hodinu zazvonil strážník číslo 141 u bytu básníka Jaroslava Nerada. Ano, pan básník je doma, ale spí. Básník vykulil ze dveří malá užaslá očka na strážníka; nemohl se jaksi upamatovat, co vlastně provedl. Nakonec přece jen pochopil, proč má jít na policii. „Musí to být?" ptal se nedůvěřivě. „Já se totiž na nic už nepamatuju; já byl v noci trochu –"

„Nalitej," děl strážník chápavě. „Pane, já jsem poznal mnoho básníků. Tak se, pane, ustrojte; mám na vás počkat?"

Načež se básník a strážník dostali do řeči o nočních lokálech, o životě vůbec, o zvláštních úkazech na nebi a mnohých jiných předmětech; jen politika byla oběma cizí. Takto v přátelském a poučném hovoru se dostal básník na policii.

„Vy jste pan Nerad Jaroslav, básník," řekl mu dr. Mejzlík. „Pane svědku, vy jste byl při tom, když neznámé auto přejelo Boženu Macháčkovou."

„Ano."

„Mohl byste mně říci, jaké to bylo auto? Zda bylo otevřené nebo zavřené, jaké barvy, kdo v něm seděl, jaké mělo číslo?"

Básník usilovně přemýšlel. „To nevím," řekl, „já jsem si toho nevšiml."

„Nevzpomínáte si na žádnou podrobnost?" naléhal Mejzlík.

„Kdepak," děl básník upřímně. „Víte, já nedávám vůbec na podrobnosti pozor."

„Tak prosím vás," spustil dr. Mejzlík ironicky, „co jste tedy vůbec pozoroval?"

„Tu celou náladu," pravil básník neurčitě. „Víte, tu opuštěnou ulici … takovou dlouhou … za úsvitu … a jak tam ta ženská zůstala ležet –" Najednou vyskočil. „Vždyť já jsem o tom něco napsal, když jsem přišel domů!" Hrabal se ve všech kapsách a vytahal množství obálek, účtů a jiných takových hadrů. „Ne, tohle to není," brumlal, „tohle taky ne – Počkejme, snad je to tohle," mínil, pohřížen v pozorování rubu jakési obálky.

„Ukažte mi to," řekl dr. Mejzlík shovívavě.

„To nic není," bránil se básník. „Ale jestli chcete, já vám to přečtu." Načež, vykuliv nadšeně oči a zpěvavě protahuje dlouhé slabiky, recitoval:

„marš tmavých domů ráz dva zastavit stát
úsvit na mandolinu hrá
proč dívko proč se červenáš
pojedem vozem 120 HP na konec světa
nebo do Singapore
zastavte zastavte vůz letí
naše veliká láska v prachu leží
dívka zlomený květ
labutí šíje ňadra buben a činely
proč tolik pláču"

„A to je celé," prohlásil Jaroslav Nerad.

„Prosím vás," řekl dr. Mejzlík, „co to má znamenat?"

„No přece, to je to neštěstí s tím autem," podivil se básník. „Copak tomu není rozumět?"

„Myslím, že ne," mínil dr. Mejzlík kriticky. „Já v tom jaksi nemohu poznat, že dne 15. července ve čtyři hodiny ráno v Žitné ulici přejelo auto číslo to a to šedesátiletou opilou žebračku Boženu Macháčkovou; raněná byla odvezena do všeobecné nemocnice a zápasí se smrtí. O těchhle faktech se vaše báseň, pane, pokud jsem pozoroval, nezmiňuje. Tak."

„To je jen syrová skutečnost, pane," děl básník, mna si nos. „Ale báseň je vnitřní skutečnost. Báseň, to jsou volné, surreální představy, které skutečnost vyvolá v podvědomí básníka, víte? Takové ty zrakové a sluchové asociace. A těm se má čtenář poddat," prohlásil Jaroslav Nerad káravě. „Pak tomu rozumí."

„Prosím vás," vybuchl dr. Mejzlík. „Nebo počkejte, půjčte mi ten váš opus. Děkuju. Tak tu máme, hm: ‚Marš tmavých domů ráz dva zastavit stát.' Tedy mně, prosím, vyložte –"

„To je přece Žitná ulice," pravil básník klidně. „Takové dvě řady domů, víte?"

„A proč to není třeba Národní třída?" ptal se dr. Mejzlík skepticky.

„Protože ta není tak rovná," zněla přesvědčující odpověď.

„Tak dál. ‚Úsvit na mandolinu hrá' – No, dejme tomu. ‚Proč dívko proč se červenáš.' Prosím vás, kde se tu bere ta dívka?"

„Červánky," řekl básník lakonicky.

„Aha, promiňte. ‚Pojedem vozem 120 HP na konec světa' – Nu?"

„To asi přijel ten vůz," vysvětloval básník.

„A měl 120 HP?"

„To já nevím; to znamená, že jel rychle. Jako by chtěl letět až na konec světa."

„Ah tak. ‚Nebo do Singapore' – Proboha vás prosím, proč zrovna do Singapore?"

Básník pokrčil rameny. „To už nevím. Třeba proto, že tam jsou Malajci."

„A jaký má vztah to auto k Malajcům? He?"

Básník sebou stísněně vrtěl. „Možná, že ten vůz byl hnědý, nemyslíte?" řekl zahloubaně. „Něco hnědého tam jistě bylo. Proč by tam jinak byl Singapore?"

„Tak vidíte," řekl dr. Mejzlík, „ten vůz byl červený, modrý a černý. Co si z toho mám vybrat?"

„Vyberte si hnědý," radil básník. „To je příjemná barva."

„Naše veliká láska v prachu leží dívka zlomený květ," četl dál dr. Mejzlík. „Ten zlomený květ, to je ta opilá žebračka?"

„Přece nebudu psát o opilé žebračce," pravil básník dotčen. „Byla to prostě žena, rozumíte?"

„Aha. A co je tohle: ‚Labutí šíje ňadra buben a činely.' To jsou volné asociace?"

„Ukažte," řekl básník zaražen a naklonil se nad papír. „Labutí šíje ňadra buben a činely – co to má být?"

„Na to se právě ptám," bručel dr. Mejzlík poněkud urážlivě.

„Počkejte," přemýšlel básník, „něco tam muselo být, co mně připomnělo – Poslouchejte, nepřipadá vám někdy dvojka jako labutí šíje? Koukejte se," a napsal tužkou 2.

„Aha," řekl dr. Mejzlík pozorně. „A co ta ňadra?"

„To je přece 3, dva obloučky, ne?" divil se básník.

„Ještě tam máte buben a činely," vyhrkl policejní úředník napjatě.

„Buben a činely," přemýšlel básník Nerad, „buben a činely … to by snad mohla být pětka, ne? Helejte," řekl a napsal číslici 5. „To bříško je jako buben a nahoře činely –"

„Počkejte," řekl dr. Mejzlík a napsal si na papírek 235. „Jste si tím jist, že to auto mělo číslo 235?"

„Já si vůbec žádného čísla nevšiml," prohlásil Jaroslav Nerad rozhodně. „Ale něco takového tam muselo být – kdepak by se to tu vzalo?" divil se, hloubaje nad básničkou. „Ale víte, to místo je to nejlepší z celé básně."

* * *

Za dva dny navštívil dr. Mejzlík básníka; básník tentokráte nespal, nýbrž měl tam nějakou dívku a marně sháněl prázdnou židli, aby ji policejnímu úředníkovi nabídl.

„Já už zase běžím," řekl dr. Mezlík. „Já vám jen jdu říci, že to byl opravdu vůz číslo 235."

„Jaký vůz?" užasl básník.

„Labutí šíje ňadra buben a činely," vysypal jedním dechem dr. Mejzlík. „A Singapore taky."

„Aha, už vím," děl poeta. „Tak vidíte, to máte tu vnitřní skutečnost. Chcete, abych vám přečetl pár jiných básní? Teď už jim budete rozumět."

„Až jindy," řekl honem policejní úředník. „Až zase budu mít nějaký případ."

Otázky

- Jak na první pohled působí básníkův výtvor? Co tvoří významový střed povídky? Doložte, že v povídce je instruktáž, jak chápat moderní poezii. Tvůrčí postup které skupiny básníků je tu představen?
- Uveďte doklady autorova sklonu k hovorovosti, bohatě rozlišeného a mnohotvárného jazyka.
- Všimněte si povídky po stránce kompoziční – čím začíná, jak pokračuje, kdy vstupuje do děje titulní postava, kde dochází k dějovému zvratu a vyřešení problému.

Marsyas čili Na okraj literatury (1931)

* * *

A ještě musím pochválit tebe, česká řeči, jazyku z nejtěžších mezi všemi, jazyku z nejbohatších všemi významy a odstíny, řeči nejdokonalejší, nejcitlivější, nejkadencovanější ze všech řečí, které znám nebo jsem slyšel mluvit. Chtěl bych umět napsat vše, co dovedeš vyjádřit; chtěl bych užít aspoň jedinkrát všech krásných, určitých, živoucích slov, která jsou v tobě. Nikdy jsi mi neselhala; jen já jsem selhával, nenachází ve své tvrdé hlavě dosti vědomí, dosti povzletu, dosti poznání, abych to vše přesně vyjádřil. Musel bych žít sterým životem, abych tě plně poznal; doposud nikdo neshlédl vše, co jsi; ještě jsi před námi, tajemná, překypující a plná dalekých výhledů, budoucí vědomí národa, který vzestupuje.

zapamatuj si

Soubor statí a esejů, Čapkův pohled na literaturu a její poslání, úvahy o pololidových a okrajových literárních žánrech; závěrečná stať je oslavou české řeči (původně vyšla v Lidových novinách s názvem Řeč a literatura)

Otázky

- Doložte projev autorovy úcty a hluboké lásky k mateřskému jazyku, obdiv ke kráse a dokonalosti češtiny. Z čeho plyne slovesné mistrovství Čapkovo?
- Znáte jiné autory, kteří vyslovili podobně obdiv k národnímu jazyku?

zapamatuj si

Veselé pohádky pro děti; svět Čapkových pohádek není nadpřirozený, prolíná se se skutečností; pohádkové bytosti polidštěny, nejsou vyloženě zlé; autorova záliba ve vyprávění, doklad slovesného mistrovství (rozmanitost, bohatství lexikální i stylistické); sleduje humorný účinek

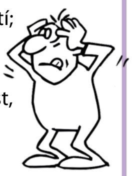

Devatero pohádek (1932)

z **Pohádky vodnické:**

On měl, ten Arion, velikou bolest v srdci. Nikdo neví, jakou. Nikdo neví, co se mu stalo zlého. Ale musela to být strašná bolest, že zpíval tak krásně a smutně. A jak tak pod vodou zpíval a naříkal, třásla se každá krůpějka vody, jako by to byla slza. A v každé krůpějce uvázlo něco z jeho zpěvu, jak se ten zpěv tou vodou prodíral. Každá kapička zachytila kousek jeho hlasu. A proto už voda není němá. Proto zvoní, cinká, ševeli a šeptá, zurčí a bublá, šplouná, šumí, hučí, ropotá, úpí a kvílí, burácí, řve, ječí a hřímá, sténá a vzdychá a směje se, hraje jako na stříbrnou harfu, klokotá jako balalajka, zpívá jako varhany, duje jako lesní roh a hovoří jako člověk v radosti nebo žalu. Od té doby mluví voda všemi jazyky na světě a povídá věci, kterým už ani nikdo nerozumí, jak jsou divné a krásné.

Otázky

- Doložte autorovo jazykové mistrovství. Charakterizujte jeho styl, všimněte si využití synonym, novotvarů, prvků hovorového jazyka.

Válka s Mloky (1936)

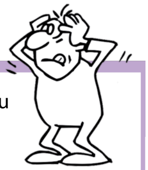

zapamatuj si

Román s fejetonními rysy, alegorická utopie; děj se odehrává v neurčité době na různých místech oceánu a světa: objeveni inteligentní Mloci – levné pracovní síly (např. pro lov perel), lidstvo je pěstuje, ač jsou nebezpeční tím, že ho připravují o pevniny (úsilí o větší životní prostor), ovládají techniku a zbraně; závěr – Mlok se objevuje ve Vltavě v Praze; opět převratný vynález, který v důsledcích vede ke zkáze lidstva (idea finančního zisku je silnější než rozumová úvaha) ⇨ důrazné varování před nebezpečím fašismu, rasismu, dobyvačných snah, obhajoba demokracie a lidských práv; satirický postoj autora, kritika, trpká ironie, sarkasmus, parodie různých novinářských postupů, zpravodajského stylu i vědeckých pojednání; aktuálnost díla – kritika světa peněz a zisku, korupce, nezodpovědnosti, maloměšťácké průměrnosti, sobectví

K jedné hodině ráno (bylo to dvacátého listopadu) zachycovali radioamatéři ve větší části Evropy na svých radioaparátech silné poruchy, jako by pracovala nějaká nová, neobyčejně mocná vysílací stanice. Našli ji na vlnové délce dvě stě tři; bylo slyšet cosi jako hukot strojů nebo mořských vln; do toho táhlého nekonečného šumění se najednou ozval strašný, skřehotavý hlas (všichni jej popisovali podobně: dutý, kvákavý, jakoby umělý hlas, k tomu ještě nesmírně zesílený megafonem); a tento žabí hlas rozčileně volal: „Hallo, hallo, hallo! Chief Salamander speaking! Hallo, Chief Salamander speaking!"… Nato bylo slyšet praskot, jako by se přepínalo vedení; a zase jiný nepřirozeně seškrcený hlas volal: „Attention! Attention! Attention!"…

A nyní se ozval chraptivý, unavený, ale přece jen velitelský hlas do nočního ticha: „Hallo, vy lidé! Tady Louisiana. Tady Kiangsu. Tady Senegambia. Litujeme lidských životů. Nechceme vám působit zbytečné ztráty. Chceme jenom, abyste vyklidili mořské břehy na místech, která vám předem označíme. Uděláte-li to, vyhnete se politováníhodným nehodám. Příště vám oznámíme nejméně čtrnáct dní předem, na kterém místě budeme rozšiřovat své moře. Dosud jsme konali jenom technické zkoušky. Vaše třaskaviny se osvědčily. Děkujeme vám.

Hallo, vy lidé! Zachovejte klid. Nemáme vůči vám nepřátelských úmyslů. Potřebujeme jenom víc vody, víc břehů, víc mělčin

pro svůj život. Je nás příliš mnoho. Už pro nás není dost místa na vašich březích. Proto musíme odbourat vaše pevniny. Uděláme z nich samé zálivy a ostrovy. Tím se dá délka světových břehů zpětinásobit. Budeme stavět nové mělčiny. Nemůžeme žít v hlubokém moři. Budeme potřebovat vašich pevnin jako materiálu k zasypání hlubin. Nemáme proti vám nic, ale je nás příliš mnoho. Můžete se zatím odstěhovat do vnitrozemí. Můžete se uchýlit do hor. Hory se budou bourat až nakonec.

Vy jste nás chtěli. Vy jste nás rozšířili po celém světě. Nyní nás máte. Chceme s vámi vyjít po dobrém. Budete nám dodávat ocel na naše vrtačky a krumpáče. Budete nám dodávat třaskaviny. Budete nám dodávat torpéda. Budete pro nás pracovat. Bez vás bychom nemohli odklidit staré pevniny. Hallo, vy lidé, Chief Salamander vám jménem všech Mloků světa nabízí spolupráci. Budete s námi pracovat na odbourání vašeho světa.
Děkujeme vám."

Unavený, chraptivý hlas umlkl a bylo slyšet jen táhlé hučení jako strojů nebo moře. „Hallo, hallo, vy lidé," ozval se opět skřehotavý hlas, „nyní vám budeme vysílat zábavnou hudbu z vašich gramofonových desek. Na pořadu je Pochod Tritónů z výpravného filmu Poseidon."

vysvětlivka

Louisiana – stát v jižní části Spojených států amerických; *Kiangsu* – velmi úrodná čínská pobřežní provincie; *Senegambia* – meziříčí v nejzápadnější Africe; *Tritón* – starořecký mořský bůh, který měl polovinu těla lidského a polovinu těla rybího; *Poseidon* – starořecký bůh moře a vodstva

Závěr románu:

Ano, dojde k světové válce Mloků proti Mlokům:
„Ve jménu Kultury a Práva."

A ve jménu pravého Mloctví. Ve jménu národní Slávy a Velikosti. Heslo je: Buď my, nebo oni! Lemurové, ozbrojení malajskými krissy a dýkami Yoghů, podřežou bez milosti atlantské vetřelce, zato pokročilejší, evropsky vzdělaní Atlantové vpustí do Lemurských moří chemické jedy a kultury zhoubných bakterií s takovým válečným úspěchem, že se zamoří všechny světové oceány. Moře je infikováno uměle vypěstovaným žaberním morem. A to je konec, člověče. Mloci vyhynou.

„Všichni?"

Všichni do posledního. Bude to vymřelý rod. Uchová se po nich jenom ten starý oeningenský otisk Andriase Scheuchzeri.

„A co lidé?"

Lidé? Ach pravda, lidé. Nu, ti se začnou pomalu vracet z hor na břehy toho, co zůstane z pevnin, ale oceán bude ještě dlouho smrdět rozkladem Mloků. Pevniny zase pomalu porostou nánosem řek, moře krok za krokem ustoupí a všechno bude skoro jako dřív. Vznikne nová legenda o potopě světa, kterou seslal Bůh na hříchy lidí. Budou také zkazky o potopených mytických zemích, které prý byly kolébkou lidské kultury, bude se třeba bájit o jakési Anglii nebo Francii nebo Německu. –

„A potom?"

– – – Dál už to nevím.

odkaz

Viz Literatura v kostce a Čtenářský deník

Otázky

- Jaké požadavky tlumočil vůdce Mloků Chief Salamander lidem? Příbuznost s kým naznačuje, komu se podobá?
- V čem je podstata alegorie? Jaký symbolický význam mají Mloci?
- Které skutečnosti se staly předmětem Čapkovy kritiky a satiry? Uveďte příklady podle vlastní četby románu.
- Koho autor činí zodpovědným za zkázu světa?
- Jaké východisko našel Čapek tentokrát (na rozdíl od řešení konfliktu v R. U. R.) a jak je umělecky sdělil? V čem spočívá náznak naděje?
- Na základě Čapkova výroku, že Válka s Mloky není utopie, nýbrž dnešek, že v románě nejde o fantazii, ale o skutečnost, vyložte realitu jinotajného příběhu. Věnujte pozornost zvláště charakteristice Mloků, Chiefa Salamandra, ziskuchtivé společnosti. Berte v úvahu, co následovalo v Evropě po Čapkově smrti. Vysvětlete, proč varování Čapkovo neztrácí aktuálnost ani dnes.
- Jak autor paroduje některé novinářské žánry a jaký účinek má komičnost parodií?
- Kde je v Čapkově díle podobná varianta tvora podobajícího se člověku, ale postrádajícího jeho duchovní vybavenost? V čem se liší?

Bílá nemoc (1937)

zapamatuj si

Drama o 3 dějstvích; ústřední motiv – konflikt dr. Galéna (humanista, charakterní, skromný, ušlechtilý člověk) a diktátora Maršála (s rysy fašistického vůdce), zbrojaře Krüga aj. = konflikt ideálů demokracie a humanity s ideály omezených a násilných diktatur, konflikt mezi utopií a realitou; lidstvo zasaženo nevyléčitelnou nemocí, lék proti ní zná jen dr. Galén, ale je ochoten ho poskytnout bohatým a mocným jen za slib míru; jinak léčí pouze chudé; Maršál přistoupí na jeho podmínku pozdě – až když je sám nemocen a uvědomuje si cenu lidského života; Galén je na cestě k němu ušlapán zfanatizovaným davem, když odmítá provolávat slávu válce ⇨ sebeušlechtilejší izolovaný jedinec je bezmocný v boji proti organizovanému zločinu, státní mašinerii a davovému fanatismu = varovné upozornění na válečné nebezpečí, do něhož se svět řítí; alegorické pojetí hry, výrazná gradace děje, věcné dialogy × falešná a laciná demagogie mocných; aktuálnost – odpor proti zbraním, násilí, zabíjení, diktátorským režimům

MARŠÁL

Sedněte si, Galéne. (*Usedne vedle něho.*) – Jak vám to mám říci, tvrdohlavý člověče! Podívejte se, mně záleží osobně na baronu Krügovi. Je to vzácný muž a – můj jediný přítel. Nevíte, jaká je to samota, být … diktátorem. Mluvím s vámi … jako člověk. Doktore, zachraňte Krüga! Už jsem … hodně dlouho nikoho neprosil.

DR. GALÉN

Bože, to je tak těžká věc … Já bych tak rád … Poslyšte, já bych měl taky prosbu.

MARŠÁL

To není odpověď.

DR. GALÉN

Prosím vás, Vaše Excelence, já jen okamžik … Vy jste takový státník a máte tak nesmírnou moc … Ne že bych vám chtěl lichotit, ale – bohužel je to tak, že ano … Podívejte se, kdybyste vy chtěl nabídnout věčný mír … Bože, jak by byli všichni rádi! Vždyť se celý svět bojí jenom vás … všichni zbrojí jen kvůli vám … Kdybyste vy řekl, že chcete mír, bude na celém světě pokoj, že ano …

MARŠÁL

– – Mluvil jsem o baronu Krügovi, doktore.

DR. GALÉN

Ano, právě … Vy ho můžete zachránit … jeho a všechny malomocné. Řekněte, že chcete světu zajistit trvalý mír … že uzavřete smlouvu se všemi národy … a je to. Podívejte se, Vaše Excelence, vždyť to záleží jenom na vás! Proboha vás prosím, zachraňte ty chudáky malomocné! A co se týče pana barona, mě to tak mrzelo … Prosím vás, už kvůli němu …

MARŠÁL

Baron Krüg na vaši podmínku nemůže přistoupit.

DR. GALÉN

Ale vy můžete, pane … Vy můžete udělat všechno!

MARŠÁL

Nemohu. Copak vám to mám vysvětlovat jako malému dítěti? Myslíte, že válka nebo mír záleží na mé vůli? Musím se řídit tím, co je v zájmu mého národa. Půjde-li jednou můj národ do války, pak je… má povinnost jej pro boj vychovat.

DR. GALÉN

Jenže … kdyby nebylo vás … tak by váš národ do žádné výbojné války nešel, že ano.

MARŠÁL

Nešel. Nemohl by. Nebyl by tak dobře připraven. Nebyl by si tak vědom své síly – a svých šancí. Dnes o nich bohudík ví; a já plním jen jeho vůli –

DR. GALÉN

– kterou jste vy sám vyvolal.

MARŠÁL

Ano. Vzbudil jsem v něm vůli žít. Vy věříte, že mír je lepší než válka. Já věřím, že vítězná válka je lepší než mír. A já svůj národ nesmím připravovat o jeho vítězství.

DR. GALÉN

Ani o jeho padlé, že ano.

MARŠÁL

Ani o jeho padlé. Člověče, teprve krev padlých dělá z kusu země vlast. Jenom válka udělá z lidí národ a z mužů hrdiny –

DR. GALÉN

A mrtvé. Já viděl ve válce víc těch mrtvých, víte –

MARŠÁL

To dělá vaše řemeslo, doktore. Já jsem při svém řemesle viděl víc těch hrdinů.

DR. GALÉN

Ano, ti byli vzadu, Vaše Excelence. My v zákopech jsme tak moc stateční nebyli.

MARŠÁL

Zač jste vy dostal ten řád?

DR. GALÉN

To bylo … jenom za to, že jsem obvázal nějaké raněné.

MARŠÁL

Já vím. Bylo to na bojišti mezi zákopy. To nebyla statečnost?

DR. GALÉN

Nebyla, prosím. To jen … prostě jako lékař. To člověk musí, že ano …

MARŠÁL

– – Poslyšte, vy s tím vaším mírem: proč, jakým právem to vlastně děláte? Řekněte, je vám to … uloženo?

DR. GALÉN

Já nerozumím, prosím.

MARŠÁL (*tiše*)

Člověče, máte … vyšší poslání?

DR. GALÉN

Ne, vůbec ne. Já jenom jako obyčejný člověk, že ano …

MARŠÁL

Pak to nesmíte dělat, doktore. Musí být vyšší poslání … Musí být vyšší vůle, která nás řídí –

DR. GALÉN

Čí vůle?

MARŠÁL

Bůh. Já jsem pověřen Bohem, člověče; jinak bych nemohl vést …

DR. GALÉN

To teda … musíte vést tu válku?

MARŠÁL

Ano. Ve jménu národa –

DR. GALÉN

– jehož děti padnou v boji –

MARŠÁL

– a dobudou vítězství. Ve jménu národa –

DR. GALÉN

– jehož otcové a matky zajdou malomocenstvím –

MARŠÁL (*vstane*)

Na těch nemám tolik zájmu, doktore. Z těch už vojáci nebudou. Nevím, proč jsem vás ještě nedal zatknout.

Otázky

- Čím je hra symbolická? Za které mezinárodní situace vznikla? K čemu rozumově a citově burcuje lidské svědomí?
- Co je obsahem dialogů? Všimněte si tzv. informativního dialogu s prvky konverzace, kdy jednotlivé repliky na sebe navazují, doplňují se, mluvčí si skáčí do řeči. Co vypovídají o protagonistech? Charakterizujte a srovnejte styl jazyka obou postav.
- Proč končí příběh a zápas dr. Galéna tragicky a zároveň výstražně? Proč je dr. Galén označován jako čapkovský typ nehrdinského hrdiny?
- Kdo všechno je v dramatu viníkem katastrofy? Podle vlastní četby díla uveďte další stoupence války a fašismu. Kdo nakonec rozhoduje o osudu Galénově, Maršálově i o zničení sama sebe?

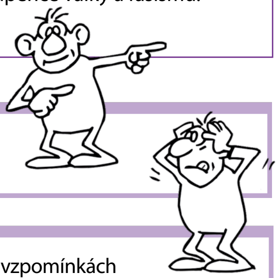

Matka (1938)

odkaz

Viz Literatura v kostce

zapamatuj si

Hra o 3 dějstvích – heroické drama matky, těžce zkoušené osudem (ztratila muže a 4 syny, ve vzpomínkách s nimi hovoří, jako by byli živí), posledního syna Toniho chce úzkostlivě chránit před nebezpečím; změní však své smýšlení, když pozná krutost nepřítele (zprávy z rozhlasu), a sama ho posílá bránit napadenou vlast = zároveň změna autorova postoje: vzdává se pouhého odmítání násilí, dochází k přesvědčení, že proti zlu je nutno bránit se všemi prostředky (nejzávažnější Čapkův odkaz ohroženému národu); dvojí pojetí života: mužský princip (plnění nadosobních cílů, přesahujících lidské soukromí) a ženský princip (zachovat život jako nejzákladnější hodnotu); hra nejen varuje, je výzvou k boji za svobodu (matčino gesto v závěru); opět se propojuje realita s uměleckou fikcí (tentokrát ne utopie, ale promluvy a vystoupení mrtvých, žijících v matčiných vzpomínkách); moderní tragédie antického typu

Dějství III. – zkráceno

HLAS Z AMPLIONU

– Už ne lidský hlas, ale vlast sama vás volá. Já vlast volám všechny muže. Já matka vlast prosím své syny: braňte mne, braňte mé děti –

MATKA (*zavírá knoflík radia*)

Ne, ty nejsi matka! Já jsem matka, já, já, rozumíš? Jaké ty máš právo na mé děti? Kdybys byla matka, nemohla bys je posílat na vojnu! Ukryla bys je jako já, zamkla bys je jako já a křičela bys: nedám, nedám! – Já už nemám, koho dát, abys věděla. Nikdo tu není. Jsem tu jen já, stará, bláznivá ženská. Já už jsem dala všechny syny. Nemám už, nemám –

TONI

Maminko –

MATKA (*obrátí se*)

Co tu chceš? (*Vykřikne hrůzou.*) Toni, ty taky –? (Vrhne *se k němu a ohmatává ho.*) Ne, chvála Bohu, jsi to ty, jsi to ty! Jsi živý, viď? Jak jsi mne poděsil! – Co tu hledáš, Toni? Víš, že to nechci, abys … abys tady poslouchal … tu ženskou. Já si to nepřeju, Toni!

TONI

Mami, když má takový … krásný a strašný hlas! Víš, já si ji dovedu tak živě představit: je vysoká a bledá … a má tak veliké oči –

MATKA

Nestarej se o ni.

TONI

Když mne volá!

* * *

TONI

Nezlob se, maminko, ale – podívej se, vždyť jde opravdu o všecko … o vlast a … o národ …

MATKA

A ty ten národ zachráníš, ne? Bez tebe to nepůjde, viď? Myslím, chlapečku, že ty to nevytrhneš.

TONI

Kdyby takhle mluvila každá matka –

MATKA

Já bych se jí nedivila, můj milý. Myslíš, že se s tím může smířit, aby jí někdo bral děti jedno po druhém? To by ani nebyla matka, holenku, kdyby si to nechala líbit!

TONI

Ale když je taková hrozná válka, mami –

MATKA

Já jsem ji nezavinila, Toni. Žádná máma ji nezavinila. My matky, synáčku, jsme nikdy žádnou válku nevedly; my jsme na ni jen doplácely svými dětmi. Ale já už nebudu tak hloupá, abych dala to poslední, co mám. Ať si to kdo chce vyřídí beze mne. Já už nic nedám. Tebe nedám, Toni.

* * *

TONI

Mami, ty pláčeš? Ty … ty mne tedy pustíš?

MATKA

Ne, Toni. Já jsem stará … a tvrdohlavá ženská. Já nedám svého syna … na něco, co jsem proklela. Mně už ty vaše války přišly příliš draho, synáčku. Ty nepůjdeš. Já tě nepustím.

* * *

ŽENSKÝ HLAS V AMPLIONU

Slyšte, slyšte, slyšte! Voláme všechny muže do zbraně. Voláme všechny muže. Na nás už nezáleží. Už nebojujeme za sebe, ale za zem svých otců a dětí. Ve jménu mrtvých i budoucích, voláme do zbraně celý národ!

MATKA

Ne. Toni nepůjde. Já ti ho nedám!

* * *

ŽENSKÝ HLAS V AMPLIONU

Slyšte, slyšte, právě zachycujeme jiskrovou zprávu z lodi Gorgony. – Sečkejte u amplionů, nemohu to přečíst! Naše loď Gorgona … Ach, Bože! *Hlas se zlomí*. Odpusťte mi, já tam má syna! (*Pomlka.*) – Slyšte, slyšte, slyšte! Naše cvičná loď Gorgona … se čtyřmi sty námořníky kadety na palubě … se pokusila prorazit nepřátelskou blokádu, aby se vrátila do svého přístavu. V pět hodin sedm minut … byla zasažena nepřátelským torpédem. Loď … se potápí. (*Vzdech.*) Kadeti na palubě Gorgony vzkazují … poslední pozdrav domů. Prosí, aby jim byla … naposledy … zahrána … naše hmyna. –

Můj synu! Můj chlapečku!

MATKA

Cože? Tak ty přece máš syna? Ty taky máš dítě?

MUŽSKÝ HLAS V AMPLIONU

Haló, haló, přerušujeme vysílání zpráv. Haló, haló, haló! Voláme cvičnou loď Gorgonu. Voláme Gorgonu! – Haló! – Haló, slyšíte nás? – Kadeti na Gorgoně, pozor! Kadeti na palubě Gorgony, vlast vám posílá poslední pozdrav.

* * *

MATKA

– – Čtyři sta chlapců! Copak se to smí, zabíjet takové hochy?

* * *

HLAS TONIHO

Maminko, jsi tam?

* * *

MATKA (*odemyká dveře*)

Co tu chceš, Toni?

MUŽSKÝ HLAS V AMPLIONU

Haló, haló! Hlavní stan hlásí: Při ranním náletu nepřátel bylo zničeno město Villamedia. O život přišlo přes osm set civilních osob, z toho většina žen a dětí. Letecká puma zasáhla nemocnici, kde zahynulo šedesát nemocných…

* * *

ŽENSKÝ HLAS V AMPLIONU

Slyšte, slyšte, slyšte! Voláme k amplionu celý svět! Voláme lidi! Nepřátelská letadla napadla dnes ráno vesnici Borgo a svrhla pumy na obecnou školu. Do prchajících dětí střílela ze strojních pušek. Osmdesát dětí bylo raněno. Devatenáct dětí postříleno. Třicet pět dětí bylo výbuchem … roztrháno.

MATKA

Co říkáš? Děti? Copak někdo zabíjí děti?

TONI (*hledá na mapě*)

Kde to je … kde to je …

MATKA (*stojí jako zkamenělá*)

Děti! Malé, usmrkané děti!

Ticho.

MATKA (*strhne se stěny pušku a podává ji oběma rukama Tonimu*)

(*S velkým gestem*) Jdi!

Otázky

- Připomeňte si na základě znalosti celé hry, za jakých okolností ztratila matka muže a své čtyři syny. Srovnejte pojetí hrdinství u manžela matky, u synů a pak vyjádřené samotnou matkou.
- Proč Čapek postavil do středu svého dramatu právě ženu? Co zapůsobilo na její proměnu, když zpočátku chtěla mít Toniho pro sebe a nakonec mu sama dává do rukou pušku. V čem spočívá matčino hrdinství? Co vlastně obětuje? Vysvětlete její patetické gesto a závěrečnou výzvu. Všimněte si, že významové posuny a zvraty vyznačuje i skrytá dialogičnost matčina monologu (v ukázce), stálá výměna zájmen já–ty.
- Jak autor konkretizoval a aktualizoval obecný spor mezi „mužským“ a „ženským“ postojem k životu? Ve jménu čeho jej rozhoduje?
- Jakou novou povahu má v této hře jeho protest?
- Čím je hra aktuální dodnes? Před čím vším varuje?
- Vyjádřete shody a rozdíly dramat Bílá nemoc a Matka. Srovnejte i s Válkou s Mloky a vyjádřete vývoj Čapkova humanismu.

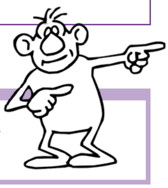

Karel Poláček

Okresní město (1936)

Nádraží se naplnilo šustícím hedvábím, načechranými družič-

odkaz

Viz Literatura v kostce a Čtenářský deník

zapamatuj si

První díl zamýšlené pentalogie zobrazuje prázdný a nudný život provinciálního města před světovou válkou; román nemá ústředního hrdinu, ale mnoho maloměstských figurek (žebráci, obchodníci, městská honorace, poslanec pan Fábera) – jejich mentalita představena ironicky, se shovívavým úsměvem, nebo satiricky a kriticky (analýza maloměšťáctví); autorem přesně odpozorované a vtipně vystižené detaily chování, psychologie a jazyk (strnulá gesta, zkostnatělý životní styl, stále omílané fráze); kompozice – sled epizod a dějových situací (stereotypně se opakujících) ⇨ záměrně groteskní způsob stylizace vypravování

kami, vzpřímenými, starostlivými šosáky, úzkostlivými pentlemi, tuhými klobouky i škrobenými límci; napjaté a pozorné obličeje; i železniční zřízenci tváří se jaksi významně a štítky jejich čapek se lesknou obzvlášť slavnostně. Starosta města, knihkupec Oktávec, ztuhl; jeho obličej zkameněl; oči zíraly nepřítomně, chvílemi hleděl do klobouku, který ukrýval popsaný papír, a ševelil bledými rty. Poněkud stranou stojí skupina zpěváků; svítí tuhými náprsenkami a ustavičně zastrkují manžety, které se snaží vyklouznout z rukávů.

Žebrák Chleboun vnesl do nádraží nakyslý zápach svých hadrů. Neodolatelně jej lákají místa, kde se scházejí páni; šmejdil jako slepice okolo stolu v zahradní restauraci. Krhavýma očima hleděl rovně před sebe; zapadlé tváře se nadýmaly a splaskovaly jako bubliny. Slavnostní skupina se obrátila a zraky měří žebráka překvapeně a rozhořčeně. Ze zástupu se nenadále vyvinul správce Wagenknecht; zsinalý zlostí se vrhá na vetřelce. Žebrák zneklidněl; i šedozelený knír se přestal pohybovat. Správce počal jím cloumati a vykopal jej z nádraží. Žebrák se pohnul a zvolna odcházel, poněkud kulhaje.

Bylo slyšeti, jak správce za ním křičí: „Počkej, ty otrapo, já si to s tebou srovnám! Holoto, holoto … já vám dám obejdovat, já … já vás … já učiním opatření …“

Na nádraží se ozval signál. Slavnostní dav zašuměl; dámy si rovnaly pentle a hladily záhyby šatů; páni jezdili prstem za tuhým límcem; zpěváci zabzučeli; zkoušeli hlasy. Starosta vytřeštil oči; tuhá náprsenka se zdvihla a opět klesla.

V dálce zazněla píšťala vlaku. Stráně, zarostlé ořeším a akátovými keři, znepokojeně vracejí zvuk. Je viděti parostroj, který se vynořuje a opět ztrácí mezi návršími, zasypává mourem domky dělnické kolonie a rozčepýřené střechy křivých chalup; s rachotem přejel železniční most, jenž se klene nad mělkou říčkou, a vtrhl do nádraží. Vtom dal sbormistr znamení, zpěváci se napřímili a spustili. Zaburácel zasilatel Wachtl a zaklokotal holič Sedmidubský. Ústa basů se roztáhla do elipsy a ústa tenorů vzala na sebe podobu osmičky. Zasilatelův bas duní a kutálí se po kamenné dlažbě; avšak tenor holičův šplhá se po úponcích psího vína, jež objímá sloupy, podpírající střechu nádraží; skáče stále výše a výše, křepčí po střeše a ztrácí se s modrým dýmem v éteru. Ustavičně se honí slova vlast, věnec, budiž dán, budiž dán; napřed utíkají vysoké hlasy, za nimi pospíchá bručlavý sekund; laškují a potýkají se jako hravá štěňata; někdy vyskočí bas, jindy tenor.

Sbor umlkl. Starosta si odkašlal. Ze železničního vozu vystoupil poslanec národní strany svobodomyslné dr. Alois Fábera. Starosta počal mluviti. Poslanec stanul před ním; pravou ruku položil na prsa a palec levé ruky se zachytil za kapsu kalhot. Hlavu naklonil na stranu a pravou nohu vysunul dopředu. Starosta se zpočátku zakoktal; křečovitě se zachytil papíru, ukrytého v klobouku. Zraky všech jsou upřeny na poslancovu hebkou bradku, kaštanový knír, vysoké čelo, oblé jako věž, a kučeravé vlasy. Hnědé oči přívětivě hledí na starostu.

Za poslancem stojí jeho choť, vysoká dáma s drobnou tvářičkou. Na tváři má připevněný nehybný úsměv, vypěstěný v ústavech pro výchovu dívek z lepších rodin a naučený cizozemskými vychovatelkami; abstraktní úsměv, jenž se nepojí k žádnému určitému předmětu. Drží za ruce dva chlapce v modrých kabátcích se zlatými knoflíky. Opodál trčí vychovatelka; její úsměv je ze stejného chovu jako úsměv její paní.

Starosta přišel do proudu a jeho řeč jednotvárně bublá a zurčí. Na tváři vyvstaly krůpěje potu; cítí, že jeho tuhý límeček změkl. Poslanec nemění pozici; stále má pravou ruku položenu na prsa a palec levé ruky se drží kapsy. Usmívá se vlídně a jeho šíje tvoří se zády tupý úhel. Starosta zakončil svoji řeč slovy: „Ještě jednou: Buďte nám srdečně vítán!“

Poslanec národní strany svobodomyslné dr. Alois Fábera se pohnul. Odpověděl, že ho láska a oddanost krajanů nesmírně dojímá a těší. Duchem svým, pravil stále zalétá v rodný kraj; duševním zrakem vidí ony požehnané lány, snivé nivy i dálné modro hor.

Přednosta stanice i železniční zřízenci trčí ve vojenském postoji. Účastníci slavnosti dychtivě sají lahodnou řeč. Holič Sedmidubský lpí na poslancových ústech, mimoděk pohybuje rty a tiše si opakuje poslancova slova.

Otázky

- Jak se projevuje maloměšťáctví? Všimněte si, že charakteristice maloměšťáka odpovídá i jazyk postav. Uveďte příklady situační komiky a slovního humoru.
- Vyhledejte opakované fráze, strnulá gesta, banality, stereotypní přívlastky. Na počátku kapitoly najděte odosobňující synekdochy s ironickým záměrem (předstíraná vznešenost, hraný cit, směšná trapnost). Pozorujte chování a řeč poslance Fábery (řetězce řečnických frází). Vyhledejte v textu obraty obdobné příznačným motivům v hudbě, vtipná přirovnání, dějově bohatá slovesa.
- Pozorujte, jak jazyková, situační a charakterová komika přechází v pranýřující satiru.

Bylo nás pět (vydáno posmrtně 1946, vznik před transportem do koncentračního tábora)

zapamatuj si

Lyricky humorný příběh o dětství pětičlenné party rychnovských kluků (vypravěč, syn obchodníka Petr Bajza, Bejval Antonín, Čeněk Jirsák, Éda Kemlink a Zilvar z chudobince) – autorovy vzpomínky na dětství, laskavost, půvab i satira; vystihuje i způsob dětského uvažování, hodnocení a jednání ⇨ nepřímá kritika nepřirozenosti dospělých (přetvářka, neupřímnost, strojenost) na pozadí přirozeného světa dětí; mistrná práce s jazykem: komičnost nejen v příbězích, ale i v klukovské mluvě: dětská hantýrka, obecná čeština a dialekt prokládány nepřirozenou školskou „spisovnou" mluvou, knižními výrazy a ustálenými frázemi odpozorovanými od dospělých

Já se nýčko moc těším na zimu, ani se dočkat nemůžu, a každé ráno se dívám z okna, jestli už je země bílá, ale ono porád nic. Jenom prší, z nebe visí špagáty, že by se z nich daly plést copánky, a čas je to mrzutý. Když přijdou lidi do krámu, tak říkají: „To máme počasí, co? pane Bajza," a tatínek praví: „Co mám dělat, když to nechce být lepší."

Musím porád sedět doma, a když tatínek zavře kvelb, tak mne zkouší velkou násobilku nebo vlastivědu nebo katechismus, a když se spletu, tak mne bere za ucho a praví: „Já tě naučím, ty kluku darebná," a ještě praví, že musím být vzdělanější než on, kdyby mně měl všechny uši utrhat. A Honza si hoví pod kamny a porád podřimuje, nic ho nebaví, ani myši, ani ptáci, vůbec nic. Někdy hraju s Kristýnou „Člověče, nezlob se", a když vyhraje, tak se směje, až nemůže popadnout dech, když prohraje, tak se také směje, jelikož je to Káča hloupá a není s ní žádná hra.

Je mně dlouhá chvíle, jelikož mám všecky knížky přečtené, a tak jsem se skamarádil s Otakárkem Soumarem. To bylo tak. Byla u nás v krámě paní Soumarová s Otakárkem a koupila Sidol na leštění kovů a vanilku. Otakárek pravil, že by chtěl se mnou chodit a že má všechny verneovky, a paní Soumarová se mne tázala, jestli chci být Otakárkovi přítelem. Odvětil jsem: „Beze všeho, mně je to fuk!" a ona se smála. A pravila, abych k nim přišel, tak jsem přišel a Otakárek mně půjčil „Oceánem na kře ledové", což jest ohromné čtení, a obrázky v tom jsou ještě ohromnější.

Tatínek pravil, že je rád, když chodím k Soumarom, jelikož jsou to lepší lidi, a tím pádem se naučím dobrým způsobům, což prospívá obchodnictvu. Maminka pak mně přikázala, abysem u Soumarů porád říkal „rukulíbám", aby bylo vidět, že jsem dobře vedený. Já jsem jí to slíbil, ale neřekl jsem „rukulíbám" a neřekl bysem to ani za pytel buráků, jelikož se stydím.

U Soumarů je to krásné jako v zámku, z jednoho pokoje jde se do druhého pokoje, z druhého do třetího a tak porád furt a mají tam kanape, na něm barevné polštáře, taky kredenc, ve které je stříbro a zlato a hrníčky, a na podlaze mají kůži z jaguára a obrazy a vůbec všechno.

A Otakárek má hrozitánskou sílu hraček, z nichž nejlepší jest elektrická železnice, co se do ní pustí proud a ona sama jede. Tak my jezdíme elektrikou, já jsem průvodčí a křičím silným hlasem „hotovo!" a Otakárek je řidič a porád zvoní, Jenomže tam sedí v jednom kuse slečna a plete svetr a porád dává na nás pozor, abysme něco nevyvedli, a porád nás napomíná, abysme byli zticha. Až jsem se dožral a pravil: „Herdek, copak řveme?" a ona pak pravila paní Soumarové, aby Otakárek nechytil ode mne špatné mravy. Paní Soumarová jí něco odvětila v cizím nářečí a pohladila mne po hlavě.

Vůbec je to u Soumarů dosti báječné a vždycky tam dostanu čaj s malinovou šťávou a sladké koláčky, můžu si jich vzít, kolik chci, což jest prima. Čenda Jirsák pravil, že k Otakárkovi dolejzám, jelikož je bohatý, ale já jsem mu pravil: „To není vůbec prauda, ty Krakonoši blbácká, a sám bys tam rád chodil." A taky že jo, když pak slyšel, že mně Otakárek půjčuje verneovky, tak dělal, jako by byl můj nejlepší přítel, a dolejzal.

Jenomže chyba je v tom, že Otakárek musí porád ležet a dávají mu teploměr pod paždí, aby se nenachladil, a užívá medicínu. To mne otrávilo a už tam nechodím, jelikož jsem všecky verneovky přečetl.

Nyní chodím k Zilvarom do chudobince, tam je to nejohromnější, ale doma nesmím nic říct, aby neříkali řeči. Pan Zilvar

byl ve válce, nepřítel na něho vystřelil z děla, pročež teď chodí po domech žebrat a má nohu dřevěnou. Takovou nohu bych chtěl mít a tak si ji silně přeju, že se mi v noci zdá, že chodím s dřevěnou nohou, co silně klape „klap! klap!", a lidi vybíhají z domu a každý se diví, že mám tu dřevěnou nohu, a já jsem hrdý. Umínil jsem si, že budu hodný, a až budu hodný, tak naše poprosím, aby mně takovou nohu dali k Ježíšku, neboť pak by hoši koukali.

Otázky

- Vyhledejte v ukázce, které útvary českého jazyka se v ní prolínají. Jak působí na čtenáře prvky ustrnulé, zmechanizované, otřelé? Uveďte příklady situační a slovní komiky.
- Všimněte si složitých souvětí (pokleslá tradice humanistické věty).

Eduard Bass
Cirkus Humberto (1941)

zapamatuj si

Rozsáhlá románová kronika zachycující osudy několika cirkusových generací; příběh venkovského chlapce Vaška Karase, syna jihočeského zedníka, který prošel v cizině všemi stupni výcviku v manéži a díky pracovitosti, houževnatosti, odvaze, schopnostem a ctižádostivosti se vypracoval až na ředitele světoznámého cirkusu; v popředí kresba mnohotvárného exotického světa, úspěchů dosažených tvrdou dřinou a ukázněnou souhrou artistů a dělníků; mnoho postav různých národností (krotitel Gambier, ošetřovatel slonů Ind Arr-Šehir, kuchař Vosátko, paní pokladní, akrobat Paolo Roméo, ředitel Berwitz a jeho rodina aj.) – optimistický přístup k životu (dávali lidem radost a krásu); oslava nezlomnosti, mravní síly, dovednosti, činorodosti českého člověka (krajané Kerholec, Malina, Jan Bureš) = posila národního sebevědomí a hrdosti v době okupace; přitažlivost a sdělnost prózy, smysl pro jemný humor; využití lidové mluvy i cirkusového slangu, dokonalá znalost faktografie

Kerholec se zastavil a vzal Karase za rameno.

„Tuhle jsou dveře ke kasírce. Najdeš mě potom v manéži nebo ve stájích. Jenom to jsem ti chtěl ještě říci: tady vůbec všecko závisí na tom, abys měl to řemeslo rád. Lidi, zvířata, materiál, práci, všecko. Práce je tu moc a musí se dělat, co přijde pod ruku; ale máš-li vůli k dílu, vjede to do tebe a do smrti nebudeš chtít dělat nic jiného. Protože my jsme tu taková parta, od direktora až do koňáka, všici na sebe odkázaní, rozumíš, jeden na druhého, všecko to musí hrát a klapat. Ale pak je to, chlapče, radost."

O čtvrt hodiny později seděl Antonín Karas, zedník z Horní Sněžné, před paní majorkou von Hammerschmidt, která mu drobnými, obratnými stehy přešívala rukáv u livreje. Zrovna jí dopověděl svou historii o tom, jak pohřbil Márinku a jak s Vašíčkem uvázl bez zaměstnání v Hamburku.

„To jste měl těžkou zkoušku, Anton, těžkou zkoušku, to vám věřím," pokyvovala tlustá paní Hammerschmidtová hlavou, na níž byly hnědé, trochu prošedivělé vlasy spleteny v mohutný vrkoč. „Ale teď už můžete být klidný, tady jste v dobrém podniku. Berwitzovi jsou hodní lidé, přísní na práci a na pořádek, toť se ví, ale tomu vy přece vyhovíte, vždyť jste krajan, vždyť jste Čech. Božíčku, co jsem já znala Čechů, se všemi bylo dobré vyjití. Ten poslední burš mého nebožtíka pana majora von Hammerschnidt byl z Vysokého Mýta, to je taky někde u vás, to byl člověk jak jiskra, a nač se jednou podíval, všecko uměl. A s tím vaším hošíčkem si nelamte hlavu. Máme tu několik dětí ve spolku, taky Berwitzovi mají holčičku, Helenku, kolik že je tomu vašemu? Sedm let, nu, to je ten pravý věk, to už nedá žádnou paplačku a brzy se přizpůsobí. Ten tu bude nejšťastnější,

Anton, pamatujte na má slova. Tak ty rukávy bychom měli, můžete si to vzít a dávejte na to pozor, to víte, je to naše jmění, které vám tu svěřujeme. Pan Berwitz má rád, aby všecko krásně vypadalo, jen musí mít naši lidé pro to cit, aby se nic zbytečně neničilo. Dost je, co potrhají zvířata. Toho chlapečka mi odpoledne přiveďte, ať ho poznám, já vám dám na něho pozor. Tuhle máte tři lístečky, pro něho a pro tu vaši hodnou kvartýrskou i s dcerkou, ať se odpoledne kouknou na představení. Zkuste si ten kabát, človíčku, ať se na vás kouknu … no, padne, padne, inu bylo to šito ve Vídni, tam jsou krejčí, však jsou většinou Češi. Vídeň, Bože, Vídeň, to je město, Anton, to je město …"

Když procházel Karas manéží, končil jezdec na černém koni své cvičení. Kůň byl zpěněn a zpocen a pohazoval hlavou, když se mu uzda konečně uvolnila. Jezdec seskočil a zahlédl rudou livrej Karasovu.

„Vy jste tu nový, co?" zavolal na něho cizí němčinou.

„Ano, pane," přikývl Karas.

„A odkud, jaký krajan?"

„Čech, pane."

„Ah, Čech … to tedy mi můžete odvést koně do stáje!"

Karas už pochopil, že těmto lidem *být Čech znamená všecko dovést*. A protože mu ještě zněly v uších poučky Kerholcovy, vkročil do manéže a šel ke koni, jako by byl vyrostl na statku. Ačkoli se v koních nevyznal, chápal, když spatřil ušlechtilou hlavu a ohnivé oko, že tak krásné zvíře ještě neviděl. Vzít je za uzdu bylo mu přirozená věc, ale jak po ní sáhl, vynořila se mu vzpomínka z dětství, jak nesčetněkrát vídal v Budějovicích o výročních trzích předvádět koně: vždycky s hlavou vztyčenou. Vzal tedy pravicí uzdu pevně pod bradou a zvedl ji hezky vysoko. Kůň zastříhal ušima, lehko se vzepjal a pak se rozběhl drobným klusem trochu zadkem odbočuje, jak ho Karas vedl do protější brány. Proběhli krátkou chodbu a vůně stáje je ovála.

„Haló, Santos! Sem se Santosem!" volal tam někdo na Karase, ale vraník věděl sám, kam patří, a u svého boxu zabočil vlevo. Karas pustil uzdu.

„Výborně, Toníku," ozval se z druhého konce hlas Kerholcův, „dobře jsi ho vedl".

Otázky

- Zamyslete se nad tím, které skutečnosti mohly být v době okupace pro čtenáře významné, povzbuzující.
- V čem spočívá umělecké mistrovství autora? Posuďte jeho styl.

Vladislav Vančura
Pekař Jan Marhoul (1924)

zapamatuj si

Baladicky laděný román o benešovském pekaři, prostém, pracovitém, obětavém a bezelstném člověku, plném naivního optimismu; jeho dobroty je zneužíváno, jeho lidskost je ostatními považována za bláznovství (dával na dluh, půjčoval peníze, obdarovával bližní, až zcela zchudl a zemřel jako žebrák) ⇨ monumentální podobenství tragického lidského osudu člověka, který se nehodí do světa chladné vypočítavosti, zištnosti a kruté bezcitnosti; obžaloba světa peněz vyjádřena aktivním vypravěčem, který stále apeluje na čtenáře patetickými výzvami a komentáři (vliv proletářského umění); oslabena dějová linie, převaha lyrické složky a bohatství originálního básnického výrazu; sklon ke knižnosti a archaičnosti jazyka (v oblasti lexikální, tvaroslovné – přemíra např. přechodníků, i skladební humanistická perioda)

Durdilova komora měla jediné okno; tudy vcházela strašná noc souchotinářova a ráno, jež se ozývá zpěvem kohouta. Nemocný zlomen ve hřbetě zdvíhal se z cucků lůžka, zevluje na ně celé hodiny. Bývalo temné a bývalo hvězdnaté. Oheň horečky dýmal z chorého těla a sršel světlem obrazů, teprve jitro zvedalo úděsného spáče ze sna.

Vstal, chopil mlýnskou lopatu a držel se jí jako se ten, kdo tone, drží stébla.

Naděj phthisiků jej míjela, zoufal si, slyše svištěti vteřiny podobné smrtelným šípům. Láhev kořalky má něco síly a něco síly je i v Janově řeči, když mluví o daleké budoucnosti. Durdil přijímal tyto hostie, ale rozplynuly se jako milosti. Lze věřiti mnohým nesrovnalostem a krásám, avšak tělo jest tělo.

Vstaň, vezmi lože své a choď, kdo vyřkl toto strašné rouhání? Opakoval jsem všechny příkazy svému duchu, ale nevzlétl, nejsa víc než dech mých plic. Ach! Lože mě unáší a plyne se mnou do říše mrtvých.

Jednoho dne nemocný nemohl vstáti. Marhoulovi již posnídali a hrneček Františkův přikryt pokličkou doposud stál na plotně. Když nepřicházel ani o šesté, paní Marhoulová řekla Janovi: „Podívej se do komory, stárek snad stůně."

„Pah," odpověděl, „včera byl veselejší než jindy; donesu mu snídani."

Vešel rozevíraje široce dveře a dupaje, jako by nesl na svatební hostinu džber vína. Ale bylo mu brzy umlknouti. Vyšel po špičkách a přivedl ženu k Františkovu loži. „Umírá," řekl klada ruku na její paži, „nech peřiny peřinami, nepřekážej mu, odchází již."

Lůžko umírajícího, úděsný kočár bez pohnutí ujížděl k branám smrti. Viděli stékati roztavený pohled Františkův, jenž neměl dosti sil, aby se vznesl. Jan usedl na pelest a vzal ruku umírajícího do své dlaně. Avšak nenapadla ho pražádná veliká slova, když k němu mluvil.

V šedi tohoto prostoru smrti vznesl se hmyz bzuče, venku se honil studený vítr a obzor na východě proražen světlem otevřel se v tu chvíli v nebeský prostor.

Jméno jakési vesnice, o níž mrtvý vypravoval, vracelo se na Janovu mysl i opakoval je.

„Vstaň," pravila Josefina, „či lépe, poklekněme, neboť umřel."

Umyli jej, oblékli mrtvolu a pod hlavu mu dali polštář Jana Josefa.

Zde leží dělník a hvězdy se naň nesypou, ba ani kvítí. Neměl žádného sdělení naposled a žádnou pravdu nezůstavil za sebou. Jeho dílo je dávno prodáno. Snad ani nežil, je neznám, nikomu nic není po tomto mrtvém a Jan sám mu uchystá rakev.

Jaké vojsko umrlců by musilo ležeti, jakou ranou by musel zníti pád těl, aby byl slyšán?

Ale dochroptí jeden po druhém v koutech, na slámě, nemaje v rukou nic, než cípek hadru.

Příštipkář v Nadelhotách zanechal své práce a otevřel kapli, aby vyzváněl umíráčkem.

Zvoneček kašle a kvílí, a kdo jde, staví svůj krok, a kdo pracuje, přeloží svůj nástroj z ruky do ruky a ustane na chviličku.

Zemřel chudý. Nic neměl, nic neměl.

Otázky

- Co je charakteristické pro Vančurův styl? Čím se liší od stylu Čapkova?
- Doložte knižnost v oblasti výběru slov, tvarosloví, větné stavby a pořádku slov. Všimněte si napětí mezi výrazy z oblasti mluvené řeči a výrazy knižními.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Rozmarné léto (1926)

zapamatuj si

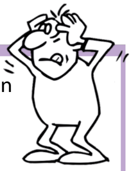

Humoristická novela; idylický, poklidný stereotyp lázeňského městečka Krokových Varů je nakrátko narušen příjezdem kouzelníka Arnoštka a jeho krásné chráněnky, provazolezkyně Anny; po artistickém vystoupení se marně snaží získat její přízeň tři starší přátelé – plavčík a majitel lázní Antonín Důra, milovník poezie a klasiků kanovník Roch a major Hugo; i Důrova žena, hašteřivá, přihroublá a žárlivá Kateřina, obdivuje Arnoštka a zahrnuje ho péčí; zklidnění a vystřízlivění nastane až po odjezdu komediantů; parodie maloměsta s přetvářkou, pasivitou a omezeností; hravost, uvolněná fantazie, okouzlení láskou a krásami života; formální jazyková vytříbenost, komické spojování archaismů a prostředků hovorových

Staré časy

Mnozí odvážlivci, když se octli na počátku velikolepého měsíce června, usedají do stínu platanů a jejich urputné vzezření se stává mírným. Hle, větvoví a vysoký sloupec rtuti, jež se zdvíhá a opět klesá, připomínajíc oddech spáče. Hle, kyv slunečníku a tato tvář, kdysi hrůzná. Ať poshoví nos a odulý ret, jenž vyrazil z obličeje tak prudce, ať se mírní, neboť, probůh, město je klidné.

Uprostřed žírných polí je dosti dvorců bílých ve smyslu národního básnictví, z býčků jsou voli, jalovice jsou stelné a tentam je máj.

* * *

Tehdy markytánky léta v kapotu, ve střevících ploských a průdušných, ve střevících, jež nezrývají cest, chodily muž od muže, stolici od stolice a vyňavše blok z vydutého kapsáře, trhaly lístek po lístku. Chocholík jejich nosu se zarděl, kdykoliv mluvily k svému hosti řkouce:

„Dobrý den, pane. Není dnes krásné jitro? Není vám vhod tato desátá hodina, jež právě slétá ze starobylé věže baziliky svatého Vavřince? Domníváme se, že čas propůjčuje více vděku než cokoliv jiného, a vskutku, deset je více než devět."

* * *

Antonín Důra

Dozpívav svoji písničku, veliký Antonín složil ruce na zádech a maní dýchal na kuličku teploměru. Sloupec téměř neúplatný sotva se pohnul a Důra znamenaje tuto řádnost měl několik myšlenek, jež se vystřídaly v sledu míšených karet.

„Tento způsob léta," děl vposled, odvraceje se od přístroje Celsiova, „zdá se mi poněkud nešťastným. Je chladno a můj dech, jakkoliv jsem nepozřel vody, je mrazivý. Který měsíc nám zbývá, jestliže ani červen není dost vhodný, abychom pečovali o zdraví a o tělesnou čistotu?

Nuže, ať je podnebí příznivé čili nic, tyto věci nesnesou odkladu."

Řka to, ujal se mistr řemene, svlékl svůj šat a dívaje se dolů do vody, jež zrcadlila jeho dlouhé zarostlé nohy, roubení bazénu a nebeskou báň, znamenal obraz obrácené nádoby, kterou kdosi neuměle postavil právě na okraj, a dodal:

„Ach, plovárna a tato číška jsou prázdny."

* * *

Přívětivý plavčík

Zatím se neděle blížila k deváté a na plovárnu vešlo několik dam, jež za každého počasí byly pamětlivy péče, jíž vyžaduje dobrá tělesná správa. Antonín je pozdravil co nejokázaleji.

„Vejděte, řekl, vejděte bez zdráhání. Nedejte se odstrašiti chladem, jež pociťujete. Abbé a major označili dnes koupel za vlahou."

„Dobrý den," pronesl Hugo, dotýkaje se svého klobouku.

„Dobrý den," odpověděly s nyvným úsměvem, neboť major měl pověst prostopášníka.

„Odebeřte se na vyhrazená místa," děl plavčík, „zde jest kytlice, jíž potřebujete, žínka a mýdlo. Kdyby se vám něčeho nedostávalo, volejte třikrát, abych vešel včas."

* * *

Kouzelník Arnoštek

Za těchto hovorů šel proslulými vrbinami kouzelník Arnoštek, jenž právě přibyl do Varů Krokových. Znamenaje, že je zmlácen dalekou cestou a špinav, a spatřiv koupadlo dosti útulné, po krátkém váhání slezl na cestičku, přešel uzounké prkno a mimo nadání se octl na plovárně.

„Vidím, že se vyjasňuje a k poledni že bude vedro," řekl Antonín, „svlékejte se, pánové. Ašak vy, který jste přišel, posečkejte, pokud se neochladíte, neboť jste uřícen."

„Tak," odvětil Arnoštek, „tak, vy jste, pane, ťal do živého. Víte, že jsem se po celý týden neohřál, leda u své svíčky? Jsem kouzelník Arnoštek a vzhledem k drsnému podnebí (neboť přicházím z jihozemska) každého večera se dotýkám plamenem různých míst svého tělesného povrchu."

„Ach," pravila paní Důrová, „to jste vy, o němž od včerejška mluví celé město? To jste vy? Vy, pane, jak se dovídám, jste polykač ohně a týž, jenž pobýval v Paříži a přichází z Nizozemska."

„Byl jsem tam všude," odpověděl kouzelník poněkud nejistě, „ale jestliže se zde o někom vypráví, nejsem to asi já! Přijel jsem o deváté vozem. Naše stanoviště je na náměstí. Odtud, pobyv jen několik chvil v úřadovně páně strážmistrově, jsem šel do těchto říčních lázní. Je-li zde však podvodník, který se vydává za kouzelníka, budu nucen, abych odešel, aniž uspořádám představení a aniž se vykoupu."

Otázky

- Ke kterému uměleckému směru má novela nejblíž? Vezměte v úvahu atmosféru radostného životního pocitu, bezstarostnosti i motiv kouzelníka.
- Dominuje v díle složka epická nebo lyrická?
- Posuďte roli vypravěče, všimněte si charakteru jeho výpovědi a porovnejte vypravěčovu řeč nepřímou a přímou řeč postav.
- Jak působí na čtenáře kontrast mezi prostředky vysokého stylu a banální, běžnou skutečností, která je jimi vyjadřována?
- Vyhledejte knižní a archaická slova, starobylé tvary sloves, časté přechodníky, infinitivy na -ti, jmenné tvary adjektiv, složitá souvětí, zvláštnosti slovosledu; svět drsné krásy je tvořen silou Vančurova básnického slova.

Markéta Lazarová (1931)

zapamatuj si

Baladicky laděný román, básnická próza dějově situovaná do mladoboleslavského kraje a doby loupeživého světa středověku; tragický příběh vášnivé lásky a nenávisti; v popředí 2 rodiny loupeživých rytířů, mezi nimiž došlo k roztržce v době štvanic královských vojáků na loupežníky, a 2 milostné příběhy: Markéta, dcera Lazara z Oboříště (otcem zaslíbena Bohu) se zamilovala do rváče Mikoláše z nepřátelské rodiny Kozlíka z tvrze Roháčku (se zbojníky prožívá boje i lásku); druhou dvojici tvoří hraběcí syn Kristián zajatý Kozlíkem a Kozlíkova dcera Alexandra; přes krutost a tragiku (Alexandra Kristiána zabila v domnění, že ji nemiluje, většina Kozlíkových dětí je v boji s hejtmanovým vojskem pobita, popraven je Kozlík i Mikoláš) je život zobrazen jako překrásný, protože je nezničitelný a láska jako silnější než smrt (Markéta i Alexandra očekávají narození dítěte) ⇨ oslava síly, odvahy, aktivity, vášnivé lásky, obraz světa nezkrotných, naplno žijících renesančních typů lidí velkých citů = protiklad k průměrnosti, současného člověka s předsudky, morálními zábranami, pokrytectvím, bezcitností; promyšlená kompozice, hledání nových tvárných postupů: prvky lyrismu, subjektivizace děje (vliv avantgardních tendencí), metaforičnost, monumentální výstavba vět (zpřítomnění času, dynamizace děje), prolínání různých jazykových vrstev – lidový jazyk, poetismy, archaismy, argot, vulgarismy, prolínání literární mluvy vypravěče s obhroublým výrazivem řeči postav; důležitá úloha vypravěče – zprostředkující článek vztahu autor–dílo–čtenář; vypravěč vstupuje do děje, komentuje jednání postav, schvaluje i odsuzuje, oslovuje hrdiny, čtenáře

V ukázce je Markétin svár mezi vědomím hříchu a láskou, odvrací se od Boha k světu:

Lidé ustávají v práci a dívají se, kdo to přichází. Ach, oči starců vidí předaleko. Lazar ji zhlédl a již ji poznává.

Zdaližpak se hněvá? Zdaližpak ji přijme, zdali se usmířil?

Již se ozývá její jméno, lidé udeřili prací a hrnou se k vrátkům, služky vybíhají, ale Lazar se obrací. Nechce svou dceru viděti. Zavře se ve světnici, jejíž krb je pobořen, a káže všechněm, aby mlčeli.

„Buďte zticha," praví čeledi a svým synům, „buďte zticha, neboť se nevrací ten, před nímž se zavírá, ani nepřichází ten, jemuž bych mohl poslati někoho v ústrety. Buďte zticha, ať činí ta žena to, co si žádá."

Ruce služek klesají a leckterá mezi nimi pláče. Ti, kdo se rozběhli, nemají, co by učinili.

Ach, návraty ztracených synů, ach, návraty dcer! Markéta padne na kolena. Je viděti její zedrané střevíce a šaty plné bláta. Přikloň se, Lazare, k úpěnlivým prosbám svém dcery, kéž bys ji slyšel, kéž bys přikývl hlavou. Ale nestalo se nic podobného. Lazar nevyšel.

Markéta měla tři bratry a tito bratři měli opět ženy a dítky. Nuže, zotaví se jejich láska? Dají maličkým, aby objali svoji přítelkyni?

Nikoliv. Nádvoří je prázdné, nikdo jí nedbá, nikdo k ní nepřišel a dítky váhají vidouce tvář zcela nepodobnou blažené tváři Markétině. Kdyby měla nešťastnice matku, zajisté by jí přinesla plášť a nádobu s vodou, zajisté by mluvila, a kdyby to bylo slovíčko pláče, Markéta by přece naslouchala plna útěchy, neboť i výčitka bývá ojíněna láskou.

Prvou noc probděla Markéta kdesi v přístěnku domu, tam, kde líhají nečistí tuláci. Modlila se, ale z koruny, kterou jí láska vstavila na hlavu, nevypadl ani jediný kámen. Markéta milovala Mikoláše a Bůh si zajisté přál, aby ho milovala…

Blížil se k ní ďábel? Ach nikoli, uvykli jste nazývati věci příliš přísnými jmény a zdvojnásobujete tuto přísnost, jde-li o děvčátko v otcovském domě. Po soudu rozumných lidí má Markéta pravdu, myslí-li na miláčka. Nechť i na něho myslí, či lépe, nechť se k němu vrátí! Bůh věru nestojí o závoj fňukalek, jež komolí modlitby a nepřivedou na svět živého tvora. Pravíte, že byl tento sňatek na posměch otci, na posměch lidem a na posměch Bohu, neboť nevěsta volila již dříve, než se shledala s Mikolášem?

Chtěl bych namítnouti, že vedle skutků jsou sliby málo závažné. Je tím, čím se stala, přijměte ji.

Jak ji máme přijmouti, když sama sebe zatracuje, když se nazývá nestoudnicí a fenou?

* * *

Po dvou dnech hněvu a pohrdání, jemuž se nic nevyrovná, jedna ze služek donesla Markétě šaty a zavolala ji k Lazarovi. Chudinka se oddává naději a vzápětí je opět zděšena, co uslyší? Je Mikoláš v Obořišti? Nepotkalo jej nenadále neštěstí?

Stojí třesouc se a krev jí zalévá vnitřek hlavy. Slyší šuměti bystřinu zkázy.

„Markéto," praví Lazar, „zavolal jsem tě, abych se otázal, jaké si uložíš pokání; čeho jsi hodna, Markéto?" A dceruška mlčí a po chviličce mlčení odpovídá přirdoušeným hlasem:

„Ty máš klíče od všech trestů. Rozkaž mi, co se ti líbí."

„Anděl vyhlazovatel, který má šest rukou a v každé drží tesák, ten anděl má přístup do tvojí duše a bodá ji, až ji ubodá. Kdybys setrvala v mém domě, shoří. Budeš-li choditi mezi poli, úroda ztrouchniví. Pas stádo, a stelné krávy budou zmetati a nepřibude mi telátek. Jsi prokleta, neboť jsi zrušila sliby, které složil tvůj otec. Zrušila jsi slib daný Bohu. Bohu, nešťastnice! Nemám odvahy, abych se díval, jak se propadáš a jak se obracíš v troud a hnis. Táhni mi z očí!"

* * *

Hrome, vše, co je uděláno ze dřeva, shořelo na prach. Všechno je vymláceno, prší do světnice, a my máme přechovávati milostnici žhářovu? Milostnici zbojníka, který obrátil Obořiště v poustku a který zabil pět našich lidí?

Dobře jí tak! Ať si jde, ať jde pod šibenici svých miláčků!

Je to sestra vašich manželů, paní. Je to Markéta, nejmladší z Lazarových dětí, táž, kterou jste volávali, aby čtla a zpívala písně!

Vy prachaso zlodějská, vy se věru nemáte proč vynášeti nad tuto hříšnici. Vy posměváčci, vy početní kapsáři, vy jalůvky zločinu, vy šejdíři, vy směšní herci, kteří strašíte mečem a bojíte se rány, vy duchové z kozy, kteří se ženete na poutníčka a před vojskem popotahujete ze slzavého nosu, vy chcete souditi zbojníky a milenky zbojníků? Nic dál, nic dále! Vyjdi, Markéto! Výš hlavu, výše! Jdi, jako chodívá ta, jež zná cenu svého přítele.

Otázky

- Lze román považovat za historický, nebo zachycuje nadčasové vztahy mezi lidmi? Proč je příběh lokalizován do minulosti?
- Proč je v popředí (i titulní postavou) Markéta? Naznačte složitost postavy a její vývoj.
- Proč je román považován za protiklad moderních psychologických románů? Uvažujte o rozdílnosti postav.
- Na základě znalosti celého románu se pokuste vyjádřit, v čem se oba milenecké páry liší.

Otázky

- Na schématu kterého typu románu a triviální literatury je budován příběh? Posuďte typické motivy a dějové situace – únos, láska na první pohled, rozloučení milenců, bloudění, hledání. K čemu jsou tyto motivy využity?
- Všimněte si prostředků básnických, metaforizace, subjektivizace vyprávění, prolínání stylů (mluvený, biblický, vypravěčův literární styl ap.) – uveďte z románu příklady: přirovnání, metafory a personifikace, perifráze; vyhledejte archaismy lexikální i tvaroslovné, neologismy, vulgarismy a deminutiva, lidové obraty, posuďte syntax.
- Posuďte důležitou funkci vypravěče. Čím se liší tento tzv. „hlasitý“ vypravěč od autorského vypravěče v dílech klasického realismu? Doložte příklady, všimněte si i emocionálního vztahu vypravěče k postavám: na čí straně jsou jeho sympatie? (Viz v ukázce v závěru – řečnická otázka uvozená dlouhou řadou oslovení). S kým vede v epilogu románu dialog vypravěč (i autor), když je líčena noc před popravou?
  „Ó pochybovači, i ty bledneš, i ty se zachvíváš? Neboj se! Nebe je prázdné. Nekonečno je prázdné. Nekonečno, tento blázinec bohů, na jehož okraji bloudí hvězdička… Jaké běsnění pochyb!… Věčně budete obzírati kolébku a hrob? Věčně budete mluviti o tajemství, zanedbávajíce věci života?“
- V závěru románu dominuje téma smrti. Vyzní příběh tragicky a bezvýchodně?

odkaz

Viz Literatura v kostce

Ivan Olbracht
Nikola Šuhaj loupežník (1933)

zapamatuj si

Román – balada z Podkarpatské Rusi; prolínání světa mytického se světem skutečnosti ⇨ 2 roviny: **nadčasová** a symbolická (zbojnická legenda o loupežníku Nikolovi, spravedlivém zbojníku, který přepadal bohaté a pomáhal chudým, v lidové představivosti se stává nezranitelným, nadlidsky silným a tajemným) a **reálná** (věrohodný obraz života a zvyků podkarpatského lidu, jejich pověrčivost, prastarý vztah k přírodě; zaostalost kraje a sociální problémy; skutečný příběh o vojenském zběhovi z konce 1. světové války, který byl pronásledován, skrýval se v lesích, nakonec zabit sekyrami svých přátel, kteří ho zradili); Nikola je zobrazen jako zlý samotář, mnohdy zoufalec, ne zločinec ani revolucionář, stává se pokračovatelem zbojnické tradice Oleksy Dovbuše a Jánošíka, mstitelem křivd, nesmrtelným hrdinou (obdařen zelenou ratolístkou, jíž odhání četnické kulky, zjevuje se v převlecích, je charakterizován totemickými přirovnáními – vlk, rys), ztělesňuje touhu lidu po svobodě a spravedlnosti; na rozdíl od jiných Olbrachtových samotářů nežije v izolaci, je spjat s lidmi svého kraje, má jejich obdiv a podporu; romantický příběh individuální vzpoury je zasazen do rámce realistického obrazu prostředí: magická síla přírody nedotčené civilizací a konfrontace tří světů: chudých Rusínů, židovských obchodníků a českých četníků (vykresleny s psychologickou dokonalostí); osobitá kompozice – propojení legendy se skutečností, střetávání dějů minulých a přítomných obohacených barvitými epizodami ze zkazek a písní, lyrické a epické roviny (příroda, lidové pověsti, psychologie postav, milostná zápletka); působivá gradace děje; rámcový vypravěč; komentátor i repezentant sociální skupiny – straní mýtu, respektuje fantazii, ale svým nadhledem směřuje k realitě světa s bídou, četníky; předává slovo i postavám (pásmo přímé, nevlastní přímé a polopřímé řeči) = objektivní pohled; vytříbené umění vypravěčské: dvojí dějové linii odpovídá i styl a jazyk – jednak obraznost, básnické prostředky, citově působivé pasáže, jednak prostředky až reportážně věcné, dokumentárnost a úspornost výrazu

Koliba nad Holatýnem

Když pisatel tohoto vypravování shledával v domovině Nikoly Šuhaje příběhy o tomto muži nezranitelném, který bohatým bral a chudým dával a který nikdy, kromě v sebeobraně nebo ze spravedlivé msty, nikoho nezabil, neměl po svědectvích tolika lidí vážných a hodných víry věru příčiny nevěřiti, že Šuhajovu nezranitelnost působila zelená ratolístka, kterou mávaje, odháněl četnické kulky jako hospodář v červencovém dni rojící se včely.

Neboť v tomto kraji lesů, zvrásněném horami jako kus papíru, který se chystáme hoditi do kamen, žijí posud děje, jakým se bláhově usmíváme jen proto, že se u nás nestávají již po staletí. V tomto kraji kopců na kopcích a roklí v roklích, kde se v tlejícím soumraku pralesů rodí prameny a umírají prastaré javory, jsou posud začarovaná místa, odkud se ještě nikdy nedostal ani jelen, ani medvěd, ani člověk. Pruhy ranních mlh, ploužící se namáhavě po korunách smrků vzhůru do hor, jsou průvody umrlých, a oblaka, proplouvající nad úžlabinami, jsou zlí psi s otevřenými tlamami, kteří se za horou snesou, aby někomu ublížili. A dole, v úzkých údolích řek, ve vesnicích, které jsou zelené kukuřičnými poli a žluté květy slunečnic, žijí vlkodlaci, kteří překulivše se večer po soumraku přes kládu, se mění z mužů ve vlky a k ránu opět z vlků v muže, zde se v měsíčních nocích mladé vědmy prohánějí na koních, v které proměnily své spící muže, a čarodějnic netřeba hledati za sedmi horami a sedmi řekami ve větrných údolích, nýbrž ty zlé možno potkati na pastvinách, jak sypou do tří dobytčích stop soli, aby zbavily krávy mléka, a ony dobré lze kdykoli navštíviti v jejich chyších a odvolati od konopných trdlic, aby zaříkaly hadí uštknutí nebo koupelí v odvaru z devíti bylin udělaly z dítěte neduživého silné.

Zde žije ještě Bůh. V dusném tichu pralesů žije ještě starý Bůh země, který objímá hory a údolí, hraje si s medvědy v houštinách, laská se s kravkami uprchlými od stád a miluje troubení pastýřů, svolávajících večer dobytek. Dýchá do korun starých stromů, pije dlaní z pramenů, svítí z nočních ohňů na pastvinách, chřestivě rozechvívá listí kukuřičných polí a kývá žlutými terči slunečnic. Prastarý pohanský Bůh, pán lesů a stád, který odmítá spojovati se s oním pyšně honosným Bohem, bydlícím v zlatě a hedvábí za pestrými stěnami ikonostasů, i s oním nevrlým starcem, skrývajícím se za ošumělými záclonkami purjochesů synagog.

vysvětlivka

ikonostas – stěna s ikonami v pravoslavném kostele; *purjoches* – závěs v synagoze, za nímž je uložena schránka s pěti knihami Mojžíšovými

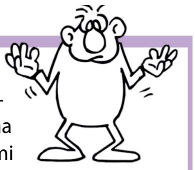

Koločava

Nikola Šuhaj se vrátil.

Utekl z války. Domů. Do svých hor. Neboť ony jsou jediné, které stojí za to, aby se po nich stýskalo.

Koločava! Koločava!

Jak sladké jméno a jak chutná na jazyku!

Stál na noční silnici a sál mléčnou vůni Koločavy. Tma byla tvrdá jako kamení a v ní žlutě blýskalo několik okének jako lístky kyzu v uhlu. Do ticha zněly duté údery dřev mlýnské stoupy, která stlouká vlněné tkanivo domáckých stavů a již jest slyšeti jen v noci. Tmou prošla holčička, nesoucí na velké lopatě z chýše do chýše řeřavé uhlí, ale byla osvětlena jen tvář a prsa dítěte, ostatního těla viděti nebylo.

Koločava! Koločava!

Bylo s podivem, jak vše to byl on sám: ten vzduch, který sál a vydechoval, tma se zlatými lístky, jejíž byl součástí, i svítící děvčátko, které se objevilo jen na chvíli. A tupé údery mlýnské stoupy vycházely z jeho prsou.

Šel domů. Do chýše svého otce Petra Šuhaje, která stála asi hodinu cesty za sraženou vsí, tam, kudy se jde podél Koločavy k lesům Sucharu a již blízko nich. Zaťukal na okno. Na skle se objevila matčina tvář. Co tu chce Nikola? Vyšla.

Stála v košili proti němu na zápraží, oba se maličko usmívali a hleděli na sebe. Na účel příchodu se nebylo třeba ptáti, puška na rameni říkala vše.

„Otec je v poli?"

Ne, byl doma. Šrapnel mu přerazil nohu a také v paži zůstalo několik kulek. Teď ho poslali domů na dovolenou; než zase půjde…

„Kam v noci chodí Eržika Dračová pást koně?"

„Na Potok," odpověděla…

Kousek tvrdého kukuřičného chleba se v chýši přece jen našlo a matka mu s povzdechem nasypala do vojenského tlumoku z posledních bramborů.

Nikola se šel vyspat do oborohu u lesa.

A potom čekal tři noci na Eržiku.

Na ptáčka Eržiku. Na rybku Eržiku. Na Eržiku, která je růžová a černá a voní višňovým dřevem.

Na Eržiku, za kterou se člověk musí vydati, i kdyby žil za sedmi horami a sedmerým mořem.

* * *

Třetího večera šel za Eržikou až hluboko do vsi, aby ji zastihl dříve, než se spojí s ostatními.

Spatřil ji ve večerním soumraku na silnici. Jela na koni, po žensku na něm sedíc, s bosou nohou položenou až na koňský krk, pět řad žlutých a červených korálů na krku a pod sebou místo sedla pestrou látku. Byla oděna tvrdou konopnou košilí a zástěrou s prošívaným pásem, mnohokrát obtočeným kolem těla. Bylo jí šestnáct let, v černých vlasech měla zastrčeno několik kopretin a byla krásná. Za ní kráčel druhý kůň.

Zastoupil jí v šeru cestu.

„Jej! … To jsem se lekla. To jsi ty, Nikolko?“

Vyskočil na druhého koně. Stiskl zvíře koleny a celá jeho bytost se vzpjala a vzbouřila krví.

Pak, když držíce se za ruce, stáli na kraji lesa, řekl Nikola:

„Zůstanu tady, Eržiko!“

„Zůstaň, Nikolko!“ A její oči, podobající se černým tůním, se staly ještě hlubšími.

Otázky

- V první části ukázky si všimněte autorova líčení přírody. V čem je rozdíl mezi impresionistickým zachycením krajiny a popisem Olbrachtovým? Ukažte krásu a bohatost Olbrachtova jazyka. Jak souvisí osud Nikoly, Eržiky a bratra Jury s osudem kraje?
- Co vyjadřuje v prologu Koliba pod Holatýnem rámcový vypravěč?
- Na základě ukázky a četby románu charakterizujte jednotlivé dějové roviny románu. Doložte příklady.
- Doložte, že skutečnost je očima tamějších lidí viděna z pohledu přírodního náboženství, mytického vědomí a stupně civilizačního vývoje. Jak se osud Šuhajův v paměti lidí měnil, v co přerůstá zbojník Nikola? Co představuje, jakou touhu lidí ztělesňuje? Čím příběh připomíná hrdinskou epiku?
- Proč je román označován jako balada?
- Čím je osobitá kompozice románu? Charakterizujte Olbrachtův jazyk, uveďte příklady zvláštních slovních spojení, obrazných vyjádření, doklady úspornosti ve výrazu (např. popis Eržiky). Všimněte si využití polopřímé řeči, vnitřního monologu.
- Kde jinde lze v Olbrachtově tvorbě nalézt postavy vyvrženců, běženců, samotářů?

Marie Majerová

Havířská balada (1938)

zapamatuj si

Novela se sociální tematikou, napsaná podle představ tzv. socialistického realismu, volně navazuje na román Siréna: příběh Rudly, jednoho ze synů Hudcových; doba od stávky na Kladně 1900 do světové hospodářské krize; pod krycím jménem Jan Zvonař odešel za prací do Porýní (doma ztratil možnost obživy a chtěl se vyhnout vojenské povinnosti v rakouské armádě); návrat do Čech po 20 letech s ženou Milkou, jako invalida odkázán na žebrotu; baladická zkratka s lyrickými prvky, příběh zhuštěn do několika základních situací, prolínání minulosti s přítomností; zobrazení tragiky lidského osudu, zobecněné poznání smyslu práce v životě člověka, kamarádství, lásky, rodinného štěstí, byť neustále ohrožovaného (válkou, důlním neštěstím); ne bezmocnost, ale nepoddajnost, hloubka mravních a citových hodnot člověka; vícepohledová kompozice, 3 odlišné kapitoly – střídání vypravěčů: v 1. kapitole Rudla Hudec (rekapitulace života, když se ocitá v existenčním nebezpečí, vnitřní monolog, ich-forma, spontánní promluva), v 2. kapitole autorka (er-forma) – obraz války, důlní neštěstí, v 3. kapitole Hudcova žena Milka – hodnotí život při návštěvě Milfaitových (zvláštní dialog – vyjádřeny jen repliky Milčiny); krása lidové mluvy, stírání rozdílů mezi pásmem vypravěče a postav

2. kapitola – část

Země se zachvívala vnitřními otřesy a po ní pádily podklesávající nohy. Dusaly a hučely, splývaly s rozzuřeným podzemím v táhlou a hrozivou výstrahu. Potom umlkly výbuchy, osaměl zvuk kroků, rozptýlil se v ticho a dav se sunul jako nasávaná hmota, poháněná cizí silou, takže bylo slyšet jen sykot a zdušený šum – a potom zaječela přerývaným kvilem siréna.

Nevěděli nic, a přece věděli všechno.

Pláč důlní houkačky usedal, zvedal se, vzlykal a k němu se jedna po druhé přidávaly svým rozryvným lkáním sirény ostatních závodů, jak koldokola po celém kraji promlouval telefon svou ustavičně obávanou, a přece v své náhlosti ohromující zvěst. Siréna ječivá, trhající ušní bubínky, siréna v přesekávané spojitosti jako rozžhavený řetěz zvuků, siréna tence plačící jako raněné dítě; deset, padesát sirén kvílelo nad hlavami spěchajícího davu jako pohřební chór neviditelných bytostí, naříkaček bez těla.

Hodinovou vzdálenost uběhl Zvonař za dvacet minut. Cíl se mu jevil hustým černým mrakem; neviděl ani oplocení, ani těžnou věž. Kudy kam? … A přece tam musí jít!

Dav, který se zastavil a rozděloval v hloučky před hradbou dýmu, šuměl teď pohřebním šepotem. Známí se vyhledávali, aby se poradili, jak na to. Noví a noví lidé přibíhali; někteří napolo oblečení, jiní s nějakým vysloužilým kahanem, kterým si doma svítili do chlévců.

Vozy záchranných stanic zvyšovaly zmatek, neboť nikdo zatím pořádně nevěděl, kam je postavit a čím nejdřív zaměstnat lékaře, jenž si připravoval nástroje, a sestry, které zchystávaly nosítka.

Zvonařovy rty se mlčky pohybovaly. Sám se sebou se radil. Kluk! Kluk je pod zemí! Snad ani neví, že má utíkat proti větrům, když se vzbouří plyny! Co tam dělá? Nepřimáčkl ho vozík při náhlém zborcení stěn? Nespadl na něj uhel nebo skála? A jestliže utekl, zdali si vzal s sebou kahan?

„Tady jsem pro nic," šeptaly si Zvonařovy rty. V černi zvířeného uhelného prachu se zmítaly kolem šachty postavy ve zdánlivé bezhlavosti. Přesto však si uvědomil, že se šikují první záchranné roty z havířů, jak muži dobíhali k místu neštěstí, stále dýmajícímu. Zvonař se přidružil k jedné trojici, postál, přejel nevnímajícíma očima tři zachmuřené muže, ale neměl stání, zase odběhl a nohy jej samy nesly k první větrné šachtě, spojené s kutištěm Hugo, kde pracoval Princ.

Otázky

- Doložte baladickou stylizaci příběhu. Která z částí novely je nejpříznakovější k žánrovému určení, jež signalizuje titul? Jak se propojuje osobní neštěstí s tragičnem světových rozměrů?
- V ukázce z 2. kapitoly si všimněte využití nevlastní přímé řeči, vnitřního monologu, polopřímé řeči.
- Jak je líčena důlní katastrofa? Pozorujte stupňování napětí, chvíli zlomu, obrazného patosu, kterým vypravěčka provází hromadnou tragédii, opakování slov téhož či blízkého významu, dějových sloves, přívlastků, přirovnání. Posuďte syntézu hovorového a básnického jazyka.
- Které prostředky přispívají k vystupňování dějové dynamiky?
- V jakých podobách se v novele objevuje motiv smrti?

Marie Pujmanová

Lidé na křižovatce (1937) – 1. díl trilogie

zapamatuj si

Sociální román, dílo tzv. socialistického realismu, široký obraz české společnosti prvních poválečných let až po hospodářskou krizi; próza s rozhodující rolí postav; 3 paralelní rodinné linie: textilní dělník Ondřej Urban (jeho matka a sestra), textilní podnikatel Kazmar (tzv. hospodář v Úlech a jeho dcera), levicově orientovaný pražský advokát Gamza (jeho žena, děti Helena a Stanislav); v popředí ty postavy, kterých se týká ústřední téma křižovatky, tj. hledání, rozhodování, orientace v životě; dvojí prostředí – Praha a Úly (inspirace Baťovým Zlínem); promyšlená kompozice: převládá epizodičnost, propojování několika paralelně probíhajících a střídajících se dějových linií, osobních pohledů postav ⇨ mnohohlasá výpověď o lidech a jejich době; odpovídající způsob vyprávění: aktivizace subjektů postav – jejich promluvová pásma se vplétají (prostřednictvím nevlastní přímé a polopřímé řeči) do pásma vypravěče (vnášejí svá hodnocení, emocionální reakci a v případě vnitřního monologu i sebevyjádření); minimalizace přímých řečí (hranice mezi pásmem vypravěče a postavy plynule oslabována); i vypravěč se svým komentářem a zaujatou účastí podílí na vývoji děje a představení postav ⇨ často tzv. smíšená řeč (téměř nerozlišitelné pásmo vypravěče a postav) ⇨ autorský nadhled a podhled, postavy viděny jakoby „zevnitř" i „zvenčí"; jazyk – popisy omezeny na minimum, znaky popisovaného objektu včleňovány do vypravování; dynamičnost (dějově bohatá slovesa), názornost a živost (přirovnání, přívlastky); bohatý slovník – běžná spisovná i hovorová řeč, slangové výrazy, zlínské dialektismy

Zmíněné středy před polednem Ondřej dotkal partii, károvaný flanel pro švédskou dodávku, zarazil a šel za Lechorou, aby si to dal zapsat. Na sále mistra nenašel, i vstoupil do osnovny; a jiskra jím trhla. Přece už nebyl kluk, byl mladý muž. Ale podnes v něm cuklo, kdykoli znenadání spatřil Kazmara z obrazu živého nebezpečně zblízka. Ne, Hospodář se nevznáší neviditelný jako duch banky nad Latmankou a neposílá za sebe četníky, ale stará se, jak z kalamity. Sám přichází do dílen, sám dbá. Chlapík Hospodář! Stál u nich v osnovně, obr v obnošeném kabátku, po pravici měl elegantního dlouhána tak krásného, jak ze špatného filmu, se stopkami v ruce, Beduina, postrach továrny, po levici měl hřmotného mistra, který se zastavil samou úctou k šéfovi o krok pozadu, ale po těle, napjatém jak ke skoku, svaly mu zrovna nabíhaly pohotovostí chopit vál za čep nebo člověka za límec a vyhodit – podle rozkazu. Ti tři chlapi jako hory se skupili nad Halačkou, která seděla nízká u okna se schýlenou tváří, temnou proti světlu, před stojanem, kde visely listy, a z listů rozdělaná osnova s proužkováním vzoru jako na vodě – dechni, a rozfoukne se. Ondřej vkročil, a pohled se mu svezl tam, kam se upíraly troje číhací zraky, Kazmarovy rázné čárky, Beduinovy krasavčí oči, kulaté jako koňský trus, a bledá chlípná očka mistra Lechovy – Halačce na ruce. Spěchá, div jehlu nezlomí, zachytává háčkem o přízi, prsty se jí chvějí, a zmátla se. Znal ji, jaká byla nervóza, vždyť jí kdysi podával, když se učil. „Ženská, jste slepá?" s chutí ji okřikl Lechora. „Nedovedete dát pozor? Chyba! Vemte to zpátky, ale honem." Taková zkušená navaděčka! Dělávala rekordy. Měla lehké prsty, práce jí šla od ruky jedna radost, ale to nesnášela, aby na ni zevlovali; jak ji někdo špehoval, ztrácela fortel. Už je to tady, před čím se třásla, bodovací komise! Stopek se bála jak čerta. A spuštěná ručička rejdí dokola a honí Halačku jako kočka myš; a Halačce jako by prsty zchromly; a Zdeninka podavačka nic jí není na ruku a podává naschvál hurtem; a Beduin znamená do svého proklatého archu Halačce vroubky, a Kazmar k tomu mlčí zlověstně; honba, honba, lovci, štvaná zvěř a naháněč.

„Vy si u toho brda děláte somrvónunk," obořil se na ženu Lechora s hrubostí dychtivou zalíbit se pánovi. „To u nás nemůžem potřebovat. Porád máte dost času. Pro vozdobu si vás nedržíme."

Halačka pojednou hodila jehlou na zem, až zazvonilo, skočila na nohy, a jako když se v ní něco překotí, vyhrkla:

„Však je to moje škoda a ne vaše! Vy zkrátka nepřijdete! Vždyť jsem podle toho placená, jak co uspěchám!"

Padesátiletý Kazmar se nenadále sehnul jako mladík pro jehlu a zdvihl ji prve, než Lechora s Beduinem ťukli o sebe čely u šéfových nohou ochotou posloužit; a jako by tím bystrým pohybem byl uzemnil svůj hněv, Hospodář pronesl s rozvahou, otáčeje naváděcí jehlou v prstech:

„Paní Hálová, když nám dělník hodí prací, my ho nezdržujeme. Nikdo není nenahraditelný, a vy jste od soboty volná. Hlaste se v pokladně." A šel dál. Halačka ostala jak omámená. Stála tu, pootevřela ústa, zírala z prázdných očí a držela ruce poněkud od těla. Nevěděla, kam s nimi. Ženské v osnovně pozvedly hlavy a ohlédly se po ní; zase sklopily oči k úkolům. Hned jako žába dělala u Kazmara, od čtrnácti tu dělala, dvacet pět let tu dělala, on se na ni nepodíval a šel dál. „Zděno, vzala to za ni," zavolal mistr, a sám, chlap stará – že mu není hanba, takovou ženskou práci, stydívali se za ni učedníci ze školy, když musili, – postavil se k válu, aby dokázal, že je štramák, že se práce neštítí, tak, aby to Kazmara zrovna trkalo, a jal se pro tu chvíli všem na příklad podávat Zdenince, která usedla na Halaččinu stoličku před načaté brdo. Halačka neřekla už nic. Vtáhla hlavu mezi ramena, jako člověk, který mrzne, a pomalu jako stařenka, a nebylo jí ani čtyřicet, šátrala se k šatnám. Všechna dílna na ni hleděla.

Otázky

- Všimněte si místa popisu a charakteristiky, vyhledejte místo vyvrcholení dějového napětí. Všimněte si, kterými jazykovými prostředky ho autorka dosahuje. Porovnejte s místem, kde se dějové napětí uvolňuje (viz též Český jazyk v kostce, kapitola Styl umělecký – vyprávění). Dokažte živost a názornost vypravování, všimněte si druhů vět, posuďte syntax, uveďte častá přirovnání.
- Pozorujte zvláštnosti stylu – oscilaci mezi jednotlivými formami jazykového projevu (řeč autorská, řeč postav). Jakou funkci mají nevlastní přímá a polopřímá řeč? Charakterizujte slovní zásobu.

vysvětlivka

partie (z lat.) – zde stanovené množství zboží; *s hurtem* (z něm.) – prudce, rázně, ve spěchu; *brdo* – součást tkalcovského stavu; *somrvónunk* (z něm. die Sommerwohnung) – letní byt

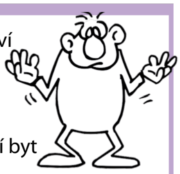

Jaroslav Havlíček
Neviditelný (1937)

zapamatuj si

Psychologický román, studie degenerované bohaté továrnické rodiny Hajnů; do toho prostředí se přiženil sobecký a vypočítavý inženýr chemik Petr Švajcar, bezohledný kariérista (vypravěč) – líčí svou cestu z chudoby k majetku a moci; zvláště působivé, až děsivé jsou scény dědičného halucinačního šílenství Sonina strýce Cyrila, který prochází domem v domnění, že je neviděn, a terorizuje celé okolí, působí rušivě na manželské soužití Soni a Petra, jehož plány se hroutí a Cyrila nenávidí; Petr se nakonec podílí i na smrti své manželky (využívá jejích sebevražedných sklonů), ale mentální postižení se projeví i u jeho syna, jehož rodina stanovila univerzálním dědicem majetku; Petr se stává jeho opatrovníkem; pevná dějová linie, věcný a úsporný styl a detailní popisnost, sugestivní vyprávění v ich-formě, retrospektivní postup, psychologická analytičnost, konfrontace chladnokrevné racionality a šílenství; prvky naturalismu, hororu a detektivních postupů; etický záměr – bezcitnost a pokrytectví je potrestáno

… Byla nesmírně pokorná a hleděla zaujatě na daleký obzor, rty měla pootevřené. Viděl jsem, jak se cukají rozbouřenou krví. Taková maličkost! Dosud jsem ji držel za oba lokte a pomalu, s krutou váhavostí ji tiskl blíže a blíže, pak jsem otřel svou drsnou tvář o její a pustil ji ze svého objetí. Poodešel jsem za sousední pilíř… Mé podivné chování mělo představovat *hluboké vzrušení.*

Přiběhla za mnou udýchána, položila svou ruku na mou a hleděla do země. Scéna vyvrcholila, bylo třeba již jen využít jí a zesílit ji vášní. Zeptala se zbytečně, zdali se na ni ještě zlobím. Zavrtěl jsem hlavou, jako bych odpovídal na nějakou bůhvíjak závažnou otázku. Tak tedy – proč jsem vlastně *takový*?

Pohlédl jsem na ni pomalu a *rozumně* – a zeptal se jí, jaký mám být. Na to nemohla odpovědít a střídavě bledla a rděla se. Vzal jsem ji za loket a zeptal se jí znova významně – *jaký že teda mám být*. Pošeptala ustrašeně, že *vím jaký*. Zamručel jsem spokojeně a pohladil ji po líčku a zeptal se rozmarně, zdali *takový*. Rozveselila se, přikývla, dívajíc se koketně zpod víček. *„Nebo snat takový?"* A políbil jsem ji na čelo. Čekala jen na to. Přivinula se ke mně těsně a nabídla mi své rty, přivírajíc oči.

Chodili jsme pak dlouho po ochozu kolem a kolem. Mluvil jsem polohlasem, ač jsme byli nahoře sami. Vykládal jsem jí, že se stalo něco, co jsem si *nepřál* – a vůbec, mluvil jsem velmi zmateně. Zmatenost se dobře snáší s roztodivným stavem zamilovanosti. Na vše mi přikyvovala, vše ji obžalovalo, byla nesmírně šťastná touto první sérií hubiček…

Hýkání se ohlásilo z třetího kouta, strašlivější, než bylo první, bylo-li totiž vůbec strašlivé. Neviditelný si uvědomil, že je opravdu neviditelný, a chtěl míti také kus své svatební švandy. Cože učiní neviditelný strýček Cyril, když se dnes tak rozdováděl? Přijde mezi společnost, která ho nevidí, a tak trochu, nevinně se zasměje. Jak to musí zníti ve velikém pokoji, to řičení a chrochtání z neviditelna! Jaképak snění a psaní nedokončených románů?…

Avšak otec Hajn se hrozně dopálil. Ještě nikdy jsem ho neviděl zakročiti tak energicky. Rázem byl na nohou. Třetí zasmání bylo strýčkovo poslední. Hajn k němu přiskočil. Náhle tu nebyl strašlivý, neviditelný host, ale hloupý uličník, který se choval neslušně. Není správné děsiti svatebčany neveselými vtipy. Chopil Neviditelného za límec. „Hleď, ať jsi pryč," pravil, zadýchávaje se, „hleď, ať jsi odtud se svým protivným šklebením!" a vlekl ho ke dveřím. „Kdo mu dal napít alkoholu?" hřímal do síně. „Kdo to byl?"

Měl však raději vystrčit strýčka ze dveří, dokud byl strýček překvapen. Výslech si mohl nechat až po odvlečení viníka. Tohle byla taktická chyba. Blázen získal čas. Nyní se zase on dopálil. Býti chycen za límec! Jako každý jiný viditelný smrtelník! Není to neskonale drzé, přímo nestydaté? Porušení rodinné smlouvy, konec sladké iluzi, alespoň pro tu chvíli. Vytrhl se bratrovi a chopil se toho, co mu bylo nejblíže, skladiště neodnesených sklenek. Hajn se mohl sotva duchapřítomně uhnouti – fííí – první sklenice letěla a bác! rozprskla se na stěně nad ulekaným Kuncem, a bác! letěla druhá a její střepy padly Soni do klína. Blázen nečekal. Zmizel za dveřmi. Ze síně zalehla sem ještě jeho vítězoslavná a vzteklá fanfára.

„Račte prominout, račte prominout!" koktal Hajn, stíraje si z kabátu stopy vína, jímž ho potřísnil bratr. Jasné světlo plápolalo na lustru, který se kýval. To Katy spěšně rozsvítila… Řeči bez ladu a skladu se proplétaly. Mezi nimi třaslavá, leč nejucelenější Hajnova: „Jaká neopatrnost – služebnictvo, toť jisté – dalo mu napíti. Ubožák, nesnese alkoholu. Prosím dámy, obzvláště dámy, aby mi prominuly." A obrátil se k tetě s důraznou, uctivou, leč tvrdou výčitkou: „Bylo by bývalo rozumnější, kdyby bratr nebyl svatby účasten. Nestalo se tak po mém návodu."

„Péťo, Péťo!" křečovitě se mne držela Soňa, „to je hrozné! Jsem nešťastna. Co tomu říkáš? Polekala jsem se. Vidíš, já ti vždycky říkala, že je zlý. Nyní jsi ho poznal, je strašně zlý. Bála jsem se o tatínka. Má svatba je zkažena."

„Dětino," chlácholil jsem ji z moci manžela, „říká se, že střepy přinášejí štěstí."

Otázky

- Uveďte, čím se vyznačuje psychologická próza a její postavy. Charakterizujte chování Petra a jeho příčiny. Všimněte si Petrovy chladnokrevnosti, s níž si získává lásku Soni.
- Všimněte si větné stavby, řeči přímé, nevlastní přímé, polopřímé, slovní zásoby.

Egon Hostovský
Žhář (1935)

zapamatuj si

Psychologický román zachycuje dusnou atmosféru pohraniční podhorské obce Zbečnov, jejíž klid byl rozvrácen strachem ze záhadných požárů; hluboká krize v rodině majitele hostince U stříbrného holuba Simona (věkově nerovné manželství, podivný citový chlad a cizota, napětí mezi matkou a jejími dospívajícími dětmi); 17letá Eliška odešla z domova, 15letý Kamil trpí ošklivostí, připadá si osamělý, touží po sebeuplatnění, prožívá nešťastnou lásku k Doře; aby pro ni udělal něco velkého, vylepil postupně dva paličské listy, po nichž vždy následovaly požáry, které však nezaložil (situace využili tři kumpáni, kteří si vyřizovali své účty); zděšený Kamil se přiznal matce a ta pochopila, že děti potřebují její lásku, důvěru a oporu; dramatický dějový spád, krátké a úsečné věty i v dialozích, lyrické pasáže

* * *

Neříkali nic. Otec byl právě v kuchyni. Matka s Kamilem tam seděli už u stolu.

„Proč ještě nesvítíte? Nač jsem se to chtěl zeptat? Počkejte!“

Kamil slyší, jak mu tluče srdce. Jen aby se neptal po Elišce! Jen aby … Matka zatím rozsvítila. Teprve nyní si všiml jejích kruhů pod očima. Otec již odcházel. Zavolal až z výčepu.

„Co píše Eliška?“

Pohlédli na sebe. Matka zřejmě již měla na jazyku nebezpečnou odpověď, když jí Kamil úpěnlivě sevřel ruku. Ozval se chvatně za ni: „Poslala jen lístek s pozdravy!“

Vyprostila ruku z jeho dlaně a posměšně zkřivila ústa. Kamil vstal a šel ven nadýchat se čerstvého vzduchu. Liduprázdná silnice ubíhala do tmy. Napadlo ho: Odejít po ní, utéci! Jako Eliška! Na skráních ucítil vítr, jenž se k němu lísal. Pak dlouhým douškem vtáhl do sebe dech země. Vrátil se. Ať se stane cokoliv! Byl odhodlán povědět vše. Pohladil kocoura, nahlédl do lokálu, zastavil se na chvíli v chodbě pod schodištěm a vzpomínal. Kdosi stál za ním, hned za jeho zády. Neobrátil se, vystoupil na první schod a řekl jako utýraný pacient: „Pojď se mnou, maminko!“

Vstoupil do ložnice a usedl na pohovku.

„Ne, nerozsvěcuj, prosím tě!“

Slyšel, jak zavírá dveře, pak šelestily její šaty u postele. Ztichly. Tma.

„Maminko, to já jsem … vylepil ty dva plakáty!“

Řekl to hlasem, jakým se modlí nevěřící, když mu je nejhůře. Po jeho slovech tma ještě zhoustla. Naproti němu na posteli opět zašustěly šaty. Pak se cosi těžkého převalilo na postel a tento tlumený pád provázel dlouhý, bezeslovný nářek. Vykřikl:

„Maminko!“

Nářek ustal. Šel, klopýtal k ní, ale nemohl ji nalézt. Náhle jakoby z velikých dálek slyšel ji bědovat:

„To není možné! Proč? Ježíši Kriste!“

Hrůza jím lomcovala.

„Já nezapálil, nevím, kdo je žhářem!“

Už ji našel. Ležela na posteli, obličej měla studený a nemohla plakat. Sám také nemohl plakat. Hladil jí ruce. Nohy se mu zlomily v kolenou, upadl vedle ní.

„Proč jsi to udělal?“

„Nevím … kvůli Doře … chtěl jsem, aby se lidé báli … já se pro ni trápil … strach mi ji připomínal … nevěděl jsem, že někdo bude zapalovat doopravdy, jako by byl se mnou smluven. Myslil jsem, že lidé prožijí ještě jeden den v úzkostech jako po vyhoření Horníkova dvoru, z Dory šla na mne také úzkost, Dora a oheň nějak souvisí, já se jí bál, ach, ty to nepochopíš! Když jsem tehdy nesl tatínkovi dolů svíčky, tak mě to napadlo, už tady mě to napadlo, když jsme se hledali ve tmě a bylo nám

na chvíli dobře. Dora byla obklopena tajemstvím, řekla mi, že pro ni něco velikého musím udělat, být třeba žhářem, k tomu jsem neměl odvahu, ale … Z mého tajemství, kterým jsem si ji chtěl zasloužit, vzešlo nové tajemství, žhář mne poslechl a skutečně zapálil. Potom se na mne osopil punčochář, pro nic za nic mně chtěl vyhnat z lokálu. Styděl jsme se, rád bych se mu pomstil, chodil jsem po městě a všiml si čísla jeho domu. Vylepil jsem druhý plakát – a zase hořelo. To jsem nechtěl, Bůh ví, že ne! Mně všechno našeptávalo, že nemohu bez Dory žít, ačkoliv mě jen trápila, chtěl jsem si ji nějak nahradit, aspoň na jediný den. Kdybys věděla, co jsem zkusil!"

Stále ji hladil. Nehýbala se, ležela jako bezduchá. Kamilovi připadalo, že je pohřben s matkou v rakvi hluboko pod zemí. Tak těžko se mu dýchalo. Kéž by křičela, kéž by ho bila! Ale ona jen naříkala ubohoučkým hlasem jako dítě.

„Já ti nerozumím, živá duše ti neporozumí a neuvěří! Co jsem vám udělala, že jste mi oba tolik ublížili? Vzali jste mi kus života, nikoho nemám, jen dvě zlé děti! Proč mi to nemůžeš vysvětlit? Proč jsi chtěl, aby se lidé báli?"

„Chtěl jsem, aby … Já nevím, neumím to říci, to se nedá slovy povědět! Když se lidé bojí, nehledí na to, je-li někdo ošklivý. A já jsem ošklivý! Ale zklamal jsem se. Ve strachu jsou lidi na sebe hodnější jen v první chvíli! Maminko, odpusť mi, já už nemohu nic vykládat. Tady u nás něco chybí – nevím co. Proto se všechno stalo."

Znáte ty chvíle rozčarování, kdy hledáte slovo, jež by spasilo svět? Je nablízku, déšť je vyťukává na okno, vítr je šeptá haluzím, křídla tesknoty se k němu rozevírají, na rtech však – běda! – roztává. A celá země se změnila k nepoznání v království stínů, tak nepodobných tvarům, jež je vrhají. Člověk už nevěří vzpomínkám, nevěří paměti. Jen on sám zůstává nezměněn v ohnisku proměn. Stůně nesdílností. Znáte ty chvíle? Kolem vaší hlavy krouží vykupitelské slovo, křehčí tmy, plašší vánku, lehčí dešťové kapky. Rozsvítíte lampu, abyste zahnali přízrak? Nebo – nebojíce se vlastní proměny – vrhnete se střemhlav za tepem slova, které má sílu zaplašit noc a smrt?

Do okna uhodil kamének. Za chvíli druhý. Pak celá hrst písku. Co je to? Znamení! Zvedli se. Nyní opět zazvonilo sklo. Kamil šel k oknu a hleděl do tmy.

„Maminko! Eliška stojí dole!"

Dveře se divoce otevřely, průvan, zběsilé kroky na chodbě a na schodech, kam vyběhla z pokoje maminka? Utíká, žene se, jako by měla smrt v patách. V zámku tiše zaskřípěl klíč. Nic, ani slovo, ani hles. A veliký, veliký zázrak. Matka drží dceru v náručí. Ruce zoufale tápou po jejím těle, svírají Elišku, drtí ji, dusí a … matka hledá její ústa, slyšte! Poprvé líbá někoho na ústa, horce, křečovitě, divoce. Na ústa! Na ústa!

Ano, cosi se zhroutilo v tomto domě. Starý řád. Cosi se vrátilo k lidem u Stříbrného holuba. Průvan to přinesl, vítr, z dálek, z nedozírných dálek. Úsměv skrze slzy. Konečně slzy!

Otázky

- Které typické rysy mají postavy autorova psychologického románu?
- Kde je v textu svědectví toho, že hrdinové hledají něco, co jim chybí? Co je sužuje a trápí?
- Doložte, v kterých momentech se hráz vnitřní cizoty rodiny začíná hroutit.
- Jak autor dosahuje dramatičnosti? Posuďte větnou stavbu a dialogy. Všimněte si pointy v závěru ukázky.

Jarmila Glazarová
Advent (1939)

zapamatuj si

Baladický román z prostředí valašských Beskyd (Javorová) – o tragickém osudu svobodné matky Františky, která se vdala za lakomého a panovačného stárnoucího vdovce, sedláka Juru Podešvu, aby vytvořila klidnější domov nemanželskému synkovi Metodovi i za cenu vlastního sebeobětování: trpí nelidskou dřinou, podezíráním a ponižováním od sedláka a nenávistné děvečky Rozíny; baladicky sevřený výraz, kompozičně je děj rámován jedinou mrazivou zimní nocí, v níž obětavá Františka zoufale hledá syna, který utekl z domova, a přitom se jí zpětně odvíjí dosavadní zmařený život, uvědomuje si bezvýchodnost svého neplnoprávného postavení; chlapce nachází schovaného na seníku a přistihne zároveň Podešvu a Rozínu při nevěře; lucerna způsobí nechtěně požár seníku, v němž oba milenci uhoří = potrestání zla a zároveň vykoupení; pozadí příběhu tvoří krásná a drsná beskydská příroda i způsob života a názorový svět lidí tohoto kraje (předsudky); souvislost s náboženskou symbolikou díla – advent je časem očekávání příchodu Spasitele, Františka je spojována s motivem mariánským; vypravování vedeno převážně objektivním autorským vypravěčem (od 2. kapitoly retrospektivně); bohatý dramatický děj, jeho těžiště však spočívá v psychologické povahokresbě (nerovný manželský svazek bez lásky), postavy realisticky přesvědčivé, jejich charaktery souvisejí se sociálním prostředím, zdůrazněn rozpor dobra a zla (obětavá Františka se synem × nelidský sedlák a Rozína); básnický jazyk, vysoká emocionalita, využití nářečních prvků (krajová charakteristika)

Na stromech usnuli ptáci.

Přichází noc.

Přátelé měsíce, netopýři a tiché sovy, zvěř a sametové můry, přátelé měsíce, milenci a záletníci, bdí a žijí a vzývají noc a žehnají noci.

A Metod usíná, nedořeknuv ani „za Rozínu ne". Neboť je zemdlen dojmy a zemdlen vlastním významem.

Pasení začalo slavně a krásně. Kdo by se byl nadál, že to je začátek neštěstí, že tehdy už se pomalu dal na pochod dnešní den.

Františka pásla s Metodem toliko několikrát. Nevražili a bručeli. Považovali Františčinu starostlivou péči za lehkomyslné toulky, za vyhýbání práci a povinnostem.

Františka mele do zásoby mouku a šrot, stlouká máslo a lisuje tvaroh. Pleje v zelništi i na zahrádce a okopává v poli nízké trsy brambořů. Nesčetněkrát pozvedá oči od záhonů kamenité země a snaží se úkradkem sledovat Metodovo putování za kravami. Odměřuje pravidelnost údobí, v kterých se vynořuje a přechází nad chalupou, neboť to je jediné svědectví, že je vše v pořádku a že se nepřihodilo nic nesprávného.

Pohyb stáda však sleduje i hospodář i Rozína, každý ze svého místa, každý z vlastních pohnutek.

Kdykoli okružní pouť přivede Metoda nad stavení, přibíhá jako šipka dolů. Schovává se za jalovce, ve srázu sjede po zadečku, mihne se pod lipou kolem chléva. Rychle obejmout maminku, napít se trochu mléka, strčit krajíc chleba do kapsy.

Ale potměšilé oči krav sledují od země bystře a bděle každý pohyb bosých nohou. Chvilka stačí, aby se každá pustila jiným směrem se zlomyslnou a mstivou vypočítavostí.

Metod ještě objímá maminčin pás, a už se rozléhá ze dvou různých stran: „Kde je ten kravař, kde je ten všivák, kde už sú krávy?"

„Ale tož zřezajte už raz to ogařisko, po dobrém si nedá řeknúť!"

„Utíkaj, Metude, utíkaj honem, chleba dostaneš, až sa vrátíš, však si snídal. Zežeň krávy dohromady a neodchoď od nich ani na krok. Buď rozumný, synáčku!"

Metod upaluje zpátky nahoru na pasínek, pobodáván k pospěchu: „Metude, buď u těch krav, neodchoď od nich, nebo …"

„Ty si kravař, není ťa hanba, dacane jeden!“

To bylo stále ještě krásně, zpívali skřivani a jarní vítr pomalu vál, těžký vůněmi a zlatým prachem tisíců kvetoucích smrků.

Ale pak se přivalily mraky od Beskydu, nic jim nebrání v cestě, projdou vším a všechno naplní, vysoký les i seč. Táhnou po Javorové, nejdřív jen v útržcích roztřepených a vetchých, plachý a těkající předvoj. A potom mlžná zátopa, pro niž není stěna ani hráz, která se mlčky sune večerem i dlouhou nocí.

Den se rozbřeskne a mraky stále ještě jdou, zastírají, odestírají a znovu zastírají osnovu režných provazů na obrovském stavu, jehož jeden rám je nebe a druhý zem.

Krávy však se ženou.

Deštivé pastvy byly Františčinou strázní stejně trpkou po všechny roky, letos neméně než dřív. Tehdy však to bylo nejkrutější, protože Metod byl ještě malý.

Marné prosby. Ogar není z cukru: však sa přioděje: nech stane pod jedlu. A jaké řeči, nech sa učí. A hybaj ven!

Ubohý skřítek v mámině kazajce. Rozíniny boty na nohou, přes hlavu a ramena pytel, v červené ruce bič.

Ubohý malý námořník, který s nespolehlivým loďstvem vyplouvá na vzduté moře mlh plné nástrah, s nevěrnou posádkou, na niž nelze spoléhat.

Po deseti krocích se za nimi závěs uzavřel, pohltiv hlasy zvonků a kroky kopyt na kamení chodníku.

Františka mele obilí a její srdce, plné úzkosti, sleduje Metoda krok co krok. Od hučícího kamene mlýnku klopýtá přes kořeny a pařezy rubiska, skáče přes kameny potoka a boří se do mokrého mechu. Rousá se a vlhne ve vysoké trávě v seči. Třesouc se sychravou zimou, krčí se pod prohnutou větví jedle, se které krůpěje těžce kanou na ramena, prolínají pytlem i kazajkou a studí. Mlýnek hučí a mouka šelestí a každý zvuk budí představu kanoucí vody, mokra, zábnutí.

Trvá to věčně, než Metod obejde horu. Františka odbíhá od práce a vyhlíží oknem kuchyně. Ale v plovoucí mlze lze stěží rozeznat plaňky plotu.

Až pojednou se dveře otevrou a Metod, promodralý a všecek ještě drobnější, pokládá zkřehlé ruce na teplý plát plotny. Veliké boty čvachtají vodou a z kacabajky crčkem stékají stružky. V minutce je okolo chlapce bařinka.

Doušek horkého mléka.

A ještě hřbety rukou ohřát na plátech.

„Metudku, di už, synečku, prosím ťa!“

„Enem ešče prsty zehříť, maminko, enem ešče chvilinku.“

„Ale tož Ježíš Maria Josef, kde je ta propadená duša ohnivá! Krávy sú v zelu!“

„Matino boží, ale tož to už není možná, oh, Bože, Bože, po takej správě přídu o všecko! Všo! Všo, Decino, ty mrcho mrchúcí, kam tam lezeš, maděro. Oh, já by ho roztrhnúl, teho chachara!“

Otázky

- Vyhledejte prostředky citového zabarvení epického prozaického textu. Dokažte rozdílnost vztahu Františky a sedláka k chlapci.
- Jakou funkci má vnitřní monolog ve vztahu k autorčině výpovědi?
- Jak děj odpovídá žánru balady?
- Vyhledejte spojitost stavu nitra trýzněného člověka s děním v přírodě. Doložte lyrické prvky textu. Všimněte si míst, kde převažuje jmenné vyjadřování, a naopak míst, kde autorka používá dynamická pohybová slovesa, a odůvodněte.

Václav Řezáč
Černé světlo (1940)

zapamatuj si

Baladický příběh o vzniku zla v člověku, o temných stránkách lidské osobnosti; obraz psychického vývoje chorobně ctižádostivého a bezohledného slabocha, vyprávěný v 1. osobě; ústřední postava – Karel Kukla, jedináček, od dětství morálně deformovaný, zvláště matčinou výchovou, je pocitem méněcennosti hnán k zlu a šíří ho kolem sebe; zážitek z dětství (viz ukázka) v něm navíc vyvolal úzkost před fyzickou silou; bojí se jí, a proto ji nahrazuje pokrytectvím, intrikami, lstí, podlostí, lží; svým jednáním způsobuje tragédie lidí a sám se dostává do bezvýchodné pasti; po nezdařené sebevraždě dožívá jako mrzák s dřevěnou nohou (ironický výsměch vlastnímu životu) a stává se soudcem své vlastní špatnosti; obecně a nepřímo postižena geneze fašistické mentality

Kniha první – úryvek z 1. kapitoly

Když jsem seběhl dolů schodištěm, které ústilo do průjezdu, nalezl jsem tu celý voj bojovníků ze dvora útočící na potkana. Zahnán do kouta! Poprvé dostalo se mi na tomto místě poučení, co znamená toto obrazné rčení, s jehož uskutečněním jsem se měl tolikrát později setkat. Myš pobíhala v koutě mezi stěnou a vraty, jež, naneštěstí pro ni, byla zavřena. Zdálo se, že útočníci, ačkoli se vzájemně povzbuzovali, nejsou právě nabiti odvahou. Alespoň nikdo z nich se nepokoušel dostat se ke zvířeti blíže než na nejzazší dosah své zbraně. Opět rány košťat pleskaly kolem myši, která jim uhýbala a unikala, pištíc, kdykoli některá z nich ji přece jen zasáhla, příliš měkce ovšem, než aby jí mohla skutečně ublížit.

Nutím vzpomínku, aby mi vydala čistý obraz, a seškrabuji horlivě čerstvý nátěr, kterým ji mohl pokrýt sen. Ale ať se namáhám, jak chci, připadá mi to vše tak temné a neskutečné, že ani sen by nemohl být krutější, vytvářeje některé ze svých mátožných výjevů. Ti lidé, zmítající se a povykující v polotmě tunelovitého průjezdu, dunivé dopady ran, zmohutnělé a rozeznělé ozvěnou klenby, a smýčivé pobíhání a pískot uštvaného zvířete. Bylo jich příliš mnoho na myš i na mne. Bál jsem se křičet i udělat cokoli, stál jsem za nimi, bezradný prcek, zoufalý ve své bezmocnosti. Se supěním parostroje vrhnul se do průjezdu pan Horda. Funěla z něho uspěchaná dýchavičná tloušťka a pohrdání.

– Ještě jste ji nedostali, vy packalové? Pusťte! –

Rozhrnul řadu rukama, jež uzdvihly hovězí čtvrt tak lehce jako husí stehýnko.

Viděl jsem horu valící se na myš. Nemohl jsem ji zastavit. Bál jsem se o myš a miloval jsem pana Hordu. Až do té chvíle uctíval jsem jeho sílu s horoucím fanatismem čtyřletého pohana, jehož chápání mocnosti nebes a slitování byly příliš nejasné. Nemohl jsem zachránit myš a nemohl jsem zadržet pana Hordu.

Pan Horda postoupil ještě o krok, a dívaje se pozorně přes své břicho, odměřoval si vzdálenost, aby dupnutím zahubil potkana. Myš vycítila neodvratnost svého konce. Všichni kolem ztichli a ustrnuli v polohách, jež právě zaujímali, jako loutky, jejichž mechanismus byl právě došel. V tom tichu, doutnavém hrozbou, bylo slyšet je supivý dech páně Hordův, prskání myši přitisknuté zády do kouta a stojící na zadních nožkách, a ze dvora tahavý zpěv naší služebné, jež vynikala nevyrušitelnou lhostejností ke všemu, co se dálo kolem ní. Pan Horda si odměřil své kopnutí a pozdvihl nohu, aby je provedl. V tu chvíli, kdy ohromná řezníkova bota se vznášela ve vzduchu, myš dopadla na všechny čtyři a ráz nato, vystřelena prakem zoufalství, vylétla dlouhým obloukem, který směřoval patrně k řezníkovu hrdlu, ale skončil se na jeho břichu. Podoben velikému lopuchovému trsu, jaký po sobě házívají děti na výletech, visel potkan zahryznut do řezníkovy škrobené zástěry.

Společný výkřik zděšení vykřísl mnohohlasou ozvěnu z klenby průjezdu. Křičel jsem také, ale z jiného důvodu. Třeštil jsem nepříčetnou radostí nad potkanovou odvahou. Jediný pan Horda neztratil hlavu. Mohutný drapák jeho ruky vytrhl krysu i s bílou půdou zástěry, do níž se zahryzla, a sevřel ji drtivým stiskem. Viděl jsem, jak cosi rudého a nadulého jako míčky

vystupuje tlamičkou i řití zvířete zároveň. V příštím okamžiku jsem visel jako před chvílí potkan na řeznníkových kalhotách, a zatínaje do nich pěsti a kopaje ho ze vší síly do kotníku, křičel jsem:

– Pusťte ji, pusťte ji! –

Pan Horda se zakymácel překvapením a bolestí.

– Zatracený spratek, – zafuněl a odstrkoval mě volnou rukou. – Necháš mě! –

Ale držel jsem pevně a nepřestával jsem ho kopat a křičet:

– Pusťte ji! –

Bolest, již jsem mu působil svými kopanci, vybuchla v něm vztekem, který už nemohl ovládnout. Popadl mne za záda kabátu, zdvihl před sebe, a jak mě tak držel, mával mi potkanem blízko před obličejem.

– Na, na, tumáš myšičku, na! –

Viděl jsem střeva, deroucí se ze zvířete horem i dolem, cítil jsem odporný puch, který z něho vystupoval. Zrada mého jediného přítele ze světa dospělých, dobrého obra mé skutečnosti i mých snů, úděsná převaha jeho síly, která mě jindy hýčkala, a nyní mnou cloumala a ohrožovala mě, hrůza, aby to hnusné, več se proměnilo zvíře, jež jsem si zamiloval a pro něž jsem chtěl bojovat, se mne nedotklo; čeho více bylo ještě třeba, aby se zřítilo na můj cit a na mé vytřeštěné vnímání?

Omdlel jsem.

Otázky

- Všimněte si, že líčení epizody vychází z konkrétních smyslových zážitků a dojmů, které se stupňují. Kterých?
- Kterými prostředky autor dosahuje dramatičnosti a dějového napětí?
- Co metaforicky vyjadřuje název románu?
- Co skrytě, nepřímo vyjadřuje román v době svého vzniku – za fašistické okupace?

Jakub Deml
Zapomenuté světlo (1934)

zapamatuj si

Obraz proudu života s otřesy doby i autorova nitra; doklad tragického vnímání skutečnosti, hrůzy a děsu existence člověka, pocit úzkosti a ohrožení (počátky existencialismu); osamělý básník, zoufalý a opuštěný, bloudí Tasovem a propadá marnosti, beznaději (je zachycena až naturalisticky); existenciální úzkost vyjádřena záznamem prostých a všedních událostí, které autor bolestně prožívá (rozpolcenost mezi dobrem a hříchem); neustálý motiv smrti a umírání – zachyceno s konkrétní drsností (vliv tragické smrti jeho blízké přítelkyně a ochránkyně, spisovatelky Pavly Kytlicové) ⇨ autorův pocit náklonnosti k umírající selce (kdysi ho okouzlila jako žena), přináší jí útěchu v těžkém umírání, marně se snaží zachránit ji; kromě vyprávění jsou v knize dopisy, kritické komentáře k osobním záležitostem, polemické výpady; název díla je podobenstvím (osamělost, světlo v prázdnotě); text proložen citáty z latiny, německými aj. větami = kontrast s všedními a prostými záznamy

Než zemřela Zezulka, tu noc poslední byl jsem u ní. Viděl jsem její trápení, nemohla odkašlat, měla to na prsích, sotva už mluvila, jen šeptala, i napadlo mi, že se v noci nachladila, neboť měla okno otevřené a noc byla studená, takže když jsem šel domů, souhvězdí Velkého vozu píchalo mně do srdce mrazem. Pavla Kytlicová, kdykoliv jsem se nastudil a začal kašlat, namazala mi prsa vepřovým sádlem nebo olivovým olejem a dala medovou náplast a přes ni studený obkladek a na to vlněný šál.

Musel jsem na hospodu tlouct, už měli zavřeno, ale jak uslyšeli můj hlas, ochotně otevřeli. Jedl jsem svou večeři a pil

jsem, pil. A potom se hospoda zavřela a potom liduprázdnou vesnicí šel jsem ke své umírající lásce, k Zezulce – pes na mne zuřivě štěkal, takový blbý, tak neinteligentní pes, celý tmavě zrzavý a také oči má zrzavé a také jeho čumák je zrzavý, celý ten hnusný pes není ani jako pes, ale on vám je jako opice, kterou počala skořice se stvolem kávovníku, ten pes je rozhodně fena, je to asi mulatka a tak blbá, že by mohla čísti Arne Nováka, jenže stolice by trvala třikrát tak dlouho – tento pes mne miluje jako Jidáš Krista: chodím za tou svou umírající selkou už celých 14 dní a ten pes mne vždycky vítá tak hulvátským štěkotem a tak na mne doráží, že vzbouzí celou ulici a já si musím dávat pozor na kalhoty.

Sind es Rosen, gelbe Rosen? Já byl docela přesvědčen, že byly žluté.

Muž vždy je zodpovědný za svou ženu. Já se této zodpovědnosti nikdy nezřekl, Bůh je mi svědek. Já nemohu svou lásku k ženě odložit, tak jak se odkládá špinavé prádlo. Já miluji ženu a je to mé jediné sebevědomí. Mé vyznání lásky je rouhání a neznám ženu, která by rozuměla mému rouhání. Toť jediná příčina mého zoufalství.

Hledal jsem matku svých dětí, ale už ji nehledám, poněvadž jsem ji našel. Děkuji Ti, Ježíši, za tuto pekelnou milost!

Napadlo mi tedy v té noci, jak bych ulevil paní Marii Zezulové, i neptaje se, vzal jsem kus prasečího sádla a mazal jsem jí prsa, aby se jí ulevilo. Do té chvíle muž její spal na divaně a chrápal, ale jakmile jsem ženě jeho začal mazat prsa vepřovým sádlem, procitl a sedl si na svém divaně. Dobrý katolík, dobrý muž. Smrtelný chropot a smrtelné i smrtící záchvaty jeho manželky ho neprobudily, ale tichoučké mazání vepřovým sádlem okamžitě ho probudilo. Dobrý katolík! Dobrý muž!

Platím všechny doktory a všechny nemocnice a všechny medicíny a nesmím ani mazat prsa vepřovým sádlem.

Kdybych já byl miloval ženu a kdybych jí byl řekl, že před 20 lety jsem porušil celibát, a kdyby ona mně za rok na to řekla, že jsem zločinec, Bůh všemohoucí a spravedlivý mezi čtyřma očima a docela potichu jí řekne:

Noli me tangere!

Ona ovšem neumí latinsky, a proto tvrdošíjně říká:

Noli mi tangere!

Já se tomu vždycky směju, neboť lidé, kteří neumějí latinsky, jsou do jisté míry směšni, jenže milenka, která na své tváři má Schönheitsfleckerl, takovou malou černou bradavičku, Bože, kdyby věděla, jak je roztomilá! Pavla Kytlicová ve svém mládí měla jeden vystrčený zub, zrovna tak, jak jej má přítel Karel Veselý v Karlových Varech. On se, dobrák, za to stydí, jak se za to styděla i Pavla Kytlicová, ale kdyby věděl, jak mu to sluší! Rozhodně aspoň tak, jako mně moje nemravnosti!

* * *

Když jsem z papíru bral to vepřové sádlo, abych mastil prsa, moje pacientka udrápla si toho sádla ukazováčkem, strčila si je do úst a jedla je. Řekl jsem jí: Paní Zezulová, toto sádlo je jenom na mazání, ale já vám zítra ráno donesu lepší, to můžete jíst, je dobré, jsou v něm i škvarky!

Nedbala mé rady a udrápla si toho sádla ještě. Jsem jist, že v požívání tohoto sádla viděla svou poslední záchranu, a s hrůzou si vzpomínám na to, co právě s vepřovým sádlem den před smrtí dělala Pavla Kytlicová. Zezulka byla také docela vyhladovělá a na mou otázku, nač by měla chuť, odpovídala, že jen na maso. Maso, maso …!

V úterý byl jsem u ní zase hned přede mší a hned po mši. Bylo jí náramně zle. Ležet už vůbec nemohla, jen seděla, ale i to sedění bylo zlé. A jak tak s ní mluvím, najednou vykřikla: Mně je špatně, já umírám! Chytl jsem její hlavu do svého náručí, opřel jsem ji o svá prsa a pravicí ji žehnám. Oči se zavřely, obličej smrtelně zbledl, na čele studený pot, celé tělo bezvládně kleslo na má prsa, pan Zezula rozsvěcuje hromničku, obnášíme tou hořící svící milou ženu, pan Zezula posílá do školy pro děti … To trvá nějakých 5 minut. Paní Zezulová najednou otvírá oči a pravicí sahá po sklence se sifonem. Zháším hromničku. Paní Zezulová povídá: „Bela tade svatá Terezička!“ Na to já: Tak vidíte, že nejste opuštěná! I paní doktorová (Pavla Kytlicová) je tady s vámi a stará se o vás!

Za chvíli na to: „Víte, důstojné pane, že jsem bela načisto bez sebe?“

Jakpak jste byla bez sebe, když jste viděla svatou Terezičku?

A po chvíli, jakoby nic, jsem řekl: A jaká byla ta svatá Terezička?

Zezulka povídá: „Bela taková maličká a měla malé vobrázek a na tem vobrázko bele samy maly děti.“

To bylo před desátou dopoledne. Na mou písemnou zprávu a k mé veliké radosti přijel Dr. Štourač. Dal jí 2 injekce.

Přesně třetího dne na to zemřela. Ale už neměla bolestí, jen ta slabost a ten těžký dech …

Ale tehdy v úterý, když odešel doktor, ještě mi řekla: „Až z toho védo, nekam zalezo a žádné mě neuvidí!“

Drahá paní Zezulová, kam mám zalézt já? Já vím, že jste pro mne umírala, a já vím, že jste odešla k paní Pavle, navázat a spojit strhaný řetěz a připravit mou smrt. Marie Zezulová, vy už jste na věčnosti, vy mne dnes teprve znáte: prosím vás: spoléhám se na vás! Je to k nevydržení. Považte, mně se neřekne jediného dobrého slova!

Otázky

- Vzpomeňte si na ukázku z Demlovy něžné lyrizované prózy – str. 99 a uvědomte si ve srovnání s tímto textem rozporuplnost autora a dvojí linii jeho díla.
- Posuďte ukázku po stránce jazykové a syntaktické.
- Vysvětlete smysl závěrečného odstavce.

vysvětlivka

noli me tangere (lat.) – nedotýkej se mne

Jaroslav Durych

Bloudění (1929) – tzv. větší valdštejnská trilogie

zapamatuj si

Trojdílná rozsáhlá skladba, historická imaginativní próza s katolickým zaměřením; z období protireformace a raného baroka; zachycuje osudy českého státu a průběh 30leté války (hrůzy, bolest, bída); nejen střetávání katolíků a zastánců reformace, ale spíš kontrast mezi vznešenými cíli obou stran a krutostí doby; 2 vzájemně propojená dějová pásma: historické pozadí („bloudění“ střední Evropy od Bílé hory do Valdštejnovy smrti) a osud symbolické milenecké dvojice, příběh lásky českého „kacíře“, rebela, protestanta Jiřího a španělské katoličky Andělky (nejen jejich milostné sbližování, ale především „bloudění“; hledání cesty k náboženskému spasení); klíčové momenty – láska a smrt – jako dva nerozlučně spjaté póly lidské existence; program katolické obrody jako jediné cesty spásy pro český národ; **nový typ historického románu**: didaktická tendence ustupuje existenciálním procesům, které se odehrávají v nitru postav a v jejich vztazích; tematický základ = ostré kontrasty (projev obdivu k baroku): světlo × tma, hnus × krása, ukrutnost × čistá láska ap.; silně procítěné krajinné obrazy, plasticky zachycené masové scény, mystický lyrismus, slavnostní vznešenost i suchá věcnost, náznak, zkratka; jazyková prostota i přebujelá barokní obraznost (metafory, přirovnání, epiteta), hudebnost (rytmizovaná próza)

Zachvěl se. Byl by toho pohledu nesnesl. Ale tu se mu oči zamžily slzami, ve kterých se děsivá moc tohoto pohledu rozlila v duhy a v hvězdy. Viděl ji v růžích a paprscích, překrásnou, milostnou, sladkou. Sevřel její ruku pevně a obrátil se ke knězi.

„Otče!“

Kněz přistoupil a ptal se, co si přeje. Jiří jen zdvihl Andělčinu ruku. Mluvit nemohl. Oči mu zářily.

Tu kněz křikl do chodby a přišel lupič a ještě jiný voják a byli by ještě přišli lidé z čeledi, ale kněz již zavřel dveře.

Odpověď Jiřího byla radostná. Andělka však, když přisvědčila, sklonila hlavu a odvrátila se. Kněz jejich ruce spojil štolou, požehnal jim a odcházel. Andělka poklekla a políbila mu ruku. Kněz cítil na své ruce její slzy. Slíbil, že bude pečovati o jejich ochranu, a svědky odvedl s sebou. Jiří s Andělkou osaměli.

Teď když již hleděla na něho a její zřítelnice se leskly lidský jasem. Hleděla již na něho jako na svého chotě, odcházejícího, umírajícího. Z moci svátosti patřila jemu a on patřil jí, už nepatřil jen Bohu a smrti. Bůh jí ho dal, úplně dal. Teď už se neměla báti o jeho smrtelný zápas, teď už se neslušelo, aby se v pochybnostech a obavách o milosrdenství Boží bála ukázat mu

v hodině jeho smrti všecku svou lásku. Už mu patřila všecka její bytost z moci svátosti, kterou právě přijali ne pro útěchu marné cti a satisfakce z nouze, ale jako milost, která pomáhá výše k trůnu Božímu a nesnese zlehčování.

Táhl její ruku k sobě. Sklonila se k němu a očekávala jeho polibek, přivírajíc oči. Objal ji oběma rukama. Políbila ho. Bála se jen, aby mu neublížila. Ucítila, že jeho ruce nejsou chladné. Zdvihla se. Její dech byl tichý. Hleděl jí do očí.

Tu spatřil v jejích očích a kolem jejích rtů zvláštní zákmit, který mohl pochopit jen proto, že měl smrtelně krvácející ránu v prsou v hodině své svatby. Vracela se jí její podoba z prvního setkání, hrdě cudná, spanilá a statečná. Její tělo se napjalo přísným půvabem, jako by hleděla na nejvyšší štěstí před svědky bláznivými a krátkozrakými. Na její tváři byl sotva znatelný úsměv. Ten úsměv bolel. Byl v něm soucit a nějaká královská a posvátná opatrnost, jako by dlaní chránila plamen svíce před větrem; byla v něm bolestná a hrdinská láska, která se ničeho nebála, poněvadž spočívala na klíně Božím; a byla v něm i bělostná, nahořklá útrpnost, svatý posměch, něco, co bylo krutě i sladce spravedlivo v této chvíli rozhodné, bez čeho nebyla možná úplná upřímnost lásky.

Byla to milostná výčitka za to, že po tolika letech čekání, ponížení a věrnosti svolil státi se jejím chotěm až teď, na smrtelném loži, v poslední noci a snad v poslední hodině svého života, když všecka jeho pýcha, marnivost a ctižádost byla potupena, když se ho ujala sama v nejvyšší nouzi, když tato hodina společného života již mu nemohla působit žádných rozpaků pro budoucnost.

Jiří na ni hleděl tiše a pozorně. Jeho duše začínala viděti. Otázka mu nešla přes rty, nemohl pro ni nalézti slova. Zdálo se mu, že už jednou viděl takový výraz očí a úst, bolestně slavný, beznadějně milostný a strnulý pro věčnost; bylo to z kamene; byla to jedna z panen nemoudrých na portále magdeburského dómu, jejíž lampa zhasla. Snad Andělka litovala svého i jeho pozdního příchodu po bloudění v bouři a vzpomínala na vítěznou radost panen moudrých, z jejichž triumfu před chvílí se vyloučila tím, že se zřekla koruny panenství duše a jako na posměch a za pokání mělo jí být ponecháno panenství těla, poněvadž bylo pozdě, už byla vdovou, její ženich byl zabit ještě před svatbou a z hrdé panny a poutnice stala se ubohá vdova po ubohém sluhovi.

Ale tato myšlenka byla daleka od víry a důvěry, která vždy zářila z její tváře a ovládala její každé hnutí. Stiskl její ruku, až se zachvěla. Bylo již všude ticho. Co se dělo ve městě, to sem nepronikло.

„Andělko," řekl polohlasem, „viď, že tě Bůh nezahanbí? Ne, jistě ne! I kdyby měl zázrak učinit!"

Do očí se jí draly slzy, kterých už nestírala.

„Jsi moje," šeptal, „nebyla jsi mi dána pro zahanbení. Slíbila jsi mi lásku až do smrti!"

Pohlédla na něho s údivem. Oči mu zářily úsměvem, který už často viděla a vždy se ho bála; ale nyní ta záře byla tak mocná, že nemohla pochybovat o tom, že Jiří se chystá k slovu svrchovanému. Lekla se jeho krásy.

„Andělko, víš co jest láska?"

Řekl to tiše a sladce. Klesla na jeho rameno, tlumíc pláč a divíc se tomuto štěstí.

„Zůstaň už, zůstaň!" zašeptal. „Jest to vůle Boží!"

Pozdvihl se a čekal. Krev pozvolna se mu začala řinout z rány, ale to právě ulevilo jeho bolesti, takže oči mu zářily radostí a láskou. Zahlédla krev z jeho rány, ale teď se nemohla děsiti a rozmýšleti, poněvadž v očích jeho viděla svrchovaný rozkaz a hodina smrti už se ohlašovala. Vůle Boží byla neodvolatelná, milosrdná a přesvatá. Nezbývalo než poslechnouti.

Podrobila se jako dítě v náručí Božím s veškerou vznešeností studu a s vděčnou radostí před tváří nebes. A když na svém prsu ucítila tíži krvácejícího srdce a tvář ženichova odpočívala na její tváři, tu všecka naděje božská vykřikla v jejím srdci plesem, jako by krev ženichova se vlévala do srdce jejího a sloužila rozkazu lásky, která jest silnější než smrt.

Dohořel oheň v krbu, dohořela krev; ustydla krev, která se valila z rány zabitého; i krev, která se vyřinula z úst se smrtelným chrapotem. Zaniklo krátké zaúpění, chropot se zastavoval a oči se obracely v sloup. Když se chtěla pohnouti, aby ho uložila a usnadnila mu poslední vzdech, poznala, že již dýchati nebude. Jeho tělo bylo ještě teplé a poddajné; teď naposled pevně je mohla přitisknout k srdci. Políbila ho na ústa a vstala. Byla jako vykoupána v krvi jeho srdce, kterou neváhal rychleji vylíti, aby ji mohl obejmouti jako svou choť. Byla ještě noc, svatební noc; nesměla odložit své svatební roucho celé purpurové, to svědectví své lásky a svého vdovství. Zatlačila mrtvému oči, zavřela mu ústa a pokřižovala ho. Vzala dohořívající svíci a svítila na smrtelnou ránu; lekla se jí, neboť to byla smrtelná rána jejího chotě; krev v ráně se srážela. Tato rána určila její osud. Byl to dotek.

Pak klesla na holá kolena k loži, které bylo jejím ložem panenským, pak svatebním a nyní ložem mrtvého, a modlila se modlitby za mrtvé; krev pomalu usýchala na jejím těle a košile chrastila při jejím oddechu jako podivný pancíř. Pak svíce dohořela. Byla ještě tma. Ale již necítila žádné úzkosti. Modlila se už také sama za sebe. Pak děkovala Bohu za všechno a dala se do pláče.

Když se probudila z ranního šera, viděla, že usnula klečíc u lože mrtvého s hlavou na jeho rameni. Krev již uschla. Ranní šero připomínalo vše, co bude musit vykonat. Byla neděle. Ustrojila se a vykloužla z domu, nedbajíc mušket, koní a šavlí, jichž byly plny ulice. Nevšímala si ničeho z toho. Po mši šla poděkovat řeholníkovi a dát mu zprávu o smrti jejího chotě. Poradil jí, čeho potřebovala.

Otázky

- Kterých dvou principů duchovních proudů doby jsou symbolem Jiří a Andělka?
- Jaký symbolický význam má scéna z románu Bloudění, kdy byli oba milenci těsně před smrtí Jiřího oddáni?
- Charakterizujte typ Durychova historického románu a srovnejte ho s románem Jiráskovým.
- Co znamená pojem barokní naturalismus jako jeden z rysů Durychova díla? Co tragického zachycuje?
- Doložte básnivou obraznost barokního typu. Kde se projevuje barokní kontrastnost? Jaký a kolikerý význam má titul Bloudění?

Česká literatura 1. poloviny 20. století – drama

Jaroslav Hilbert
Vina (1896)

zapamatuj si

Moderní psychologické drama – vliv psychologického a symbolistního dramatu severského autora H. Ibsena (jeho výzvy k mravní odpovědnosti); příběh dívky z měšťanské rodiny, která byla v útlém mládí svedena; po letech nachází opravdovou lásku, její snoubenec se však od svůdce dozví o jejím „poklesku" a zoufalá Mína volí dobrovolnou smrt, aby se tak odpoutala od měšťáckých předsudků; sevřená forma klasické tragédie bez odboček a přemíry zápletek (konflikt řešen mezi 5 hlavními postavami za jediné odpoledne v jednom měšťanském pokoji), tendence k prohloubení psychologie postav

poznámka

Ukázky z dramatické tvorby F. Šrámka, K. Čapka – viz. str. 21, 146, 154, 155

HOŠEK
A kdy tě opět uvidím?
MÍNA
Rozcházíme se navždy. – Budu ženou Uhlíře.
HOŠEK (*bez slov*)
– Co?!
MÍNA
Musím jí býti. A jsem mu již zasnoubena.
HOŠEK
Uhlíře – Minko! – Ne! – To není možné! – To nemusíš!
MÍNA (*pevně*)
Ale já chci (*Chvíle ticha. Se smutným klidem.*) Stáňo, nepodrobuji se zákonům morálky, ale podrobuji se svému svědomí. Tebe jsem milovala a vždy budu

milovat jen tebe – ale ženou budu jeho. A Bůh dá, že vlídnou ženou, vždyť musím si získat ztracenou sebeúctu. Cítím v sobě nutnost žíti jako vdaná žena – i touhu po tom cítím – proč bych ji zapírala?! – Musím se vdát – tolik nyní vím o budoucnosti. Za tebe nebo za něho? – Za něho, protože s ním budou mi žaly a útrapy života těžšími.

* * *

MÍNA

Vždyť ty ani všecky nevíš!

HOŠEK

Ach, vím již!

MÍNA (*se mu vytrhla. S poslední silou*)

Ne nevíš. A musíš vědět. – Stáňo, když jsi odešel – víš, kdy – jako nevěstka nabízela jsem se Uhlířovi.

HOŠEK (*jakoby náhle podťat, s hlavou kleslou mlčky dívá se k zemi*)

MÍNA (*dívala se naň pronikavě. Nyní sama zklamána. K smrti smutně.*)

Vidíš – Vidíš, že nejsi tak silen, abys nesl se mnou moji vinu.

HOŠEK (*vzchopuje se*)

Minko!

MÍNA

Sbohem, Stáňo.

HOŠEK

Ne, Míno, to byla jen okamžitá slabost. Vidíš, už zas nic nevím! Už jsem zase zapomněl! – A časem oba zapomeneme!

MÍNA (*smutně*)

Nevěř. Nechtěj spoléhati na milosrdenství času. A z tak pomalé almužny by se to krutě žilo… ne! ne! Stáňo, ne! – takový život by byl horší nežli odloučení. – Čekat na zvětrání… a léta snad bychom měli čekat – my, kteří jsme tak nešťastně citliví. V každém tvém pohledu připamatovala bych si svou vinu a v nejkratším zamlknutí tušila bych bolestnou vzpomínku. A ty zase, tak nadán obrazností, jak jsi – stokráte za den kreslila by ti výjevy mé bídy a vždy znovu mučila by tě obrazem poskvrněného děcka. To ovšem jsem mohla vědět již dříve, ale milovala jsem příliš, nemyslela jsem, ani jsem nechtěla dále myslit! A nyní, Stáňo, nyní, kdy cítím, že naše rozloučení je možné, je také již nutné. Přiznávám se ti, měla jsem tě tak ráda, že jsem si ani nedovedla představit život bez tebe. To bylo pro mne něco, co jsem nechápala – nějaká prázdná dálka… nějaká tma… snad konec… snad smrt… ach, nevím… to pochopit bylo vždy nad mé smysly. – A vidíš, od té chvíle, ve které jsem se dovedla rozhodnouti pro život bez tebe, od té chvíle vím také, že má láska k tobě ochabla. Něco jsem z ní ztratila a snad to nejvyšší… Odpusť mi a navždy sbohem, Stáňo. (*Chvíle ticha. V pokoji již skoro tma.*)

HOŠEK

Ještě naposled, Minko… (*Chce ji obejmouti.*)

MÍNA (*uskočí zpět se zoufalým výkřikem*)

Ne! Ne! Pro Boha ne!

HOŠEK (*po chvíli*)

Sbohem, Minko.

MÍNA (*tiše*)

Sbohem, Stáňo.

HOŠEK (*odchází již; skoro u dveří se zastaví a obrací*)

Minko, ani mi ruky nepodáš při rozchodu?

MÍNA (*jde k němu a podá mu ruku; tiše*)

A jdi již…

HOŠEK

(*ji uchopí, i druhou, pak strhne Mínu k sobě, na to sevře dlaněmi její skráně a políbí ji na čelo. Mína slabě vykřikne. Hošek ji pustí a rychle odejde.*)

MÍNA

(*couvá nyní ode dveří, přemáhajíc svou touhu rozběhnouti se za Hoškem, ale zrakem zase tkví jen na nich a horečně čeká, zda se přece snad ještě otevrou. Zachytí se o židli vpravo u stolu a odtud ještě chvíle napjatého čekání. Náhle se obrátí, zavrávorá, ale již se tyčí. Zalomí rukama nad hlavou. Dech smrtelné úzkosti vydral se jí z hrdla a ona rozbíhá se do pokoje vpravo. Zmizí. Dveře nechala otevřeny. Je slyšet prudké otevírání okna. Rozbité sklo zazvoní o zem. A ticho pak. V pokoji je zcela tma.*)

JIŘÍ (*vyjde zleva. Volá*)

Míno. (*Je ticho; čeká*). Kde jsi? – Míno!

HLAS (*mužský dušeně z hloubi dvora*)

Pomoc…! Neštěstí!

JIŘÍ

(*vrazí do ložnice, za okamžik se vrací zpět. Je vyděšen. Běží k středním dveřím, když v tom jimi vstoupí pí. Mařáková a za ní Uhlíř.*)

Matko! Matko! (*Chytne ji do náruče. K Uhlířovi*) Rychle! Běžte dolů! Rychle!

UHLÍŘ

Slyšeli jsme poplašný křik…

JIŘÍ

Rychle dolů! Mína je tam!

UHLÍŘ

(*vrazí do předsíně a odtud na chodbu. Dveře nechá otevřeny. Z temného pokoje je vidět do osvětleného schodiště. Uhlíř sbíhá dolů, za ním mihne se služebné děvče a starší pán. Kdesi bouchly dveře. Zdola ozývají se zmatené hlasy a dusot kroků.*)

PÍ. MAŘÁKOVÁ (*zoufale vykřikne*)

Co! – Mína – !!

JIŘÍ (*ji zachycuje*)

Matko! Připrav se! Buď pevna!

PÍ. MAŘÁKOVÁ

Pusť mne! (*Trhá se mu.*)

JIŘÍ (*sevře ji*)

Ty nesmíš dolů! Připrav se, matko! Buď pevna! (*Odvrací ji.*)

PÍ. MAŘÁKOVÁ

Pusť mne! Musím k ní – ! (*Vytrhne se Jiřímu, pokročí ke dveřím.*)

UHLÍŘ (*se již vrátil. Ve dveřích pokoje stojí zlomen*)

PÍ. MAŘÁKOVÁ (*k němu*)

Mína – ?!

UHLÍŘ (*jen ukazuje rukou dolů*)

PÍ. MAŘÁKOVÁ (*se skácí*)

JIŘÍ (*skloní se k ní*)

Matko! Matko!!

Opona rychle dolů.

Otázky

- Zamyslete se nad problémem viny a východiska, které volí ústřední postava.
- Kterými prostředky je vyjádřena nejdramatičntější situace?

Červená sedma

zapamatuj si

Literární a satirický kabaret (v l. 1909–1914 studentská amatérská scéna, 1918–1922 profesionální); působili v ní jako autoři a interpreti ***Jiří Červený*** (organizátor, skladatel písní), ***Eduard Bass*** (konferenciér, zpěvák, recitátor, autor šansonů, kupletů, scének) aj., v představeních se střídaly satirické výstupy a parodie s klaunskými čísly a s písničkami; ostrý útok na šosáctví, nová forma komiky

Můj životopis (asi 1919)

Slova a hudba – Jiří Červený

Když mi bylo dvacet roků,
zanechal jsem karet –
a pak jsem se z velké nudy
vrhnul na kabaret.

Kamarádi studovali
a nosili baret,
ale já se od té chvíle
staral o kabaret.

Kamarádi milovali
a tiskli ret na ret;
já však žádné děvče neměl,
žil jsem pro kabaret.

Kamarádi cestovali,
lezli na minaret;
já však seděl pořád v Praze,
chodil na kabaret.

Kamarádi flámovali,
pili drahý klaret;
já bez vína, bez cigaret
psal jsem pro kabaret.

Kamarádi bojovali,
couvli před Nazaret;
ale já se přes lazaret
dostal na kabaret.

Až po letech zase ztratím
zájem o kabaret,
přátelé mi prorokují,
že se chytím karet…

Eduard Bass

Lidské tělo (Parodie na přednášku, 1910)

Z čeho se člověk skládá, není třeba dlouho popisovat. Přichází na svět už složen. Tělo lidské je dar boží, který tak mnohému spadl do klína, aniž by věděl, jak se s ním zachází.

To, co je na člověku na první pohled patrno, je maso. Někdy ho bývá též nepatrno. Toto maso musí na něčem viset, a to, na čem visí to maso, nazývá se kostra. Nejdůležitější část kostry je páteř. Páteř je řada obratlů, na jichž hořením konci sedí hlava a na dolením člověk. Na dolejším konci přebíhá do pánve a obyčejně nad ní dělá kříž. Na páteři jsou upevněna žebra, která tvoří takzvaný brustkastn. Šíře tohoto bývá u ženy větší než u muže, takže si jej lidé pletou až s takzvaným vaškastnem. Ten spadá jinam. Vzadu, ale poněkud výše, jsou umístěny lopatky, na něž se pokládají alteti. Nahoře jsou zakotveny dvě klíční kosti, zvané tak proto, že z nich klíčí ruce.

Postupujeme-li podle páteře vzhůru, padneme konečně na hlavu. Normální člověk má jen jednu hlavu, jen některá telata mají dvě. Ztratí-li někdo hlavu, činí tak obyčejně jen obrazně. Kosti hlavy skládají se z lebky a obličeje. Najde-li se lebka v kostele, bývá to obyčejně lebka Žižkova. Má-li lebka pod sebou dva hnáty křížem složené, říká se tomu „Černá ruka".

Materialisté ji lepí na lahvičky s jedy a lidé světa zběhlí na flaštičky s kořalkou.

Nechme však hlavy a obraťme se k rukám. Ruka ruku myje a obyčejně bývá ruka v rukávě. Ruka jest nejdůležitější nástroj pro lidské konání. Neboť jen když se ruka k ruce vine, pak se dílo podaří. Ruka začíná ramenem. Lidé s vyvinutými rameny nazývají se ramenáři. Lidé s menšími rameny si je vycpávají a tak vzniká takzvaný šnajdrmuskl aneb muskulus sartorius. Rameno hraje důležitou roli v životě člověka, zejména takzvané rameno spravedlnosti. Dále je rámě a na něm biceps, jeden ze svalů, jež – jsou-li vyvinuty – jsou chloubou každého muže. Není třeba si splésti biceps s Lessepsem, jenž prokopal kanál Suezský. Ale poněvadž zdravé tělo lidské nemá s kanálem nic společného, přikročíme dále k lokti. Loket rozeznáváme dvojí: vídeňský a český, a na ty dva lokte se u nás měřilo. Ale od dob zavedení metrické míry neukázali Čechové, zač je toho loket, až nyní. Ruka je rozeklána v prsty. Prsty jsou různé délky, řídí se to podnebím. U nás se prstům daří. (*Gesto kradení.*)

Pusťme nyní prsty z očí a ponořme se do pánve. Pánev brání nejměkčí části těla mužského, jako jsou žaludek, pajšl, drob a jiné drobnosti. Z pánve vyrůstají další okončetiny, zvané nohy. Nohy by se mohly snadno považovati za ruce – kdyby právě nevyrůstaly z pánve. Ale nechme ruce a chopme se nohou. Na kolenou máme jablka, někdy také holku. Docela dole je pata, kterou proslavil Achilles. Ve středověku sloužily paty k tomu, že byl-li někdo v nebezpečí, ukázal je nepříteli. V Rakousku se to nedělalo.

Tím jsme poznali všechny hlavní kosti v našem těle. Celá tato garnitura nazývá se kostra. Stavba její podobá se značně kostře opičí, ale pokud se chápavosti obou druhů týče, panují jisté rozdíly. Opice má chápavé ruce a ocas, člověk ruce a rozum.

V průmyslu nenachází kostra lidská valného užití. Je-li zdravá a zdatná, vyrábí se z ní skelet k účelům školním a vědeckým; je-li zkřesaná a nevzhledná, dělá se z ní – legrace.

Otázky

- Zamyslete se nad podstatou komiky a humoru textů.
- Text J. Červeného posuďte i po stránce formální a jazykové.

Jiří Voskovec* a *Jan Werich

Vest Pocket Revue (1927, tzv. malá kapesní revue)

zapamatuj si

Uvedena na jevišti **Osvobozeného divadla**, avantgardní scény (protějšek tzv. „kamenných divadel“) ⇨ osvobození divadla od všech dosavadních konvencí (odstraněna klasická jednota místa, času a děje, parodie na postupy tradičního dramatu); nejvýznamnější osobnosti – intelektuální typ klauna Voskovec a živelný komik Werich, spolupráce s džezovým komponistou Jaroslavem Ježkem, režisér a teoretik Jindřich Honzl; vliv dadaismu (spojování zdánlivě nespojitelného, schopnost šokovat, dělat si legraci ze všeho) a poetismu, který směřuje od dějovosti k „scénické básni“, básnění hrou (osvobozená fantazie, asociativnost, emotivnost); inspirace lidovou zábavou (kabaret, šantán, cirkus), návaznost na tradici improvizovaného herectví (commedia dell' arte, americká filmová groteska, humor proslulých komiků), rušena divadelní iluze (viz i Brecht) – spontánní výstupy dvojice komiků před oponou (předscény, **forbíny** = dialog herců a konverzace s diváky) a navazování kontaktu s publikem = příležitost pro aktuální narážky a satirické poznámky k denním událostem kulturním i politickým (nevtíravá apelativnost, aktivizace obecenstva); **prvotina** – studentské představení, klaunská revue s volnou a jednoduchou dějovou osnovou – umělecká montáž, sled hereckých výstupů, zčásti ironických, zčásti lyrických, hudebních a tanečních čísel, zpěvů, scének; program bezpředmětné komiky, nevázaného humoru, zesměšnění všeho příliš vážného, hlubokomyslného nebo staromódního, výsměch hlouposti, snobství, měšťáctví, smysl pro recesi (slovní hříčky, záměny slov), lyrická melancholie (texty k Ježkovým písním), situační a jazykový humor a jejich kombinace, vtipné nápady = zábava pro všecky vrstvy obecenstva; intelektuální humor, ale obecně srozumitelný; nadsázka, perziflážž, parodie, výsměch frázím a pózám všeho druhu, pěstování smyslu pro skrytý význam slova, dvojsmyslnost; využití všech rovin češtiny (od studentského slangu přes starovlastenecký jazyk, fráze až po řeč „horních vrstev“), novotvary, přesmyčky, míšení češtiny s prvky cizích jazyků

Nepřípadný dvojzpěv o hrobce

Před oponou

(Kolegové vstoupí nesouce malou hrobku)

1.

RUKA

Kupuju hrobku.

HOUSKA

Prodávám hrobku.

RUKA

Kupuju levně.

HOUSKA

Prodávám levně.

OBA

Není tady času na smlouvání,
hrobka stojí přímo pode stráni.

HOUSKA

Zde je ta hrobka ku prodání;
ku prodání, však ke koupení
určitě tahle hrobka není.

RUKA

Proč?

HOUSKA

To bych tedy rád věděl, nač čekáte?

RUKA

A já zase, na co vy tu koukáte?

HOUSKA

Koukám přece na tu hrobku bezvadnou.

RUKA

Jen pozor, sic vám ji ukradnou.

HOUSKA

Copak po ní každý soused neprahne?

RUKA

Dyť jsou v ní jen předků plyny otravné!

HOUSKA

Dejte pozor, sic vás bacím!

RUKA
Na vás přec se neobracím!
OBA
Tohleto je strašlivé.

2.
RUKA
Řekněte v krátku!
HOUSKA
Co, holobrádku?
RUKA
Řekněte kolik?
HOUSKA
Tolik a tolik.
OBA
Budiž nám tohle základní cenou.
RUKA
Ať je pokoj s hrobkou zatracenou.
HOUSKA
Zase začínáte?
RUKA
Co povídáte?
HOUSKA
Kolik mi dáte?
RUKA
Pět tisíc, hnáte.
To je přece přijatelná cena.
HOUSKA
Ne. – Pět tisíc já za ni vzít nemohu.
Tak mě pořád netahejte za nohu.
Stojí nejvýš jeden tisíc a půl.
RUKA
To je vůl!
HOUSKA
Kdo je vůl?
OBA
To je vůl. –
HOUSKA
Kolik mi teď dáte za ni doslova?
RUKA
Tři kila a deset deka olova.
HOUSKA
To je stále mnoho kovu
za pohodlí toho rovu
nechci býti vydřiduch.

3.
RUKA
Tak teda platí?
HOUSKA
Ne, lidé zlatí.
RUKA
Co zas myslíte?
HOUSKA
Slevit musíte.
OBA
Shodnem-li se tedy na té ceně.
HOUSKA
Já vám přidám dvacet korun denně.
RUKA
Jste vy to skoupý!
HOUSKA
Vy zase hloupý.
RUKA
Chcete-li více,
dám tři tisíce.
OBA
Budiž tedy koupě uzavřena.
RUKA
Dost!
HOUSKA
Teď si teprv hrobku vemte zadarmo.
OBA
Abychom pak nesmlouvali nadarmo,
vyplatíme si vzájemně náhradu.
Ven bradu z hradu na zahradu!
RUKA
V té zahradě sejdeme se v poledne.
HOUSKA
Přinesu vám pěkné sele objemné.
RUKA
V mém hradu pak za tu sumu
narazíme soudek rumu.
OBA
Můžeme se podroušit! –
Tahleta hrobka, prolhaný skrčku,
mi leze z krčku.
Stojíc – na vršku
Každý se diví,
proč tady civí,
diví se každá mrtvola.

Otázky

- Čím byla představení Osvobozeného divadla nová? Jak se realizovala vazba jeviště – hlediště?
- Uveďte jiné proslulé komiky (dvojice komiků), jimiž se inspirovali V + W.
- Vyhledejte v textu doklady různých podob komiky. Vysvětlete na ukázce, co znamená bezpředmětný humor. Doložte hru se slovy, významové paradoxy i nahodilá, jakoby nesmyslná setkání významů rýmujících se slov a míšení různých jazykových vrstev. Vyhledejte hromadění slov zvukově blízkých.

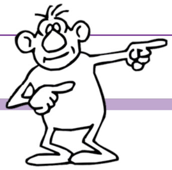

odkaz

Viz Literatura v kostce

Rub a líc (1936)

zapamatuj si

Politická revue, obraz současnosti (rub a líc 20. století): nádhera, komfort, luxus × bída, špína, hlad – odraz světové hospodářské krize; současné velkoměsto, ovládané koncernem Noel; mystická hysterie velkolepých frází a chladně vypočítavé metody gangsterství; demokracii bránící dělníci × fašistické „pruhované košile“, které vede agent Kazimíra Konráda (narážka na Konráda Henleina); politické téma ozvláštněno humorem postav dvou vagabundů – Krev (Voskovec) a Mlíko (Werich); spojení politické satiry se slovním vtipem a komikou situace

Tajné skladiště zbraní. Sklepní místnost s cihlovými a betonovými stěnami. V pozadí, asi ve výši dvou metrů, betonová palanda na cihlových sloupech. Z palandy vzhůru schody, ztrácejí se ve tmě. Z podlahy na palandu obyčejný žebřík. Pod palandou vzadu uprostřed betonové zdi silné pancéřové dveře. Vpravo v pozadí tmavý kout s východem. Vlevo vpředu dveře, vedle nich elektrický vypínač. Vpředu prostý stůl, na něm menší bedna a telefon. Na palandě a vpravo vpředu velké kupy zavřených beden. Poněkud více vpředu veliká bedna s volným víkem a úzká dlouhá bedna s víkem na panty a s petlicí! Při otevření opony je na scéně úplná tma.

Scéna první

(*Krev a Mlíko sestupují opatrně po žebříku z palandy do skladiště a škrtají sirkami.*)

MLÍKO
Já mám dojem, že tenkrát tady taková tma nebyla.

KREV
Jestli to není od toho hladu? (*Škrtne sirkou a objeví vypínač.*) Tady máte světlo. (*Rozsvítí.*)

MLÍKO (*Sestoupí za ním do přízemku skladiště*)
Taky je tu vidět krize. Místo aby sklad ubýval, tak přibývá. Máte klíč?

KREV
Od čeho?

MLÍKO
Ne od čeho. Na co!

KREV
Na odemknutí, ale čeho?

MLÍKO
Konzervy se neodemykají. Konzervy se otvírají. Čím?

KREV
Klíčem. Máte ho?

MLÍKO
Teď jsem se ptal vás, jestli ho máte. (*Zvedne víko bedničky na stole.*)

KREV (*pohlédne dovnitř*)
Jé, to jsou divný konzervy. Takový příruční! (*Vyjme z bedničky válcovitý ruční granát s rukovětí.*)

MLÍKO (*bere mu granát z ruky*)
Ukažte, to budou ty nový, turistický. To se asi takhle opéká nad ohněm.

KREV (*bere mu granát*)

Půjčte to sem. To se asi musí za tohle zatáhnout. (*Zatáhne za šňůrku a odtrhne ji.*) Nic se neotevřelo.

MLÍKO

Neteče z toho olej? (*Přibliží granát k uchu.*) Tam něco syčí! Ta bude asi zkažená.

KREV (*poslouchá*)

To ten olej kvasí. (*Třepe granátem a znovu naslouchá.*) Jé, teďka! (*Dává granát Mlíkovi k uchu.*)

MLÍKO

Teď to tam burácí! Je to ale štěstí, že jsme si toho všimli. Vždyť to je zdraví nebezpečné.

KREV

Která firma to vyrábí, takový neřád?

MLÍKO (*čte hodně zblízka nápis na granátu*)

Krupp-Essen. Aha, essen, k jídlu to je.

KREV

Ovšem, Krupp-Essen, jezte kroupy! To bude asi šoulet.

MLÍKO (*čte dál*)

Made in Germany – tak to nebude šoulet.

KREV

Ale Krupp, to je mi nějaká povědomá firma. Ten přece dělá kanóny?

MLÍKO (*opírá si zamyšleně granát o bradu*)

Ano, kanóny, zbraně a vůbec střelivo a … (*zarazí se, pohlédne zděšeně na granát, vloží jej rychle Krevovi do ruky a odstoupí*) … a handgranáty … !!!

KREV (*drží chvíli granát nechápavě v ruce, pak pochopí a zděšeně pobíhá, řve*) Pomóc!!! Dejte to někam! (*Hodí granát Mlíkovi, ten mu jej s křikem hodí zpět. Krev jej uchopí a zahodí za scénu přes palandu. Za scénou silný výbuch. Po výbuchu se pancéřové dveře pomalu otevřou.*)

KREV

Jste celý?

MLÍKO

Jsem, ale dveře to vyrazilo. (*Postoupí ke dveřím.*) Pojďte se podívat. (*Oba odejdou pancéřovými dveřmi.*)

vysvětlivka

šoulet – židovské jídlo z husího masa s vařeným hrachem a kroupami nebo s rýží; zde dobová narážka na pronásledování Židů v nacistickém Německu

Otázky

- Jakých prostředků se k dosažení účinku používá?
- Všimněte si typických rysů mluvené řeči, vyhledejte zvláštnosti ve stavbě větné (elipsa, samostatný větný člen, oslovení ap.).
- Všimněte si nezastřené adresnosti satirického útoku (slovní hříčka s německým nápisem).

Písničky z Osvobozeného divadla – slova V + W, hudba Jaroslava Ježka

Píseň strašlivá o Golemovi, který chtíčem byl jat

– a jak to s ním dopadlo
z písně každý vyrozumí (1931)

Slyšte blondýni i brunetové
Zrzavé i černé brunety
Slova písně čistě zbrusu nové
O příběhu z naší planety
Píseň tato Golema se týče
Smutná je a taky poučí
Že se mají ovládati chtíče
Jinak že to dobře neskončí

Dovolte bych suše předpokládal
Golema že všichni znáte tu
Rabbi Löw že z hlíny ho uplácal
Protože měl vzteka na tetu –
Ta teta mu někam založila
Jeho staronovou trumpetu
A tím pádem ho tak urazila
Že si uhnět kata na tetu

Katem tím měl právě Golem býti
A dohlížet přísně na tetu
Eventuelně ji zahubiti
Kdyby nevydala trumpetu –
Vona ale teta byla fešná
Pěkně rostlá zcela vášnivá
Všechněm mužskejm byla nebezpečná
Na oficíři byla divá

Ze začátku Golema se bála
Hnusil se jí že je hliněný
Toho se však nikdy nenadála
Že je do ní zamilovaný –
Div divoucí je to totiž věru
Opravdu docela skutečně
Miloval tu svůdnou Evy dceru
Velice a taky zbytečně

Jednou takhle zjara dopoledne
Zaskočil si Golem na pivo
Jen tam vejde hospodský se zvedne
povídá mu: voni nádivo!
Zrovna tady řeč se vo nich vede
Co to maj s rabínovou tetou
Golem zrudne a potom hned zbledne
Vece: Do toho se nepletou!

Vypil zaplatil a když byl venku
Zmocnil se ho spravedlivý hněv
Skrz to že mu pomlouvaj milenku
Z prsou vydral se mu hrozný řev –
Letí zpátky – půllitr uchopí
Ze štamgastů dělá mrtvoly
Než se šenkýř ku obraně vzchopí
Mrtev leží hlavu vejpůli

Uřícený Golem k tetě letí
Zjeviti jí že ji miluje
Najde ji však ležíc ve objetí
S oficírem infanterie –
Jeho oči plakat začnou pláčem
Žárlivost mu vtiskne v ruku zbraň
Jme se párek mlátit pohrabáčem –
Oficíra zabil i tu saň

Když pak všechno zapálil a utek
Hned z toho byl poplach veliký
Do samoty hnal Golema smutek
V patách vojsko měl a četníky –
Až se dostal ke starýmu mlýnu
Mlynář ho oukropem častoval –
Von ho zabil i jeho rodinu
V mlejně se zabarikádoval

Devět měsíců a devět neděl
Regiment vojska ho obléhal –
Golem smutně na palandě seděl
Chvilku plakal chvilku dopis psal –
Rabínovi co mu zabil tetu
Napsal že si svůj život veme
Na hrob prej ať mu daj tu trumpetu
Na památku lásky zhrzené

Když to napsal zvolal: Žít mi nelze!
Skočil do vody řka: Adié!
O zániku jeho jsou dvě verze
Z kterých uvádíme jenom dvě:
Podle jedné do té vody skočil
Namočil se pak se rozmočil
Podle druhé nejdřív se rozmočil
Namočil se a pak tam skočil –.

Otázky

- Dokažte, že píseň ze stejnojmenné hry (1931) je parodií kramářské písně.
- Všimněte si, co podává, s jakým záměrem, charakterizujte styl a jazyk.

Kat a blázen (1934) – ze stejnojmenné ostře protifašistické revue

Dle starých pramenů kdysi kraloval
Starý vetchý král
Řečeného krále nikdo se nebál
Každý se mu smál

Ať dělal co dělal lid se chechtal dál
Národ byl spokojen reptal jenom král
Kat aby tohle spral – jsem blázen sám!
Jak už vládnout mám?

Až teprv baba Jaga
Jak praví stará sága
Poradila královi
Jedním rázem
Že kdyby líp znal svůj lid
Věděl by co lid chce mít
Vážnost že mu dodá jen
Jen kat a blázen

Král že musí kata míti aby se lid bál
Jen bláznovi dovoliti aby se mu smál
Král se vrátil na svůj hrad
Poslech bábu a byl rád
Od té doby panoval
Kat blázen a král

Pohádky vyčichly zapadnul i král
A svět dospěl dál
Kdepak jsou ty časy kdy se národ smál
Krize se nebál

Jak se všechno mění a jak ten čas letí
Žijem ve znamení kulturních století
Dnes už lid nepozná koho se má bát
A komu se smát

Zčista jasna kde se vzal
Pan Nikdo tu se vzal
Křičel jak si předsevzal:
Já chci vládu!

Nemluvil a jenom řval
Co nedal to sliboval
Ale na svá bedra vzal
Funkcí hromadu

Prohlásil se za krále za blázna za kata
Takže vznikla situace značně napatá

A tak z kata a blázna
Vznikla hodnost svérázná
Vylíhnul se nový tvor –
Blázen diktátor

Otázky

- Doložte, že text je ironickou a sarkastickou paralelou mezi pohádkou a realitou, alegorickým obrazem aktuální politické situace doma i ve světě.
- Kterým lidským chybám se autoři vysmívají, na které dobové společenské nedostatky poukazují?